

अपिहिमाल गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना

(आ.व.२०७९/८० - २०८३/८४)

अपिहिमाल गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
खण्डेश्वरी, दार्चुला
सुदुरपश्चिम प्रदेश

अपिहिमाल गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना

Periodic Plan of Apihimal Rural Municipality

आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग

प्रादेशिक सुशासन केन्द्र
प्रदेश तथा स्थानीय शासन सहयोग कार्यक्रम,
पुन्ना, डोटी

योजना तर्जुमा सहजिकरण

अस्पिसियस इन्भाइरोमेन्टल कन्सल्ट प्रा.लि.
लोकन्थली, भक्तपुर

प्रदेश सरकार

मुख्यन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

प्रदेश तथा स्थानीय शासन सहयोग कार्यक्रम

प्रादेशिक सुशासन केन्द्र

प.सः

सुदूरपश्चिम प्रदेश, पुन्ना, डोटी

मिति: २०७९/०३/२५

च.नः

मन्तव्य

प्रदेश तथा स्थानीय शासन सहयोग कार्यक्रम (PLGSP) देशका ७ वटा प्रदेश र ७५३ वटा स्थानीय तहहरूमा नेपालको संविधान २०७२ को मर्म अनुसार संघीयता कार्यान्वयन, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारको क्षमता विकास, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारको सेवा प्रवाहलाई छिटो छरितो र प्रभावकारी बनाउन साथै चुस्त, दिगो, समावेशी, जनउत्तरदायी शासन प्रणाली स्थापना गर्न आ.व. २०७६/०७७ बाट ४ वर्षका लागि यो कार्यक्रम संचालन भएको छ । यस सुदूरपश्चिम प्रदेशमा क्षमता विकासको लागि प्रादेशिक सुशासन केन्द्र, पुन्ना, डोटीबाट सेवा प्रवाहको व्यवस्था मिलाई कार्यक्रम संचालन भई रहेको छ ।

नेपालमा संघीयताको अभ्यास नयाँ विषय हो । परिवर्तित परिवेशमा तिनै तहका सरकारहरूका बिचको समन्वय, सहकार्य र सहअस्तित्वबाट मात्र निर्धारित लक्ष्यमा पुग्न सकिन्छ । यसै सन्दर्भमा संघीयताको सफल, कार्यान्वयनको लागी तिनै तहका सरकारहरूको क्षमता विकासले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ । प्रदेश र स्थानीयतहको क्षमता अभिवृद्धि गरेर संघीयताको जग बलियो बनाउन सकिन्छ । यही बलियो र दिर्घकालिन संस्थागत विकास गर्ने उद्देश्यले प्रादेशिक सुशासन केन्द्र, डोटीले प्रदेश तथा स्थानीय तहका निर्वाचित मनोनित र नियुक्त पदाधिकारी तथा प्रशासनिक कर्मचारीको क्षमता विकास गर्ने उद्देश्यले काम गरिरहेको छ ।

आब २०७८/७९ को यस केन्द्रको वार्षिक कार्यक्रम अनुसार स्थानीयतहको संस्थागत क्षमता विकासका कार्यहरू अन्तर्गत आबधिक योजना निर्माण, राजस्व सुधार कार्य योजना, क्षमता विकास योजना, लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति आदि जस्ता कार्यहरूमा गाउँपालिका/नगरपालिकासंगको समन्वय र सहकार्यमा आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग प्रदान गरिदै आएको छ । सोही सन्दर्भमा तहाँ गाउँपालिका/नगरपालिको आबधिक विकास योजना निर्माणमा यस केन्द्रबाट सहयोग गर्नपाउँदा म व्यक्तिगत तथा प्रादेशिक सुशासन केन्द्रको सम्पूर्ण विज्ञ र कर्मचारीहरूको तर्फबाट खुशी व्यक्त गर्दछु । भविष्यमा पनि प्रादेशिक सुशासन केन्द्र, पुन्ना, डोटी यस कार्यमा निरन्तर सहयोग र सहकार्य गरिरहने छ ।

अन्तमा आबधिक योजना निर्माणकार्यको शुरु देखि नै आवश्यक सहयोग गरि उक्त कार्य सम्पन्न गर्नमा योगदान पुर्याउनु हुने गाउँपालिका/नगरपालिकाका अध्यक्ष/प्रमुख उपाध्यक्ष/उपप्रमुख एवं सम्पूर्ण गाउँ/नगर कार्यपालिकाका सदस्यहरू तथा प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत र सम्पूर्ण कर्मचारीहरूलाई धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहन्छु । त्यस्तै यस कार्यमा संलग्न विज्ञ एवं प्राविधिक समूहलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु तथा यस योजनाको सफल कार्यान्वयनको कामना गर्दछु ।

पदमराज जोशी

कार्यकारी निर्देशक

अपिहिमाल गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
खण्डेश्वरी, दार्चुला
सुदूरपश्चिम, प्रदेश, नेपाल

गाउँपालिका अध्यक्षको सन्देश

नेपालको संघीय राज्य व्यवस्था अनुरूप जनताहरूको सबै भन्दा नजिकको सरकारको रूपमा रहेको स्थानीय सरकारले विकास समृद्धी र सुशासनको जनआकांक्षा पुरा गर्ने प्रयासलाई दिशानिर्देश गर्ने आवधिक योजना तर्जुमाको आवश्यकता रहेको छ । नेपालको संविधान र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ बमोजिम स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रका विषय समेट्ने गरि स्थानीय तहको आर्थिक सामाजिक भौतिक विकासको लागि आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ । नेपालको संविधान बमोजिम स्थानीय तहलाई प्राप्त अधिकार एवं कानून बमोजिम स्थानीय तहको योजना तर्जुमा सम्बन्धि जिम्मेवारी तथा अधिकारलाई मनन गरि अपिहिमाल गाउँपालिका स्थापना भएपछि पहिलो पटक यस अपिहिमाल गाउँपालिकाले प्रथम आवधिक विकास योजना (२०७९।८०- २०८३।०८४) तर्जुमा गरेको छ ।

यस गाउँपालिकाको वर्तमान अवस्थाको वस्तुगत विश्लेषण गरी विकासको वर्तमान अवस्था सम्भावना अवसर तथा चुनौति विश्लेषण गरी गाउँपालिकाको पाँचवर्षीय रणनीतिक योजना सहितको एकीकृत स्वरूपको प्रथम आवधिक विकास योजना तर्जुमा गरिएको छ । यस प्रथम आवधिक विकास योजनाले अपिहिमाल गाउँपालिकाको दीर्घकालिन तथा पञ्चवर्षीय योजना निर्माणमा महत्वपूर्ण योगदान गर्नेछ भन्ने विश्वास व्यक्त गर्दछु ।

यस आवधिक योजना(२०७९।८०-२०८३।०८४) नेपालको संविधान , कानून, पन्ध्रौ योजना, दिगोविकास लक्ष्य, सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकारको दीर्घकालिन सोच, जनताहरूको विकासको चाहना, जनप्रतिनिधि, कर्मचारी तथा सरोकारवालाहरूको सुझाव, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम समेतलाई आधारमानी तयार गरिएकोछ । यस गाउँपालिकाको दीर्घकालिन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति कार्यनीति तथा प्राथमिकता सहित कार्यक्रमहरू तय गरेकोछ । यस गाउँपालिकाको आवधिक योजनामा प्रतावित स्रोत प्रक्षेपण अनुसार स्रोत परिचालनमा सम्बन्धित सबै सरोकारवालाहरूमा सहयोग प्राप्तहुने अपेक्षा राख्दछु । साथै आवधिक योजना अनुरूपको वार्षिक नीति कार्यक्रम तथा बजेट कार्यान्वयनमा समेत सबैको सहयोगको अपेक्षा राख्दछु ।

साथै यस आवधिक योजनाले गाउँपालिकाको योजनाबद्ध विकासका लागि गर्नु पर्ने कार्यको मार्गदर्शन तथा नतिजा अनुगमन र प्रभाव लेखाजोखाको लागि आधार तयार गर्नुको साथै पाँचवर्षको मार्गचित्र तयार गरि त्यसका लागि स्रोत परिचालनको योजना समेत तय गरेकोछ । यस आवधिक योजनाको आधारमा वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तयार गरि निर्धारित प्रकृया अनुसार वार्षिक योजनाको कार्यान्वयन नतिजाको अनुगमन तथा प्रगति मापन एवं असर र प्रभावको लेखाजोखा गरि योजना कार्यान्वयन सुनिश्चित गरिनेछ ।

अन्तमा अपिहिमाल गाउँपालिकाको यस प्रथम आवधिक विकास योजना तर्जुमा कार्यमा सहयोग गर्नुहुने गाउँसभा तथा कार्यपालिका सदस्यहरू, कर्मचारी, विषयगत समिति, गाउँपालिकाका पूर्व पदाधिकारीहरू, सरोकारवाला निकाय, परामर्शदाता संस्था अस्पिसिबस इन्भारोमेन्टल कन्सल्ट प्रा.लि, काठमाण्डौ एवं सम्बन्धित विषय विज्ञहरूलाई धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । साथै आवधिक योजना निर्माणमा आर्थिक सहयोग गर्ने प्रादेशिक मुशासन केन्द्र पुना, डोटिलाई समेत हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

भक्तसिंह टेम्के बोहरा
अध्यक्ष

अपिहिमाल गाउँपालिका, दार्चुला

अपिहिमाल गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

खण्डेश्वरी, दार्चुला
सुदूरपश्चिम, प्रदेश, नेपाल

गाउँपालिका उपाध्यक्षको सन्देश

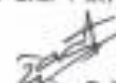
नेपालको संविधानले नेपाल संघिय गणतान्त्रीक मुलुकमा परिणत भएको व्यवस्था गरे अनुरूप संविधानको अनुसूचि ८ मा उल्लेखित २२ वटा अधिकारको प्रयोगको लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ जारी भई स्थानीय सरकारलाई मुर्तरुप दिएको छ । उक्त ऐनको परिच्छेद ६, दफा २४ मा योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था भए अनुरूप गाउँपालिकाको विकासलाई योजनाबद्ध रूपमा अगाडि बढाउने हेतुले अपिहिमाल गाउँपालिकाको आवधिक रणनीतिक विकास योजना (२०७८/०७९-२०८३/०८४) तर्जुमा गरिएको छ । यसलाई गाउँकार्यपालिकाको बैठक तथा गाउँसभाबाट स्वीकृत गरी गाउँ विकासको मार्गदर्शक र महत्वपूर्ण दस्तावेजको रूपमा ग्रहण गरिएको छ ।

स्थानीय तहमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू नै स्थानीय विकासका अग्रवा तथा नेतृत्वकर्ता भएको हुँदा यस आवधिक रणनीतिक विकास योजना तर्जुमाका सम्पूर्ण प्रक्रियामा शुरुदेखिकै मार्गदर्शन तथा पहलकदमी रहेको सन्दर्भमा आगामी दिनमा यस योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा पनि सबै क्षेत्रको अपनत्व र प्रतिबद्धता निरन्तर रहने विश्वास लिइएको छ । आवधिक रणनीतिक विकास योजनाको दस्तावेज बनाएर मात्र पुग्दैन र यो आफै कार्यान्वयन हुने योजना पनि होइन । यसलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा लैजायका लागि वार्षिक योजनामा रुपान्तरण गर्दै जानुपर्ने हुन्छ । आवधिक मूल्यांकन र समीक्षा प्रक्रियालाई अगाडी बढाउने, आवश्यकता अनुसार दक्ष जनशक्ति र स्रोत साधनको व्यवस्था र परिचातन गर्दै अगाडि बढ्ने गाउँपालिका स्तरमा क्रियाशिल राजनीतिक दलहरू, सरकारका निकायहरू र विकासका साझेदार, गैरसरकारी क्षेत्र, नीजी क्षेत्र लगायत सबै निकायहरूसँग एकीकृत पहलको खाँचो रहनेछ । यसमा सबै पक्षको सक्रिय पहलकदमी रहने विश्वास गाउँपालिकाले लिएको छ ।

गाउँपालिकाका विषयगत क्षेत्रका जिम्मेवर भनेको यहाँ स्थित विषयगत शाखाका कर्मचारीहरू नै हुन् । यी विषयगत शाखाहरूको सहयोग र सहभागिताविना प्रस्तुत आवधिक रणनीतिक विकास योजनाले पूर्णता पाउन सक्दैनथ्यो । यसको तर्जुमाका क्रममा प्रारम्भिक चरणदेखि भएको योगदानका लागि मेरो तर्फबाट हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दै आगामी दिनमा यसको कार्यान्वयनमा पनि सबै सँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य हुने आशा लिइएको छ ।

अन्यथा, यस दस्तावेजलाई तर्जुमा गर्ने प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष योगदान गर्नुहुने कार्यपालिकाका पदाधिकारी लगायत निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू, सम्पूर्ण राजनैतिक दलका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, विभिन्न विषयगत शाखाका कर्मचारीहरू, गाउँपालिकाका कर्मचारीहरू, स्थानीय बुद्धिजिविहरू, नागरिक समाज, नैसर्ग, विकास साझेदारका प्रतिनिधिहरू, निजी क्षेत्र, पत्रकारहरू र यस कार्यमा प्रत्यक्ष, परोक्षरूपमा सहयोग पुर्याउनु हुने सम्पूर्ण संघ संस्था तथा महानुभावहरू प्रति धन्यवाद प्रकट गर्न चाहन्छु । योजना तर्जुमाका क्रममा जिल्ला, प्रदेश र संघिय सरकारका प्रतिनिधिहरूको सहयोग र समन्वयका लागि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यस आवधिक रणनीतिक विकास योजना तर्जुमा गर्ने कार्यमा सहजीकरण गरी सहयोग गर्ने प्रदेशिक सुसासन केन्द्र पुन्ना डोटी र प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने अस्पिसियस इन्भारोमेन्टल कन्सल्ट प्रा.लि. टिमलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

देवकी देवी बोहरा
उपाध्यक्ष
अपिहिमाल गाउँपालिका

अपिहिमाल गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
खण्डेश्वरी, दार्चुला
सुदूरपश्चिम, प्रदेश, नेपाल

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको मन्तव्य

नेपालको संविधान, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ले स्थानीय तहलाई आ-आफ्नो क्षेत्रको वार्षिक, आवधिक तथा रणनीतिक र दीर्घकालीन योजनाहरू तयार गर्ने, कार्यान्वयन गर्ने र अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ। यसैको सिलसिलामा अपिहिमाल गाउँपालिकाले सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्रथम आवधिक योजनालाई आधारमानी आवधिक गाउँ विकास योजना तयार गरेको छ।

यस गाउँपालिकाको आर्थिक, सामाजिक, भौतिक पूर्वाधार, जन तथा वातावरण र संस्थागत विकास तथा सुशासनका क्षेत्रको विकासको लागि गाउँपालिका भित्र सञ्चालन गरिनु पर्ने कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूलाई व्यवस्थित एवं तर्कबद्ध ढंगबाट प्रस्तुत गर्न यस आवधिक योजना महत्वपूर्ण खुट्टा किलो हुनेछ।

गाउँपालिकाको समग्र नेतृत्व, राजनीतिक दलहरू, नीजि क्षेत्र गाउँपालिकाका समग्र सरोकारवालाको सहभागितामा गाउँपालिकाको समग्र विकासको लागि यो आवधिक गाउँ विकास योजना तयार गरिएको हो। यस आवधिक गाउँ विकास योजनाले यस गाउँ क्षेत्रको समग्र विकासमा मार्गदर्शन गर्ने विश्वास लिएको छु। गाउँपालिका एउटा सरकारको रूपमा स्थापित भईसकेको वर्तमान अवस्थामा यस गाउँपालिकाले आफ्नो गाउँ क्षेत्रभित्र गर्नुपर्ने कार्यहरूको लागि आवश्यक नीति, रणनीति तथा कार्यक्रम र योजनाहरू तय गरिएको यस दस्तावेजले गाउँपालिकाका हालको नेतृत्व तथा भावि जनप्रतिनिधिहरूलाई समेत मार्गदर्शन गरी गाउँको विकासको लक्ष्यमा पुग्न सहयोग पुर्याउने विश्वास लिएको छु।

अन्त्यमा, अपिहिमाल गाउँपालिकाको यस आवधिक गाउँ विकास योजना तयारीको कार्यमा प्राविधिक सहयोग गर्ने परामर्शदाता अस्पिसियस इन्भारोमेन्टल कन्सल्ट प्रा.लि. र सोको तर्फबाट सहजीकरण गर्नुहुने पुरुषोत्तम खतिवडा, प्रमोद भट्टराई, केशव राव पाण्डे, राम प्रसाद खनाल, शिन्धु जलेसा बुढाथोकी, रचना केशरी बुढाथोकी, अन्नब सोडारी लगायतको टिमको परिश्रम र योगदानको उच्च कदर गर्दछु। यसका अतिरिक्त सरोकारवाला निवासहरू, गाउँपालिकाका कर्मचारीहरू तथा बडा कार्यालयहरूले पुर्याउनु भएको योगदानको उच्च कदर गर्दै धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु। साथै यो आवधिक गाउँ विकास योजनाको कार्यान्वयन हुने प्रतिवद्धता समेत व्यक्त गर्दछु।

Lakshman Singh Chami

लक्ष्मण सिंह चामी
नि. प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
अपिहिमाल गाउँपालिका, दार्चुला

विषयसूची:

परिच्छेद १: परिचय.....	१
१.१ पृष्ठभूमि.....	१
१.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य	२
१.३ आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया.....	२
परिच्छेद २: अपिहिमाल गाउँपालिकाको विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धिको समीक्षा.....	४
२.१ अपिहिमाल गाउँपालिकाको परिचय.....	४
२.१.१ भौगोलिक अवस्था, राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना.....	४
२.१.२ प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा	५
२.१.३ जनसांख्यिक अवस्था.....	६
२.२ आर्थिक विकास अवस्था.....	७
२.२.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा	७
२.२.२ पर्यटन तथा सस्कृति.....	७
२.२.३ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय र आपूर्ति	८
२.२.४ आम्दानी, रोजगारी र वित्तीय सेवा.....	८
२.२.५ सहकारी	८
२.३ सामाजिक विकासको अवस्था	९
२.३.१ स्वास्थ्य तथा पोषण	९
२.३.२ शैक्षिक विकास	९
२.३.३ खानेपानी तथा सरसफाइ	१०
२.३.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण	१०
२.३.५ युवा, खेलकुद तथा कला.....	११
२.४ पूर्वाधार तथा शहरी विकासको अवस्था	११
२.४.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण	११
२.४.२ सडक, पुल तथा यातायात	१२
२.४.३ विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा.....	१२
२.४.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि	१३
२.५ वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको अवस्था	१३
२.५.१ वन तथा जैविक विविधता	१३
२.५.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन.....	१४
२.५.३ महामारी तथा विपद् व्यवस्थापन.....	१५
२.६ सुशासन तथा संस्थागत व्यवस्था.....	१६
२.६.१ स्थानीय नीति, ऐन तथा सुशासन	१६
२.६.२ सङ्गठनात्मक विकास	१६
२.६.३ श्रोत परिचालन	१७

२.६.४ योजना व्यवस्थापन	१८
------------------------------	----

परिच्छेद ३: सोच तथा विकासको अवधारणा	१९
३.१ पृष्ठभूमि.....	१९
३.२ प्रमुख समस्या तथा चुनौती.....	१९
३.३ प्रमुख सम्भावना तथा अवसर.....	२१
३.४ निर्देशक सिद्धान्त.....	२१
३.५ सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य	२२
३.६ परिमाणात्मक लक्ष्य.....	२३
३.७ रणनीति तथा प्राथमिकता.....	२३
३.८ लगानी, स्रोत अनुमान र बाँडफाँट.....	२५
३.९ अपिहिमाल गाउँपालिकाका गौरवका आयोजनाहरू	२७

परिच्छेद ४: आर्थिक क्षेत्र	२८
४.१ कृषि तथा पशुपन्छी.....	२८
४.१.१ पृष्ठभूमि.....	२८
४.१.२ समस्या तथा चुनौती.....	२८
४.१.३ संभावना तथा अवसर.....	२९
४.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	२९
४.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका.....	३३
४.२ सिँचाइ.....	३५
४.२.१ पृष्ठभूमि.....	३५
४.२.२ समस्या तथा चुनौती.....	३५
४.२.३ संभावना तथा अवसर.....	३५
४.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	३६
४.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका.....	३९
४.३ पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा.....	४०
४.३.१ पृष्ठभूमि.....	४०
४.३.२ समस्या तथा चुनौती.....	४०
४.३.३ संभावना तथा अवसर.....	४०
४.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	४१
४.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका.....	४५
४.४ उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति.....	४६
४.४.१ पृष्ठभूमि.....	४६
४.४.२ समस्या तथा चुनौती.....	४६
४.४.३ संभावना तथा अवसर.....	४६
४.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	४७

४.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका.....	४८
४.५ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा	५०
४.५.१ पृष्ठभूमि	५०
४.५.२ समस्या तथा चुनौती	५०
४.५.३ संभावना तथा अवसर	५०
४.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	५१
४.५.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	५४

परिच्छेद ५: सामाजिक क्षेत्र.....	५५
५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण	५५
५.१.१ पृष्ठभूमि	५५
५.१.२ समस्या तथा चुनौती	५५
५.१.३ संभावना तथा अवसर	५५
५.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	५६
५.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	५९
५.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	६२
५.२.१ पृष्ठभूमि	६२
५.२.२ समस्या तथा चुनौती	६२
५.२.३ संभावना तथा अवसर	६३
५.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	६३
५.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	६७
५.३ खानेपानी तथा सरसफाई	६९
५.३.१ पृष्ठभूमि	६९
५.३.२ समस्या तथा चुनौती	६९
५.३.३ संभावना तथा अवसर	६९
५.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	७०
५.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	७१
५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	७३
५.४.१ पृष्ठभूमि	७३
५.४.२ समस्या तथा चुनौती	७३
५.४.३ संभावना तथा अवसर	७३
५.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	७४
५.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	७७
५.५ युवा तथा खेलकुद	७९
५.५.१ पृष्ठभूमि	७९
५.५.२ समस्या तथा चुनौती	७९
५.५.३ संभावना तथा अवसर	७९
५.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	८०

५.५.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका.....	८३
--	----

परिच्छेद ६: पूर्वाधार क्षेत्र.....८५

६.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण	८५
६.१.१ पृष्ठभूमि	८५
६.१.२ समस्या तथा चुनौती	८५
६.१.३ संभावना तथा अवसर	८६
६.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	८६
६.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	८८
६.२ सडक, पुल तथा यातायात	९०
६.२.१ पृष्ठभूमि	९०
६.२.२ समस्या तथा चुनौती	९०
६.२.३ संभावना तथा अवसर	९०
६.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	९१
६.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	९४
६.३ जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा	९६
६.३.१ पृष्ठभूमि	९६
६.३.२ समस्या तथा चुनौती	९६
६.३.३ संभावना तथा अवसर	९६
६.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	९६
६.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	९८
६.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि	१००
६.४.१ पृष्ठभूमि	१००
६.४.२ समस्या तथा चुनौती	१००
६.४.३ संभावना तथा अवसर	१००
६.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	१०१
६.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	१०४

परिच्छेद ७: वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र..... १०५

७.१ वन तथा जैविक विविधता	१०५
७.१.१ पृष्ठभूमि	१०५
७.१.२ समस्या तथा चुनौती	१०५
७.१.३ संभावना तथा अवसर	१०६
७.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	१०६
७.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	१०९
७.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	१११
७.२.१ पृष्ठभूमि	१११

७.२.२ समस्या तथा चुनौती	१११
७.२.३ संभावना तथा अवसर	१११
७.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	१११
७.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	११३
७.३ वातावरण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन	११५
७.३.१ पृष्ठभूमि	११५
७.३.२ समस्या तथा चुनौती	११५
७.३.३ संभावना तथा अवसर	११६
७.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	११६
७.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	११८
७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता	१२०
७.४.१ पृष्ठभूमि	१२०
७.४.२ समस्या तथा चुनौती	१२०
७.४.३ संभावना तथा अवसर	१२०
७.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	१२१
७.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	१२३
परिच्छेद ८: संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र	१२५
८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन	१२५
८.१.१ पृष्ठभूमि	१२५
८.१.२ समस्या तथा चुनौती	१२६
८.१.२ संभावना तथा अवसर	१२६
८.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	१२७
८.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	१३३
परिच्छेद ९: कार्यान्वयन व्यवस्था	१३६
९.१ पृष्ठभूमि	१३६
९.२ संस्थागत व्यवस्था तथा मानव संसाधन योजना	१३६
९.३ विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट	१३६
९.४ स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण	१३८
९.४.१ राजस्व परिचालनको अवस्था	१३८
९.४.२ खर्च अवस्थाको विश्लेषण	१३९
९.४.३ अपुग स्रोत व्यवस्थापन	१४०
९.५ स्रोत परिचालन रणनीति	१४०
९.६ आवधिक योजना कार्यान्वयन	१४१
९.६.१ योजना कार्यान्वयन	१४१
९.६.२ कार्यान्वयन प्रकृया	१४३

९.७ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना	१४४
९.७.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको आवश्यकता	१४५
९.७.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको जिम्मेवारी	१४५
९.७.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया	१४६
 अनुसूची	 १४९
अनुसूची- १: आवधिक योजनाका लागि तयार पारिएका आधार नक्साहरू	१४९

तालिका सूची

तालिका १: अपेक्षित परिमाणात्मक उपलब्धि	२३
तालिका २: गाउँपालिकाका प्रमुख रणनीतिहरू तथा प्राथमिकताहरू	२३
तालिका ३: लगानी प्रक्षेपण	२५
तालिका ४: आवधिक योजनामा खर्च ब्यहोर्ने स्रोतहरू	२५
तालिका ५: गाउँपालिकाको आय अनुमान	२५
तालिका ६: कृषि तथा पशुपालनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	२९
तालिका ७: सिँचाइका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	३६
तालिका ८: पर्यटनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	४१
तालिका ९: उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्तिका रणनीति र कार्यनीति	४७
तालिका १०: श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षाका रणनीति र कार्यनीति	५१
तालिका ११: स्वास्थ्य तथा पोषणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	५६
तालिका १२: शिक्षाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	६३
तालिका १३: खानेपानी तथा सरसफाइका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	७०
तालिका १४: महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	७४
तालिका १५: युवा तथा खेलकुदका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	८०
तालिका १६: आवास तथा बस्ती विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	८६
तालिका १७: यातायात तथा पूर्वाधारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	९१
तालिका १८: ऊर्जाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	९७
तालिका १९: सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	१०१
तालिका २०: वन तथा भूसंरक्षणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	१०६
तालिका २१: वन तथा भूसंरक्षणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	११२
तालिका २२: फोहरमैला व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	११६
तालिका २३: विपद् व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	१२१
तालिका २४: सेवा प्रवाह तथा सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	१२७
तालिका २५: विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट	१३७
तालिका २६: राजस्व परिचालनको अवस्था	१३९
तालिका २७: खर्च बाँडफाँडको प्रक्षेपण	१३९
तालिका २८: अपुग स्रोत व्यवस्थापन	१४०
तालिका २९: वार्षिक कार्यान्वयन कार्ययोजना ढाँचा	१४३
तालिका ३०: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन खाका	१४६

परिच्छेद १: परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालमा योजनावद्ध विकासको थालनी वि.सं. २०१३ सालदेखि भएको हो । विगतमा केन्द्रिय योजना मात्र बन्ने गरेकोमा संघीय शासन व्यवस्थाको सुरुवात पछि प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूले पनि आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने गरेका छन् । स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को परिच्छेद ६ को दफा २४ मा स्थानीय तहले स्थानीय स्तरको विकासकालागि आवधिक, वार्षिक, रणनीतिगत, विषय क्षेत्रगत, मध्यमकालिन, दीर्घकालिन विकास योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको पनि छ । नेपालको संविधानको अनुसूची ८ र ९ मा तोकिएको एकल तथा साझा अधिकार बमोजिम स्थानीय सरकारलाई योजना तथा बजेट तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी प्राप्त भएको छ ।

यसै गरी स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को दफा २४ को उपदफा १ मा गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा स्थानीय स्तरको विकासका लागि संविधानको अनुसूची ८ र ९ मा तोकिएको अधिकार प्रयोग गरी आवधिक, वार्षिक, रणनीतिक विषय क्षेत्रगत मध्यकालिन तथा दीर्घकालिन विकास योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यस ऐनको दफा २४ को उपदफा २ मा योजना तर्जुमा गर्दा संघीय सरकार र प्रदेश सरकारको नीति, लक्ष्य, उद्देश्य, समय सीमा र प्रक्रियासँग तालमेल हुने गरी दिगो विकासको लक्ष्य, भूउपयोग योजना, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण, बालमैत्री, वातावरणमैत्री, अपाङ्गमैत्री, विपद् व्यवस्थापन तथा जोखिम न्यूनीकरण, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयलाई ध्यान दिनु पर्ने उल्लेख गरिएको छ । ऐनको दफा २४ को उपदफा ३ ले गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले योजना बनाउँदा ऐनमा तोकिए बमोजिमको विषयहरूमा प्राथमिकता दिनुपर्ने विषयहरू समेत तोकेको छ ।

योजनाहरू प्राथमिकीकरण गर्दा आर्थिक विकास तथा गरिबी निवारणमा प्रत्यक्ष योगदान पुग्ने, उत्पादनमूलक तथा छिटो प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिने, जनताको जीवनस्तर, आम्दानी र रोजगार बढ्ने, स्थानीयबासीहरूको सहभागिता जुट्ने, स्वयं सेवा परिचालन गर्न सकिने तथा लागत कम लाने, स्थानीय स्रोत, साधन र सीपको अधिकतम प्रयोग हुने, महिला बालबालिका तथा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने, लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण अभिवृद्धि हुने, दिगो विकास, वातावरणीय संरक्षण तथा सम्बर्द्धनमा सघाउ पुऱ्याउने, भाषिक तथा साँस्कृतिक पक्षको जर्गना र सामाजिक सद्भाव तथा एकता अभिवृद्धिमा सघाउ पुऱ्याउने सूचकहरूको आधारमा योजनाहरू प्राथमिकीकरण गर्नुपर्ने उल्लेख गरिएको छ । यो ऐनको दफा २४ को उपदफा ४ मा योजना बनाउँदा मध्यम र दीर्घकालिन प्रकृतिका आयोजनाहरूको सूची तयार गर्नुपर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । गाउँपालिकाले आफ्नो कार्य संचालन गर्दा लागत न्यूनीकरण, स्रोत साधनको अधिकतम उपयोग वा प्रभावकारी सेवा प्रवाहको अन्य गाउँपालिकासँग साझेदारी, समझौता र संयुक्त व्यवस्थापन गर्न सक्ने विषयहरू समेत तोकेको छ ।

नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७६/७७ देखि २०८०/८१ सम्मकोलागि राष्ट्रिय आकांक्षा “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” विक्रम सम्वत् २१०० का सूचक सहितको पन्ध्रौं पञ्चवर्षीय योजना तयार गरेको छ । त्यसैगरी सूदूरपश्चिम प्रदेश सरकारले प्रदेशको “आत्मनिर्भर र समृद्ध सुदूरपश्चिम” को दिर्घकालिन सोचका सहित प्रथम पञ्चवर्षीय योजनाको आधारपत्रमा सूदूरपश्चिम प्रदेशको समग्र विकासकोलागि अल्पकालीन लक्ष्य विक्रम सम्वत् २०७८/०७९ देखि २०८३/०८४, मध्यमकालीन लक्ष्य वि.सं. २०७८/७९ देखि २०९० र दीर्घकालीन लक्ष्य २०७८/०७९ देखि २१०० सम्मकालागि समृद्धि र सुखका मुख्य सूचकहरू निर्धारण गरिएका छन् । यस सन्दर्भमा स्थानीय तहको चासो संस्थागत विकास र आर्थिक समृद्धिको खाका सहितको अपिहिमाल गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजना निर्माण गरिएको छ ।

विकासका परिसूचकहरूमा पृथक तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण, तदनुरूप आवधिक योजनाहरूमा अपिहिमाल गाउँपालिकाको प्रक्षेपण, योजनाहरूको तर्जुमा, आवधिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरूको अभावले विगतमा भएका उपलब्धि तथा कमी कमजोरीहरूलाई केलाउन निकै कठिन भएको छ । राष्ट्रिय रूपमा आवधिक योजनाको एउटै नीतिगत आधार हुने भएकोले पनि अपिहिमाल गाउँपालिकाको आर्थिक, सामाजिक, गरिबी, पूर्वाधारको विशिष्टता अनुरूपको नीति र सो अनुसारका कार्य योजना विगतमा बन्न सकेनन् । यसको प्रथम प्राथमिकताको रूपमा छरिएर रहेका तथ्याङ्कको सङ्कलन तुलनात्मक विश्लेषण, सोही अनुसार राष्ट्रिय नीति र आवधिक योजनासँग तालमेल हुनेगरी अपिहिमाल गाउँपालिकाको समग्र विकास नीतिका आधारहरू तय गर्नु रहेको छ । मौसममा आधारित कृषि उत्पादन, पर्यटन, जडिबुटी संकलन र विप्रेषण यस गाउँपालिकाको समग्र अर्थतन्त्रको मुख्य आयाम हुन् ।

१.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य

स्थानीय तहको योजनाबद्ध विकास प्रयास र प्रक्रियालाई मार्गदर्शन गर्नु आवधिक योजनाको प्रमुख उद्देश्य रहेकोछ । आवधिक योजना तर्जुमाका विशिष्ट उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

- योजनाबद्ध, नतिजामूलक, समावेशी र उत्थानशील विकासका लागि स्थानीय तहका गतिविधिलाई निर्दिष्ट लक्ष्य हासिल गर्ने दिशातर्फ निर्देशित गर्नु;
- स्थानीय विकासका सरोकारवालाहरूमा विकास प्रयास र उपलब्धिमा साझा प्रतिवद्धता र उत्तरदायित्व सिर्जना गर्नु;
- विकासको राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक लक्ष्य र प्राथमिकतासँग स्थानीय विकासको तादात्म्य कायम गर्नु;
- सहभागितामूलक विधिका माध्यमबाट विकास प्रयासलाई मार्गदर्शन गर्ने र अपेक्षित नतिजा हासिल गर्ने गरी स्थानीय विकासको प्रारूप तयार गर्नु;
- नतिजामा आधारित स्थानीय विकासलाई प्रवर्द्धन गर्नु ।

१.३ आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया

अपिहिमाल गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा सम्बन्धी कार्यक्षेत्रगत शर्तमा उल्लेख भए बमोजिमका कार्यक्षेत्रका अधीनमा रही आवधिक योजना तर्जुमा गरिएको छ । योजनालाई बढी सहभागितामूलक यथार्थपरक कार्यान्वयनयोग्य र सर्वस्विकार्य गराउन योजना तर्जुमा गर्ने सम्बन्धमा देहाय बमोजिमका प्रक्रिया तथा विधिहरू अवलम्बन गरिएको थियो ।

प्रारम्भिक छलफल: प्रस्ताव स्विकृत भई कार्य सम्झौता भएपछि सर्वप्रथम गाउँपालिकाका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, कार्यपालिकाका सदस्य, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा योजना प्रमुखसँग आवधिक योजना तर्जुमाको विधि स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ का आधारमा बन्ने समिति तथा उपसमितिहरू निर्माण योजनाको कार्य तालिका लगायतका विषयमा प्रारम्भिक छलफल गरी ति विषयको टुङ्गो लगाइएको थियो ।

पुर्वतयारी गोष्ठी सञ्चालन: आवधिक योजनाको महत्व, औचित्य, विधि, प्रकृया, गाउँपालिकाले यसमा निर्वाह गर्नुपर्ने भुमिका आदिका बारेमा गाउँपालिकाका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, कार्यपालिकाका सदस्य, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा योजना प्रमुखसँग आवधिक योजना तर्जुमाको विधि स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ का आधारमा बनेका समिति तथा उपसमितिहरूसँगको छलफल, योजनाका विविध पक्षहरू, चरणहरू तथा कार्य जिम्मेवारीका लागि पुर्वतयारी गोष्ठी सञ्चालन मिति २०७८/१२/२७ मा सम्पन्न गरिएको थियो ।

वडागत योजना तर्जुमा गोष्ठी सञ्चालन: वडाअध्यक्ष, वडासदस्य, वडाका कर्मचारी, सबै स्थानीय राजनितिक दलका प्रतिनिधिहरू, विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरू, क्षेत्रगत बिज्ञ तथा बौद्धिक व्यक्तित्वहरू, उद्योगी तथा व्यवशायीहरू लगायत स्थानीय गैर

सरकारी संस्थाका प्रतिनिधिहरूको सहभागितामा सबै वडा कार्यालयमा एकदिने योजना तर्जुमा गोष्ठी सञ्चालन मिति २०७८/१२/२७ देखि २०७९/०१/०२ गते सम्ममा सम्पन्न गरिएको थियो ।

तथ्याङ्क प्रमाणिकरण: गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरणमा उल्लेख भएका तथ्याङ्कहरूलाई विषयगत समितिहरूमा छलफल गरी प्रमाणिकरणका लागि पेश गरिएको थियो र योजनामा संलग्न गरिएका मुख्य सुचकाङ्कहरू निर्धारण गरिएको थियो ।

दीर्घकालीन सोच निर्धारण: गाउँपालिकाको आवधिक योजनाको दीर्घकालीन सोच निर्धारण गर्न सबै सरोकारवालाहरूलाई समूह विभाजन गरी मिति २०७८/१२/२८ छलफल गराइएको थियो र सबै समूह सुझाव मध्येबाट सर्वमान्य सोचलाई आवधिक योजनाको दीर्घकालीन सोच निर्धारण तय भएको थियो । सोहि दीर्घकालीन सोचका आधारमा आवधिक लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू निर्माण गरिएको थियो ।

समस्या तथा चुनौतीहरू र अवसरहरूको पहिचान: गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा पुर्व यस गाउँपालिकामा विकासकालागि विद्यमान समस्या तथा चुनौतीहरू र अवसरहरूको पहिचान गर्न हरेक विषयगत क्षेत्रहरू (आर्थिक विकास, सामाजिक विकास, पूर्वाधार विकास, वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन र संस्थागत विकास) को छुट्टाछुट्टै अध्ययन गरी विश्लेषण गरिएको थियो ।

क्षेत्रगत उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्राथमिकता निर्धारण: स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ का आधारमा हरेक विषयगत क्षेत्रहरू (आर्थिक विकास, सामाजिक विकास, पूर्वाधार विकास, वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन र संस्थागत विकास) का उपक्षेत्रहरूको छुट्टाछुट्टै क्षेत्रगत उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्राथमिकता निर्धारण गरिएको थियो । यसका साथै सबै विषयगत उपक्षेत्रहरूको नतिजा सूचक पनि निर्धारण गरिएको थियो ।

मस्यौदा प्रतिवेदन लेखन तथा प्रेषण: उपरोक्त चरणहरू पुरा गरिसकेपछि बिज्ञ समूहले गाउँपालिकाबाट प्राप्त सुचना तथा तथ्याङ्कका आधारमा मस्यौदा प्रतिवेदन तयार पारी आवश्यक सुधार तथा सुझावका लागि गाउँपालिकाको कार्यालयमा प्रेषण गरिएको थियो ।

मस्यौदा प्रतिवेदन गाउँसभामा पेश गर्ने: बिज्ञ समूहले तयार गरी पठाएको मस्यौदा प्रतिवेदन निर्देशक समितिमा छलफल गरी प्राप्त भएको प्रतिवेदनका आधारमा आफ्नो समेत राय सुझाव तयार गरी निर्देशक समितिले दिएको सुझावका आधारमा प्रतिक्रिया नोट गरी सम्बन्धित विषय क्षेत्र समितिहरू तथा शाखाहरूमा पठाइएको थियो । सम्बन्धित विषय क्षेत्र समितिहरू तथा शाखाहरूले यसरी प्रविष्टि गरी प्राप्त हुन आएको सुझाव सहित आफ्नो सुझाव समेत तयार गरी अन्तिम छलफलका लागि गाउँसभामा पेश गरिएको थियो । गाउँसभाबाट पारित सुधार गर्नुपर्ने कुराहरू तथा प्राप्त सुझावलाई संलग्न गरी तोकिएको समयावधि भित्र अन्तिम प्रतिवेदन गाउँपालिकाको कार्यालयमा प्रेषण गरिएकोछ ।

गाउँसभाबाट आवधिक योजना पारीत गर्ने: आवधिक योजनाको अन्तिम प्रतिवेदन गाउँसभामा पेश गरी गाउँसभाबाट स्वीकृतीकालागि प्रकृया अघि बढाइनेछ ।

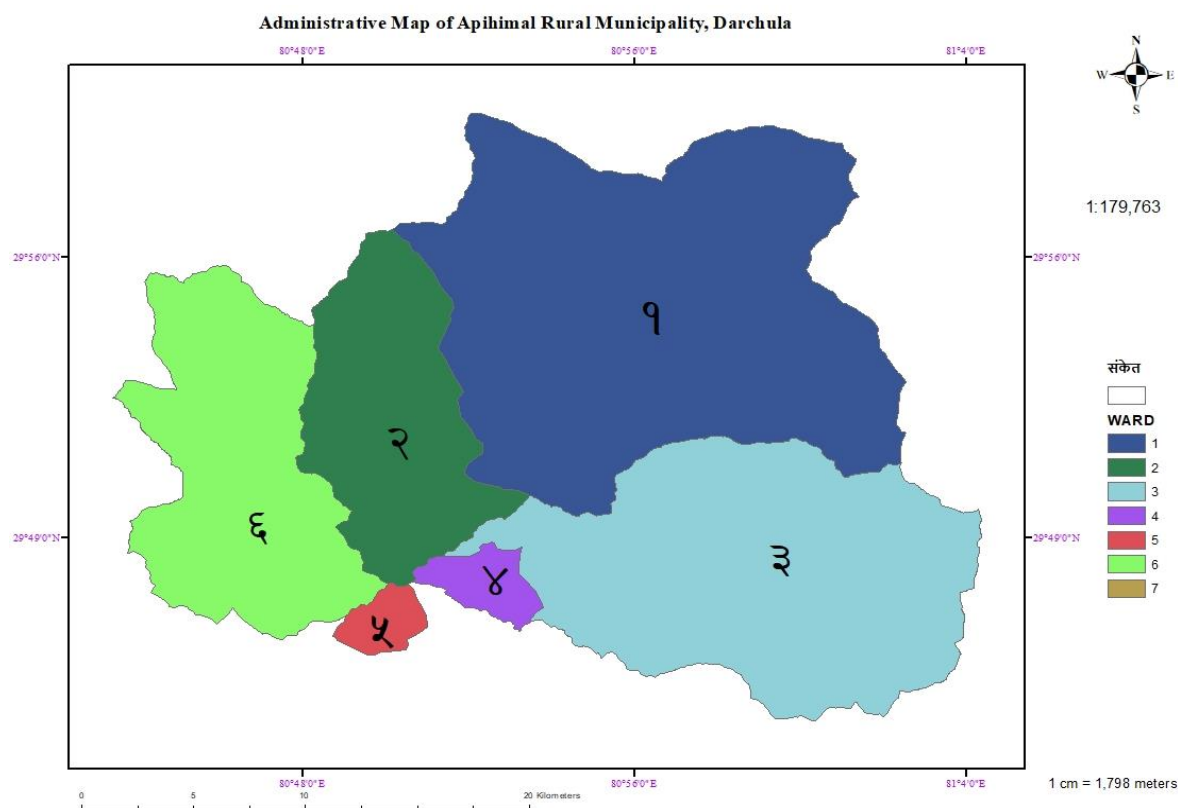
परिच्छेद २: अपिहिमाल गाउँपालिकाको विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धिको समीक्षा

२.१ अपिहिमाल गाउँपालिकाको परिचय

२.१.१ भौगोलिक अवस्था, राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना

अपिहिमालको काखमा रहेको यस पालिकाले समुद्री सतहबाट लगभग १७०० मि.को उचाई देखि ७१३२ मि.उचाईको सम्मको भु-भागलाई ओगटेको यस गाउँपालिका भौगोलिक अवस्थितिका हिसाबले २९.८६ डिग्रि उत्तर देखि ८०.९० डिग्रि पुर्वि अक्षांश सम्म फैलिएको छ । यस पालिकाले नेपालको कुल भु-भागको ६१३.९५ वर्ग मिटर भु-भाग ओगटेको छ । यो गाउँपालिका दार्चुला जिल्लाको उत्तर-पुर्व भागमा रहेको छ । अपिहिमाल गाउँपालिकाको पूर्वमा बझाङ जिल्ला, पश्चिममा व्यास र नौगाड गाउँपालिका, दक्षिणमा मार्मा गाउँपालिका र उत्तरमा व्यास गाउँपालिकासँग सिमाना जोडिएको छ । यस गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल ६१३.९५ वर्ग किमी रहेको छ ।

अपिहिमाल गाउँपालिका ऐतिहासिक, प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक रूपले महत्वपूर्ण क्षेत्र हो । अपिहिमाल गाउँपालिका मिति २०७३ फागुन १ गते गाउँपालिका घोषणा गरिएको थियो । खण्डेश्वरी, घूसा, गुल्जर (नं.१) र सितोला (५-८) गाउँ विकास समितिहरू समेटेर जम्मा ६ वडा कायम गरिएको छ । यो गाउँपालिका सदरमुकाम देखि २३ कोष टाढा रहेको

छ भने अझै पनि सडक यातायातको पहुँच मकरीगाड जलविद्युत आयोजनाका लागि बनाइएको लगभग १० कि.मि. सडकमा सिमित रहेको छ ।

साँस्कृतिक रूपमा मल्देशी चालचलन र सौँका समुदायको परम्परा यहाँको मुख्य संस्कृतिको रूपमा रहेको छ तर हिन्दु धर्म मान्नेहरू कै बाहुल्यता यस गाउँपालिकामा रहेको छ । करिब १५ दिन लामो सुर्मा सरोवरको जात्रा आफ्नै मुल्य मान्यता अनुसार धार्मिक आस्था भएका भक्तजनको भक्तिका साथ मनाउने गरिन्छ । यो जात्रा दार्चुला र बझाङको सिमानामा रहेको सुर्मा सरोवरको ताललाई देवीको प्रमुख स्थान मानेर पूजापाठ गर्ने परम्परा छ । जातजातिको रूपमा यो गाउँपालिकामा

मन्या, ठेकरे, बोहरा, धामी, ठगुन्ना, कार्की, जागरी, देउरुखी, टमटा, क्षेत्री, अट्याल, लोथ्याल, वि.क., ओइरे, महता, बुढाथोकी आदि जातजातिहरू बसोबास गर्दछन् ।

२.१.२ प्राकृतिक तथा सौस्कृतिक सम्पदा

सुदुर पश्चिमको हिमाली जिल्ला अन्तर्गत रहेको यस क्षेत्रमा धरातलीय स्वरूपका हिसाबले मिश्रित प्रकृतिको भु वनोट रहेको पाइन्छ । पालिकाको मध्य भाग भएर बग्ने चौलानी नदीको साथमा अग्ला-अग्ला पहाडका चुलीहरू यहाँका धरातलीय स्वरूपका आकर्षणहरू हुन् । पहाडका काखमा बान्की मिलेर बसेका खेतियोग्य भिराला जमिनहरू पनि देख्न सकिन्छ । ती बाहेक धेरैजसो भूभाग भिरालो र चट्टानी क्षेत्रले ओगटेको छ । अग्ला र भिराला पहाडी श्रृंखलाले बनेको यस गाउँपालिकामा भीरपाखा तथा बसोवास योग्य क्षेत्र सहितको विविधतायुक्त धरातलिय अवस्थिति रहेको छ । यस क्षेत्रमा मुख्यतया सामान्य भिरालो जमिन र प्राय स्थानमा भिर रहेको छ । सामान्यतया: यस क्षेत्रमा चिम्ट्याइलो खालको माटो र कडा खालको चट्टान रहेको देखिन्छ ।

गाउँपालिकाको कुल क्षेत्र मध्ये ६.५ प्रतिशत जमिन मात्र खेति गरिएको जमिन रहेको छ भने सबै भन्दा बढी ३४.३१ प्रतिशत जंगलले ओगटेको छ । त्यसैगरी ३१.१७ प्रतिशत घाँसे मैदान, ७.८७ प्रतिशत बुट्यान, ६.६७ प्रतिशत अनुत्पादक क्षेत्र, ०.३ प्रतिशत पानीले ढाकेको क्षेत्र तथा १३.८१ प्रतिशत हिउँले ढाकेको क्षेत्र रहेको छ । गाउँपालिकालाई मुलप्रवाह क्षेत्र बनाएर अविरल बगिरहने चौलानी नदी तथा यसका सहायक खोलाहरू यहाँको मुख्य प्राकृतिक सम्पदाहरू हुन् ।

क्र.सं.	भू-उपयोग	क्षेत्रफल- वर्ग कि.मि.	प्रतिशत
१	जङ्गल	२१०.६६	३४.३१
२	बुट्यान	४८.३३	७.८७
३	घाँसे मैदान	१९१.३७	३१.१७
४	खेति योग्य जमिन	३७.१५	६.०५
५	अनुत्पादक क्षेत्र	४१.४८	६.७६
६	नदी, ताल तथा पोखरी	०.१७	०.०३
७	हिउँले ढाकेको क्षेत्र	८४.७९	१३.८१
	जम्मा	६१३.९५	१००

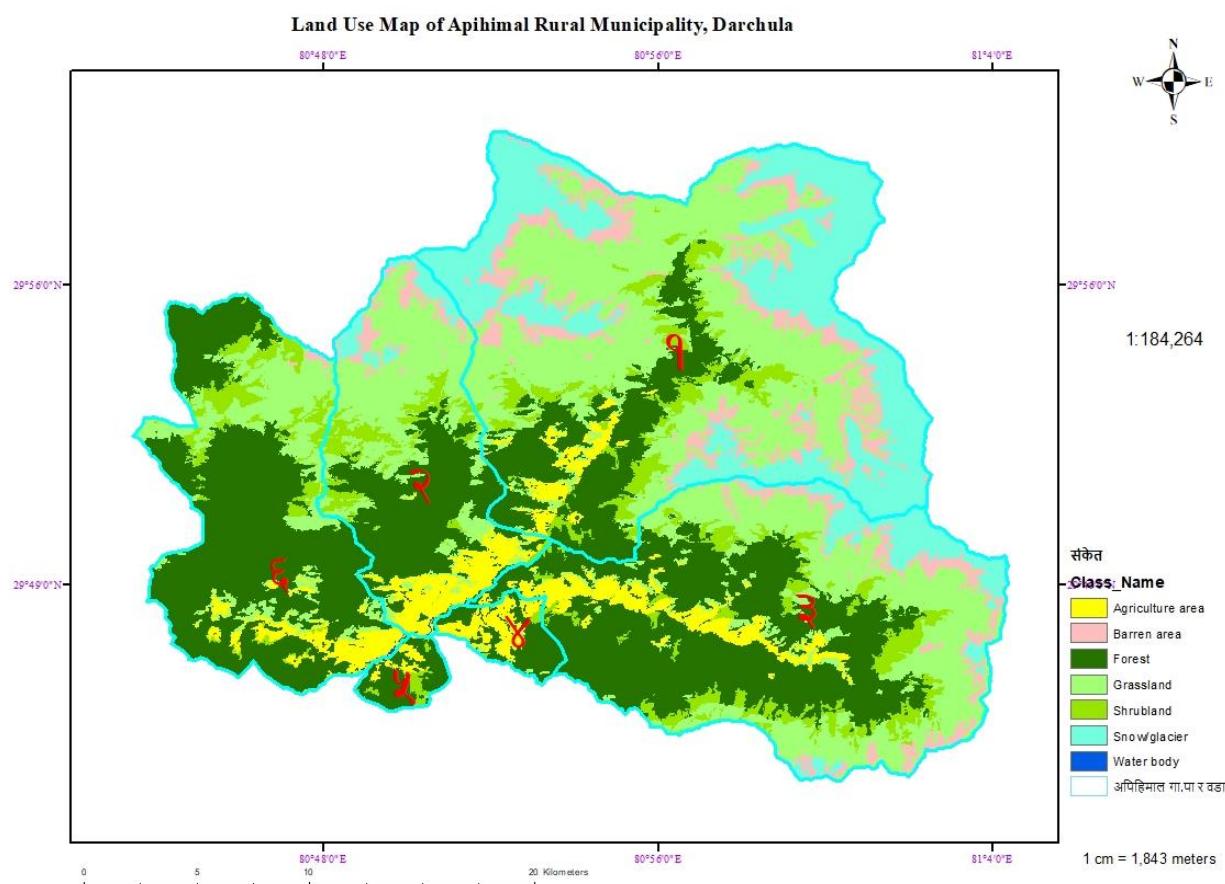
स्रोत: जलउपयोग गुर्योजना तथा जीविकोपार्जन कार्यान्वयन योजना, २०७६

वडागत रूपमा अपिहिमाल गाउँपालिकाको भू-उपयोग स्थिति विश्लेषण गर्दा वडा नं. ४ मा सबै भन्दा बढी ३९.६८ प्रतिशत खेति योग्य जमिन रहेकोमा वडा नं. १ मा सबै भन्दा कम २.१५ प्रतिशत मात्र रहेको छ । त्यसैगरी सबै भन्दा बढी ७२.५३ प्रतिशत जंगल रहेकोमा वडा नं. १ मा सबै भन्दा कम १४ प्रतिशत जंगल रहेको छ ।

भू-उपयोग	वडा (%)					
	१	२	३	४	५	६
जङ्गल	१४.००	३३.६३	४१.६०	५४.८४	७२.५३	६४.५७
बुट्यान	६.२८	८.८०	९.२१	२.७४	१२.९४	८.७९
घाँसे मैदान	३७.७७	३६.५३	२९.६८	२.७८	०.४०	१९.५५
खेति योग्य जमिन	२.१५	११.२५	६.२८	३९.६४	१३.६८	६.६०

भू-उपयोग					वडा (%)					
					१	२	३	४	५	६
अनुत्पादक क्षेत्र					११.२०	४.८५	६.०५			०.४१
नदी, ताल तथा पोखरी						०.०६			०.४६	०.०८
हिउँले ढाकेको क्षेत्र					२८.६१	४.८७	७.१७			
जम्मा	१००	१००	१००	१००	१००	१००				

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना तथा जीविकोपार्जन कार्यान्वयन योजना, २०७६

अपिहिमाल गाउँपालिका सुदुरपश्चिमकै अग्लो हिमाल अपि हिमालको नामबाट राखिएको हो । यो गाउँपालिकामा भौगोलिक विकटतासँगै विविधता पनि रहेको छ । अपिहिमाल गाउँपालिकाको क्षेत्र अधिकांश भागहरू हिमाल र पहाडले ओगटेको छ । प्राकृतिक र साँस्कृतिक रूपमा यो गाउँपालिका परिपूर्ण छ । अपि, नाम्पा, कापचली र जेठी बौरानी यस गाउँपालिकाको प्रमुख हिमालहरू हुन् । जडीबुटीहरूले पनि सम्पन्न रहेको यस गाउँपालिकामा यासागुम्बा, पाँच औले, लसुन, कटुकी आदि महत्वपूर्ण जडीबुटीहरू पाईन्छन् र यो मुख्य आयस्रोतको लागि उपयोग गरिन्छ । यासागुम्बा, पाँचऔले, जटामसि लगायतका जडिबुडि संलकनका लागि जोखिम मोलेरै भए पनि यस क्षेत्रका मानिसहरू भिर तथा हिमालहरूमा महिनौ बिताउने गर्दछन् ।

२.१.३ जनसांख्यिक अवस्था

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रारम्भिक नतीजा अनुसार १३६३ घरपरिवारहरूमा ७०२३ जनसङ्ख्या रहेको छ । जसमध्ये पुरुषको जनसङ्ख्या ३४३८ तथा महिलाको जनसङ्ख्या ३५८५ रहेको छ । औषत घरपरिवारको आकार

५.१५ र लैंगिक अनुपात १०४.२७ रहेको छ । गाउँपालिकाको औषत जनघनत्व १२ जना प्रति वर्ग कि.मी. रहेको छ । अपिहिमाल गाउँपालिकामा जम्मा १२५ वटा मुख्य बस्तीहरूमा कूल घरधुरी संख्या १३०६ रहेको छ । कूल घरधुरीहरूमध्ये ५५ दलित घरधुरी, ६५ जनजाती, ३ घर बाहुन र बाँकी क्षेत्रीहरू रहेका छन् ।

गाउँपालिकामा आर्थिक रूपले सक्रिय १५ देखि ५९ वर्ष उमेर समूहको जनसङ्ख्या कुल जनसङ्ख्याको आधा भन्दा बढी रहेको छ । यस उमेर समूहलाई गाउँपालिकाले योजनाका साथ कृषि तथा पर्यटन जस्ता आर्थिक उत्पादनको क्षेत्रमा लगाउन सक्दछ । यसबाट वैदेशिक रोजगारीका लागि आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति पलायन हुनबाट रोकी गाउँ विकासमा ठूलो फड्को मार्ने अवसर रहेकोछ । उच्च उत्पादन र उत्पादकत्वलाई प्राप्त गर्न चाहिने प्राविधिक सीप र ज्ञान भएको मानव संसाधन विकास मार्फत नयाँ प्रविधिको अन्वेषण गरी उत्पादन प्रक्रियालाई वैज्ञानिक र प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ । यसरी पालिकाका समृद्धिका प्रमुख क्षेत्रका रूपमा रहेका पर्यटन, आधुनिक कृषि तथा पशुपालन र सूचना प्रविधिसँग सम्बन्धित विषयमा शैक्षिक संस्थाको विकास गरी जानसंख्यिक लाभ लिन सकिन्छ ।

२.२ आर्थिक विकास अवस्था

२.२.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा

यस गाउँपालिकाको भौगोलिक विविधताले गर्दा यहाँको धरातलीय स्वरूपमा पनि विविधता पाइन्छ । कतै खोंच, कतै लेक, कतै पहाड, कतै छहरा, कतै गल्छी जस्ता अनेकन प्रकृतिको भुभाग पाइन्छ । यहाँको प्राय जसो जमिनको प्रकृति भिरालो किसिमको रहेको छ । भू-उपयोगको अवस्था हेर्ने हो भने ६ प्रतिशत मात्र भू-भाग खेती गरिएको कृषि जमिन रहेको छ । यस गाउँपालिका बासीहरूको जीविकोपार्जनको मुख्य स्रोतको रूपमा कृषि व्यवसाय रहेको छ । अझैसम्म पनि परम्परागत पद्धतिमा आधारित यहाँको कृषि प्रणाली निर्वाहमुखी मात्र बनेको छ भने भर्खर मात्र व्यावसायिक खेती तर्फ प्रयासहरू शुरु हुन थालेका छन् । कृषि तर्फ खाद्यन्न बाली, तरकारी तथा अमिलो जातका फलफुल खेती नै यहाँको मुख्य आमदानीको स्रोतको रूपमा रहेको छ भने पशुपंक्षीपालन तर्फ मह, घ्यू तथा मासुजन्य उत्पादन मुख्य आमदानीको स्रोतको रूपमा रहेको छ । कृषिको यान्त्रिकरण तथा उन्नत जातका बिउको प्रयोगको थालनी भएसँगै यस पालिकाको कृषि विकासमा सुधार हुने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

यस गाउँपालिकामा जौ, गहुँ, मकै, फापर, कोदो, मासी, आलू, सिमी आदि लगायतका बाली रहेको छ । यस क्षेत्र भित्र नगदे बालीका रूपमा आलु, टमाटर, काउली, सिमी जस्ता बालीहरूको उत्पादन हुने गरेको छ । त्यस्तै गरी आरु, किवी, स्याउ, अमिलो लगायतका फलफुल उत्पादन हुने गरेको छ । साथै, दलहनमा राजमा र भटमास लगायतका बालीहरूको उत्पादन हुने देखिन्छ भने तेलहनमा केही मात्रामा तोरी उत्पादन हुने गरेको छ । गाउँपालिका क्षेत्रमा करिब २० क्विन्टल जडीबुटी समेत उत्पादन हुने गरेको छ । यासागुम्बा स्थानीयबासीको मुख्य आयका रूपमा रहेको छ ।

अपिहिमाल गाउँपालिकामा पशुपंक्षी पालन तिर हेर्नेहो भने भेडा बाख्रा पालन मुख्य हो । भौगोलिक रूपमा धेरै विगत यस अपिहिमाल गाउँपालिकामा भेडा - बाख्रा पालन परम्परागत रूपमा वर्षौं देखि नै पालिदै आएको मानिन्छ । सडकको पहुँचबाट निकै टाढा रहेको यस अपि हिमाल गाउँपालिकामा भेडा बाखाबाट माल समान ढुवानी गर्न र अत्यधिक चिसोका कारण उनी कपडाहरू बनाई लगाउन तथा मासुका लागि पालिने गरेको पाइन्छ । प्रायले मात्र भैसी पाल्छन भने गाई चौरी पनि पाल्ने गरेको पाइन्छ ।

२.२.२ पर्यटन तथा सस्कृति

यस गाउँपालिकामा पर्यटन क्षेत्रको ठूलो सम्भावना रहेकोछ । ऐतिहासिक र धार्मिक महत्व भएका धेरै स्थानहरू यहाँ रहेका छन् । विशेषगरी, यस क्षेत्रमा अपि नम्पा, कापुचुलि, जेठी बुहारानी प्रशिद्ध हिमालहरू छन् । क्षेत्री घाजिर धार्मिक पर्यटकीय क्षेत्र तथा महादेव मंदिर बिशु जात्रा यस क्षेत्रका प्रमुख धार्मिक पर्यटकीय क्षेत्र हुन् । यस क्षेत्रमा केही समय

यता देखि घरेलु पर्यटकको बढ्दो चाप देखिन थालेको छ । यस क्षेत्रको धार्मिक तथा साँस्कृतिक पर्यटनलाई बढवा दिने पर्यटकीय महत्त्वलाई प्रवर्द्धन गर्ने देउडा गाँउदै र नाचदै आफ्नै मौलिकपनले यहाँको संस्कृतिलाई विशेष र छुट्टै पहिचान बनाएको छ भने क्षेत्रेली भाषाको अर्थपूर्ण सहभागितालाई प्राथमिकता दिइएको छ ।

हिमाल, झरना, फाँटहरू र ढकमक्क गुँरास फुलेको दृश्यावलोकन लगायत स्थानीय कला संस्कृतिको संरक्षण, पर्यटकीय स्थलको स्तरोन्नती प्रकृतिक र साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण गर्न सकेको खण्डमा पर्यटन क्षेत्रमा यस गाउँपालिकालाई थप लाभ हासिल हुने देखिन्छ ।

२.२.३ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय र आपूर्ति

गाउँपालिकाको मुख्य बजारको रूपमा रहेको मकरीगाड, खण्डेश्वरी, धुसा र पाथा बजार बाहेक अन्य मुख्य सरसामानका लागि गोकुलेश्वर श्रोत बजारको रूपमा रहेको छ । गाउँपालिकामा साना घरेलु उद्योगहरू रहेका छन् । यी उद्योगहरूले स्थानीय उत्पादनलाई गाउँपालिका क्षेत्र र गोकुलेश्वर बजार समेत आपूर्ति गर्छन् । त्यस किसिमका साना उद्योगहरूमा डेरी उत्पादन, उन, जडिबुटी, हाते कागज उद्योग आदि पर्दछन् ।

धार्मिक तथा साँस्कृतिक रूपमा निकै धनि मानिएको यस पालिकामा बसोवास गर्ने अधिकांश मानिसहरू जडिबुडि संकलन तथा व्यापार गर्ने गर्दछन् । यसका साथै गाउँपालिकामा भेडा बाख्रा पालन तथा राडिपाखि बुन्ने कार्य समेत गर्दछन् ।

२.२.४ आम्दानी, रोजगारी र वित्तीय सेवा

अपिहिमाल गाउँपालिकाका मानिसहरू जेठ, अषाढ, असौज, कार्तिक र चैत्र महिनामा स्थानीय खेतीपाती, सिजन अनुसारको खर संकलन, जडिबुटी संकलन, भण्डारण तथा बिक्री बितरण व्यवसायले गर्दा व्यस्त हुने गर्दछन् । त्यस कारण बाँकी अन्य महिनाहरू केही फुर्सदिला देखिएका कारण विकास निर्माणका गतिविधिहरूमा समुदाय सहभागिता हुने गरेको देखिन्छ । समग्रमा यस गाउँपालिकामा पुरुषको भन्दा महिलाहरू सिजन अनुसारको काममा बढी व्यस्त हुने अवस्था तथ्यांक विश्लेषणले देखाउँछ (जलउपयोग गुरुयोजना तथा जीविकोपार्जन कार्यान्वयन योजना, २०७६)। गाउँपालिका भित्र कुल जनसङ्ख्या आधा भन्दा बढी आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या रहेका छन् । आर्थिक रूपमा सक्रिय जनशक्तिलाई स्थानीय स्तरमा पर्याप्त रोजगारीको अवसर प्राप्त नहुँदा यस पालिकाबाट वैदेशिक रोजगारमा जाने प्रवृत्ति बढ्दो छ । यस गाउँपालिकाको कुल घरधुरी मध्ये करिब ७ प्रतिशत मानिसहरू वैदेशिक रोजगारीमा गएका छन् । गाउँपालिकाको क्षेत्रका कूल १३६३ घरपरिवार मध्ये परिवारका कुनै एक सदस्य वैदेशिक रोजगारीमा गएका घरपरिवारको अनुपात करिब २५ प्रतिशत रहेको छ (जलउपयोग गुरुयोजना तथा जीविकोपार्जन कार्यान्वयन योजना, २०७६) । वैदेशिक रोजगारमा गएका व्यक्तिहरूले वार्षिक रूपमा करिब २५ करोड रूपैया भन्दा बढी विप्रेषण पालिकामा भित्राउने गरेको देखिन्छ । जसलाई औषत कमाइको रूपमा हेर्दा प्रति व्यक्ति प्रति महिना ३० हजार रूपैया हुन आउँछ ।

२.२.५ सहकारी

यस गाउँपालिकामा नियमित संचालनमा रहेका ३ वटा सहकारी संस्थाहरू रहेको छन् । कृषि सहकारी संस्थाको सङ्ख्या ४ वटा रहेका छन् ती संस्थाहरूको लगानी प्रायः कृषि क्षेत्रमा नै केन्द्रित छ । अपिहिमालबासी करिब ३० प्रतिशत परिवारहरू सहकारीमा आवद्ध छन् । ऋण प्रवाह, धितो मूल्यांकन जस्ता विषयहरूमा सहकारीहरूको आफ्नै विविध प्रावधानबाट ग्रामीण वडाबासीहरू ऋण सुविधाबाट लाभान्वित हुन सकिरहेका छैनन र वडास्तरको धितोबाट आवश्यकता अनुसार सहकारीबाट ऋण प्राप्त हुन सकिरहेको छैन । त्यसैगरी परियोजनामा आधारित ऋण र सामूहिक जमानीमा ऋण प्रदान गर्ने नीति पनि सहकारीहरूमा छैन । यसर्थ पर्याप्त पुँजीको अभाव एवं ऋण व्यवस्था हुन नसकेका कारणबाट पनि सीपयुक्त जनशक्तिहरूले उद्योग व्यवसाय स्थापना गर्न र पुँजी भएकाहरूले पनि व्यवसाय विस्तार गर्न सकिरहेका छैनन् ।

सहकारी संस्थाहरूमा सदस्यको हैसियतबाट तुलनात्मक रूपमा धितो बिना पनि ऋण सुविधा सहज भएपनि आवश्यकता अनुसार ऋण प्रदान गर्न सक्ने हैसियतको विकास हुन सकिरहेको देखिंदैन ।

२.३ सामाजिक विकासको अवस्था

२.३.१ स्वास्थ्य तथा पोषण

गाउँपालिका क्षेत्रभित्र सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूमा सुरक्षित मातृत्व, पोषण सेवा र परामर्श सेवा उपलब्ध भएपनि ल्याव, एक्सरे तथा एससिटि जस्ता अत्यावश्यक सुविधाहरू उपलब्ध हुन सकेको छैन । आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई चुस्त दुरुस्त राख्न गाउँपालिका क्षेत्रभित्र २ वटा स्वास्थ्य चौकी, ४ वटा आधारभूत स्वास्थ्य इकाई एवं सेवा केन्द्र, ६ वटा बर्थिंग सेन्टर, १ आयुर्वेद औषधालय, १ वटा निजी क्लिनिक र २३ जना सक्रिय महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका रहेका छन् । मुख्य रूपले यस गाउँपालिकामा झाडापखाला, रुघाखोकी, ज्वरो, टाईफाइड, ग्यास्ट्रिक तथा निमोनिया लगायतका रोगहरू बढी मात्रामा लागेको देखिन्छ । गर्भावस्थामा रहेका मध्ये करिब ५० प्रतिशतले मात्र ४ पटक गर्भजाँच गराएको तथ्यांक छ भने ८ प्रतिशत महिलाले स्वास्थ्य कर्मीको अनुपस्थितिमा घरमै प्रसूति गरेका छन् (स्वास्थ्य शाखाको वार्षिक प्रतिवेदन २०७८) ।

स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी हुनेलाई सुत्केरी पोषण प्रोत्साहन शुरुवात गरिएको छ । पछिल्ला दिनमा स्वास्थ्यकर्मीको उपस्थितिमा सुधार भएको छ । स्थायी परिवार नियोजनका लागि हरेक वर्ष स्वास्थ्य संस्थामा शिविर संचालन गर्ने गरिएको छ । स्वास्थ्य व्यवहार परिवर्तनकोलागि स्वास्थ्य संस्थास्तरमा अन्तरकृया तथा मधुमेह, रक्तचाप र पिसाव जाँच कार्यक्रम हरेक वर्ष संचालन हुने गरेको छ । विद्यालयस्तरमा जुकाको औषधी तथा भिटामिन ए र स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रम वर्षमा ३ पटक हुने गरेको छ । पाठेघर खस्ने महिलाकोलागि उपचार स्थानीयस्तरमा हुने गरेको छ । गाउँपालिकास्तरमा स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउन गैर सरकारी संस्थाहरू स्वास्थ्य क्षेत्रमा साझेदारको रूपमा रहेका छन् ।

आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई चुस्त र दुरुस्त बनाउनकोलागि शाखाबाट औषधी खरिद, रिक्त दरबन्दीमा कर्मचारी भर्ना, कर्मचारीहरूलाई तालिममा सहभागी, विभिन्न कार्यक्रमहरूको समीक्षा, स्वास्थ्य शिविर लगायत कार्यहरू गर्दै आइरहेको छ । गाउँबासीकालागि सुलभ स्वास्थ्य सेवाको उद्देश्य पुरा गर्न र आकस्मिक महामारीलाई समेत व्यवस्थापन गर्न स्वास्थ्य संस्थाहरू सुदृढीकरण, गाउँपालिकाको अस्पताल सञ्चालन र स्वास्थ्यकर्मीहरूको प्रभावकारी परिचालनकोलागि गाउँपालिका स्वास्थ्य नीति तयार गरी लागु गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

२.३.२ शैक्षिक विकास

यस गाउँपालिकाको स्थानीय स्तरको शैक्षिक ज्ञान, सिप, र प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्द्धन, र विकास गर्न गाउँ शिक्षा समितिबाट आधारभुत तहको परिक्षा सञ्चालन, व्यवस्थापन, अनुगमन र नतिजा प्रकाशनको लागि कार्यविधि निर्माण गरिएको छ । यसैगरी सुचना प्रविधिको प्रयोग गरी कक्षा ८ को परिक्षाफल कार्यालयको वेबसाइट मार्फत प्रकाशन गर्ने गरिएको छ । प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रमा कार्यरत सहयोगीलाई स्थानीय तहबाट बजेट विनियोजन र कक्षा सञ्चालन गर्ने नीति लिइएको छ । विद्यालयको शैक्षिक विकास र शिक्षकको क्षमता विकासको लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएको र अनलाईन विधीबाट शैक्षिक सुचना प्रवाह गरी विद्यालय र पालिका विच बैठक सञ्चालनको शुरुवात गर्ने अभ्यास गरिएको छ ।

भौगोलिक रूपामा जिल्लाकै दोस्रो ठुलो तर जनसंख्याको आधारमा सबैभन्दा सानो यस गाउँपालिका अन्तर्गत हाल २४ वटा सामुदायिक विद्यालय, १५ वटा सामुदायिक बालबिकास केन्द्र र १ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सञ्चालनमा रहेका छन् जसमध्ये कक्षा १-१२ सञ्चालित १ वटा, १-१० सञ्चालित ३ वटा, १-८ सञ्चालित ४ वटा र १-५ सञ्चालित १० वटा र १-३ सञ्चालित ६ वटा सामुदायिक विद्यालय छन् । कक्षा १-१२ संचालित विद्यालयमा २०७६ साल देखि

प्राविधिक धार तर्फको बालीविज्ञान विषयको पठन पाठन भइरहेको छ । यस गाउँपालिकामा प्राथमिक तहमा ५२ दरबन्दी निम्न माध्यमिक तहमा ८ दरबन्दी र माध्यमिक तहमा ७ शिक्षक दरबन्दी रहेका छन् । त्यसै गरी बालविकास शिक्षकहरू मध्ये १२ जना दरबन्दी छन् भने २७ जना गाउँपालिकाबाट नियुक्त गरिएका छन् । ७२ जना शिक्षकलाई दरबन्दी न्युन भएका विद्यालयहरूमा गाउँपालिकाबाट नियुक्त गरिएको छ । प्रारम्भिक बालविकास देखि कक्षा १२ सम्म जम्मा २०९४ विद्यार्थीहरू रहेका छन् (शिक्षा शाखाको वार्षिक प्रतिवेदन २०७८)।

यस गाउँपालिकामा रहेका अधिकांश विद्यालयहरूमा श्रोत कक्षा, एकीकृत पाठ्यक्रम, इनटरनेट सुविधा जस्ता शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्न सघाउ पुऱ्याउने साधनहरू उपलब्ध नभएको देखिन्छ । विद्यालयहरूमा बालकलबहरू गठन भएता पनि बालमैत्री शिक्षण विधिको प्रयोग नभएको देखिन्छ । सबै विद्यालयहरूले दलित, अपांग, विपन्न तथा जेहेन्दार जस्ता विभिन्न शिर्षकमा छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउँदै आएका छन् ।

२.३.३ खानेपानी तथा सरसफाइ

गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका कूल १३६३ घरपरिवार मध्ये ८४ प्रतिशत घरपरिवारले पाइपको धाराको पानी उपयोग गर्दछन् अन्यले मुल तथा खोला नदिनालाको पानी प्रयोग गर्ने गरेका छन् । अझैपनि केही घरपरिवारमा पाइपबाट खानेपानीको सुविधा नपुगेको देखिन्छ । गाउँपालिकाले एक घर एक धारा नीति अनुसार काम गरिरहेको छ । गाउँपालिका पूर्णरूपमा खुल्ला दिशामुक्त क्षेत्र घोषणा भइसकेको अवस्था भएपनि केही घरधुरीहरूमा शौचालय नभएको देखिन्छ । वडाहरूको फोहरमैला जैविक भए मल बनाउने, प्लास्टिक र अजैविक भए जलाउने गरी घरमा व्यवस्थापन गरिने गरेको छ । सार्वजनिक शौचालयहरूको अभाव रहेकोछ भने कतिपय घरधुरीमा खानेपानीको व्यवस्था छैन । पूर्ण सरसफाइमा अझै पनि कमि कमजोरी छन् । विद्यालयहरूमा सेनिटरी प्याडको विर्सजन एवं किशोरीमैत्री शौचालय लगायतका समस्याहरू यथावत देखिन्छन् ।

२.३.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

नेपालको संविधानले लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवाललाई सम्बोधन गर्दै लैङ्गिक विभेदको अन्त्य गर्ने संकल्प सहित महिलालाई लैङ्गिक भेदभाव विना समान वंशीय हक, सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्यसम्बन्धी हक, राज्यका सबै निकायमा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तका आधारमा सहभागी हुने हक लगायतका हकको प्रत्याभुती गरेको छ । गाउँपालिकाले पाँच वर्ष भित्र बालविवाह मुक्त, महिला हिंसा मुक्त र शत प्रतिशत महिला साक्षर गाउँ निर्माणको लागि आवश्यक पहल गरेको छ । महिलामैत्री गाउँपालिकाकालागि टोलटोलमा आमा समूह गठन भएका छन् । लक्षित वर्गका लागि क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन हुने छ । सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमबाट सबै वर्गलाई समेटने प्रयास भइरहेको छ । लक्षित वर्गकालागि आयमुलक कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेका छन् । गाउँपालिकास्तरमा बाल, महिला, आदिवासी जनजाति तथा अपाङ्ग संजाल रहेका छन् । स्थानीय समिति तथा संरचना समावेशी स्वरूपमा गठन हुने गरेका छन् ।

अझैपनि सामाजिक असमानता तथा विभेदका कारण यस क्षेत्रका महिला, दलित, जनजाति, अल्पसङ्ख्यक वर्ग सामाजिक तथा आर्थिक रूपले पछाडि परेका छन् । सबै वर्ग तथा समुदायको सामाजिक न्याय, समानता, मानवअधिकार सहित सर्वाङ्गिक विकास गर्ने लक्ष्य तथा उद्देश्यका साथ लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरणलाई गाउँपालिका स्तरीय योजनाले समेट्नेछ । गाउँपालिकामा महिला दलित जनप्रतिनिधिको उपस्थिति, महिलामैत्री कानून, महिला शिक्षक दरबन्दी, महिला संजाल विकास एवं महिलाहरूद्वारा सहकारी संस्था संचालन जस्ता पक्षहरू राम्रा छन् । त्यसैगरी विद्यालयमा महिला शिक्षिकाको व्यवस्था, सुत्केरी जाँच व्यवस्था र वृद्ध भत्ताको व्यवस्था गरिएको छ । यस गाउँपालिकाबासी नेपाल सरकारको सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत जेष्ठ नागरिक, एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बाल सुरक्षा अनुदान र दलित वर्गहरू सामाजिक सुरक्षा भत्ताबाट लाभान्वित भएका छन् ।

२.३.५ युवा, खेलकुद तथा कला

करिब ३९ प्रतिशत जनसंख्या युवा उमेर समुहका छन् । यस गाउँपालिकाले युवा जनसक्तिलाई उत्पादन, विकास निर्माण र रोजगारीसँग जोडने नीति लिएको छ भने गाउँपालिका तथा वडा तहमा खेलकुद प्रतियोगिताको आयोजना तथा खेलाडी प्रोत्साहन हुने गरेको छ । अपिहिमाल गाउँपालिकाका विभिन्न ठाउँहरूमा खेलकुद मैदान रहेका छन् । प्राय खेलकुद मैदानहरू विद्यालय भित्र नै रहेका छन् । यस गाउँपालिका क्षेत्रभित्र खेलकुद, मनोरञ्जन, पिकनिक लगायतका स्थलहरू रहेको छ । यस गाउँपालिकामा प्रदेश तथा जिल्लास्तरका ५ खेलाडी छन् भने, ३ वटा युवा क्लब र विद्यालय स्तरका खेल मैदानहरू रहेका छन् । गाउँपालिका भित्र खाती, सम्तेली चौड लगायतका उच्च हिमाली स्थानमा रहेको क्रिकेट खेल मैदान समेत रहेको छ ।

यस गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिहरूको आफ्नै मौलिक संस्कृतिहरू छन् । सबै जातिहरूले आफ्नो संस्कृति अनुरूपका चाडपर्व निकै महत्व र उत्साहका साथ मनाउँदै आइरहेका छन् । माघेसंक्रान्ति मेला, शिवरात्री, दशैं, तिहार, लाङ्ग, भादौ मेला, कृष्णजन्माष्टमी, भुअ, सीउरो हरयालो, मालिका पूर्णी, भुअ, गौरा, पूर्णिमा मेला, देव जात्रा, अनन्तपूर्णमा, टुवाठु लगायतका चाडपर्व जात्रा र मेला मनाइने गरिन्छ । विभिन्न जातजातिहरूको छुट्टै संस्कृतिहरू हुँदाहुँदै पनि एकअर्का प्रतिको धार्मिक तथा सांस्कृतिक सहिष्णुता यहाँको सुन्दर पक्ष हो ।

२.४ पूर्वाधार तथा शहरी विकासको अवस्था

२.४.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

अपिहिमाल गाउँपालिकाले भवन निर्माण योजना तथा नक्सापास मापदण्ड तयार गरी लागु गर्न बाँकी रहेको छ । हरेक क्षेत्रको विकास निर्माणलाई योजनाबद्ध ढङ्गले अगाडि बढाउने पहल कदमी गरिनु पर्दछ । गाउँपालिकामा आवास योजना तथा एकीकृत बस्ती विकास सम्बन्धी कानून बनाउने अधिकार प्राप्त भएको छ भने केही आवास निर्माणको लागि आवश्यक स्थानीय ढुङ्गा गिट्टी, बालुवा, काठ आदिको उपलब्धता रहेको छ । आवश्यक खानेपानीका स्रोतहरू तथा प्राकृतिक जल निकासको अवस्था तथा बसोबासको लागि उपयुक्त हावापानी रहेको छ । व्यवस्थित बस्ती विकासको लागि गाउँपालिकाले उपयुक्त नीति तयार गरेर प्राविधिक विज्ञहरूको सहयोगमा उक्त कार्य गर्नुपर्ने टङ्कारो आवश्यकता देखिन्छ । गाउँपालिकाको प्रशासकीय भवन निर्माणाधीन रहेको र सो भवन निर्माण पश्चात हाल संचालनमा रहेको प्रशासकीय भवनलाई संग्रहालय तथा कर्मचारी आवासका रूपमा विकास गरिने योजना रहेको छ । त्यसैगरी गाउँपालिकाका ६ वटा वडा मध्ये ३ वटाको आफ्नै कार्यालय भवन रहेको छ भने बाँकी ३ वडाको कार्यालय भवन छैन ।

पहिरो र कटानले गाउँपालिकाका केही क्षेत्र प्रभावित भएका कारण वर्षेनी मानवीय तथा आर्थिक क्षतिको सामना गर्नु परेको छ । भू-उपयोग नीति अनुसार बस्ती विकास हुन नसक्दा अपिहिमाल गाउँपालिकाका विभिन्न ठाउँहरूमा मापदण्ड विपरित आवास निर्माण भएका छन् साथै मापदण्ड अनुसार भएको वा नभएको अनुगमन गर्ने कार्य प्रभावकारी नभएकाले अव्यवस्थित भवन निर्माण हुने क्रम रोकिएको छैन । गाउँपालिकामा विद्यमान अवस्थामा शहरी विकासको पूर्वाधार विकास गर्न आवश्यक आर्थिक समस्या रहेको देखिन्छ । एकै पटकमा सेवा प्रदान गर्न बनाउन पर्ने भवनहरू र तिनीहरूको लागि आवश्यक मानव स्रोत एवम् साधनहरूको लागि गर्नु पर्ने लगानी पुर्‍याउन सक्षम हुन नसक्दा अपिहिमाल गाउँपालिकाले सेवाग्राहीलाई शिघ्र सेवा प्रदान गर्न नसकिरहेको अवस्था छ । ग्रामीण क्षेत्रमा आवासको निर्माण गर्दा प्राविधिकको परामर्श नलिने तथा निर्माण सामग्री कम गुणस्तर को प्रयोग गर्ने भएका कारण त्यस्ता ठाउँका भवन जोखिमयुक्त रहेका छन् । सामुहिक आवास तथा एकिकृत बस्ती निर्माणमा जनचासो नहुँदा जोखिममा रहेका घर तथा बस्ती स्थानान्तरणमा समेत चुनौती रहेको छ ।

आवास तथा बस्ति विकासका लागि आवश्यक उच्च प्रविधिहरू प्रयोग तथा दक्ष जन शक्तिहरूको परिपूर्ति गर्नु अपिहिमाल गाउँपालिकाको बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माणका लागि पहिलो प्राथमिकतामा राख्नु पर्ने देखिन्छ । सडक, चुस्त यातायात सुविधा, पर्याप्त गुणस्तरीय खानेपानी, बिजुली तथा सूचना प्रणालीको व्यवस्था गरी अपिहिमाल गाउँपालिकालाई सुव्यस्थित एवं सुरक्षित पालिका बनाउने प्रसस्त आधार रहेको छ । स्थानीय स्रोत र साधनको प्रयोग गरी सुरक्षित घरहरू बनाउन सकिने तथा व्यापक जनसहभागिता स्वयं गाउँपालिकाले आफ्नो वस्तुगत अवस्था अनुरूप आवास योजना निर्माण गर्ने अधिकार रहेको कारण मौलिक प्रकृतिको वास्तुकलाको जगेर्ना गरी मौलिक पहिचान कायम गर्न आवास निर्माण अनुमति दिँदा विशेष प्रोत्साहन गर्नु पर्ने देखिन्छ । खेर गएका बाँझो जमिनहरूलाई आवास योजना निर्माण गरी सुरक्षित घडेरी विकास गर्ने तथा उर्वर, खेति योग्य जमीनको संरक्षणमा अपिहिमाल गाउँपालिकाको पहलकदमी जरुरी छ । पालिकामा हालसम्म शहरीकरण नभइसकेकोले शुरूको अवस्थाबाट नै वैज्ञानिक ढङ्गले शहरीकरणलाई अगाडि बढाउन सकिने अवस्था रहेको छ ।

२.४.२ सडक, पुल तथा यातायात

गाउँपालिका भित्र हालसम्म कुनै पनि सडक कालोपत्रे हुन सकेको छैन भने करिब १२ कि.मि. सडक मात्रै सर्वयाम सडक रहेको छ । अन्य सबै सडक कच्ची अवस्थामा रहेको छ । यातायात सुविधा निकै कष्टकर रहेको छ । प्रायजसो ठाउँमा वर्षातको समयमा पहिरोले बाटो अवरुद्ध हुने, पानी जम्ने, हिलो हुने भएका कारण नियमितरुमा सडक सुचारु गर्न कठिनाई हुने गरेको छ । हालसम्म गाउँपालिकालाई सडक सञ्जालले छुन सकेको छैन

सडक विस्तार जथाभावी तरिकाले गरिँदा धेरै स्थानहरूमा खेतीयोग्य जमीनको विनाश हुनका साथै पहिरोको प्रकोप बढ्ने तथा वातावरणमा प्रतिकूल असर परिरहेको देखिन्छ । गाउँपालिकाका अधिकांश सडकहरू कच्ची र सम्पूर्ण सडकको स्तरोन्नति गर्न समयमै आवश्यक बजेटको अभाव रहेको छ

आन्तरिक सडक सञ्जालको पूर्णरूपमा विकास हुँदा पालिकालाई कृषि, पर्यटन र जडीबुटी उत्पादन केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिने सम्भावना रहेको देखिन्छ भने स्थानीय वस्ती तथा बजार केन्द्रबाट मूल सडकमा जोडिने कृषि सडक तथा अन्य सडकहरूको स्तरउन्नति गर्न सके कृषि उत्पादन बजारिकरण निकै सहज हुन गई आर्थिक क्रियाकलापहरूमा बढ्दा हुन सक्ने देखिन्छ । सडक पूर्वाधार विकासबाट आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाको विकास भई आर्थिक समुन्नति तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुनेछ साथै स्थानीय स्रोत साधनको संरक्षण तथा दिगो प्रयोग तथा स्थानीय स्तरमा औद्योगीकरणमा सहजता हुने देखिन्छ ।

२.४.३ विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा

नेपालको संविधानले वैकल्पिक ऊर्जाको विकास गरी आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिकालागि सुपथ र सुलभ रूपमा भरपर्दो ऊर्जाको आपूर्ति गर्ने नीति अङ्गीकार गरेको छ र यसबाट दुर्गम क्षेत्रमा रहेका राष्ट्रिय प्रसारण लाइन पुर्‍याउन सम्भाव्यता नभएका तथा छरिएर रहेका बस्तीहरूमा आधुनिक ऊर्जाको पहुँच पुर्‍याउन र शहरी क्षेत्रको बढ्दो ऊर्जा भागको व्यवस्थापन गर्न र परम्परागत तथा आयातित ऊर्जा माथिको निर्भरतालाई कम गर्न विभिन्न किसिमका नवीकरणीय ऊर्जाको प्रवर्द्धन, विकास र दिगो व्यवस्थापन गरी यस क्षेत्रलाई मुल प्रवाहमा ल्याउन जरुरी छ । नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्रमा नेपालमा भैरहेका कार्यहरूमा लघु जलविद्युत सुधारिएको पानि घट्ट, सौर्य ऊर्जा, वायु ऊर्जा, सुधारिएको चुलो, विद्युतीय चुलो, गोबरग्यास र वायोग्यास आदि रहेको छ ।

अपिहिमाल गाउँपालिकाकामा हालसम्म कुनै पनि स्थानमा राष्ट्रिय प्रसारण लाइन मार्फत विद्युतीकरण हुन सकेको छैन । जलविद्युत उत्पादनको प्रसस्त सम्भावना भएता पनि यस गाउँपालिकामा हाल ४ वटा लघु जलविद्युत संचालनमा रहेको र सो लघु जलविद्युतबाट करिब ४० किलोवाट विद्युत उत्पादन भएको तथ्यांकले देखाएको छ । यस गाउँपालिकामा रहेका

जम्मा १३६३ घरधुरीहरूमध्ये करिब ६७१ घरधुरीहरूले उर्जाको श्रोतको लागि नविकरणिय तथा वैकल्पिक उर्जा अत्रतगत सोलारको प्रयोग गरिराखेको देखिन्छ । यस अपिहिमाल गाउँपालिकामा जलउर्जा क्षेत्रमा गुरुयोजना तयार हुदा सम्म जम्मा ६९ वटा योजनाहरू सम्पन्न भएको देखिन्छ जसमा ५ वटा लघुजल विद्युत योजना, ११ वटा सुधारिएको पानीघट्ट योजना छन भने बाँकी सबै परम्परागत घट्ट योजनाहरू रहेका छन । उक्त योजनाहरू मध्ये हाल ६९ योजनाहरू सञ्चालनमा रहेको देखिन्छ र उक्त योजनाहरूबाट गाउँपालिकाका करिब ९५ प्रतिशत भन्दा बढी घरधुरीहरूले सेवा पाईराखेको देखिन्छ भने लघुजलविद्युत योजनाहरूको लाभान्वित घरधुरी करिब २०० रहेको छ (जलउपयोग गुरुयोजना तथा जीविकोपार्जन कार्यान्वयन योजना, २०७६) ।

२.४.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

नागरिकको संविधान प्रदत्त मौलिक हकको रूपमा रहेको सूचनाको हकको संरक्षण र संवर्द्धन गर्दै आमसञ्चारलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, जिम्मेवार र व्यावसायिक बनाउन आवश्यक व्यवस्था गर्ने राज्यको नीति हुने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ । विगत केही वर्षदेखि नेपालमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको क्षेत्रमा विभिन्न नीतिगत प्रयासहरू भएका छन् बदलिंदो परिवेश तथा त्यसबाट सिर्जित चुनौती सामना गर्न तथा सिर्जित अवसरहरू प्रभावकारी रूपले उपयोग गर्न तदनुरूपको नीतिगत, कानुनी, संस्थागत व्यवस्था तथा रणनीतिक उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकता महशुस गरी एकिकृत सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति २०७२ तर्जुमा गरिएको छ । प्रविधिको व्यापक प्रयोगबाट कानुनको शासन, भ्रष्टाचारमूक्त र चुस्त प्रशासन, विकेन्द्रिकरण, आर्थिक अनुशासन तथा सार्वजनिक सेवा प्रवाह र स्रोतको कुशल व्यवस्थापन जस्ता असल शासनका आधारभूत मान्यतालाई आत्मसात गरी सर्वसाधारणले पाउनु पर्ने सेवा छिटो, छरितो तथा कम खर्चिलो ढङ्गबाट प्रदान गर्न सकिन्छ ।

अपिहिमाल गाउँपालिका क्षेत्रमा सबै वडामा मोबाइल सेवाको सुविधा पुगेता पनि अधिकांश बस्तीमा मोबाइल नेटवर्क ज्यादै कमजोर रहेको छ भने सेवा पहुँच भने करिब ६० प्रतिशत मात्रै छ । करिब २ प्रतिशत परिवार मात्रै इन्टरनेट सेवाको पहुँचमा छन् । हाल स्थानीय प्रशासन हुने एफ.एम संचालनमा नरहेको भएता पनि रेडियो सुन्ने तथा स्याटलाइट टेलिभिजन हेर्न सकिने अवस्था छ । यस पालिकाकामा एक स्थानमा मात्रै मोबाइल टावरहरू रहेको छ जसले गर्दा सूचना आदान प्रदानमा केहि सहज भएता पनि प्रायजसो बस्ती अग्ला अग्ला डाँडाको फेदीमा रहेका कारण मुख्य बस्ती क्षेत्रमा नै मोबाइल नेटवर्क कमजोर रहेको छ । हाल सम्म पनि अप्टिकल फाइबर विस्तार हुन नसक्दा अपिहिमाल गाउँपालिकामा इन्टरनेट सुविधा एकदमै कमजोर रहेको छ । अति दुर्गम तथा विकट भौगोलिक अवस्थितिका कारण सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिको विकासमा अपिहिमाल गाउँपालिका निकै पछी परेको छ । छरिएर रहेको बस्ती भएकाले सञ्चारक्षेत्रको विकास र विस्तार गर्न कठिनाई रहेको देखिन्छ ।

२.५ वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको अवस्था

२.५.१ वन तथा जैविक विविधता

वन क्षेत्र जैविक विविधताको भण्डार मात्र होइन कृषि, ऊर्जा, जल तथा औद्योगिक कच्चा पदार्थको श्रोत हुनुको साथै प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्य र बहुसङ्ख्यक जनताको जीविकाको प्रमुख आधार पनि हो । वनबाट हाम्रो करिब ७० प्रतिशत इन्धन झन्डै ४० प्रतिशत पशु आहारा र अन्य वातावरणीय सेवा प्राप्त हुँदै आएको छ । वन क्षेत्रमा नेपालको आर्थिक समुन्नति गर्न सक्ने प्रचुर सम्भावना रहेको छ । जडीबुटी लगायत विभिन्न वन पैदावारको बिक्रीबाट मात्र वर्षेनी करिब दुई अरब भन्दा बढी राजस्व सङ्कलन हुने गरेको छ । नेपालको संविधानमा वातावरणीय सन्तुलन र स्वच्छताको लागि वन क्षेत्र तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्न राज्यले प्राथमिकता दिने कुरा उल्लेख गरिएको छ । वन वातावरण र जैविक विविधताको दृष्टिकोणले अपिहिमाल गाउँपालिका एक महत्वपूर्ण स्थान मानिन्छ ।

यस गाउँपालिकामा वन जंगलको अवस्था राम्रो देखिन्छ । गाउँपालिकाको कूल भूभाग ६१२२५.०० हेक्टर मध्ये करिब २१४७९ हेक्टर अर्थात करिब ३५.१५ प्रतिशत भुभाग वन जंगलले ओगटेको छ । त्यसैगरी, ३१.८५ भु-भाग घाँसे मैदान, २२.३५ बाँझो जमिन, ५.७५ झाडी क्षेत्र रहेको देखिन्छ भने खेतीयोग्य जमिनको हिस्सा २.१५ मात्र रहेको देखिन्छ । अरु बालुवा क्षेत्र, ताल तलैया, हिमनदी र चट्टान क्षेत्र एकदमै कम रहेको देखिन्छ ।

हिमाली क्षेत्रमा रहेका यस गाउँपालिकामा चौलानी नदी, मकरीगाड, गौलागाड, कापुखोला, घट्टेखोला, सेलाखोला, गोथीगाड, भिडखोला लगायत कुरमुल खोला किनारमा समाशितोष्ण देखि टुन्ड्रा प्रकृतिको हावापानी भएको वन जंगल फैलिएर रहेको पाइन्छ । यहाँ मुख्य गरी धुपी सल्ला, बाँझ, उतिस, चिलाउने, कटुस, वर, पीपल जातका प्रजातिहरू पाइन्छ । यसैगरी मुनाल, च्याँखुरा, डाँफे, कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुईचे, गौथली, काग, भँगेरा, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रुपी, गिद्ध, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तिन्ना, धोबी चरो, हाडफोरुवा आदि तथा घस्रने जीवहरूमा, हरेउ, सुनगोहोरो, छेपारो, भित्ती, सर्प, गडचौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदि जातका चराचुरुङ्गीहरू पाइन्छन् । यहाँका जंगलहरू बस्तीदेखि टाढा, अपायक स्थानमा घना र उत्तम छन् भने बस्ती नजिक रहेका वन क्षेत्रहरू विगतमा विनाशको क्रममा रहेतापनि हाल क्रमशः सुधारको क्रममा छन् ।

भूउपयोगको दृष्टिकोणले नदी तथा ताल क्षेत्रले जैविक विविधताको संरक्षणमा निकै महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको देखिन्छ । गाउँक्षेत्रमा रहेको विभिन्न नदी, खोला तथा साना खोल्साले यस क्षेत्रको जैविक विविधताको संरक्षणमा निकै ठुलो योगदान पुर्‍याएका छन् ।

२.५.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

गाउँपालिकाले जलाधार व्यवस्थापनलाई जिविकोपार्जनसंग जोडेर जलउपयोग गुरुयोजना तथा जिविकोपार्जन कार्यन्वयन गर्नुमा गरेको छ । यस गाउँपालिकाको मुख्य जलाधार क्षेत्र भनेको चौलानी नदी रहेको छ । स-साना खोलाहरू पनि हिमालय क्षेत्रबाट उत्पन्न भएका हुदा मुख्य खोलाहरूमा पनि पानीको मात्रा प्रयाप्त देखिन्छ । चौलानी नदी, गौलागाड, कापुखोला, घट्टेखोला, सेलाखोला, गोथीगाड, भिडखोला लगायत कुरमुल जस्ता स्रोतहरू यस गाउँपालिकाको लागि मुख्य स्रोतको रूपमा रहेका छन् ।

अपिहिमाल गाउँपालिकाको समग्र भू-उपयोगको स्थिति हेर्दा गाउँपालिकाको कूल भूभाग मध्ये करिब ३५.१५ प्रतिशत हिस्सा वन जंगलले ओगटेको छ भने बालुवा क्षेत्र, ताल तलैया, हिमनदी र चट्टान क्षेत्र एकदमै कम रहेको देखिन्छ । जलाधार व्यवस्थापन एवम् संरक्षणका अभावमा सिँचाई व्यवस्थापन तथा बाढी पहिरो नियन्त्रणमा कठिनाई छ । स्थानीय खोला खोल्साले खेतीयोग्य जमीन कटान गर्ने क्रम बढ्दो छ भने बेमैसमी बाढीका कारण यहाँका स्थानीयबासीले धन-जनको क्षति व्यहोर्नु परेको अवस्था विद्यमान छ ।

२.५.३ वातावरण व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन

गाउँ क्षेत्रमा हरित पूर्वाधार विकासका ठूला आयोजनाहरू नभएता पनि वैकल्पिक उर्जा क्षेत्रमा नीतिगत रूपमा प्रवर्द्धन गर्ने, सौर्य उर्जालाई बढावा दिने, खाना पकाउने स्रोतको उपभोगमा दाउराको प्रयोग कम गर्दै जाने, ग्रामीण वडाहरूमा वायो ग्याँस निर्माणमा अनुदान उपलब्ध गराउने लगायतका कार्यक्रमहरू भैरहेको अवस्था छ । गाउँपालिकाले स्वच्छ तथा सफा वातावरणको निर्माण गर्न तथा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण र अनुकूलनका लागि अघि सारेका नीतिगत प्रयास सकारात्मक छन् । गाउँपालिकामा जलवायु परिवर्तनबाट भौतिक, आर्थिक तथा समाजिक संरचनाहरूमा पर्नसक्ने प्रभाव न्यून गर्न तथा आर्थिक विकास तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिन्छ । अझैपनि ग्रामीण वडाहरूमा खाना

पकाउनका लागि दाउराको प्रचलन यथावतै छ । त्यसै गरी वन पैदावारमा आधारित उद्योग धन्दाले पनि दिनानुदिन बढेकै छन् । विकास निर्माणका कार्यहरू वातावरण पक्षलाई कम महत्व दिने एउटा संस्कृतिनै बनेको छ । जलवायु परिवर्तनले मौसमी पात्रोमा परिवर्तन आएको छ । बालीनालीमा नयाँ किरा तथा रोगहरू उत्पन्न हुने गरेको छ । पानीका श्रोत सुक्दै गएका छन् भने विभिन्न किसिमको रोग लाग्नु, कुपोषण, तनाव, विद्यार्थी विरामी भई पठन पाठनमा समस्या र खेती फसलमा कमी आएको छ । वातावरणको प्रभावहरू क्रमसः स्वास्थ्य, शिक्षा र पोषणमा समेत देखिन थालेका छन् ।

जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनीकरण गर्न वा अनुकूलन गर्न ज्ञान, सीप र संयन्त्र विकासमा त्यति ध्यान पुग्न सकेको देखिदैन । अव्यवस्थित भू-उपयोग तथा अनियन्त्रित भौतिक पूर्वाधार निर्माणका कारणले वातावरणीय सन्तुलनमा नकारात्मक असर परेको छ । गाउँ क्षेत्रमा जम्मा हुने प्लाष्टिकजन्य फोहरमैला एवं स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्कने फोहरहरूले समेत वातावरणमा प्रतिकूल असर पारेको छ । यसक्षेत्रको खानेपानी, सिँचाई, र विभिन्न उचाईमा रहेका कृषि, पशुपालन, पूर्वाधारका योजनामा आगामी दिनमा जलवायु परिवर्तनको प्रभावबाट हुने जोखिमलाई कसरी न्यूनीकरण गर्ने वा अनुकूलनका प्रयासको थालनी गर्ने भन्ने विषय गम्भीर रूपमा देखिन थालेकोछ । तीव्र शहरीकरणबाट वन, र उर्वर भूमि माथि वढदै गएको चाप र जलवायु परिवर्तनबाट सृजित भएका र भविष्यमा हुन सक्ने दुःप्रभावलाई कसरी न्यूनीकरण वा अनुकूलन गर्ने भन्ने विषय गाउँपालिकाको सामु एक प्रश्नको रूपमा देखिएको छ ।

कृषि क्षेत्रमा अत्यधिक रसायनिक औषधिको प्रयोगमा न्यूनीकरण हुन नसकेका कारण जल तथा जमिनमा प्रदुषण बढ्दो रूपमा रहेकोछ । साथै ग्रामीण क्षेत्रमा अव्यवस्थित रूपमा बाटो खन्ने कारण धूलोको समस्याका साथै भूक्षयको समेत समस्या विद्यमान देखिन्छ ।

२.५.३ महामारी तथा विपद् व्यवस्थापन

गाउँ र वडा स्तरीय विपद्व्यवस्थापन समिति गठन भएको छ । स्थानीय आपतकालीन सञ्चालन केन्द्र स्थापना प्रक्रिया अगाडि बढेको छ । स्थानीय आपतकालीन सञ्चालन केन्द्रले गैर सरकारी संस्थाहरू र सरकारी एजेन्सीहरू र अन्य सरोकारवालाहरू सहित गाउँ स्तरीय प्रकोप सम्बन्धी जानकारीका लागि समन्वय र सञ्चार बिन्दु बनाउने काम अगाडि बढेको छ । विपद्जोखिम न्यूनीकरणका लागि गाउँपालिकाको आफ्नै राष्ट्रिय एकीकृत सूचना प्रणाली विकासको कार्यविधि तयार गरी यस मार्फत विपद्का सूचनाहरू एकै ठाउँबाट सबैले जानकारी पाउने व्यवस्था अगाडि बढाइएको छ ।

अपिहिमाल गाउँपालिकाको विपद् तथा जलवायुजन्य जोखिम पार्श्वचित्रमा उल्लेख भए अनुसार गाउँपालिकाका केही स्थानका घरधुरी जोखिममा रहेका छन् । खोलानालाले वर्षेनी बाटो परिवर्तन गर्ने गरेका कारण नदी किनारमा रहेका कृषि क्षेत्र बगरमा परिणत हुने गरेका छन् । नदी कटानका साथै गाउँपालिका भित्र पहिरोको जोखिमयुक्त क्षेत्रहरू समेत रहेका छन् । यदाकदा वनजंगल वरपरका क्षेत्रमा आगलागीको जोखिम समेत रहेको छ भने वनजंगल वरपरका क्षेत्रमा वन्यजन्तुका कारण बालिनाली तथा धनजनमा क्षती हुने गरेको (बाँदर आदि) देखिन्छ । चट्याङ्गका कारण समेत यदाकदा धनजनको क्षति हुने गरेको छ । विपद् जोखिम तथा सम्भाव्य क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन भई सो अनुसारको भू-उपयोग पद्धति अवलम्बन गर्ने नीति कार्यान्वयन भएको छैन । विपद्को त्रासले स्थानीयहरू घर/बस्ती छाडी अन्यत्र बसाइँसराइ सरेर सम्मको अवस्था सिर्जना भएकोछ । विपद्को जोखिमले जग्गा/जमिन बिक्री गर्ने वा भू-उपयोग परिवर्तन गर्ने प्रवृत्ति रोक्नु सकिएको छैन । गाउँपालिका स्तरमा वैज्ञानिक भू-उपयोग प्रणाली स्थापना तथा विपद् न्यूनीकरण गर्न नयाँ प्रविधिको प्रयोग भएका देखिएको छैन ।

२.६ सुशासन तथा संस्थागत व्यवस्था

२.६.१ स्थानीय नीति, ऐन तथा सुशासन

शासन प्रणालीलाई जनमुखी, सक्षम, सुदृढ, सेवामूलक र उत्तरदायी बनाउनु नयाँ लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको आवश्यकता हो । यसकालागि शासन प्रणालीमा सबै क्षेत्र, वर्ग, समुदाय र सरोकारवालाको पहुँच र सहभागितालाई सुनिश्चित गर्न आवश्यक छ । संघीय प्रणालीमा आधारित लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थालाई व्यवहारमा कार्यान्वयन गर्दै जनविश्वास अभिवृद्धि गर्नु सुशासनको मुल मर्म हो । संविधानले सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, भ्रष्टाचारमुक्त, पारदर्शी, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउँदै राज्यबाट प्राप्त हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गर्ने व्यवस्था गरेको छ । सुशासनकालागि संघीय तथा प्रादेशिक संवैधानिक निकाय तथा आयोगसँगको सम्पर्क र समन्वय, अभिलेख व्यवस्थापन र कार्यान्वयन, गाउँपालिकामा सार्वजनिक सेवा वितरणको न्युनतम मापदण्ड निर्धारण र सेवाग्राही सन्तुष्टी सर्वेक्षण तथा सेवा प्रवाहको अनुगमनको पनि व्यवस्था गर्न आवश्यक रहेको छ । यसै सन्दर्भमा गाउँपालिकामा बन्न लागेको यस योजनाले सेवा प्रदायक निकाय तथा समग्रमा सार्वजनिक शासन प्रक्रियामा सुशासनको संस्थागत विकासमा समेत महत्त्वपूर्ण हुनेछ ।

गाउँपालिकामा ३२ सदस्यीय गाउँ सभा तथा १४ सदस्यीय गाउँ कार्यपालिकाको व्यवस्था छ । गाउँको नीतिगत व्यवस्थालाई कार्यदिशा दिन र प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सङ्घीय कानूनको अधिनमा रही ५ वटा विषयगत विकास समितिहरू र विधायन, गाउँ शिक्षा तथा स्वास्थ्य, साझेदारी विकास, स्थानीय समन्वय, गाउँ स्तरीय विपद् व्यवस्थापन, बजार अनुगमन सम्बन्धी स्थानीय समिति र सल्लाहकार समिति लगायतका समितिहरूले कार्यसम्पादन गर्दै आएका छन् । सहज र सरल रूपमा स्थानीय स्तरमा नै न्याय सम्पादनका लागि एक न्यायिक समितिले कार्य सम्पादन गर्दै आएको छ । गाउँपालिकाले आफ्नो पाँच वर्षे कार्यकालमा जम्मा ७० वटा ऐन, कानून, कार्यविधि, मापदण्ड र निर्देशिका तर्जुमा गरी गाउँपालिकाको नियमित कार्य सम्पादनलाई व्यवस्थित बनाउने प्रयास गरेकोछ (प्रशासन शाखाको वार्षिक प्रतिवेदन २०७८) ।

स्थानीय तहको निर्वाचन २०७४ पश्चात निर्वाचित जनप्रतिनिधिको सक्रिय पहलमा संघियता कार्यान्वयनको शुरुआती चरण पूरा भएको छ । कुनै पनि नीति तथा कानून नभएको अवस्थामा नव निर्वाचित प्रतिनिधिहरूको मुख्य जिम्मेवारी नै स्थानीय ऐन, नीति, निर्देशिका तथा कानून निर्माण गरी अपिहिमालमा सुशासन कायम गर्नु रहेको थियो । आवश्यक कर्मचारी पदपूर्ति नभएको साथै भएका कर्मचारी पनि गाउँपालिकाको कार्य व्यवस्थापनमा अभ्यस्त नभैसकेको अवस्थामा पालिकाका नियमित कार्य संचालनमा समेत चुनौतीको सामना गर्नु परेको थियो । भौतिक पूर्वाधारको अभावले गर्दा शुरुआती वर्षमा कार्य सम्पादनमा ठुलो कठिनाई भएको थियो, जसले गर्दा अधिकांश समय भौतिक पूर्वाधार तथा कार्यालय संचालनका लागि आवश्यक सामग्री व्यवस्थापन खर्चनु परेको थियो ।

२.६.२ सङ्गठनात्मक विकास

गाउँ कार्यपालिकाको प्रमुखको रूपमा अध्यक्ष र उपाध्यक्षको रूपमा निर्वाचित पदाधिकारी रहने व्यवस्था गरिएको छ । यसैगरी उपाध्यक्षले न्यायिक समितिको नेतृत्व गर्ने व्यवस्था रहिआएको छ । गाउँ कार्यपालिकाको प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत (सातौँ तह) को रूपमा नेपाल सरकारको निजामती सेवाको प्रशासन सेवा, सामान्य प्रशासन समूह अन्तर्गतको राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणीको अधिकृतलाई नेपाल सरकारले खटाउने व्यवस्था गरिएको छ । प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत अध्यक्ष प्रति उत्तरदायी रहने व्यवस्था छ भने निजले गाउँसभाको सचिवको हैसियतले समेत कार्य गर्ने भएकाले निज गाउँ सभा प्रति समेत उत्तरदायी हुनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको प्रत्यक्ष मातहतमा प्रशासन, योजना तथा अनुगमन शाखा, पूर्वाधार विकास शाखा, स्वास्थ्य तथा सामाजिक विकास शाखा, शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, आर्थिक विकास शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा, र आन्तरिक लेखापरीक्षण एकाइको संस्थागत व्यवस्था गरिएको छ ।

प्रशासन, योजना तथा अनुगमन शाखा अन्तर्गत प्रशासन उपशाखा, राजस्व उपशाखा, योजना तथा अनुगमन उपशाखा र कानून एकाइ रहने व्यवस्था भएको छ । यसै शाखाले गाउँपालिकाभित्र रहेका सबै वडाहरूसँग समन्वय गर्ने व्यवस्था पनि रहेको छ । पूर्वाधार विकास शाखा अन्तर्गत सडक, सिँचाई तथा अन्य पूर्वाधार विकास उपशाखा, भवन तथा बस्ती विकास उपशाखा र वातावरण तथा विपदव्यवस्थापन एकाइ रहने व्यवस्था छ । स्वास्थ्य तथा सामाजिक विकास शाखा अन्तर्गत सामाजिक सुरक्षा तथा पञ्जीकरण उपशाखा र महिला बालबालिका र समाज कल्याण उपशाखाको व्यवस्था गरिएको छ । यसैगरी विद्यमान सङ्गठन संरचना अन्तर्गत प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको मातहतमा स्वास्थ्य र कृषि/पशु तर्फका निकायहरू (प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, आयुर्वेद औषधालय, शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, कृषि विकास शाखा र पशु सेवा केन्द्र) रहने व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

संघीय शासन व्यवस्था अनुसार राज्यको पुनःसंरचना प्रक्रियाबाट नवगठित यस गाउँपालिकाको सम्पन्न स्थानीय तहको निर्वाचनबाट निर्वाचित गाउँ कार्यपालिका मार्फत गाउँपालिकाको कार्य संचालन हुँदै आएको छ । गाउँपालिकाको विद्यमान कर्मचारी दरबन्दी विवरण अनुसार प्राविधिक र अप्राविधिक दुवै प्रकृतिका कर्मचारीहरूको दरबन्दी यस कार्यालयमा रहेका छन् । विद्यमान दरबन्दी अन्तर्गत अधिकृत स्तरका ६, सहायक स्तरका ७५ समेत ८१ वटा पदको स्वीकृत दरबन्दी देखिन्छ भने तहविहिन ३१ गरी कूल ११२ कर्मचारी कार्यरत रहेको देखिन्छ (प्रशासन शाखाको वार्षिक प्रतिवेदन २०७८) । अपिहिमाल गाउँपालिकाको विद्यमान सङ्गठन संरचना, कर्मचारी दरबन्दी, कार्यबोझ समेतको अध्ययन गरी प्राप्त कार्यआदेशको परिधि भित्र रही सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

हालसालै स्थानीय तहमा कर्मचारी दरबन्दीहरू समायोजन भएको र यस गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालयमा अझैसम्म सबै पदहरूको सङ्ख्या स्पष्ट हुन नसकेको व्यहोरा यस कार्यालयको प्रशासन शाखाबाट जानकारी हुन आएको छ । नेपालको संविधानबाट स्थानीय तहको लागि निर्दिष्ट अधिकार, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा स्थानीय तहको लागि तोकेको काम, कर्तव्य र अधिकार तथा वदलिँदो शासकीय स्वरूप अनुसार स्थानीय तहप्रतिको नागरिकको अपेक्षा एवं परिवर्तित शासकीय स्वरूपलाई व्यवस्थित गर्न आवश्यक साधन/स्रोत र सोको व्यवस्थानको लागि विद्यमान जनशक्ति पर्याप्त देखिँदैन । यस सन्दर्भमा सङ्ख्यात्मक एवं गुणात्मक रूपमा बढोत्तरी गर्नु जरुरी देखिन्छ ।

२.६.३ स्रोत परिचालन

गाउँपालिकाको समग्र स्रोत परिचालन, व्यवस्थापन एवम् काम कारवाहीमा कार्यकुशलता र प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्ने प्रयोजनका लागि नेपाल सरकार एवम् विकास साझेदारबाट स्थानीय तहलाई प्राप्त हुने सबै प्रकारका अनुदान, स्थानीय निकायको आन्तरिक आय, राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त हुने रकम लगायत पालिकाको कोषमा प्राप्त हुने सबै प्रकारका स्रोत तथा स्थानीय स्रोत साधनलाई एकीकृत र समन्वित गरी गरिब, महिला, बालबालिका तथा सामाजिक, आर्थिक दृष्टिकोणबाट पिछडिएका वर्ग र समुदाय एवम् क्षेत्रको समेत पहुँच र स्वामित्व रहने गरी सन्तुलित तवरबाट स्थानीय सेवा प्रवाह एवम् विकास निर्माण कार्य र शासन प्रक्रिया जनमुखी, जवाफदेही, मितव्ययी, पारदर्शी, उत्तरदायी, समावेशी, समतामूलक, सहभागितामूलक, दिगो र गुणस्तरयुक्त गराउँदै स्थानीयस्तरबाट नै गरिबी न्यूनीकरण र दिगो विकासको अवधारणालाई संस्थागत गर्ने कार्यमा सहयोग पुऱ्याउन स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि तर्जुमा गरी सोहि बमोजिम स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन गर्नु पर्ने हुन्छ । अपिहिमाल गाउँपालिकाले हाल सम्म पनि स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि तर्जुमा नगरेकोले सम्बन्धित मन्त्रालय तथा स्रोत प्रदायक निकायको कानून, ऐन, निर्देशिका तथा कार्यविधिका आधारमा स्रोत परिचालन गर्ने गरेको छ ।

सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय अन्तर्गत स्रोत परिचालन समन्वय शाखाले सबै ७५३ पालिकाहरूलाई स्थानीय तहको राजस्व परिचालन सम्बन्धी नीतिगत अध्ययन अनुसन्धान तथा विश्लेषण, आन्तरिक स्रोत साधनको पहिचान र परिचालनमा सहजिकरण तथा समन्वय, राजस्वको आधार विस्तारमा प्रोत्साहन र प्रवर्द्धन, राजस्व सूचना तथा तथ्यांक

आदान प्रदान प्रणाली विकास, अनुसन्धान र प्रकाशन, स्थानीय आर्थिक विकास सम्बन्धी कार्यमा सहजिकरण, राजस्व परिचालन क्षमता लेखाजोखा र सुधार, राजस्व परिचालनमा स्थानीय तहमा उत्कृष्ट देखिएका कार्यको अन्य स्थानीय तहसँग अनुभव आदान प्रदान, स्थानीय तहको राजस्व परिचालनमा भएका विवाद समाधानका लागि समन्वय, स्थानीय राजस्वको मुल्याङ्कन, स्थानीय तहको प्राकृतिक श्रोत साधन सम्बन्धी कर तथा राजस्व व्यवस्थापनमा सहयोग र समन्वय तथा स्थानीय तहको वार्षिक आयव्ययको अभिलेख र वार्षिक प्रतिवेदन प्रकाशन सम्बन्धी कार्य गरिरहेको छ र सोहि शाखाको समन्वय तथा सहजिकरणमा अपिहिमाल गाउँपालिकाको स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन हुने गरेको छ ।

२.६.४ योजना व्यवस्थापन

पन्ध्रौं योजनाको राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न सुदुरपश्चिम प्रदेश सरकारले “समाजवाद उन्मुख, सामाजिक न्यायमा आधारित, समावेशी, सन्तुलित र दिगो विकासको माध्यमबाट आर्थिक वृद्धिदरलाई उच्च पार्दै प्रदेशबासी जनताको जीवनमा गुणात्मक परिवर्तन ल्याउने” लक्ष्यका साथ प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजनाको तर्जुमा गरेको छ । योजनाबद्ध विकासकालागि तथ्यगत अध्ययन, अनुसन्धान र विश्लेषण गर्दै विषयगत समस्या, चुनौती र अवसरहरूको पहिचान गर्ने र त्यसका आधारमा विषय केन्द्रित रणनीति र व्यवहारिक कार्यनीति सहितको योजना आवश्यक पर्दछ । त्यसैले यस गाउँपालिकाले पनि पन्ध्रौं योजना तथा सुदुरपश्चिम प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजनाका आधारमा ती योजनाका लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू प्राप्ति हुने गरी आफ्नो पहिलो पञ्चवर्षीय योजना तयार पारेको छ । योजनाहरूलाई तथ्य र प्रमाणमा आधारित र नतिजामुखी बनाउन हरेक आयोजनाको नतिजा खाका विकास गर्ने र पालिकाले कार्यान्वयन गरेको योजनाको नियमित रूपमा मूल्याङ्कन गरी उपलब्धि सार्वजनिक गर्ने व्यवस्थाको विकास गर्न पनि आवश्यक भएको छ ।

राज्य पुनर्संरचना मार्फत अपिहिमाल गाउँपालिकाको स्थापना भएसँगै यस गाउँपालिकाले प्रचलित कानून तथा ऐन बमोजिम योजना व्यवस्थापन गरी योजनाबद्ध विकासको सुरुआत गरेको छ । उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा रहेको राजस्व परामर्श समितिको सिफारिसमा गाउँ सभाद्वारा वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम अनुमोदन गरी वार्षिक योजना तर्जुमा तथा बजेट विनियोजन गर्ने नियमित परम्परा रहेको छ भने निर्माणाधीन आवधिक योजनाले योजनाबद्ध विकासमा थप योगदान हुने अपेक्षा गरिएको छ । स्थानीय तह गठन भए पश्चात् स्थानीय विकास अवधारणा अनुरूपका प्राथमिक कामहरू शुरुवात भएका छन् । आर्थिक वर्ष २०७३/७४ मा स्थानीय रूपमा वित्तीय कारोबार सीमित रहेको थियो भने आ.व. २०७४/७५, आ.व. २०७५/७६, आ.व. २०७६/७७ तथा आ.व. २०७७/७८ कोलागि पूरा अवधिको बजेट तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिएको छ भने आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को बजेट कार्यान्वयनका क्रममा रहेको छ ।

राष्ट्रिय योजना आयोग र प्रदेश नीति तथा योजना आयोगसँग नियमित रूपमा परामर्श गरी नीति तथा योजना तर्जुमा गर्ने र कार्यक्रमहरूको वर्गीकरण गर्ने वातावरण बन्न नसकिरहेको अवस्थामा योजना व्यवस्थापनमा समस्या रहेको छ । आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना तथा आयोजना बैंकको तर्जुमा नहुँदा अपिहिमाल गाउँपालिकाको योजना व्यवस्थापन अपेक्षाकृत छैन । योजना तर्जुमालाई मार्गनिर्देश गर्न आवश्यक खण्डीकृत तथ्याङ्कको उपलब्धता नहुनु, पर्याप्त जनशक्ति, भौतिक संरचना र बजेटको अभाव रहनु तथा कर्मचारीहरूको स्थायित्व नहुनु पनि यहाँका योजना व्यवस्थापनका चुनौतीहरू हुन् । नियमित अनुगमनले विकास कार्यक्रम र आयोजनाहरूको नतिजा खोज्ने र कार्यान्वयन गर्ने पक्षलाई बढी जिम्मेवार बनाउनुको साथै जवाफदेही पनि बनाउँछ । नीति, योजना, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको कार्यान्वयनको सुनिश्चिततालागि अनुगमन तथा त्यसबाट प्राप्त नतिजाको विश्लेषणकालागि मूल्याङ्कनको आवश्यकता पर्दछ । विकास आयोजनाहरूबाट, निर्धारित समयावधि भित्र निश्चित उपलब्धि तथा लागत अनुसारको प्रतिफल प्राप्त भए/नभएको यकिन गर्न सशक्त एवम् निष्पक्ष अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको व्यवस्था हुनुपर्दछ । अपिहिमाल गाउँपालिकाले अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, वडाध्यक्ष, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा शाखा प्रमुखहरूको नेतृत्वमा आवश्यकता अनुसार हरेक कार्यक्रमको अनुगमन गरिरहेको छ ।

परिच्छेद ३: सोच तथा विकासको अवधारणा

दिगो विकास लक्ष्य, पन्ध्रौँ राष्ट्रिय योजनाका उद्देश्यहरू, नेपालको दीर्घकालीन सोच र सुदुर पश्चिम प्रदेश सरकारले लिएका आ-आफ्ना दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य सँग तादत्म्यता गर्दै अपिहिमाल गाउँपालिकाको पञ्चवर्षिय आवधिक विकास योजना तयार गरिएको छ । गाउँ कार्यपालिकाको नेतृत्व, राजनीतिक नेतृत्व, विषयगत शाखा तथा विकासका सरोकारवालाहरूको सहभागितामा अपिहिमाल गाउँपालिकाको समग्र विकास प्रकृत्यालाई मार्गदर्शन प्रदान गर्ने उद्देश्यको साथ दीर्घकालीन सोच तयार गरिएको छ ।

३.१ पृष्ठभूमि

संघीय शासन प्रणाली अनुरूप गाउँपालिकाले नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारले अवलम्बन गरेका समष्टिगत आर्थिक नीति र दीर्घकालीन सोचसँग तादात्म्यता हुने गरी योजना तर्जुमा गरेको छ । कतिपय आर्थिक नीति कार्यान्वयन गर्न तीनै तहकाबीच एकीकृतरूपमा जानुपर्ने अपरिहार्य रहेको छ । राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक संकल्प, समृद्धि र समुन्नतिका लागि सार्वजनिक क्षेत्रका अतिरिक्त सहकारी क्षेत्र र निजी क्षेत्रसँग समेत सहकार्य साझेदारीका कार्यहरूहरूलाई सँगसँगै लिएर जानुपर्ने अवस्था रहेको छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारका नीति, योजना, बजेट तथा कार्यक्रम प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन गर्न तीनै तहले तर्जुमा गर्ने नीति, योजना, बजेट तथा कार्यक्रममा सामञ्जस्यता हुनु आवश्यक हुन्छ । यो आवधिक विकास योजना अपिहिमाल गाउँपालिकाको समग्र विकासका लागि तयार गरिएको आयोजना दस्तावेज हो, जसले निर्दिष्ट लक्ष्य हासिल गर्नका लागि निश्चित अवधि भित्र गर्नुपर्ने कार्य तथा रणनीतिहरूको बारेमा विश्लेषण गरेको छ । यसले स्थानीय समुदायका जन गुनासो, आवश्यकता र ती आवश्यकता पूर्ति गर्न आवश्यक स्रोतको विश्लेषण गर्नुका साथै चुनौती समाधानका क्षेत्रमा के कस्ता जोखिमहरू आउन सक्छन् भन्ने बारेमा विश्लेषण गर्दछ । गाउँपालिका भित्र आर्थिक, सामाजिक, भौतिक, वातावरणीय तथा सुशासनको क्षेत्रमा समावेशी विकास गर्नका लागि आवधिक योजनाले अल्पकालिन तथा दीर्घकालिन महत्वका आयोजना बनाउने गर्दछ जसको परिणाम स्वरूप उपेक्षित वर्गले समेत विकासमा अपनत्व लिने वातावरण तयार हुन्छ । यसका लागि पनि यो योजनाको निर्माणका क्रममा सबै वर्गको साझा संलग्नतालाई मध्यनजर राख्दै वडास्तरबाट योजना संकलन गरी यस आवधिक योजनामा समावेश गरिएका छन् । यस अर्थमा यो स्थानीय योजना आफैमा सहभागितामूलक तरिकाले निर्मित योजना हो ।

३.२ प्रमुख समस्या तथा चुनौती

समस्याहरू

१. दीर्घकालीन सोचका आधारमा योजनावद्ध विकास प्रक्रिया अघि बढाउने परिपाटीको थालनी भएतापनि सोही अनुरूप कार्यान्वयन हुनमा समस्या देखिनु ।
२. योजना तथा कार्यक्रमको प्राथमिकिकरण गरी सोही अनुसार स्रोत परिचालनका आधारमा योजना र कार्यक्रम सञ्चालन हुन नसक्नु ।
३. जनसहभागितामा आधारित योजना कार्यान्वयन विधिको पालना हुनु पर्नेमा स्थानीय उपभोक्ता समितिले पनि योजना कार्यान्वयनमा ठेकेदारको प्रयोगले सुशासनमा समस्या देखिनु ।
४. गाउँपालिकाभित्र रहेका विषयगत शाखाहरूमा जनशक्तिको अभाव हुनु तथा कर्मचारीको छिटो-छिटो तथा अप्रत्यासित सरुवा हुने प्रणालीको विकासका कारण कार्यक्रम कार्यान्वयनमा समस्या हुनु ।
५. भौतिक पूर्वाधार सम्बन्धी योजनाहरू एउटा पूरा नहुँदै अर्को नयाँ योजना छनौट गर्ने प्रक्रियाले एकातिर लक्षित लाभ लिन नसकेको अवस्था छ भने अर्कोतर्फ स-साना योजना छनौट गर्दा त्यसबाट सिर्जना हुने लाभ सानो जनसङ्ख्याले मात्र प्राप्त गर्ने अवस्था हुनु विकासको सिद्धान्त विपरीत भएर जानु ।

६. विपद् व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन, वातावरणको संरक्षण जस्ता विषयमा आवश्यकता अनुसार नयाँ प्रविधि प्रयोग गर्न नसक्नु तथा यसको प्रभाव न्यूनीकरणमा ठोस कार्यक्रम कार्यान्वयनमा समस्या ।
७. गाउँपालिकामा उपलब्ध स्रोत, साधन र सीपको सदुपयोग गर्ने तर्फ अपेक्षित रूपमा ध्यान पुग्न नसक्दा गाउँपालिका बाह्य स्रोतमा निर्भर रहनु पर्ने अवस्था ।
८. अपिहिमालको कृषि र पर्यटन क्षेत्रको विकास र विस्तारकोलागि वृहत्तर क्षेत्रगत योजना तयार हुन सकेको छैन ।
९. वन विनाश र वातावरणको संरक्षण विकासको समस्याको रूपमा देखिएका छन् ।
१०. विकासका आधारभूत मापदण्डहरूको संरक्षणमा समस्या देखिएको छ ।
११. एक वडा एक पहिचानका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिएको छैन ।
१२. विकासका पूर्वाधारहरूको समान वितरण गर्न सकेको अवस्था छैन ।
१३. उत्पादन भएका वस्तुहरूको बजार र मूल्य निर्धारणको समस्या देखिएको छ ।
१४. शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रमा देखापरेका समस्याहरूको समाधान नै विकासको ठूलो समस्या देखिएको छ ।
१५. विद्यार्थी र शिक्षकको अनुपात नमिलेको कारणले थप समस्या भएको छ ।

चुनौतीहरू

अपिहिमाल गाउँपालिकामा सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक तथा पर्यटकीय विकासका सम्भावनाको सँगसँगै चुनौती पनि प्रशस्त रहेका छन् । यस क्षेत्रको समग्र विकासको प्रमुख चुनौती भनेको नै आर्थिक स्रोतको व्यवस्था गरी दीर्घकालीन र दिगो किसिमको भौतिक पूर्वाधारको निर्माण र विस्तार गर्नु रहेको छ ।

१. राजस्व सङ्कलन र आर्थिक स्रोत परिचालनका सम्बन्धमा अधिकारहरूको व्यवस्था अनुसारको आर्थिक, प्रशासनिक संरचनाको अभाव तथा कमजोर मानव संसाधन विकासका कारण अपेक्षित रूपमा आन्तरिक राजस्व सङ्कलन नहुनु ।
२. धेरैजसो भू-भागमा वन क्षेत्र, चरनपाखा, खोला, बगर, भीर पाखा र भिरालो जमिन भएकोले कृषिको आधुनिकीकरण गरी व्यावसायिक कृषिलाई अघि बढाउनु ।
३. गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा मोटरबाटो पुऱ्याउनु ।
४. गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा प्राकृतिक स्रोत तथा साधन र आर्थिक स्रोतहरू समान रूपमा नरहेका कारण सबै वडाहरूका आर्थिक तथा प्राकृतिक स्रोतहरूबाट प्राप्त हुने राजस्वलाई समान वितरण गर्दै सबैलाई विकासका समान अवसर प्रदान गर्नु ।
५. पर्यटकीय विकासको उच्च सम्भावना बोकेका हिमाल, पदयात्रा, उच्च पहाडी फाँटहरू र झरना लगायतका क्षेत्रमा पर्यटन विकासका पूर्वाधारहरूको विस्तार गर्नु ।
६. गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा विभिन्न प्रकारका फलफूल तथा जडिबुटीहरूको व्यावसायिक रूपमा खेती शुरू गरे तापनि यिनीहरूका लागि बजार व्यवस्थापन गरी कृषकहरूलाई यसतर्फ दीर्घकालीन रूपमा आकर्षित गराउनु ।
७. स्थानीय स्रोत, साधन, जडिबुटी आदिको उचित प्रयोग व्यवस्थापन र संरक्षण गर्नु ।
८. ऐतिहासिक तथा धार्मिक सम्पदास्थलहरूको संरक्षण र संवर्द्धन गर्नु ।
९. सामुदायिक विद्यालय प्रतिको भरोसा एवम् विश्वासलाई कायम राख्नु ।
१०. सबै गाउँबासीलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता गर्नु ।
११. उपलब्ध पानीका स्रोतहरूको व्यवस्थापन गरी कृषियोग्य जमीनमा बाह्र महिना सिँचाइको सुनिश्चितता गर्नु ।
१२. घट्दो जन्म दर तथा बढ्दो बसाँइसराइलाई नियन्त्रण गरी गाउँपालिकाको जनसङ्ख्या वृद्धि दरलाई यथावत राख्नु ।
१३. भ्रष्टाचार तथा फजूल खर्चको नियन्त्रण गरी प्रभावकारी प्रशासन संयन्त्रको विकास गर्नु ।

३.३ प्रमुख सम्भावना तथा अवसर

आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेका आर्थिक, प्राकृतिक तथा मानवीय स्रोत तथा साधनको परिचालन गरी समृद्धिको मार्गमा अगाडि बढ्ने महत्वपूर्ण अवसर गाउँपालिकालाई प्राप्त भएको छ । यस गाउँपालिकाका विकास र समृद्धिका मुख्य अवसरहरूलाई निम्न रूपमा उल्लेख गर्न सकिन्छः

१. संवैधानिक रूपमा विभिन्न राजनैतिक, आर्थिक तथा प्रशासनिक अधिकारहरूको उपयोग गर्न सक्ने स्थिति रहेको छ ।
२. गाउँपालिकाको हावापानी तथा स्थान विशेष कृषियोग्य भूमिको उपलब्धताका कारण यस गाउँपालिकालाई पहिचान दिने गरी कृषि उत्पादन गर्न सक्ने गाउँपालिकाका रूपमा विकास गर्न सकिनेछ ।
३. एक दर्जन बढी रमणीय, भौगोलिक, सांस्कृतिक तथा धार्मिक पर्यटकीय महत्त्व बोकेका स्थानहरू भएकाले यसको विशेष महत्त्व र पर्यटन विकासको प्रचुर सम्भावना रहन गएको छ ।
४. कृषिजन्य उत्पादित वस्तुकोलागि आवश्यक बजारको समस्या नरहेको, यस गाउँपालिकामा उत्पादन हुने जैविक कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनले राम्रो बजार पाउने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ ।
५. प्राकृतिक तथा अन्य आर्थिक स्रोतहरूको परिचालनबाट स्थानीयबासीको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउन सकिने अवस्था रहेको छ ।
६. अमिलो प्रजातीका फलफुल, किवी, आलु, टमाटर, अदुवा, टिमुर लगायत विभिन्न मौसमी तथा बेमौसमी फलफुल एवं तरकारीहरू, मौरीपालन जस्ता कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनकालागि यस गाउँपालिकाले आफ्नो पहिचान स्थापित गर्न सक्ने र यस क्षेत्रको आधुनिकीकरण गर्न सकेको अवस्थामा यसको उत्पादकत्वमा वृद्धि आई थप आर्थिक उपलब्धि हासिल गर्न सकिनेछ ।
७. गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा सडक सञ्जाल, सञ्चार तथा विद्युतीकरण जस्ता विकासका आधारभूत पूर्वाधारहरूको सुविधा पुर्‍याउन सकिने अवस्था रहेको छ ।
८. वनजङ्गल, यासागुम्बा लगायतका जडिबुटी, जलस्रोत, ढुङ्गाखानी आदिजस्ता प्राकृतिक स्रोतको लाभ लिन सकिने अवस्था रहेको छ ।
९. पशुपालन व्यवसायको माध्यमबाट दुग्धजन्य पदार्थको उत्पादनमा वृद्धि गर्न सकिने अवस्था रहेको छ ।
१०. गाउँपालिकामा रहेको वन जङ्गललाई संरक्षण गरी त्यसबाट प्राप्त गर्न सकिने लाभ जस्तैः प्राङ्गारिक मल, जडिबुटी उत्पादन जस्ता क्रियाकलापका माध्यमबाट आर्थिक उपार्जन गर्न सकिने देखिन्छ ।
११. आवधिक योजनाको निर्माण प्रक्रियासँगै जनमानसमा देखिएको उत्साह र विकास तथा समृद्धिप्रतिको चाहनालाई संस्थागत गर्न सकिने अवसर रहेको छ ।

३.४ निर्देशक सिद्धान्त

नेपालको बदलिंदो राजनैतिक, सामाजिक र कानुनी आधार र पन्ध्रौँ राष्ट्रिय योजनालाई समेत ध्यानमा राखेर निम्न निर्देशक सिद्धान्तहरूलाई पालन गरी गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजना तर्जुमा गरिएको छ साथै आवधिक योजना कार्यान्वयन गर्दा सबै सरोकारवाला संस्था/निकाय तथा समूहहरूले निम्नलिखित विकासका सिद्धान्तहरूलाई अनिवार्य रूपमा अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

१. नेपालको संविधानको भाग १ धारा १४ मा “नेपालको अर्थतन्त्र समाजवाद उन्मुख हुनेछ” भन्ने उल्लेख भए अनुसार पिछडिएका, उपेक्षित तथा सीमान्तकृत समुदायको सामाजिक विकास तथा आर्थिक उत्थानका लागि गाउँ विकास योजनाको ध्येय समाजवाद उन्मुख स्थानीय अर्थतन्त्रको निर्माण गर्नु हुनेछ ।
२. उत्पादनमुखी, आत्मनिर्भर र समाजवाद उन्मुख अर्थतन्त्रको निर्माण गरिनेछ ।

३. नेपालको संविधानको भाग ४ राज्यका निर्देशक सिद्धान्त सम्बन्धी धारा ५१ (घ) (१) अनुसार तीन खम्बे अर्थनीति अनुसरण गरी सार्वजनिक, निजी, सहकारी र सामुदायिक क्षेत्रको सहभागितामा गाउँपालिकाको स्थानीय अर्थतन्त्र सुदृढ गरिनेछ ।
४. संविधानको भाग ४ धारा ५१ (घ) (२) मा उल्लेख भए अनुसार अर्थतन्त्रमा निजी क्षेत्रको भूमिकालाई महत्व दिई उपलब्ध साधन र स्रोतको अधिकतम परिचालन गर्दै गाउँको समृद्धि हासिल गरिनेछ ।
५. संविधानको भाग ४ धारा ५१ (घ) (३) अनुसार सहकारी क्षेत्रको प्रवर्द्धन गर्दै यसलाई गाउँको उच्च सम्भावना रहेका आर्थिक विकासका क्षेत्रमा परिचालन गरिनेछ ।
६. रणनीतिक शहरी पूर्वाधारका योजनाहरूमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तह बीचको सहकार्य अगाडि बढाइनेछ ।
७. स्वास्थ्य, शिक्षा, खानेपानी, सरसफाइ, विद्युत, सञ्चार र यातायात जस्ता सेवाहरूमा सबै ब्यक्तिको सहज पहुँच पुऱ्याउन नेपाल सरकार, प्रदेश, विकास साझेदार, निजीक्षेत्र र समुदायसँग सहकार्य गरिनेछ ।
८. आर्थिक-सामाजिक रूपले पछाडि परेका दलित, जनजाति, मधेसी, गरिब, एकल महिला, अपाङ्ग र पिछडा वर्गको सेवामा पहुँच बृद्धि गर्न अवरोध पुऱ्याउने कारक तत्वहरू पत्ता लगाई सोको सम्बोधन गर्ने गरी कार्यक्रमको तर्जुमा र कार्यान्वयन गरिनेछ ।
९. स्थानीय श्रोत, सीप तथा साधनको अधिकतम परिचालन गरी प्राकृतिक श्रोतको दिगो उपयोग गरी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता अनुसार दिगो विकास लक्ष्य तथा समावेशी विकासका उद्देश्य प्राप्त गर्नेतर्फ गाउँ विकास योजनाका नीति तथा कार्यक्रमहरू परिलक्षित गरिनेछ ।
१०. सांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधताको पृष्ठभूमि रहेको अपिहिमाल गाउँपालिकामा आधुनिक कृषि र पर्यटन विकास मार्फत “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” को लक्ष्यलाई यथार्थमा बदल्न योगदान दिन सक्ने नवप्रवर्तनकारी कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

३.५ सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

“सुन्दर, समृद्ध र विकसित अपिहिमाल”

लक्ष्य

गाउँपालिकाको विकासकोलागि प्राप्त अनुदान तथा आन्तरिक स्रोत साधनहरूको अधिकतम मात्रामा परिचालन गरी समृद्ध एवम् समतामूलक अपिहिमाल निर्माणको आधार तयार गर्ने ।

उद्देश्य

१. उत्पादनशील क्षेत्रको उच्चतम परिचालन गरी गुणस्तरीय उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्दै आर्थिक विकासको आधार तयार गर्नु ।
२. गुणस्तरीय शिक्षा, स्वास्थ्य तथा खानेपानीको सुनिश्चितता गर्दै सामाजिक न्याय सहितको समुन्नत समाज निर्माण गर्नु ।
३. गुणस्तरीय तथा प्रयोगकर्तामैत्री पूर्वाधारको विकास गरी समृद्धिको आधार तयार गर्नु ।
४. वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्दै जल, जमिन, जङ्गल, जैविक विविधता जस्ता प्राकृतिक श्रोत र सम्पदाको संरक्षण तथा विकास गर्नु,
५. संस्थागत तथा जनशक्तिको क्षमता विकास गरी सुशासन अभिवृद्धि गर्नु ।

३.६ परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका १: अपेक्षित परिमाणात्मक उपलब्धि

सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याङ्कको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
			पहिलो	तेस्रो	पाँचौ			
समष्टिगत विकास								
मानव विकास सूचकाङ्क*	सूचकाङ्क	०.४६	०.४७	०.४८	०.४८	०.०४८	मानव विकास प्रतिवेदन, गाउँपालिका प्रोफाइल	आर्थिक वृद्धि दर थप भएको हुने
आर्थिक वृद्धि*	प्रतिशत	५.२	५.४	६	७	७		
वार्षिक प्रति व्यक्ति आय*	रु.	६८४५०	६९०००	७२०००	८२०००	८२०००		
बहुआयामिक गरिबी	प्रतिशत	३२	३१	२३	१६	१६		
साक्षरता	प्रतिशत	८२	८२	८३	९०	९०		
विद्यालयमा खुद भर्ना दर*	प्रतिशत	७४	७४	७५	८५	८५		
औसत आयु*	वर्ष	६८	६८	६९	७०	७०		
कालोपत्रे सडक	कि.मि.	०	०	५	१०	१०		
ग्राभेल सडक	कि.मि.	१२	१२	२५	३७	३७		
विद्युत सेवा प्राप्त घरधुरी (सोलार समेत)	प्रतिशत	६२	६५	८५	१००	१००		
खानेपानी सेवा प्राप्त घरधुरी	प्रतिशत	८४	८८	९०	१००	१००		
वेरोजगारी	प्रतिशत	१८	१७	१३	१०	१०	प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम थप प्रभावकारी भएको हुने र गाउँ भित्र नयाँ उद्योग व्यवसायहरू सञ्चालनमा आएका हुने	
विपद् बाट हुने वार्षिक क्षती रकम	रु. लाखमा	१००	९०	५०	२५	२५		विपद् व्यवस्थापन थप प्रभावकारी भएको हुने

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

* जिल्लागत तथ्यांक तथा प्रदेश तथ्यांकका आधारमा प्रक्षेपित

३.७ रणनीति तथा प्राथमिकता

तालिका २: गाउँपालिकाका प्रमुख रणनीतिहरू तथा प्राथमिकताहरू

रणनीतिहरू	प्राथमिकताहरू
उद्देश्य १: उत्पादनशील क्षेत्रको उच्चतम परिचालन गरी गुणस्तरीय उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्दै आर्थिक विकासको आधार तयार गर्नु ।	
१.१: प्रतिस्पर्धात्मक लाभका क्षेत्रमा लगानी बढाउने ।	१. कृषिमा आधारित उद्यमशीलताका माध्यमबाट रोजगारी सिर्जना गरी आमदानीमा वृद्धि ल्याइनेछ । २. प्रविधिमा आधारित पर्यटनको विकास गरी यसलाई रोजगारमूलक उद्योगको रूपमा विकास गरिनेछ । ३. स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योग स्थापनाका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	प्राथमिकताहरू
१.२: विकासका अवसरहरूमा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।	१. विकासका पूर्वाधारहरू सामाजिक तथा आर्थिक रूपमा विपन्न समुदायलाई मूलप्रवाहमा ल्याइनेछ । २. गुणस्तरीय सिँचाइ सुविधा, सङ्कलन केन्द्र, बजार व्यवस्थापन एवम् प्रवर्द्धन, बीउ विजन, मलखादको सहज आपूर्ति र प्रविधिको पहुँचको सुनिश्चितता गरिनेछ । ३. जनताको पहुँच सिर्जना हुने गरी गुणस्तरयुक्त सडक, सिँचाइ, लगायत अन्य भौतिक पूर्वाधारको निर्माण गर्दा निश्चित मापदण्ड बनाई लागु गरिनेछ । ४. कृषि तथा पशुजन्य उपजमा आत्मनिर्भर हुँदै खाद्य सुरक्षाको प्रत्याभूति गराई गरिबी निवारणमा उल्लेख्य सुधार गरिनेछ ।
उद्देश्य २: गुणस्तरीय शिक्षा, स्वास्थ्य तथा खानेपानीको सुनिश्चितता गर्दै सामाजिक न्याय सहितको समुन्नत समाज निर्माण गर्नु	
२.१: शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता आधारभूत सेवाहरूको गुणस्तर र पहुँच अभिवृद्धि गर्दै मौलिक हकको प्रत्याभूति गर्ने ।	१. महिला, बालबालिकासँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने शिक्षा, स्वास्थ्य क्षेत्रमा जनचेतना अभिवृद्धि र पूर्वाधार विकास तर्फ स्वास्थ्य चौकी निर्माण, प्रसुतिगृह निर्माण, एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन बालविकास केन्द्रहरूको व्यवस्थामा जोड दिइनेछ । २. खुला दिशामुक्त गाउँ कार्यक्रमलाई व्यवस्थित गर्न आवश्यकता अनुसार सार्वजनिक शौचालय निर्माण तथा त्यसको व्यवस्थापनकालागि कार्य योजना तयार पारी कार्यान्वयन गर्ने नीति लिइनेछ । ३. शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता आधारभूत सेवाहरूलाई गाउँपालिकाको सामाजिक समृद्धिको मेरुदण्डका रूपमा अंगिकार गरी त्यसको विकासकालागि आवश्यक कार्य योजना लागु गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: गुणस्तरीय तथा प्रयोगकर्ता मैत्री पूर्वाधारको विकास गरी समृद्धिको आधार तयार गर्नु ।	
३.१: गुणस्तरीय पूर्वाधारहरूमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।	१. विकासका पूर्वाधारको गुणस्तर सुनिश्चित गरिनेछ । २. कृषि र पर्यटनकालागि उपयुक्त ठानिएका क्षेत्रहरूको DPR गरी उक्त क्षेत्रहरूलाई पकेट र पर्यटकीय क्षेत्रका रूपमा विकास गर्न आवश्यक पूर्वाधारको व्यवस्थापन तथा आधुनिक प्रविधिमा आधारित कृषि सम्बन्धी क्रियाकलापमा जोड दिइनेछ । ३. सडकको स्तरोन्नति, मर्मत, सम्भार, संरचनाको काम गरी सवारी साधनलाई सुचारु गर्न बजेट बाँडफाँड गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्दै जल, जमिन, जङ्गल, जैविक विविधता जस्ता प्राकृतिक स्रोत र सम्पदाको संरक्षण तथा विकास गर्नु ।	
४.१: वातावरणीय सन्तुलन एवम् जल, जमिन, जङ्गल, जैविक विविधता आदि प्राकृतिक स्रोत र सम्पदाको संरक्षण तथा विकास गर्ने ।	१. वन जङ्गल संरक्षणमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरिनेछ । २. एकघर एक धारा र पूर्ण सरसफाइ सहितको गाउँपालिका बनाउने नीति अवलम्बन गरिने छ । ३. प्रकोपबाट सिर्जना हुने मानवीय तथा आर्थिक क्षतिलाई न्यूनीकरण, वातावरणीय संरक्षण जस्ता कार्यक्रम र जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजनालाई आबद्ध गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ४. सडक निर्माण गर्दा क्षति भएको खानेपानी योजना, सिँचाइ कुलोहरू सम्बन्धित योजना सञ्चालन गर्ने उपभोक्ता समितिलाई नै पुनर्निर्माणमा जिम्मेवार बनाइनेछ ।
उद्देश्य ५: संस्थागत तथा जनशक्तिको क्षमता विकास गरी सुशासन अभिवृद्धि गर्नु ।	
५.१: सुशासन सम्बन्धी नीतिगत, कानून एवम् संस्थागत व्यवस्था गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।	१. समावेशी र सन्तुलित विकासको माध्यमद्वारा विभेदमुक्त समाज निर्माण गरिनेछ । २. गरिबी निवारणकालागि सञ्चालित कार्यक्रमहरूलाई एकीकृत गरी वास्तविक गरिबहरूको पहिचान र सङ्ख्या घटाउने नीति अवलम्बन गरिनेछ । ३. गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोत सङ्कलनमा सार्वजनिक निजी साझेदारी अन्तर्गत गरिएको सहकार्यलाई अझ व्यवस्थित र प्रभावकारी गराइनेछ । ४. समाजमा पछाडि परेका लक्षित वर्गकालागि अनुदान रकम र आन्तरिक स्रोत तर्फको निश्चित बजेट लक्षित वर्गकालागि प्रत्यक्ष फाइदा पुग्ने कार्यक्रममा विनियोजन गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	प्राथमिकताहरू
	५. सुशासन, पारदर्शिता, लैङ्गिक सशक्तीकरण, सामाजिक सुरक्षा, आयमूलक, सीपमूलक कार्यक्रमलाई ध्यान दिई कार्यक्रम निर्माण गरिनेछन् । ६. समावेशी सामाजिक संरचनाका माध्यमबाट गाउँपालिकामा पारस्परिक सद्भाव र एकताको भावना विकास गरिनेछ । ७. गाउँपालिकाको वार्षिक कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा मूलतः आवधिक योजनासँग आवद्ध गरी गाउँपालिकाको योजना तर्जुमा प्रक्रियालाई वैज्ञानिक बनाइनेछ ।

३.८ लगानी, स्रोत अनुमान र बाँडफाँट

तालिका ३: लगानी प्रक्षेपण

क्र.सं.	आ.व.	अपेक्षित आर्थिक वृद्धि दर	अपेक्षित गार्हस्थ्य उत्पादन (रु हजारमा)	प्रक्षेपित लगानी (रु हजारमा)
१	०७९/८०	४.८	-	५४५९६०
२	०८०/८१	५.३	-	७३८६५०
३	०८१/८२	५.८	-	८४८७३५
४	०८२/८३	६.२	-	९२९४६५
५	०८३/८४	६.८	-	१०३७४४०
योजना अवधिमा हुने कुल प्रक्षेपित लगानी				४०९९४५०

तालिका ४: आवधिक योजनामा खर्च ब्यहोर्ने स्रोतहरू

क्र.सं.	स्रोत	योजना अवधिमा हुने लगानी (रु हजारमा)	प्रतिशत
१	सरकारी (प्रदेश तथा संघीय सरकार) क्षेत्र	२६९४४५०	६३.७८
२	सहकारी क्षेत्र	६६२००	१.६१
३	निजी क्षेत्र	१२३५००	३.०१
४	गै.स.स.	१९७७३०	४.८२
५	उपभोक्ता समूह, सामुदायिक संस्था आदिको योगदान	७९६००	१.९४
६	अन्तर स्थानीय तह साझेदारी	५०२००	१.२२
७	अपुग स्रोत (व्यवस्थापन गर्नुपर्ने)	९६७७७०	२३.६१
कुल		४०९९४५०	१००.००

तालिका ५: गाउँपालिकाको आय अनुमान

क्र. सं.	विवरण	२०७७/७८ को यथार्थ	२०७८/७९ को अनुमान	२०७९/८० को प्रक्षेपित	२०८०/८१ को प्रक्षेपित	२०८१/८२ को प्रक्षेपित	२०८२/८३ को प्रक्षेपित	२०८३/८४ को प्रक्षेपित
१	नगद मौज्जात	६२९३	३५१३६	५०००	५५००	६०५०	६६५५	७३२१
२	आन्तरिक राजस्व	९०२०	२०००	२३००	२६४५	३०४२	३४९८	४०२३
३	संघीय सरकारबाट प्राप्त वित्तीय समानीकरण अनुदान	६९८००	७४३००	८१७३०	८९९०३	९८८९३	१०८७८३	११९६६१

अपिहिमाल गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक विकास योजना २०७९

४	सशर्त अनुदान (संघीय सरकार)	१६१२४७	१२१८००	१३३९८०	१४७३७८	१६२११६	१७८३२७	१९६१६०
५	संघीय सरकारबाट राजस्व बाडफाट प्राप्त आय	४०९३२	५६७०९	६२३८०	६८६१८	७५४८०	८३०२८	९१३३०
६	प्रदेश सरकारबाट प्राप्त वित्तीय समानीकरण अनुदान	६९७०	५०८२	५५९०	६१४९	६७६४	७४४१	८१८५
७	सशर्त अनुदान (प्रदेश सरकार)	४४७३		१००००	११०००	१२१००	१३३१०	१४६४१
८	राजस्व बाँडफाट (प्रदेश सरकार)	५२०	४२०	४६२	५०८	५५९	६१५	६७६
९	समपुरक अनुदान (संघ)	५६१४	१०२००	२००००	२२०००	२४२००	२६६२०	२९२८२
१०	समपुरक अनुदान (प्रदेश सरकार)	५५२८	६२३९	५०००	५५००	६०५०	६६५५	७३२१
११	विशेष अनुदान (संघ)	१९६३८	१८३००	२०१३०	२२१४३	२४३५७	२६७९३	२९४७२
१२	विशेष अनुदान (प्रदेश)	६८५७	२५००	१५०००	१६५००	१८१५०	१९९६५	२१९६२
१३	जनसहभागिता			३०००	३३००	३६३०	३९९३	४३९२
१४	अन्य			१०००	११००	१२१०	१३३१	१४६४
जम्मा		३३६८९२	३३२६९०	३६५५७२	४०२२४४	४४२६०१	४८७०१३	५३५८८९
कुल आय अनुमान				२,२३,३३,२०				

३.९ अपिहिमाल गाउँपालिकाका गौरवका आयोजनाहरू

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)					
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा
	अपी गौरव आयोजना									१४८५०००
३	अपिहिमाल बेसक्याप देखि सुर्मासरवर सम्म पर्यटकीय पदमार्ग निर्माण	कि.मि.		६०						२०००००
३	अपी सेतु निर्माण (बंजी जम्प सहित झोलुङ्गे पुल निर्माण)	मि.		५३५						२०००००
१	कृषि विकास तथा पशुपालन पकेट क्षेत्र निर्माण तथा प्रवर्द्धन (आलु खेती, मकै, कोदो, दाँति ओखर, स्याउ, जौ, गहुँ, राजमा, भेडा, च्यांग्रा, भैँसी)	सङ्ख्या		२०						१०००००
२	स्थानीय कला-संस्कृति संग्राहलय निर्माण तथा बहुउपयोगि भवन	सङ्ख्या		१						५००००
३	ग्रामिण औद्योगिक ग्राम व्यवस्थापन	एकमुष्ट								४००००
२	१० शैया अस्पताल निर्माण	सङ्ख्या		१						५००००
१	पालिकास्तरीय शीत भण्डारण केन्द्र निर्माण	सङ्ख्या		१						६००००
१	खानिडाडा भ्यू पोइन्ट निर्माण	सङ्ख्या		१						१५०००
२	खण्डेश्वरी मा.वि. लाई नमुना शैक्षिक केन्द्र निर्माण	सङ्ख्या		१						१०००००
३	सडक गुरुयोजना बनाई सम्पूर्ण वडाका बस्तिहरू जोड्ने गरी सडक निर्माण	कि.मि.		८०						५०००००
२	सम्तेलि चौड हाई एल्टिचुड खेल रङ्गसाला निर्माण	सङ्ख्या		१						१५००००
१	क्षेत्ति घाजिर धार्मिक पर्यटकिय क्षेत्र विकास योजना	सङ्ख्या		१						१००००
३	सितोला देउलि सातन सातगङ्गा हुदै अपि बेस क्याम्प पदमार्ग निर्माण	एकमुष्ट		१						१००००

परिच्छेद ४: आर्थिक क्षेत्र

नेपालको संविधानले सुनिश्चित गरेको खाद्य सुरक्षा, मर्यादित र सुरक्षित रोजगारी र आयको अधिकार कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकार, प्रदेश सरकारका साथै स्थानीय सरकारको पनि महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । यसलाई मुर्तरूप दिन संवैधानिक व्यवस्था, संघ, प्रदेश तथा स्थानीय नीति, कानून, योजना र लक्ष्यको आधारमा स्थानीय सरकारले योजनाबद्ध प्रयास गर्नु आवश्यक रहेको छ । यस गाउँपालिकाको समग्र आर्थिक विकासको अग्रणी क्षेत्र पर्यटन, कृषि, पशु, उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय, जलविद्युत, वन पैदावार, सहकारी एवं कृषि पर्यटन रहेका छन् ।

यस गाउँपालिकाको उत्पादन, रोजगारी र आयको प्रमुख संभाव्य स्रोतका रूपमा रहेको कृषि, पशु, उद्योग व्यवसाय, पर्यटन, वित्तीय व्यवस्थापन जस्ता क्षेत्रमा विकासका प्रयासलाई डोहोर्न्याउन यस क्षेत्रको विद्यमान अवस्था, समस्या तथा चुनौती समेत विषय क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य र सो को प्राप्तिका लागि अवलम्बन गर्नु पर्ने रणनीति र विषय क्षेत्रगत प्रमुख कार्यक्रमहरू सहितको आर्थिक विकास योजना निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१ कृषि तथा पशुपन्छी

४.१.१ पृष्ठभूमि

कृषि तथा पशुपन्छी क्षेत्रले यस पालिकामा कुल गार्हस्थ उत्पादनको सर्वाधिक करिब ५३ प्रतिशतको योगदान गरेको पाइन्छ । कृषि क्षेत्रमा प्रचुर सम्भावना भएको गाउँपालिकामा करिब एक तिहाइ खेतीयोग्य भूमि रहेको अवस्थामा उपलब्ध भूमिको वैज्ञानिक ढंगले समुचित प्रयोग गरी कृषि र कृषि उद्योगको विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । एकातर्फ जग्गाको खण्डीकरण रोक्नुपर्ने चुनौती छ भने अर्कोतर्फ जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्नुपर्नेछ । कृषि उत्पादनका क्षेत्रमा आत्मनिर्भर बनाई निर्यातमूलक अवस्थामा पुर्‍याउने सोच अनुरूप नै यस पालिकालाई विशेष प्राथमिकतामा राखिएको छ । उपलब्ध श्रम र सीपको पहुँच विस्तार गरी रोजगार सिर्जना गर्दै कृषिमा आधुनिकीकरण, व्यवसायीकरण र यान्त्रीकरणको माध्यमबाट कृषि क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने लक्ष्य लिइएको छ ।

दिगो विकास लक्ष्यअन्तर्गत भोकमरीको अन्त्य लगायतका लक्ष्य प्राप्त गर्न आदर्श उत्पादन र न्यायिक वितरण प्रणाली प्रति विशेष पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ । पोषण तथा खाद्य विविधता प्रवर्द्धन गर्नका लागि खाद्यान्नका अतिरिक्त दूध, माछा, मासु र अण्डाको महत्वपूर्ण भूमिकालाई मनन गरी गाउँपालिकामा पशुपन्छी पालनका माध्यमबाट पोषण तथा खाद्य सुरक्षा प्रवर्द्धन भई रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुनुका साथै आर्थिक उन्नतितर्फ अग्रसर हुनको लागि सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

४.१.२ समस्या तथा चुनौती

यस गाउँपालिकामा कृषिको विकास तथा व्यवसायीकरणका समस्याहरूमा मुख्यतः बजारको अभाव, लगानीको अभाव तथा आधुनिक उपकरण तथा गुणस्तरीय विउविजन, मलखाद एवं औषधीहरूको अभाव तथा विक्री वितरण गर्न सडक यातायात तथा ढुवानीको समस्या रहेको अवस्था छ । यसैगरी व्यावसायिक खेती तथा बजारीकरणका लागि सिप तथा पूँजीको अभाव, स्थानीय स्तर विमा गर्ने निकायको अभावले गर्दा पहिरो, असिना आदिका कारणबाट वाली उत्पादनमा भैरहेको क्षतीप्रमुख समस्याको रूपमा रहेको पाइन्छ । अर्कोतर्फ कृषिमा लागत लाभको दृष्टिकोणमा खेती प्रणाली खर्चिलो हुनु, माटोको नियमित परीक्षण नहुनु जस्ता समस्या, व्यावसायिक सोचको कमी विद्यमान रहनु, कृषि संकलन केन्द्र नहुनु, कृषि पर्यटन तथा पकेट खेती विकास कार्यक्रम नहुनु एव प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम संचालन नहुनु, कृषि उपजको सुरक्षित भण्डारको सुविधा नहुनु, अधिकांश कृषकहरूमा व्यावसायिक कृषि र पशुपालन सम्बन्धी प्राविधिक, व्यवस्थापकीय र बजारीकरण सम्बन्धी ज्ञान, सीप र प्रविधिको प्रयोगमा कमी हुनु रहेको छ । आर्थिक विकास संभावनाका क्षेत्रहरू प्रचुर भएपनि परम्परागत र निर्वाहमुखी खेती प्रणाली, व्यावसायिक ज्ञान तथा प्रविधि सम्बन्धी सूचनाको कमी, कर्जामा कम पहुँच, बजारोन्मुख खेती प्रणाली नहुनुका साथै कृषि विज्ञको समेत कमी भएको अवस्था पाइन्छ । स्थानीय हावापानी सुहाउँदो र बढी उत्पादन दिने खालको विभिन्न प्रजातीका वीउ विजन उत्पादन गर्ने नर्सरी नहुँदा कृषकहरूले माग र आवश्यकता अनुसारको वोट विरुवा प्राप्त गर्न सकेका छैनन् । साथै जलवायु परिवर्तनको

असरका कारण बालीमा देखापर्ने हानीकारक झार, रोग तथा किराहरूको प्रकोप लगायत पोषण र पानी सम्बन्धी जोखिममा वृद्धि भएको अवस्था छ । जडीबुटी उत्पादन विस्तार र बजारीकरण समस्या, संकलन साथै उत्पादनका लागि औजार उपकरणको कमी, वन्यजन्तुको समस्या समेत विद्यमान रहेको छ ।

भूमि व्यवस्थापन तथा भूमि प्रशासन सेवालाई वैज्ञानिकीकरण तथा सरलीकरण गर्नु, गुठी जग्गाको अभिलेखाङ्कन गरी अतिक्रमण रोक्नु, परम्परागत खेती प्रणालीलाई आधुनिकीकरण र व्यावसायिकरण गराई युवा जनशक्तिलाई कृषि तथा पशु व्यवसायतर्फ आकर्षित गराउनुका साथै कोभिड-१९ महामारीका कारण वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केकाहरूका लागि कृषिमा आकर्षित हुने खालका कार्यक्रमहरूबाट स्वरोजगार गराउनु, खाद्यान्नको उचित वितरण गर्नु र यसको प्रयोगमा जनचेतनामूलक कार्य सञ्चालन गर्नुका साथै कृषि सहकारीहरूको लगानीलाई व्यापकरूपमा कृषि उत्पादन तथा उद्योगमा परिचालन गर्नुपर्ने चुनौतीहरू रहेका छन् ।

४.१.३ संभावना तथा अवसर

रैथाने जातका खाद्यान्न वालीहरू जस्तो जौ, फापर, जुनेलो, लट्टे, सिमि, भट्ट, कोदो, सुन्तला, किवि र केरा खेती उत्पादनलाई व्यावसायिक रूपले उत्पादन गर्न सकिने संभावना छ । रैथाने वाली तथा फलफुल खेतीको लागि उपयुक्त हावापानी रहेको छ । मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी खेतीका लागि प्रचुर सम्भावना रहेको छ । उच्च मुल्य जाने रायोको साग तथा तरकारीको विउ लगायत वालीको पकेट क्षेत्रको विस्तार र प्रवर्द्धन गर्न सकेको खण्डमा कृषिको व्यावसायिकता एवं दिगो खाद्य सुरक्षाको सुनिश्चितता प्रदान गर्न सक्ने प्रचुर संभावना रहेको छ । यसका अतिरिक्त मुख्य वनजन्य उत्पादनहरूको व्यवस्थित संकलन तथा बजारीकरण गर्न सके यहाँको आर्थिक अवस्थामा समेत प्रत्यक्ष सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

गाउँपालिकामा भेडा वाखापालनको प्रशस्त सम्भावना छ । व्यावसायिक रूपमा पशुपालन गर्न सकेमा पशुपालकहरूलाई मनग्य आम्दानी हुने देखिन्छ । पशुपालनको तथ्याङ्कलाई हेर्दा खसी, बोका, कुखराको स्थानीय बजारमा खपत भई निर्यात समेत हुने गरेको छ । गाई तथा भेडा पालन गरेमा मासु तथा दुधजन्य पदार्थहरू गकुलेश्वर बजारको मागलाई समेत पुरा गर्न सकिने राम्रो अवसर रहेको छ ।

४.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

कृषिको आधुनिकीकरण एवम् व्यावसायिकताको विकासद्वारा कृषि तथा पशुपन्छीपालन क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी र आत्मनिर्भर बनाउने ।

उद्देश्य

१. कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी गाउँपालिकाको निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।
२. निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई दिगो र व्यावसायिक प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नु ।
३. जैविक खेतीको प्रवर्द्धनमार्फत कृषि क्षेत्रको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि गरी अर्थतन्त्रमा टेवा पुर्‍याउनु ।
४. पशुपन्छी पालनलाई प्रविधियुक्त र व्यावसायिक बनाई पशुपन्छी जन्य पदार्थको निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका ६: कृषि तथा पशुपालनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी गाउँपालिकाको निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।	
१.१: कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि र आधुनिकीकरण गर्ने ।	१. दिगो कृषि विकासकालागि आवश्यक नीति, ऐन र नियमहरू तर्जुमा तथा संसोधन गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	- कृषि वस्तु उत्पादन अभिवृद्धि गर्न कृषि जन्य वस्तुको व्यावसायिक उत्पादनका लागि उपयुक्त र दिगो सिँचाई सुविधा लगायतका आवश्यक पूर्वाधारको पहुँच बढाइनेछ । - उन्नत प्रविधि (श्रेसिंग मेशीन, जोत्ने, साइनारे, आदि) मा सुलभ कृषि कर्जाको व्यवस्था मिलाइनेछ । - कृषिमा आधुनिकीकरणका लागि आवश्यक कृषि औजारको व्यवस्था गरिनेछ । - खेती योग्य जग्गालाई बाँझो राख्ने प्रवृत्ति निरुत्साहित गर्दै बाँझो रहेका कृषि भूमिको दिगो उपयोगकालागि उपयुक्त योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
उद्देश्य २: निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई दिगो र व्यावसायिक प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नु ।	
२.१: तुलनात्मक लाभ हुन सक्ने स्थानीय बालीनाली र आधारभूत खाद्यवस्तुको उपभोगमा आत्मनिर्भरता हासिल गर्ने ।	- खाद्य तथा अन्य कृषि उत्पादनमा आत्म निर्भरताकालागि उत्पादन पकेट क्षेत्र विकास गरी सघन व्यावसायिक खेती प्रणाली अघि बढाइनेछ । - कृषि उपज उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण एवम् वितरण प्रणालीमा नयाँ प्रविधिको विकासको अनुसरण, अवलम्बन र आधुनिकीकरण गरिनेछ । - उत्पादन र भण्डारणका क्रममा हुने हानी नोकसानिलाई न्यूनीकरण गर्न कृषि उपज सङ्कलन तथा भण्डारण केन्द्रको स्थापना गरिनेछ । - निजी तथा सहकारी क्षेत्रको संलग्नता बढाउँदै करार सम्झौतामा आधारित तथा सहकारी खेतीलाई प्राथमिकता दिइनेछ । - मूल्य शृङ्खला पद्धति अनुसार उत्पादनदेखि बजारीकरणसम्मका कार्यक्रमहरू एकीकृत रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । - खाद्यान्न उत्पादन न्युन भएका पोषण असुरक्षित स्थानहरूमा स्थानीय स्तरमै उत्पादन गर्न सकिने कृषिजन्य उत्पादन (जौ, फापर, जुनेलो, लट्टे, सिमि, भट्ट, कोदो, सुन्तला, अदुवा, कफी) प्रवर्द्धन तथा उपयोगमा जोड दिइनेछ । - सुरक्षित खानपान र पौष्टिकतत्वका स्रोत तथा उपयोगबारे सचेतनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: जैविक खेतीको प्रवर्द्धनमार्फत कृषि क्षेत्रको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि गरी गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउनु ।	
३.१: जलवायु परिवर्तन र प्रकोपबाट पर्ने नकारात्मक असर न्यूनीकरण गर्दै वातावरणमैत्री कृषि प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने ।	- प्राङ्गारिक खेतीलाई प्रोत्साहित गरी उत्पादित वस्तुलाई बजारीकरणमा जोड दिइनेछ । - जलवायु परिवर्तनसँगै कृषिमा अनुकूलन गरी कृषि जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा उपयोगमा वृद्धि गरिनेछ । - लोपोन्मुख तथा रैथाने विउविजन र बालीजन्य जैविक विविधता संरक्षणमा स्थानीय समुदायको अग्रसरतालाई प्रोत्साहन गरिनेछ । - कृषि उपजको अधिकतम उत्पादन एवम् उत्पादकत्व वृद्धिकालागि स्थानीय साधन स्रोत र जैविक प्रविधिको उपयोग गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: पशुपन्छी पालनलाई प्रविधियुक्त र व्यावसायिक बनाई पशुपन्छी जन्य पदार्थको निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।	
४.१: कृषकलाई पशुपन्छी पालन तथा पशुपन्छीजन्य व्यवसायमा प्रेरित गरी आत्मनिर्भर हुने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	- कृषकलाई पशुपन्छी पालन तथा पशुपन्छीजन्य व्यवसायमा प्रेरित गरी आत्मनिर्भर हुने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । - युवाको विदेश पलायन रोक्न तथा विदेशबाट फर्किएका र बेरोजगार युवालाई पशुपन्छी पालनमा युवा लाक्षित कार्यक्रमलाई प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गरिनेछ । - व्यावसायिक पशुपन्छी पालनका साथै ट्राउट जातका माछा पालन तथा मौरी पालनका कालागि अनुदान तथा सहूलियत ऋणको व्यवस्था गरिनेछ । - विपन्न परिवारलाई पशुपन्छी पालनकालागि प्रोत्साहन कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । - प्रत्येक वडामा पशु प्राविधिकको व्यवस्था गरिनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायू संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
	कृषि तथा पशुपन्छी				४१४५०	४२५००	४७९५०	४१३००	४१४५०	२१४६५०						
२	कृषि विउ बितरण केन्द्र स्थापना	सङ्ख्या				१२००				१२००		२	४		२	२
१	एक घर एक टनेल सहायता कार्यक्रम	सङ्ख्या		१५००	२००	२००	२००	२००	२००	१०००		१	४		२	२
३	हाते ट्याक्टर सहायत कार्यक्रम	एकमुष्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		१	४		१	२
३	रैथाने बाली प्रवर्द्धन (जौ, कोदो फापर)	एकमुष्ट			४००	४००	४००	४००	४००	२०००		२	४		२	२
३	मसला बाली पकेट क्षेत्र प्रवर्द्धन कार्यक्रम (टिम्मुर, छत्तेली जीरा, लसुन, खुर्सानी, अदुवा, हलेदो आदी)	एकमुष्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		२	४		१	२
१	मकै (भए मकै नभए भौकै) पकेट क्षेत्र आयोजना	एकमुष्ट					३०००			३०००		१	४		१	२
२	एक वडा एक कृषि प्राविधिक	सङ्ख्या		३	१२०००	१२०००	१२०००	१२०००	१२०००	६००००		२	२		२	२
१	कृषि बालीमा लाग्ने रोग नियन्त्रणका लागि औषधि सहयता कार्यक्रम (आलु, राजमा, स्याउ, मकै)	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		२	४		२	२
२	माटो परिक्षण कार्यक्रम	एकमुष्ट			१५०		१५०		१५०	४५०		१२	४		२	१
३	कृषि तालिम कार्यक्रम	एकमुष्ट			३००	३००	३००	३००	३००	१५००		४	२		२	२
१	जौ, फापर पकेट क्षेत्र प्रवर्द्धन	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		२	४		२	२
२	थाक्रो सहायता कार्यक्रम	एकमुष्ट			२००	२००	२००	२००	२००	१०००		२	४		२	२
३	कृषि संकलन केन्द्र निर्माण	सङ्ख्या		६	६००	६००	६००	६००	६००	३०००		२	४		२	२
२	अमिलो प्रजातीका फलफुल प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		२	४		२	२
२	दाँते ओखर, आरु तथा स्याउ खेती प्रवर्द्धन	एकमुष्ट			८००	८००	८००	८००	८००	४०००		२	४		२	२
१	राजमा प्रवर्द्धन कार्यक्रम (ग्रेडिग, प्याकेजिग)	एकमुष्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		२	४		२	२

अपिहिमाल गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक विकास योजना २०७९

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
१	आलु राजमा प्रवर्द्धन तथा अपिहिमाल पकेट क्षेत्र	एकमुष्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		२	४		२	२
३	कृषि तथा पशु सहकारी प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुष्ट			३००	३००	३००	३००	३००	१५००		१२	४		२	२
	पशुपंछी															
४	एक वडा एक पशु सेवा प्राविधिक	सङ्ख्या		३	१२०००	१२०००	१२०००	१२०००	१२०००	६००००		२	२		२	२
४	पशु विमा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुष्ट			५५०	५५०	५५०	५५०	५५०	२७५०		२	४		२	२
४	नक्ष सुधार कार्यक्रम	एकमुष्ट			६००	६००	६००	६००	६००	३०००		२	४		२	२
४	उन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुष्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		२	४		२	२
४	भेडा तथा च्याङ्गाको पकेट क्षेत्र निर्माण	एकमुष्ट			२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	१००००		२	४		२	२
४	खच्चड विमा सहायता कार्यक्रम	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		२	४		३	३
४	व्यावसायिक पशुपालन अनुदान सहायता कार्यक्रम	एकमुष्ट			२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	१००००		२	४		२	२
४	घाँसको विऊ बितरण कार्यक्रम	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		२	४		२	२
४	भेडा बाखा स्रोत केन्द्र स्थापना	एकमुष्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		२	४		२	२
४	गोठ तथा खोर सुधार कार्यक्रम	एकमुष्ट			४००	४००	४००	४००	४००	२०००		२	४		२	२
४	पशुपालन (बाखा, भैसी, गाई) अनुदान सहयोग कार्यक्रम	एकमुष्ट			४५०	४५०	४५०	४५०	४५०	२२५०		२	४		२	२
४	भेटरीनरी भवन निर्माण	सङ्ख्या		१			३५००			३५००		९	३		२	२

४.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

कृषि तथा पशुपन्छी										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौँ			
प्रभाव	गाउँपालिकाको आर्थिक विकासको क्षेत्रमा उच्चतम लगानी परिचालन गरी गुणस्तरीय उत्पादन र उत्पादकत्वमा बृद्धि गर्नु।	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि तथा पशुपन्छीपालनको हिस्सा	प्रतिशत	७५	७५	७५	७५	७५	गाउँपालिका प्रोफाइल, कृषि, पशु विकास र स्वास्थ्य शाखाको प्रतिवेदन	बजेट अभाव तथा महामारी कृषि, पशु र खाद्य सुरक्षा क्षेत्रले थप प्रोत्साहन र प्राथमिकता पाएका हुने
असर	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गरी गाउँपालिकाको निर्यात प्रवर्द्धन भएको हुनेछ ।	प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादकत्व (धान, मकै, गहुँ, तोरी)	मे. टन प्रति हेक्टर	५	५	७	१२	१२		
		दलहन (सिमी) को उत्पादकत्व	मे. टन प्रति हेक्टर	३	४.५	५	७	७		
		आलु बालीको उत्पादकत्व	मे. टन प्रति हेक्टर	५	५	१२	१५	१५		
प्रतिफल	निर्वाहमुखी कृषि प्रणाली दिगो एवम् व्यावसायिक प्रणालीमा रुपान्तरण हुनेछ ।	३० मिनेटसम्मको दुरीमा कृषि उपज बिक्रीका लागि बजार उपलब्ध भएका कृषक परिवार	प्रतिशत	१०	१२	३०	५०	५०		
		वर्षभरी सिंचाइ हुने खेतियोग्य जमिन	प्रतिशत	६५	६५	६८	७०	७०		
		तरकारी व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्र	प्रतिशत	७५	७५	७५	७५	७५		
		कृषि सहकारी संस्था	सङ्ख्या	२	२	५	७	७		
		सहकारीमा आवद्ध कृषक	सङ्ख्या	३०००	३०००	४०००	५०००	५०००		
	कृषिमा आधारित उद्योगको स्थापना तथा सञ्चालन भई रोजगारी र आमदानी बृद्धि हुनेछ ।	कृषिमा आधारित उद्योग सञ्चालन	सङ्ख्या	५	५	७	१०	१०		
		कृषिमा आधारित रोजगारी	सङ्ख्या	१५०	१९०	२८०	३७५	३७५		
		कृषि तालिम प्राप्त जनशक्ति	जना	२५००	२५००	३०००	४०००	४०००		

कृषि तथा पशुपन्छी										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौँ			
		शीत भण्डार	सङ्ख्या	०	०	१	१	१		
		कृषि उपज सङ्कलन केन्द्र	सङ्ख्या	३	३	६	६	६		
		टनेल	सङ्ख्या	२००	५००	१५०	२५०	२५०		
		कृषि प्राविधिक	जना	६	६	६	६	६		
	व्यवसायिक पशुपालनबाट पशुजन्य पदार्थको आयात अन्त्य भई निर्यात प्रवर्द्धन भएको हुनेछ ।	व्यवसायिक पशुपालन फर्म	सङ्ख्या	३४	३४	३४	३४	३४		
		अण्डाको उत्पादकत्व	सङ्ख्या (हजारमा)	१०००	१००	१२०	१५०	१५०		
		दुधको उत्पादकत्व	लीटर (हजारमा)	७०००	७२०	८००	९००	९००		
		मासुको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	२००	२०५	२१०	२२०	२३०		
		पशु प्राविधिक	जना	३	५	६	६	६		

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

४.२ सिँचाइ

४.२.१ पृष्ठभूमि

सिँचाइ र खानेपानीका लागि स्थानीय खोला तथा मूलहरूमा स्रोतहरूमा निर्भर रहेको यो पालिकाका दर्जन बढी सिँचाइ आयोजना तथा स्थानीय कुलोहरूबाट सिँचाइ सुविधा उपलब्ध भइरहेको छ । अझ पनि उच्च भागका खेतीयोग्य जमिनमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध हुन सकेको छैन र सिँचाइ सुविधा नपुगेका स्थानहरूमा खेतीको लागि आकाशे पानीमा निर्भर रहनु पर्ने बाध्यता रहेको छ । यहाँका कृषकहरूले धान, गहुँ, मकै, फलफूलका साथै विभिन्न थरिका बेमौसमि तरकारी बालीको पनि उत्पादन गर्ने गरेको पाइन्छ । आवश्यक पूर्वाधार विकासको अभावमा सबै नागरिकले यथोचित रूपमा सिँचाइको लागि पानी व्यवस्थापन गर्न सकिरहेको अवस्था छैन । मानव वस्तीको क्रमिक विकास र जलवायु परिवर्तन तथा विश्व तापमान वृद्धि साथै प्राकृतिक स्रोतको अत्यधिक दोहनका कारण पानीका स्रोतहरू सुक्ने क्रम जारी छ ।

गाउँपालिकाका २९ प्रतिशतको जमिनमा कुनै न कुनै प्रकारको सिँचाइको व्यवस्था भएको देखिन्छ । यस गाउँपालिकाको मुख्य जलाधार क्षेत्र भनेको चौलानी नदी रहेको छ । स—साना खोलाहरू पनि हिमालय क्षेत्रबाट उत्पन्न भएका हुदा मुख्य खोलाहरूमा पानीको मात्रा प्रयाप्त देखिन्छ । चौलानी नदी, गौलागाड, कापुखोला, घट्टेखोला, सेलाखोला, गोथीगाड, भिडखोला, कुरमुल लगायत स्रोतहरूले गाउँपालिकाका विभिन्न जमिनमा सिँचाइको उपलब्धता पुऱ्याएको छ ।

४.२.२ समस्या तथा चुनौती

कृषि योग्य जमिनमा न्यून सिँचाइ सुविधा हुनु, सिँचाइ विकासमा आधुनिक प्रविधि (थोपा सिँचाइ, प्लाष्टिक पोखरी, लिफ्टिङ) को प्रयोगमा कमी हुनु, प्रयाप्त सिँचाइ कुलो र पोखरी गुणस्तरीय तथा पक्की नहुनु, भएका सिँचाइ आयोजनाहरू पनि पूर्ण क्षमतामा प्रयोगमा आउन नसक्नु, मर्मत सम्भारको कमी हुनु, सिँचाइ स्रोत मुहान सुक्दै जानु, जल उत्पन्न प्रकोपले सिँचाइ आयोजनामा क्षति पुग्नु, कृषि प्रणाली र सिँचाइ बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्न नसकिनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू रहेका छन् ।

पहाडी र जटिल भू-धरातल भएकाले सिँचाइ योजना निर्माण खर्चिलो र कठिन हुनु, कृषियोग्य जमिनमा सर्वयाम सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन नसक्नु, कृषि र सिँचाइ बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापना नहुनु, सिँचाइ आयोजनाहरू पूर्ण क्षमतामा उपयोग नहुनु, स्थानीय समुदायहरूद्वारा सञ्चालन भईआएका परम्परागत सिँचाइ प्रणालीका कुलाहरूको संरक्षण हुन नसक्नु, सिँचाइ कुलाहरूको मर्मत सम्भारमा लाभग्राही उपभोक्ता समितिहरूलाई जिम्मेवार बनाउन नसक्नु आदि गाउँपालिकाको सिँचाइ विकासका चुनौतीहरू हुन् ।

४.२.३ संभावना तथा अवसर

गाउँपालिकाको केही वडाहरूमा उत्पादनशिल जमिन भएको हुनाले सिँचाइबाट मनग्य फलपुल, नगदेवाली, गेडागुडी मकै आदीको उत्पादन गर्न सकिने र यहाँको उत्पादन स्थानीय होटल र गोकुलेश्वर बजारसम्म विक्रि वितरण गर्न सकिने संभावना छ । यस गाउँपालिकाको विभिन्न खोला मार्फत सिँचाइ व्यवस्था भैरहेको र ती सिँचाइ योजनाहरूबाट वर्षभरी सिंचित हुने गरेको पाइन्छ । यसैगरी सिँचाइका लागि विगतमा निर्माण भएका सिँचाइ कुलो तथा थप निर्माणका लागि पानीको स्रोत रहेको तथा सिँचाइका स्रोतहरूको दिगो व्यवस्थापनबाट खेतीयोग्य भूमीमा सिँचाइ सुविधा विस्तार गर्न सकिने देखिन्छ ।

सिँचाइकालागि प्रयाप्त स्रोतहरूको उपलब्ध भएको लिफ्ट सिँचाइको विकासका लागि उपयुक्त भू-बनोट भएका कारण कम खर्चमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन सकिने संभावना रहेको छ । आकाशे पानी सङ्कलन र प्लाष्टिक पोखरीको अभ्यास सुरु हुनु, साना सिँचाइ निर्माणका क्षेत्रमा संघसंस्थाहरू क्रियाशील रहनु, साना सिँचाइ गाउँपालिकाको अधिकार

क्षेत्रमा पर्नु, गाउँपालिकाको प्राथमिकतामा सिँचाइ क्षेत्र समावेश हुनु तथा सिँचाइका लागि उपयुक्त फाँटहरूको उपलब्धता हुनु यस गाउँपालिकाका सिँचाइ विकासका अवसरहरू हुन् ।

४.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

सिँचाइ प्रणालीको विकास र जलस्रोतको व्यवस्थापनबाट कृषिजन्य उत्पादनमा वृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य

१. परम्परागत सिँचाइ संरचनामा सुधार गर्दै नयाँ वैकल्पिक सिँचाइ स्रोतको पहिचान गर्नु ।
२. कृषियोग्य जमिनमा सिँचाइको पहुँच वृद्धि गर्न दिगो सिँचाइ प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका ७: सिँचाइका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: परम्परागत सिँचाइ संरचनामा सुधार गर्दै नयाँ वैकल्पिक सिँचाइ स्रोतको पहिचान गर्नु ।	
१.१: परम्परागत सिँचाइ संरचनामा सुधार र व्यवस्थापनबाट खाद्य असुरक्षित क्षेत्रहरूलाई प्राथमिकतामा राखी सिँचाइको पहुँच वृद्धि गर्ने ।	१. परम्परागत सिँचाइका परम्परागत स्रोतहरूको विवरण तयार पारिनेछ । २. परम्परागत स्रोतहरूको क्षमताको प्राविधिक टोलीबाट मूल्याङ्कन गराइनेछ । ३. यस्ता स्रोतहरूको संरक्षण गर्ने कार्यको थालनी गरिनेछ । ४. आधारभूत सिँचाइको पहुँच वृद्धिकोलागि खाद्य असुरक्षित क्षेत्रहरूको पहिचान गरी प्राथमिकताको निर्धारण गरिनेछ । ५. संरचना निर्माणकोलागि वित्तीय स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ । ६. निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न निर्माण तथा अनुगमन समितिको गठन गरिनेछ ।
१.२: आधारभूत सिँचाइको पहुँच नपुगेका कृषिजन्य क्षेत्रहरूमा वैकल्पिक स्रोतहरूको व्यवस्थापन गरी सिँचाइको पहुँच वृद्धि गर्ने ।	१. सिँचाइका वैकल्पिक स्रोतहरूको पहिचान गरिनेछ । २. पहिचान गरिएका स्रोतहरूको विज्ञ सम्मिलित टोलीबाट सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ । ३. संरचना निर्माणकोलागि आवश्यक वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गरिनेछ । ४. सिँचाइको पहुँच नपुगेका कृषिजन्य क्षेत्रहरूको विवरण तयार गरी प्राथमिकताको सूची तयार गरिनेछ । ५. प्राथमिकताको आधारमा वैकल्पिक सिँचाइ संरचनाको निर्माण गरिनेछ । ६. सतह सिँचाइको सम्भावना नभएको क्षेत्रमा लिफ्टिङ प्रणालीबाट सिँचाइ गर्ने योजना तथा लागत इष्टिमेट गरिनेछ । ७. संरचना निर्माणको निमित्त निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रयास गरिनेछ । ८. संरचना निर्माणको प्रयोजनकोलागि निर्माण तथा अनुगमन समिति गठन गरिनेछ । ९. संरचना विस्तारकोलागि उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । १०. सिँचाइ आयोजनाहरूको मर्मत सम्भारको लागि कृषक तथा समुदायको क्षमता वृद्धि गरिनेछ । ११. सिँचाइको आवश्यक रेखदेख, अनुगमन र सञ्चालनकोलागि जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य २: कृषियोग्य जमिनमा सिँचाइको पहुँच वृद्धि गर्न दिगो सिँचाइ प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन गर्नु ।	
२.१: खेतीयोग्य जमिन भएको तर सिँचाइको पहुँच नपुगेको वा अपर्याप्त भएको क्षेत्रमा प्राथमिकताको	१. सिँचाइ नपुगेका अथवा अपर्याप्त खेतीयोग्य जमिनको विवरण तयार पारिनेछ । २. निर्माण भए तापनि समुचित प्रयोगमा नआएका सिँचाइ कुलोहरूको प्रयोगमा आउनेगरी पुनर्निर्माण गरिनेछ । ३. एक योजनाबाट समुदायमा खानेपानी र सिँचाइको व्यवस्थापन गर्न सम्भव भएको अवस्थामा त्यस्ता योजनालाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
आधारमा सिँचाइको पहुँच वृद्धि गरिनेछ ।	४. सिँचाइकोलागि प्राथमिकताको आधारमा साना जलाशय, पोखरी आदि संरचना तयार गरिनेछ । ५. सिँचाइका संरचनाको मर्मत सम्भारकोलागि सामूहिक कोषको व्यवस्था गरिनेछ । ६. संरचना विस्तारकोलागि उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । ७. सिँचाइको व्यवस्थापनकोलागि उपभोक्ताहरूको समितिको गठन गरिनेछ ।
२.२: दिगो सिँचाइ प्रणालीको लागि संरचनाको विकास र व्यवस्थापन गर्ने ।	१. जल उपभोक्ता संस्थाको संस्थागत क्षमताको विकास गरिनेछ । २. सिँचाइ योजनाको सञ्चालन र व्यवस्थापनलाई दिगो बनाउन सिँचाइ सेवा शुल्क निर्धारण गरी सङ्कलन र उपयोग गर्न कानुनी व्यवस्था गरिनेछ । ३. दिगो सिँचाइको व्यवस्थापनकोलागि उपभोक्ता र समुदायको दक्षतामा वृद्धि गरिनेछ । ४. सिँचाइ पुगेका क्षेत्रमा उत्पादकत्व बढाउन सकिने खालका नगदेबाली, फलफूल तथा खाद्यवस्तुको उत्पादनलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. सिँचाइ आयोजनाका मुहानहरूको संरक्षण गरिनेछ ।
२.३: जलउत्पन्न प्रकोपको क्षति नियन्त्रण गर्नु ।	१. जल उत्पन्न जोखिमको क्षेत्र पहिचान गरी न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ । २. नदीजन्य प्रकोपका दिगो नियन्त्रणमा स्थानीय प्रविधि र रैथाने ज्ञानको उपयोग गरिनेछ । ३. खोलाखोल्सीको नियन्त्रणमा बायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको उपयोग गरिनेछ । ४. नदी किनाराको वनको संरक्षणमा विशेष ध्यान दिइनेछ । ५. नदी किनारका जोखिमयुक्त स्थानमा बस्ती विस्तार तथा नदी खोला अतिक्रमण र अव्यवस्थित दोहनको नियन्त्रण गरिनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
	सिँचाई				३३००	३३००	३३००	५८००	५८००	२१५००						
१	लिफ्ट सिँचाई (चौलानी खोलाबाट लुम्थी सौगुन्नमा सिँचाई)	सङ्ख्या		१				२५००	२५००	५०००		१२	४		२	२
१	थोपा सिँचाई तथा स्प्रिङकल व्यवस्थापन	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		१२	४		२	२
१	पाइपबाट सिँचाई व्यवस्थापन	कि.मि.			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		१२	४		२	२
२	सिँचाई कुलो मर्मत संभार कार्यक्रम	एकमुष्ट			३००	३००	३००	३००	३००	१५००		१२	४		२	२
१	रिचार्ज पोखरी निर्माण	सङ्ख्या			२००	२००	२००	२००	२००	१०००		१२	४		२	२
२	सिँचाइका मुहान संरक्षण कार्यक्रम	एकमुष्ट			३००	३००	३००	३००	३००	१५००		१२	४		२	२
२	साना सिँचाई योजना	एकमुष्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		१२	४		२	२

४.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सिंचाइ										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौँ			
प्रभाव	जलस्रोत तथा सिंचाइको विकास र व्यवस्थापनबाट सबै क्षेत्रमा पानीको अभाव अन्त्य गर्ने ।	खेतियोग्य जमिन मध्ये सिंचित जमिन	प्रतिशत	७८	८०	८५	९०	९०	पूर्वाधार विकास शाखा, सम्बन्धित शाखाको प्रगती विवरण	सिंचाई पूर्वाधार क्षेत्रमा लगानी वृद्धि हुनुको साथै अनुगमन पनि थप प्रभावकारी भएको हुने
		बाह्रै महिना सिंचाइ हुने घरधुरी	प्रतिशत	६५	६८	७५	८०	८०		
असर	बाह्रै महिना सिंचाइ उपलब्ध हुने क्षेत्र थप भई कृषि उत्पादकत्व वृद्धि भएको हुनेछ ।	सुचारु सिंचाइ आयोजना	सङ्ख्या	२९	३२	३५	४०	४०		
		कुलो तथा नहर स्तरीकरण (किमि)	कि.मि.		२०	४०	६०	६०		
प्रतिफल	पानीको मुहानहरू संरक्षण र व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।	संरक्षित मुहान	सङ्ख्या	२९	३२	३५	४०	४०		
		प्लास्टिक पोखरी	सङ्ख्या	०	५	१०	१२	१२		
		रिचार्ज पोखरी	सङ्ख्या	०	५	१०	१५	१५		

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

४.३ पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा

४.३.१ पृष्ठभूमि

अपिहिमाल गाउँपालिका धार्मिक—सांस्कृतिक तथा जैविक विविधताको धनी, प्राकृतिक स्रोतको खानी र मनोरम सौन्दर्य स्थलको धनी छ । यस क्षेत्रमा पाइने जैविक विविधता, विविध सांस्कृतिक सम्पदा र प्राकृतिक मनोरम सुन्दरताले यस गाउँपालिकाको महत्त्वलाई झनै बढाएको छ । मनोरम पहाड तथा हिमालको दृश्य, विभिन्न प्रजातिको गुराँस सहितको हरियो वनजङ्गल, डाँडाकाँडाबाट देखिने आकर्षक दृश्य, ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक धरोहर, प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा, रीतिरिवाज, भेषभूषा, कलाकौशल र शान्त एवम् स्वच्छ वातावरण नै यस क्षेत्रको पर्यटनका सम्भावित क्षेत्रहरू हुन् ।

भाषा, संस्कृति र ललितकलाको संरक्षण र विकास सम्बन्धी स्थानीयस्तरको नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन र नियमन, पुरातत्व, प्राचीन स्मारक तथा संग्रहालयको संरक्षण, सम्भार, प्रवर्द्धन र विकास, परम्परागत जात्रा तथा पर्वको सञ्चालन र व्यवस्थापन, प्रचलित कानून विरुद्धका कुरीति तथा कुसंस्कार विरुद्ध सामाजिक परिचालन सम्बन्धी कार्य, भाषा, संस्कृति र ललितकलाको संरक्षण र विकास सम्बन्धी अन्य कार्यलाई स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रका रूपमा उल्लेख गरेको छ । विभिन्न जात जाति, भाषाभाषीको मौलिक एवम् परम्परागत संस्कृतिको जगेर्नाका साथै भावी पुस्तालाई समयानुकूल हस्तान्तरण गर्नु आवश्यक छ भने पुरातात्विक र ऐतिहासिक सम्पदाको संरक्षण र संवर्द्धन गर्न पनि उत्तिकै जरुरी छ । साथै यसबाट धार्मिक पर्यटन प्रवर्द्धन गर्दै आर्थिक उत्थान पनि गर्न सकिन्छ ।

४.३.२ समस्या तथा चुनौती

धार्मिक स्थलहरूको मर्मत सम्भार, पर्यटकीय स्थलको पहिचान र प्रचार प्रसारमा कमी, पर्यटक स्तरका होटल तथा रेष्टुराँहरू संचालनमा कमी, आधुनिक तथा आयातित संस्कृतिको बढ्दो प्रभाव रहेको एवं व्यावसायिक होमस्टे समेत प्रयास नरहेको अवस्था छ । यसैगरी, पर्यटकीय स्थलहरूमा मोटरवल बाटो पुग्न सकेको छैन । पर्यटन पदमार्गको मर्मत र नयाँ पदमार्ग निर्माण हुन सकेको छैन । गाउँपालिका भित्र बाह्य संस्कृतिको प्रभावका कारण मौलिक भेषभूषा, भाषा तथा संस्कृतिको हास हुँदै गएको छ । यस क्षेत्रमा रहेका ऐतिहासिक सम्पदा र भाषा तथा संस्कृतिको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा पर्याप्त ध्यान पुगेको छैन । पश्चिमी तथा आधुनिक संस्कृतिको प्रभाव रहेको छ । मौलिक सांस्कृतिक अभ्यास र मौलिक ज्ञानको संरक्षणमा कमी रहेको छ ।

पर्यटकहरूलाई आकर्षण गर्ने जैविक विविधता कायम गर्नु, लालिगुराँस लगायतका विरुवाको संरक्षण गर्नु, पर्यटकीय पदमार्गमा होटल, खाजा पसलहरू सञ्चालन गर्नु चुनौतीका रूपमा रहेका छन् । त्यसैगरी, भौगोलिक बिकटताका कारण पर्यटकीय पूर्वाधार विकास खर्चिलो हुनु, युवावर्ग विदेश जाने क्रम अत्यधिक हुँदा पर्यटन विकासकालागि आवश्यक मानव स्रोत संसाधन व्यवस्थापन गर्न गाह्रो हुनु, ठूला योजनामा लगानी गर्न स्थानीय निजी क्षेत्र सक्षम नहुँदा पर्यटकीय पूर्वाधार विकास अपुरो हुने अवस्था सृजना हुनु गाउँपालिकाका पर्यटन पूर्वाधार विकासका चुनौतीहरू हुन् ।

४.३.३ संभावना तथा अवसर

आर्थिक विकासको आधारमा यस गाउँपालिका अन्तर्गत प्रशस्त धार्मिक, ऐतिहासिक स्थल तथा पर्यटकीय स्थलहरू रहेको पाइन्छ । ती पर्यटकीय स्थलहरू व्यवस्थित गरी आन्तरिक पर्यटकीय रूपमा यहाँको सांस्कृतिक महत्त्वहरू समेत झल्काउन सक्ने हो भने आर्थिक उपार्जनको समेत एक गतिलो आधार हुन सक्ने देखिन्छ । आकर्षक हिमाल, झरना, उच्च पहाडी फाँटहरू, मन्दिरहरू लगायतका क्षेत्रको पर्यटन विकासमा प्रचुर संभावना रहेको छ । यस क्षेत्रहरूमा बाह्य तथा आन्तरिक पर्यटकहरू घुम्न आउने गर्दछन् जसले गर्दा गाउँपालिकामा आर्थिक गतिविधि हुने सम्भावना रहेको छ ।

पदमार्गका लागि आकर्षक ट्रयाक खोलिसकिएको, वडाहरूमा वनजङ्गल प्रशस्त रहेकाले जीवजन्तु, चराचुरुङ्गीको दृश्यावलोकन हुने, हिमाल, गुफा, ताल, चौर, मन्दिरका साथै विभिन्न प्रजातीका गुराँसहरू फुल्ने, र माथिल्लो भेगका

बस्तीहरूमा हिउँ पर्ने हुँदा आकर्षणका केन्द्र बनेको, अग्ला टाकुरहरूमा दृश्यावलोकन केन्द्रहरू बनाउन सकिने प्रबल सम्भावना रहेको छ । पर्यटन उद्योगकालागि आवश्यक अध्ययन र तालिमकालागि युवायुवती स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुनु, पर्यटन उद्योगकालागि आवश्यक अन्न, तरकारी, फलफूल गाउँमा नै उत्पादन हुनु, स्थानीय उत्पादनको बजारीकरण हुनु, स्थानीय हस्तकला, भेषभुषा, संस्कृतिको प्रवर्द्धन हुनु, होमस्टे संचालनकालागि स्थानीय समुदाय इच्छुक रहनु, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय जगतसँग आवद्ध हुने अवसर प्राप्त हुनु आदि यस गाउँपालिकाका लागि पर्यटन विकासका अवसर हुन । यस गाउँपालिकामा ग्रामीण कृषि पर्यटन र पर्यटन महोत्सव गरी विभिन्न किसिमका पर्यटन प्रवर्द्धनका क्रियाकलापहरू संचालन शुरू गर्न सकिने सम्भावना छ ।

४.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

ऐतिहासिक सम्पदा तथा मौलिक कला संस्कृतिहरूको जगेर्ना गर्दै अपिहिमाललाई आकर्षक र मनोरम पर्यटकीय गन्तव्यका रूपमा विकास गर्ने ।

उद्देश्य

१. पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर वृद्धि तथा पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार गर्नु ।
२. पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास गर्नु ।
३. मानव संसाधन विकास गर्नु ।
४. पर्यटकीय स्रोतसाधनको व्यवस्थापन गर्नु ।
५. विभिन्न धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र परम्पराको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नु ।
६. विभिन्न ऐतिहासिक, पुरातात्विक, धार्मिक र सांस्कृतिक सम्पदाको पुनःनिर्माण, जीर्णोद्धार र व्यवस्थापन गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका ८: पर्यटनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर वृद्धि तथा पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार गर्नु ।	
१.१: गाउँपालिकामा सञ्चालनमा रहेका होटेल र चियापसलहरूको सेवाको स्तरोन्नति गर्ने ।	१. स्थानीय होटेल, लज, रेस्टुराँ र चियापसलका व्यवसायीहरूलाई विषयगत इन्स्ट्रक्टर झिकाई स्थानीय स्तरमै पेशागत तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । २. भइरहेका व्यवसायहरूको स्तरोन्नतिकालागि गाउँपालिकाको पहलमा सहूलियत दरको पुँजीको खोजी गरिदिइनेछ ।
१.२: पर्यटकीय स्थलहरूको प्रचारप्रसार गर्ने ।	१. पर्यटन प्रवर्द्धन बारेमा विज्ञहरूबाट संक्षिप्त अध्ययन गराइनेछ । २. विभिन्न सञ्चार माध्यमको प्रयोग गरी ठाउँहरूबारे प्रचार प्रसार गरिनेछ । ३. ब्रोस्योर तयार गरी छिमेकी जिल्लाहरूमा वितरण गरिनेछ । ४. जिल्लाका व्याचलर्स/मास्टर्स तहका विद्यार्थीहरूलाई अनुसन्धानकालागि यी स्थानको फिल्ड भिजिटमा प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. यी स्थान विशेषका बारेमा नियन्त्राकारहरूको भ्रमण आयोजना गर्ने र साहित्यिक लेखरचना लेखाई पत्रपत्रिकामा प्रकाशित गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । ६. वेबसाइट, युट्युव, फेसबुक, ट्वीटर, इन्स्टाग्राम जस्ता सामाजिक सञ्जालको प्रयोग गरी आवश्यक प्रचार प्रसार गरिनेछ ।
उद्देश्य २: पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास गर्नु ।	
२.१: पर्यटन क्षेत्रको विकासकालागि आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास गर्ने ।	१. पर्यटकीय महत्त्वका स्थानहरूमा आवागमन सहज बनाउन सडक, पदमार्ग, झोलुङ्गे पुल आदि निर्माण गरिनेछ । २. भइरहेका सडक र पदमार्गको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
२.२: पर्यटन पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्ने ।	१. विशेष पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान गरी पूर्वाधार निर्माणको विस्तृत योजना प्रतिवेदन तयार पारिनेछ । २. पूर्वाधार निर्माणकालागि आवश्यक जग्गा खरिद तथा अधिग्रहण गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य ३: पर्यटकीय मानव संसाधन विकास गर्नु ।	
३.१: गाउँपालिका भित्रका युवायुवतीलाई पर्यटन विषयको शिक्षा प्रदान गर्ने ।	- पर्यटन व्यवसायप्रति युवायुवतीको आकर्षण बढाउन आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक विद्यार्थीहरूलाई पर्यटन तथा अतिथि सत्कार विषयमा व्याचलर्स डिग्रीमा अध्ययन गर्न पठाइने र आर्थिक सहयोग गरिनेछ । - आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक युवायुवतीलाई नेपाल पर्यटन तथा होटेल व्यवस्थापन एकेडेमीबाट दिने गरिएका Food Preparation and Control, Tourist Guide, Trekking Guide लगायतका छोटो अवधिका तालिममा पठाइने र आर्थिक सहयोग गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: पर्यटकीय स्रोतसाधनको व्यवस्थापन गर्नु ।	
४.१: बाह्य स्रोतसाधनको खोजी गर्ने ।	- पालिकाभित्र सामान्य रूपमा सम्भावना देखिएका योजनाहरूको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन गर्न संघीय र प्रदेश सरकार समक्ष अनुरोध गरिनेछ । - पालिकामा आउने गैरसरकारी संस्थाहरूलाई यस योजनामा समावेश भएका कार्यक्रमहरूमा लगानी गर्न आह्वान गरिनेछ ।
४.२: आन्तरिक स्रोतसाधनको परिचालन गर्ने ।	- वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत रकम गाउँपालिकाको पर्यटन क्षेत्रका कार्यक्रमकालागि छुट्याइनेछ । - पर्यटन क्षेत्रको विकासकालागि स्थानीय निजी क्षेत्रलाई आह्वान गरिनेछ ।
उद्देश्य ५: विभिन्न धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र परम्पराको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नु ।	
५.१: सबै जात जाति र समुदायका धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र मौलिक परम्पराको संरक्षण गरी भावी पुस्तामा हस्तान्तरण हुने व्यवस्था गर्ने ।	- धार्मिक, सांस्कृतिक सहिष्णुता कायम राख्दै प्रत्येक समुदायको धार्मिक एवम् सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रवर्द्धन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । - भाषा, कला र संस्कृतिको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने नीति, नियम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । - धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र मौलिक परम्पराको विकासमा उल्लेखनीय योगदान गर्ने व्यक्तित्वहरूको नामबाट निर्मित संरचनाहरूको नामकरण गरिनेछ ।
५.२: भाषा, कला र साहित्य, बहुसांस्कृतिको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकास गर्ने ।	- सबै जात जातिको संस्कृति, रितिरिवाज र परम्पराको संरक्षणकोलागि बहुसांस्कृतिक ग्रामको स्थापना र विकास गरिनेछ । - भाषा, लोक साहित्य, लोक संस्कृति, नृत्य, नाट्य र कलाको सम्बर्द्धन र साहित्यको विकास गर्न भाषा, कला, साहित्य र संस्कृति प्रतिष्ठानको गठन गरी सञ्चालन गरिनेछ । - भाषा, साहित्य र कलाको क्षेत्रबाट सामाजिक, सांस्कृतिक रूपान्तरणमा विशिष्ट योगदान गरिनेछ । - व्यक्तित्वहरूलाई सम्मानित र पुरस्कृत गरिनेछ । - प्रतिष्ठानद्वारा गायन, संगीत, नृत्य र नाटक सम्बन्धी व्यावसायिक र गैरव्यावसायिक प्रशिक्षण केन्द्रहरूको आधारभूत पाठ्यक्रममा एकरूपता कायम गरिनेछ । - विभिन्न धार्मिक सम्पदा एवम् तीर्थस्थलहरूलाई व्यवस्थापकीय सुधार गरी दिगो रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
५.३: भाषा, कला, साहित्य र संस्कृतिका खोज अनुसन्धान गरी धार्मिक एवम् सांस्कृतिक पर्यटनको प्रवर्द्धन गर्दै आर्थिक समृद्धिमा टेवा पुऱ्याउने ।	- विभिन्न जातजाति र भाषाभाषीको मौलिक एवम् परम्परागत धर्म, संस्कृतिको संरक्षण र विकास गर्न खोज अनुसन्धान गरिनेछ । - भाषा र संस्कृतिको विकास गरी भाषा र संस्कृतिलाई पर्यटन प्रवर्द्धनसँग जोडिनेछ ।
५.४: बहुसांस्कृतिक संग्रहालयको स्थापना र सञ्चालन गर्ने मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गर्ने ।	- सांस्कृतिक सम्पदालाई संरक्षण गर्न बहुसांस्कृतिक संग्रहालयको स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ । - संग्रहालयमा स्थानीय कला, भाषा, लिपि, संस्कृति र ऐतिहासिक वस्तुहरू प्रदर्शनको व्यवस्था मिलाइनेछ । - संग्रहालयहरूलाई स्तरोन्नति गरी पर्यटकीय गन्तव्यको रूपमा विकास गरिनेछ ।

५.५: पुरातात्विक एवम् मौलिक सम्पदा, जातीय संस्कृति र गुठीहरूको संरक्षण, संवर्धन र अभिलेखीकरण गर्न संस्थागत संरचनाको निर्माण र परिचालन गर्ने।	१. विभिन्न जातिका सांस्कृतिक रीतिरिवाज र परम्परा झल्काउने कार्यक्रमहरू, टेलिफिल्म, भिडियोहरू बनाउने र विद्यालय तथा समुदाय स्तरमा प्रदर्शन गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। २. भाषा, साहित्य, नाट्यकला, संगीत र ललितकलाको क्षेत्रमा योगदान पुर्‍याउने संघ संस्था तथा व्यक्तित्वहरूको अभिलेख तयार गरी अद्यावधिक गरिनेछ। ३. परम्परादेखि लाग्दै आएका ठूला मेलाहरूको उचित व्यवस्थापन गर्ने प्रबन्ध मिलाइनेछ।
उद्देश्य ६: विभिन्न ऐतिहासिक, पुरातात्विक, धार्मिक र सांस्कृतिक सम्पदाको पुनर्निर्माण, जीर्णोद्धार र व्यवस्थापन गर्नु।	
६.१: जीर्ण अवस्थामा रहेका ऐतिहासिक, पुरातात्विक तथा सांस्कृतिक महत्त्वका सम्पदाहरूको पहिचान गरी तिनीहरूको जीर्णोद्धार, संरक्षण र विकास गर्ने।	१. महत्त्वपूर्ण सांस्कृतिक सम्पदालाई विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत गर्नकालागि पहल गर्न निर्देशिका बनाई यसकालागि प्रदेश र संघ सरकारसँग समन्वय गरिनेछ। २. पालिका क्षेत्र भित्र रहेका सम्पदाहरूको खोज, अन्वेषण गरी संरक्षण गरिनेछ।
६.२: भौतिक एवम् अभौतिक संस्कृतिको संरक्षण गर्न सांस्कृतिक प्रोफाइल तयार गरी अद्यावधिक गर्ने।	१. प्रदेशका सबै पुरातात्विक तथा धार्मिक क्षेत्र र स्थानसँग सम्बन्धित संस्कृतिहरूको श्रव्यदृश्यसहितको प्रोफाइल तयार गरी संरक्षण गरिनेछ। २. विभिन्न जातजातिसँग सम्बन्धित मौलिक एवम् स्थानीय सामग्रीहरूलाई उत्पादन र प्रवर्द्धन गरिनेछ। ३. लोपोन्मुख स्थानीय कला, भाषा, लिपि, र संस्कृतिको अभिलेखीकरण गरी संरक्षण र विकास गरिनेछ। ४. भाषा, कला, नृत्य, नाट्यकला, लिपि र संस्कृतिलाई अभ्यास र स्थलीय सघनताका आधारमा सामुहीकरण गरी विकास र संरक्षणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ। ५. मौलिक भाषा, लोक संगीत, संस्कृति र कला सम्बन्धी सामग्री आधारभूत तहको स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गरिनेछ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा			१७५	५६५०	५६५०	५१५०	६६५०	१८१५०	४१२५०						
१	पर्यटन प्रचार - प्रसार तथा डकुमेन्ट्री निर्माण	सङ्ख्या		२	५००	५००				१०००		८	१		३	३
२	घरबास कार्यक्रम	एकमुष्ट			१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	७५००		८	१		३	३
४	पर्यटकीय पदमार्ग निर्माण	कि.मि.		१७५	२०००	२०००	२०००	३५००	५०००	१४५००		८	१		२	३
५	सांस्कृतिक धरोहर महादेव मन्दिर संरक्षण	एकमुष्ट			५५०	५५०	५५०	५५०	५५०	२७५०		८	१		३	३
६	झालीमाली मन्दिर, सुर्मा भवानी मन्दिर संरक्षण तथा पुनःनिर्माण	एकमुष्ट			८००	८००	८००	८००	८००	४०००		८	१		३	३
३	छेत्तेली भाषा संरक्षण कार्यक्रम	एकमुष्ट			१००	१००	१००	१००	१००	५००		८	१		२	३
६	छिपुल्केदार नाथ मन्दिर निर्माण	सङ्ख्या							१००००	१००००		८	१		३	३
६	धार्मिक पुर्वाधार निर्माण तथा पुनःनिर्माण गाउँपालिका भरि	एकमुष्ट			२००	२००	२००	२००	२००	१०००		८	१		२	३

४.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

पर्यटन										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याँडको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौँ			
प्रभाव	गाउँपालिका एउटा आकर्षक र मनोरम पर्यटकीय गन्तव्यका रूपमा स्थापित भएको हुनेछ ।	पर्यटन व्यवसायबाट प्रत्यक्ष रोजगारी पाउने	प्रतिशत	१	१	२	३	३	गाउँपालिकाको प्रगति विवरण, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम, गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन	पर्यटन क्षेत्रमा तीनै तहको सरकारको लगानी वृद्धि भएको हुने निजी क्षेत्रको लगानी वृद्धि भएको हुने, पर्यटकीय स्थलहरूको बारेमा प्रभावकारी प्रचार प्रसार र आवश्यक पूर्वाधारहरू तयार भएका हुने
		पर्यटक सङ्ख्यामा वृद्धि दर (आन्तरिक)	प्रतिशत		५	१५	५०	५०		
		पर्यटक सङ्ख्यामा वृद्धि दर (बाह्य)	प्रतिशत		१०	३०	७०	७०		
असर	पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर वृद्धि भई पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार भएको हुनेछ ।	पर्यटन र सेवामूलक व्यवसायमा संलग्न व्यक्ति	सङ्ख्या	५०	६०	१००	२००	२००		
		पर्यटन सुचना केन्द्र स्थापना	सङ्ख्या	०	०	०	१	१		
		पालिकामा भ्रमण गर्न आएका आन्तरिक पर्यटकहरूको वार्षिक सङ्ख्या	सङ्ख्या		२५००	६०००	१५०००	१५०००		
प्रतिफल	आधारभुत पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास भएको हुनेछ ।	आधारभुत पूर्वाधार सहितको पर्यटकीय स्थल	सङ्ख्या	१	२	३	६	६		
		पर्यटकीय स्तरका होटल तथा बेड	सङ्ख्या	०	१	५	१०	७		
			सङ्ख्या	०	१०	५०	१००	१००		
		साधारण होटल तथा बेड	सङ्ख्या	१५	१८	२५	४०	४०		
			सङ्ख्या	४५	५५	८०	१३०	१३०		
		होम स्टे तथा बेड	सङ्ख्या	५	१०	२०	३०	३०		
			सङ्ख्या	१०	२५	६०	१००	१००		
		पदमार्ग निर्माण तथा स्तरोन्नति	कि.मि.	२	१५	७०	२००	२००		
	पर्यटन उद्योगकालागि आवश्यक स्थानीय मानव संसाधन विकास भएको हुनेछ ।	ट्रेकिङ गाइड तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	०	१०	३०	५०	५०		
		कुक तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	०	१५	२०	३०	३०		
		होटल व्यवस्थापन तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	०	१०	१५	२५	२५		

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

४.४ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति

४.४.१ पृष्ठभूमि

उद्योग तथा वाणिज्य क्षेत्र अपिहिमाल गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रको महत्वपूर्ण आधार हो । नेपालको संविधानले तुलनात्मक लाभका क्षेत्रको पहिचान गरी उद्योगको विकास र विस्तार गर्ने, स्वदेशी लगानीलाई प्रोत्साहन गर्ने, वैदेशिक पुंजी आकर्षित गर्ने, औद्योगिक पूर्वाधार निर्माण गर्ने, स्थानीय श्रम सिपको उपयोग गर्ने, व्यापारिक स्वच्छता र अनुशासन कायम राख्दै उपभोक्ता हित संरक्षण गर्ने आदि नीति लिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले लघु, घरेलु र साना उद्योगको दर्ता, नवीकरण, खारेजी, नियमन, प्रवर्द्धन र व्यवस्थापन एवं उद्यमशिलता विकास र प्रवर्द्धनको अधिकार दिएको छ । साथै स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन, स्थानीय बजार व्यवस्थापन आदि कुराहरू स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रमा पर्दछन् । विकासको संरचना र प्रविधिहरूमा आएका प्रगतिहरूले गाउँपालिकाका कुनै पनि बस्तीहरू बाह्य क्षेत्र वा बजारबाट हुने आयात निर्यातबाट अलग रहन सकेको अवस्था छैन ।

गाउँपालिकामा साना ठूला गरी करीव ७८ जति साना व्यापार व्यवसाय रहेका छन् । अपिहिमाल गाउँपालिकामा खड्गेश्वरी, मकरीगाड, धुसा र पाथा लगायतका साना ठूला प्रमुख व्यापारिक बजार केन्द्रहरू रहेका छन् । स्थानीय स्तरमा उत्पादन हुने खाद्य तथा कच्चा पदार्थको बजार मुलत लाटिनाथ र गोकुलेश्वर बजार क्षेत्र नै हुन् । अमिलो, कागती, सिमी, ताजा तरकारी र विभिन्न जडिबुटीहरू यहाँबाट निर्यात हुने गरेको छ । भौगोलिक हिसाबबाट विविधता रहेको यस पालिका भित्र खाद्यान्नको विनिमयमा एक आपसमा आश्रित रहेको अवस्था छ । मुख्य रूपमा लताकपडा, शिक्षा, स्वास्थ्य, संचार तथा यातायातका साधनहरू र कृषि तथा पशुपन्छिका लागि चाहिने मल, विषादि, दाना र औषधिहरू नै पालिका भित्र आपूर्ति हुने प्रमुख वस्तुहरू हुन् । विगतका तथ्याङ्कलाई हेर्दा गाउँपालिकाको वित्तिय संचिति ऋणात्मक देखिन्छ । आयातलाई निर्यातले प्रतिस्थापन गर्न पालिका भित्र वस्तुहरूको उत्पादन र विविधिकरण गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

४.४.२ समस्या तथा चुनौती

यस गाउँपालिका क्षेत्र भित्र उद्योग सम्बन्धी जानकारीको अभाव, घरेलु उद्योग सम्बन्धी तालिम पर्याप्त नहुनु, उद्योग संचालनका लागि पर्याप्त लगानीको व्यवस्था नहुनु, दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता स्थानीयस्तरमा नहुनु जस्ता प्रमुख समस्याहरू रहेका छन् । साथै उत्पादन भएता पनि बाँसबाट सामग्री निर्माण गर्ने सीपको कमी रहेको देखिन्छ भने यसका अतिरिक्त अन्य उत्पादनमा समेत उत्पादनमुखी बजारको व्यवस्थापन नहुनु, व्यावसायिक सुचना केन्द्रको कमी जस्ता पक्षपनि उद्योग व्यवसाय विकासको प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको छ ।

ग्रामीण क्षेत्रको वित्तिय स्रोत पुनः शहर तर्फ फर्किँदा ग्रामीण क्षेत्र उत्पादन स्थलबाट उपभोग गर्ने बजारका रूपमा रूपान्तरण हुनु रहेको छ । निर्यात वृद्धि गर्न ग्रामीण क्षेत्र हुने उत्पादनका क्षेत्र र परिमाणमा वृद्धि गर्न लगानी गर्ने स्रोतको व्यवस्था गर्नु चुनौती रहेको छ । कच्चा पदार्थ उत्पादनमा आवश्यक सिप, ज्ञान, बजार सुचना र ढुवानीलाई अर्को चुनौतीका रूपमा लिइएको छ ।

४.४.३ संभावना तथा अवसर

वर्तमान अवस्थामा यस गाउँपालिकामा राष्ट्रिय स्तरका ठूला उद्योग एवं कारखानाहरू नभए पनि स्थानीय स्तरमा पाइने कच्चा पदार्थहरू र जडिबुटीमा आधारित उद्योग विकासको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । गाउँपालिकामा चिज, सिस्नु पाउडर, सावुन, बेकरीको स्तरउन्नति गर्ने संभावना देखिन्छ । वनपैदावारमा आधारित उद्योग सञ्चालन गर्न सक्ने सम्भावना छ । साना तथा मझौला उद्योगकालागि आवश्यक कच्चा पदार्थ सहज रूपमा नै उपलब्ध हुन सक्ने देखिन्छ । गाउँपालिकाले विभिन्न व्यवसाय र उद्योगहरूबाट राजश्व उठाई आन्तरिक आम्दानी वृद्धि गर्न सक्ने संभावना छ ।

साना तथा मझौलाका उद्योगकोलागि आवश्यक कच्चा पदार्थ सहज रूपमा नै उपलब्ध हुनु, उद्योगको विकासबाट भौतिक, आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाको विकास भई आर्थिक समुन्नति तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुनु,

उद्योगबाट स्थानीय तहमा हुने रोजगारी सिर्जनाले बसाइँसराइ कम भई स्व-स्थानको विकासमा समुदायहरू समर्पित हुनु, स्थानीय कच्चा पदार्थको सदुपयोग हुनु, पर्यटकहरूलाई स्थानीय उत्पादन मार्फत स्वागत गर्न सकिने र बजारीकरणलाई समेत सहयोग पुग्नु आदि गाउँपालिकामा उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

४.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

स्थानीय कच्चा पदार्थ र सीपमा आधारित उद्योग व्यवसायको सिर्जना, विकास तथा औद्योगिक उत्पादनमा वृद्धि गर्ने

उद्देश्य

१. गाउँपालिका भित्रको आपूर्ति प्रणालीलाई प्रभावकारी एवम् दिगो बनाउनु ।
२. स्थानीय स्रोत, कच्चा पदार्थ, सीप र साधनको अधिकतम परिचालन गर्नु ।
३. उत्पादित वस्तुहरूको बिक्री वितरणकालागि बजार व्यवस्थापन गर्नु ।
४. वाणिज्य क्षेत्रलाई स्थानीय अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण अङ्गको रूपमा विकास गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका ९: उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्तिको रणनीति र कार्यनीति

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: गाउँपालिका भित्रको आपूर्ति प्रणालीलाई प्रभावकारी एवम् दिगो बनाउनु ।	
१.१: अत्यावश्यक सामग्रीहरूको सहज आपूर्तिको सुनिश्चितता गर्ने ।	१. सुपथ मुल्य पसलहरू सञ्चालनको व्यवस्था गरिनेछ । २. सुपथ मुल्य पसल सञ्चालनकालागि सहज कर्जा तथा नियमित अनुगमनको व्यवस्था मिलाइनेछ । ३. गाउँपालिका भित्रको सम्पूर्ण आपूर्ति व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउन उच्चस्तरीय बजार अनुगमनको संयन्त्र परिचालित गरिनेछ ।
उद्देश्य २: स्थानीय स्रोत, सीप र साधनको अधिकतम परिचालन गर्नु ।	
२.१: स्थानीय स्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थको प्रशोधन गर्न तथा उद्योग सञ्चालन गर्न सहजिकरण एवम् प्रोत्साहन गर्ने ।	१. स्थानीय कच्चा पदार्थमा (जौ, कोदो, लालिगुराँस आदि) बाइन डिस्टिलरी स्थापना र व्यावसायिक उत्पादन गरी बाइन उद्योग सञ्चालन गरिनेछ । २. स्थानीय रूपमा उपलब्ध हुने कच्चा पदार्थको प्रशोधन गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । ३. निजी-सहकारी लगानी मैत्री वातावरण निर्माण गर्न आवश्यक संस्थागत संयन्त्र बनाई क्रियाशील गरिनेछ । ४. उद्योगी, व्यवसायी एवम् लगानीकर्तालाई उद्योग दतदिखि स्थानान्तरण सम्मका सेवाहरू सहज उपलब्ध गराइनेछ ।
उद्देश्य ३: उत्पादित वस्तुहरूको बिक्री वितरणकालागि बजार व्यवस्थापन गर्नु ।	
३.१: स्थानीय उत्पादनलाई गुणस्तरीयता सुनिश्चित गर्दै औद्योगिक वस्तुको बजारीकरण गर्ने ।	१. जडीबुटी उत्पादन, प्रशोधन तथा निकासीमा जोड दिइनेछ । २. स्थानीय स्रोतमा आधारित हस्तकला उद्योगहरूको स्थापनाद्वारा परम्परागत सीप तथा प्रविधिको संरक्षण र विकास गरिनेछ । ३. औद्योगिक उत्पादनको गुणस्तरमा सुधार गर्न गुणस्तर परीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: वाणिज्य क्षेत्रलाई स्थानीय अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण अङ्गको रूपमा विकास गर्नु ।	
४.१: तुलनात्मक लाभका वस्तु तथा सेवाहरूको पहिचान गरी निर्यातयोग्य हुने वस्तु तथा सेवाको उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्न आवश्यक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।	१. तुलनात्मक लाभका वस्तुहरूको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन सम्बन्धित निकायसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ । २. साना, घरेलु तथा मझौला उद्योगहरूलाई उत्पादन तथा आपूर्ति सञ्जालमा आवद्ध गर्दै माग बमोजिमका वस्तु तथा सेवाहरूको उत्पादनलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायू संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
	उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति			४	३५४०	३५४०	८८४०	४०४०	१५४०	२१५००						
२	कुटानी पिसानीका सुधारिएको घट्ट निर्माण	सङ्ख्या		४	४४०	४४०	४४०	४४०	४४०	२२००		९	९		१	३
३	होटल, कुक, टेकिंग गाइड तालिम	सङ्ख्या			६००	६००	६००	६००	६००	३०००		४	२		२	३
२	स्थानीय उत्पादनलाई ब्रान्डींग तथा लेबलिंग कार्यक्रम	सङ्ख्या			२५००	५००	५००	५००	५००	४५००		९	९		१	३
२	अल्लो प्रशोधन केन्द्र स्थापना	एकमुष्ट					१८००			१८००		९	९		२	२
१	जडिवुटी खेती प्रवर्द्धन तथा जडिवुटीको बजार व्यवस्थापन कार्यक्रम	एकमुष्ट				२०००				२०००		९	९		२	१
२	जडिवुटी प्रशोधन केन्द्र स्थापना	एकमुष्ट					२५००	२५००		५०००		९	९		२	२
४	ऊन प्रशोधन केन्द्र स्थापना	एकमुष्ट					३०००			३०००		९	९		२	३

४.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौ			
प्रभाव	औद्योगिक क्षेत्रको विकास र विस्तारद्वारा स्थानीय रोजगारीमा बृद्धि, बजार व्यवस्थापन तथा प्रभावकारी आपूर्तिद्वारा पालिकाको अर्थतन्त्रको अभिवृद्धि हुनेछ ।	उद्योग व्यवसायमा संलग्न (उद्यमी, व्यवसायी)	प्रतिशत	२०	२०	२२	२५	२५	गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धित	गाउँपालिका भित्र व्यापार व्यवसायमुलक
		उद्योग व्यवसायबाट रोजगारी प्राप्त गर्नेको सङ्ख्या (थप)	सङ्ख्या	३०	५०	१००	१५०	२००		

उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौ			
असर	गाउँपालिका भित्र उल्लेख्य सङ्ख्यामा लघु, घरेलु, साना तथा मझौला उद्योगको स्थापनामा भई रोजगारीका थप अवसरहरू सिर्जना भएको हुनेछ ।	प्रत्यक्ष रोजगारीमा वृद्धि (वार्षिक)	प्रतिशत	१०	१०	१२	१५	१५	शाखाको प्रतिवेदन	वातावरण निर्माण भएको हुने
		सीपमूलक तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	८०	हरेक वर्ष ४० जना थपिने					
		घरेलु तथा साना उद्योग दर्ता	सङ्ख्या	३०	३०	५०	७०	७०		
		मझौला उद्योग दर्ता	सङ्ख्या	०	२	५	७	७		
प्रतिफल	स्थानीय स्रोत, सीप र साधनको अधिकतम परिचालन भई स्थानीय स्रोतमा आधारित उद्योगहरू स्थापना भएको हुनेछ ।	स्थानीय सीप तथा स्रोत साधनमा आधारित उद्योग	सङ्ख्या	३०	३०	३५	४०	४०		
		स्थानीय कच्चा पदार्थ प्रशोधन उद्योग	सङ्ख्या	१५	१५	१७	२०	२०		
	उत्पादित बस्तुहरूको बिक्री वितरणकालागि बजार व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।	विभिन्न ठाउँमा हाट बजार सञ्चालन	सङ्ख्या	०	६	१०	१२	१२		
		निकासीजन्य कच्चा पदार्थको परिमाण	मे. टन	५	५	७	१०	१०		
	वाणिज्य क्षेत्रले स्थानीय अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण हिस्सा लिएको हुनेछ ।	विभिन्न ठाउँमा स्थानीय सामानको बजार सञ्चालन	सङ्ख्या	४	५	७	१०	१०		
		उत्पादन र बजारीकरण सहकारी संस्था	सङ्ख्या	१	१	२	२	२		
		थोक तथा खुद्रा व्यापारमा रोजगारी सिर्जना	सङ्ख्या	५०	८०	१५०	२५०	२५०		
	गाउँपालिका भित्रको आपूर्ति प्रणाली प्रभावकारी भएको हुनेछ ।	सुपथ मूल्य पसल	सङ्ख्या	०	२	५	६	६		
		सहकारी पसल	सङ्ख्या	०	१	२	३	३		
		होलसेल पसलको सङ्ख्या	सङ्ख्या	१०	११	१५	२०	२०		
स्थानीय बजार र आपूर्ति अनुगमन		सङ्ख्या	२	४	४	४	४			

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

४.५ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा

४.५.१ पृष्ठभूमि

श्रम तथा रोजगारीलाई सुरक्षित, व्यवस्थित एवं उपलब्धिमूलक बनाउन र रोजगारबाट प्राप्त ज्ञान, सीप, पुँजी तथा अनुभवलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा परिचालनका लागि प्रोत्साहन गर्न सुरक्षित रोजगारीको सवाललाई गाउँपालिकाले आफ्नो योजनामा समेट्न आवश्यक रहेको छ । गाउँपालिका भित्र कुल जनसङ्ख्याको आधा भन्दा बढी आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या रहेका छन् । आर्थिक रूपमा सक्रिय जनशक्तिलाई स्थानीय स्तरमा पर्याप्त रोजगारीको अवसर प्राप्त नहुँदा यस पालिकाबाट वैदेशिक रोजगारमा जाने प्रवृत्ति बढ्दो छ । यस गाउँपालिकाको कुल घरधुरी मध्ये करिब ७ प्रतिशत मानिसहरू वैदेशिक रोजगारीमा गएका छन् । गाउँपालिकाको क्षेत्रका कूल १३६३ घरपरिवार मध्ये परिवारका कुनै एक सदस्य वैदेशिक रोजगारीमा गएका घरपरिवारको अनुपात करिब २५ प्रतिशत रहेको छ । वैदेशिक रोजगारमा गएका व्यक्तिहरूले वार्षिक रूपमा करिब २५ करोड रूपैया भन्दा बढी विप्रेषण पालिकामा भित्राउने गरेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा करिब १८ प्रतिशत जनसङ्ख्या बेरोजगार छन् ।

गरिबी न्यूनीकरण र मानव सुरक्षाको महत्वपूर्ण साधनको रूपमा रहेको नागरिकको सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणको हकलाई संविधानले नै सुनिश्चित गरेको छ । राज्यले आर्थिक तथा सामाजिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका विपन्न एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातीका नागरिक, दलित आदिलाई लक्षित गरी स्वास्थ्य उपचार सेवा, स्वास्थ्य बिमा, दिवा खाजा, छात्रवृत्ति, निर्वाहमुखी भत्ता लगायत विशेष व्यवस्था सहित संरक्षणको व्यवस्था गर्दै आएको अवस्था छ । संघीय सरकारमा जस्तै पालिकामा पनि विद्यमान सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण प्रणालीलाई अझ सुदृढ, वित्तीय रूपले दिगो तथा प्रभावकारी बनाउन निकै आवश्यक भएको छ ।

४.५.२ समस्या तथा चुनौती

स्वदेशमा सीमित रोजगारी अवसर, युवा जनशक्तिको बढ्दो आकार, परम्परागत जीवन प्रणालीमा युवाहरूको घट्दो रुचि लगायतका कारणले नेपाली युवाहरू वैदेशिक रोजगारीमा जाने क्रम बढ्दो छ । जसले अल्पकालीन रूपमा बेरोजगारीको समस्या न्यूनीकरण गर्न मद्दत पुग्नुका साथै प्राप्त विप्रेषणले मुलुकको अर्थतन्त्रलाई चलायमान बनाउन महत्वपूर्ण योगदान गरिरहेको छ । रोजगारीका कारण बढ्दो बसाईसराई र वैदेशिक रोजगारीमा जाने प्रवृत्तिले स्थानीय स्तरमा जनशक्तिको कमी, पारिवारिक र सामाजिक समस्या र परनिर्भरता बढिरहेको छ । गाउँपालिका क्षेत्रमा बढी रहेको विप्रेषण आयको उत्पादनमूलक क्षेत्रमा उपयोग हुन नसक्दा उपभोग बढ्दो छ ।

संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणका कार्यक्रम कार्यान्वयनमा जटिलताले कार्यक्रमहरू एकीकृत रूपमा सञ्चालन हुन नसक्नु, सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण सम्बन्धी खण्डीकृत तथ्याङ्क नहुनु यस क्षेत्रका केही समस्याहरू हुन् । अन्तराष्ट्रिय बजारसँग प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने दक्ष जनशक्तिको विकास गरी वैदेशिक रोजगारमा पठाउन नसक्नु, वैदेशिक रोजगारको क्षेत्रमा ठगी लगायतका घटनाहरू बढ्नु, पारिवारिक तथा सामाजिक पुनः एकीकरणका सवालहरू सम्बोधन नहुनु, वैदेशिक रोजगारको दिगो विकल्प दिनु नसक्नु आदि गाउँपालिकाको लागि चुनौतीका रूपमा देखिन्छ । त्यसैगरी, सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण सेवाको एकीकृत सूचना प्रणालीलाई कार्यान्वयनमा ल्याउनु, एकीकृत तथ्याङ्कको व्यवस्थापन गर्नु, सामाजिक सुरक्षाको दायरामा क्रमशः वृद्धि गरी स्रोतको दिगोपना र न्यायपूर्ण वितरण गर्नु सामाजिक सुरक्षाको क्षेत्रका विद्यमान चुनौतीहरू हुन् ।

४.५.३ संभावना तथा अवसर

आर्थिक रूपले जानसाध्यिक लाभ लिनसकिने जनसङ्ख्याको बाहुल्यता रहेको छ । जसको परिचालन मार्फत गाउँपालिकाले स्थानीय विकासका कार्यलाई तिब्रतर रूपमा अगाडी बढाउन सक्दछ । त्यसैले यो सङ्ख्या आफैमा एउटा महत्वपूर्ण अवसरको रूपमा लिन सकिन्छ । त्यसको अलवा विदेशमा अर्जित विप्रेषण र सिकेको सीप आफ्नो

भूमिमा प्रयोग गर्न सकेमा आर्थिक विकासमा योगदान पुग्नुका साथै उत्पादन एवं रोजगारको अवसर समेत विस्तार हुने देखिन्छ ।

सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणको विषय तीनै तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्ने अधिकार क्षेत्रमा पर्नु, नेपाल सरकारले योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा योजना कार्यक्रम लागू गर्नु तथा सामाजिक सुरक्षा कोष ऐन लागू हुनु सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको अवसर हो ।

४.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गरी समावेशी सामाजिक सुरक्षा र संरक्षण प्रणाली मार्फत कल्याणकारी पालिकाको रूपमा स्थापित गर्ने ।

उद्देश्य

१. वैदेशिक रोजगारमा संलग्न व्यक्ति तथा तिनका परिवारले वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त आर्थिक लाभमा वृद्धि गर्नु ।
२. सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरूमा समाजका लक्षित वर्गको पहुँच सुनिश्चित गर्दै सुरक्षित र सम्मानजनक जीवनयापनका लागि सेवा सुविधाहरूको विस्तार गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका १०: श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षाका रणनीति र कार्यनीति

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: वैदेशिक रोजगारमा संलग्न व्यक्ति तथा तिनका परिवारले वैदेशिक रोजगारबाट आर्थिक लाभ प्राप्त वृद्धि गर्नु ।	
१.१: वैदेशिक रोजगारमा संलग्न व्यक्ति तथा तिनका परिवारले वैदेशिक रोजगारबाट आर्थिक लाभ वृद्धि गर्नु का साथै वैदेशिक रोजगारबाट उत्पन्न नकारात्मक प्रभावहरू न्यूनीकरण गर्ने ।	१. स्थानीय तहमा स्वरोजगार तथा रोजगार सृजना हने खालका कार्यक्रमहरू प्राथमिकताका साथ संचालन गरिनेछ । २. वैदेशिक रोजगारमा जाने व्यक्तिहरूको यात्रालाई सुरक्षित, मर्यादित र उपलब्धिमूलक बनाउन सुरक्षित वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी व्यापक सूचना प्रवाह, सीप तालिम प्रदान तथा आवश्यक कानुनी सहायता प्रदानका लागि सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गरिनेछ । ३. गाउँपालिका भित्र प्राप्त विप्रेषणलाई आयमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्नका लागि वित्तीय साक्षरता कक्षा संचालन गर्दै उद्यम विकासमा सहयोग गर्ने साथै वैदेशिक रोजगारका कारण व्यक्ति, परिवार तथा समाजमा उत्पन्न नकारात्मक असरहरूलाई न्यूनीकरणका लागि मनोसामाजिक परामर्श सेवा प्रदान गरिनेछ । ४. वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएर आएका व्यक्तिहरूको ज्ञान, सिप, पुँजीलाई व्यवस्थापन तथा संस्थागत विकास गरिनेछ । ५. मनोसामाजिक परामर्श सेवालाई पालिकाको स्वास्थ्य शाखा अन्तर्गत आन्तरिकीकरण गर्दै सो सम्बन्धी सेवालाई दिगो रूपमा प्रवाह गरिनेछ । ६. सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँगको समन्वय तथा सहकार्यलाई बढावा दिई सुरक्षित वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी सेवाहरू प्रवाह गरिनेछ ।
उद्देश्य २: सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरूमा समाजका लक्षित वर्गको पहुँच सुनिश्चित गर्दै सुरक्षित र सम्मानजनक जीवनयापनका लागि सेवा सुविधाहरूको विस्तार गर्नु ।	
२.१: लक्षित वर्गको पहिचान गरी सुदृढ सामाजिक सुरक्षा प्रणालीको विकास गर्ने ।	१. सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी आवश्यक कानुनी दस्तावेज तयार गरिनेछ । २. लक्षित वर्गका व्यक्तिहरूलाई उपलब्ध गराइने सामाजिक सुरक्षा भत्ताका कोषको व्यवस्था गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	३. व्यवस्थित सामाजिक सुरक्षा सूचना प्रणाली मार्फत लक्षित वर्गको पहिचान गरी आवश्यक भएमा थप एकीकृत योजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । ४. परित्यक्त, हिंसा पीडित, शारीरिक रूपले अशक्त, अपाङ्गता भएका तथा विशेष जोखिममा रहेका विपन्न वर्गका नागरिकहरूका लागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ र आफू एक्लो नभएको पालिका साथमा रहेको अनुभूति प्रदान गरिनेछ । ५. लक्षित वर्ग प्रति संवेदनशील बनाई जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
२.२: सुरक्षित, मर्यादित र सभ्य समाज निर्माण गर्ने ।	१. सामाजिक विकृति, कुरीति, जातीय छुवाछुत तथा भेदभाव नियन्त्रण लगायतका विभिन्न नकारात्मक गतिविधिहरू न्यूनीकरणकालागि आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. अपाङ्ग र लैङ्गिक मैत्री संरचना निर्माण गरिनेछ । ५. मर्यादित जीवनबारे सचेतनात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
	श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा			१	५९००	६०५०	६२१५	६३९५	६५९०	३११५०						
२	अध्यक्ष स्वरोजगार कार्यक्रम	एकमुष्ट			१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	७५००		८	२		२	३
२	आरन सुधार तथा आधानुनीकरण कार्यक्रम	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		८	२		२	३
२	सहकारी प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुष्ट			२००	२००	२००	२००	२००	१०००		८	२		२	३
२	सीपमुलक तालिम कार्यक्रम	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		८	२		३	३
१	सचेतना मुलक (रिटर्नी स्वयंसेवक परिचालन/अन्तरक्रिया/होर्डिडबोर्ड/जानकारीमुलक पर्चा विकास तथा वितरण) कार्यक्रम संचालन	सालबसाली		१	५००	५५०	६०५	६६५	७३०	३०५०		८	२		३	३
१	आर्थिक/वित्तीय साक्षरता कक्षा सञ्चालन	सङ्ख्या		५	७००	७००	७००	७००	७००	३५००		४	२		२	३
२	व्यवसायिक सीप विकास तालिम सञ्चालन	सङ्ख्या		५	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		४	२		२	३
१	वैदेशिक रोजगारमा गएका व्यक्ति तथा तिनका परिवारका लागि मनोसामाजिक परामर्श सेवा	एकमुष्ट			५००	५५०	६०५	६६५	७३०	३०५०		८	२		३	३
१	विप्रेषणको उत्पादनमूलक (उद्यमशीलता) उपयोगको लागि कार्यक्रम संचालन	सङ्ख्या		५	५००	५५०	६०५	६६५	७३०	३०५०		८	२		२	३
	सामाजिक विकास				३६९२०	४१४७०	४६४७०	६४९७०	६८९७०	२६८८००						

४.५.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान		
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौँ					
प्रभाव	रोजगारीका थप अवसरहरू सिर्जना गरी समावेशी सामाजिक सुरक्षा र संरक्षण प्रणाली मार्फत् कल्याणकारी पालिकाको रूपमा स्थापित हुनेछ ।	सीपमूलक तालिम लिएर वैदेशिक रोजगारीमा जाने	प्रतिशत	५	१५	५०	८०	८०	गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन	गाउँपालिका भित्र थप रोजगार सृजना भइ सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभूति भएको हुने		
		विप्रेषणलाई उद्यम विकास र आयमूलक क्षेत्रमा परिचालन	प्रतिशत	०	२	५	१०	१०				
असर १	वैदेशिक रोजगारमा संलग्न व्यक्ति तथा तिनका परिवारमा वैदेशिक रोजगारबाट आर्थिक लाभ वृद्धि हुनेछ ।	विप्रेषणलाई उद्यम विकास र आयमूलक क्षेत्रमा परिचालनका लागि वित्तीय साक्षरता	परिवार	०	५०	३००	५००	५००				
		वैदेशिक रोजगारी संलग्न घरपरिवारहरूलाई उद्यम विकास सहयोग	संख्या	०	१८	३७	४५	४५				
प्रतिफल	समाजमा वैदेशिक रोजगारबाट उत्पन्न नकारात्मक प्रभावहरू न्यूनिकरण हुनेछ ।	सुरक्षित वैदेशिक रोजगारका लागि सूचना प्रवाह	संख्या	०	१	१	१	१				
		वैदेशिक रोजगारका कारण उत्पन्न मानसिक समस्याहरूमा मनोसामाजिक परामर्श सेवा प्रदान	संख्या	०	२०	६०	१००	१००				
	वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त हुने विप्रेषणमा वृद्धि हुनेछ	विप्रेषण	रुपैया (करोडमा)	५.५	६	७	८	८				
असर २	समावेशी सामाजिक सुरक्षा र संरक्षण प्रणाली मार्फत कल्याणकारी पालिकाको रूपमा स्थापित भएको हुनेछ ।	आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आवद्ध जनसङ्ख्या (कुल लाभ ग्राही मध्ये)	सङ्ख्या	आवश्यकता अनुसार सबै								
		कृषि तथा पशु विमामा आवद्ध परिवार	प्रतिशत		५	७	१०	१०				
प्रतिफल	सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण सम्बन्धी कानुनी दस्तावेज तयार भई कार्यान्वयनमा आएका हुनेछ ।	सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण सम्बन्धी आवश्यक कानुन निर्माण	सङ्ख्या	०	१	१	१	१				
	एकीकृत सूचना प्रणाली कार्यान्वयनमा आएको हुनेछ ।	सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धि एकीकृत सूचना प्रणाली व्यवस्थापन	सङ्ख्या	०	१	१	१	१				

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

परिच्छेद ५: सामाजिक क्षेत्र

गाउँपालिकाले विगत वर्षदेखि नै शिक्षा, स्वास्थ्य, खेलकुद र युवा स्वरोजगारलाई प्राथमिकता क्षेत्रका रूपमा राखेर वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम तयार गरेको छ । शैक्षिक क्षेत्रमा गुणस्तर र पहुँचमा अभिवृद्धिका लागी प्राविधिक शिक्षाको विस्तार, नमुना विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेका छन् । स्वास्थ्य सेवा विस्तार, विशिष्टीकरण तथा गुणस्तर वृद्धि, एक घर एक खानेपानी धारा निर्माण, खुला दिशामुक्त क्षेत्र घोषणा, बालमैत्री तथा लैङ्गिक हिंसा मुक्त गाउँपालिका, विभेद अन्त्य तथा समावेशी प्रतिनिधित्व र उत्पादनमुखी कार्यक्रममार्फत युवालाई रोजगारी प्रदान गर्ने नीति तथा कार्यक्रम गाउँपालिकाले तर्जुमा गरेको देखिन्छ । विद्यालय बाहिर रहेका बालबालीकालाई विद्यालय शिक्षामा समाहित गर्ने अभियान निरन्तर रहेको र विद्यालयलाई शान्ति क्षेत्र घोषणा गर्नुका साथै बालमैत्री सिकाइ विधि अवलम्बन गरिने नीति लिइएको छ ।

५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण

५.१.१ पृष्ठभूमि

स्वास्थ्य एक आधारभूत आवश्यकता भएकाले संविधानले स्वास्थ्य सेवा निशुल्क प्राप्त गर्ने हक सुनिश्चित गरेको छ । कसैले पनि आकस्मिक सेवाबाट बञ्चित हुन नपर्ने व्यवस्था उल्लेख छ (नेपालको संविधान, धारा ३५, उपधारा १) । त्यसै गरी आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाइका साथै पोषण सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, योजनाको तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा नियमन गर्ने अधिकार संविधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ । त्यसै अनुरूप दिगो विकासका लक्ष्य ३ तथा “सुलभ स्वास्थ्य सेवा स्वस्थ नागरिक” को उद्देश्य पुरा गर्न गाउँपालिकाले यस आवधिक योजनामा स्वास्थ्य र पोषण सम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ ।

आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई चुस्त दुरुस्त राख्न गाउँपालिका क्षेत्रभित्र २ वटा स्वास्थ्य चौकी, ४ वटा आधारभूत स्वास्थ्य इकाई एवं सेवा केन्द्र, ६ वटा बर्थिंग सेन्टर, १ आयुर्वेद औषधालय, १ वटा निजी क्लिनिक र २३ जना सक्रिय महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका रहेका छन् । मुख्य रूपले यस गाउँपालिकामा झाडापखाला, रुघाखोकी, ज्वरो, टाईफाइड, ग्यास्ट्रिक तथा निमोनिया लगायतका रोगहरू बढी मात्रामा लागेको देखिन्छ ।

५.१.२ समस्या तथा चुनौती

स्वास्थ्य चौकीका पूर्वाधार अपर्याप्त अवस्थामा रहेको, पर्याप्त उपकरण र औषधीहरू उपलब्ध नभएको, भवन सबैलाई पायक पर्ने ठाउँमा नभएको, जनशक्तिको अभावमा पर्याप्त बर्थिङ्ग सेन्टर सञ्चालन गर्न नसकिएको, सामान्य उपचार बाहेक जटिल स्वास्थ्य समस्याहरूमा उपचार सुविधा उपलब्ध हुन नसकेको पाइन्छ । साथै सर्ने तथा नसर्ने रोगहरू, कुपोषण, दुर्घटना तथा विपदजन्य स्वास्थ्य समस्याहरू विद्यमान रहनु, विश्वव्यापीकरणसँगै खानपान तथा जीवन शैलीमा आएको परिवर्तनले नसर्ने रोगहरूको भार तथा मानसिक समस्याहरू बढ्दै जानु जस्ता समस्याहरू पनि रहेका छन् ।

विद्यमान भौतिक संरचनाबाट सेवा प्रवाह गर्न कठिनाई हुनु, रोगको निदान गर्नकोलागि न्युनतम उपकरण र सुविधाहरू उपलब्ध गराउन नसक्नु, बजेट र जनशक्तिको अभावमा पायक पर्ने स्थानमा स्वास्थ्य चौकीका शाखाहरू, बर्थिङ्ग सेन्टर लगायत घुम्ती स्वास्थ्यसेवा दिन नसक्नु, आवश्यकता अनुसार जनशक्ति र औषधीहरूको आपूर्ति बढाउन नसक्नु, भौगोलिक बिकटताले अपाङ्ग, वृद्ध, वृद्धालाई सहज पहुँच पुऱ्याउन नसक्नु, बदलिँदो अस्वस्थकर जीवनशैली तथा आहार-व्यवहारको अभ्यास रहनु जस्ता चुनौतीहरू विद्यमान छन् ।

५.१.३ संभावना तथा अवसर

संविधानले प्रत्याभूत गरेका स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी नीति तथा कानूनहरूको निर्माण भएको, प्रदेश तथा स्थानीय तहले स्वास्थ्य समस्याहरूको पहिचान गरी स्रोत साधनको परिचालन गर्ने वातावरणको सृजना भएको, स्वास्थ्य क्षेत्रमा नागरिकको चेतना तथा चासो बढ्दै गएको, मुलुकमा दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरूको उपलब्धतामा वृद्धि भइरहेको, स्वास्थ्य

बिमा र आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको विकास तथा बिस्तार हुँदै गएको, सबै वडाहरू सडक सञ्जालमा जोडिदा स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा सहजता रहेको जस्ता स्वास्थ्य तथा पोषण विकासका सबल पक्षहरू हुन् ।

५.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

स्वास्थ्य संस्थाहरूको भौतिक संरचना निर्माण गरी सेवा प्रवाहको क्षमतामा वृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य

१. सबै नागरिकहरूको आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक पहुँच अभिवृद्धि गराउनु ।
२. स्वस्थ जनशक्ति तयार गर्न तथा रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता बढाउन गुणस्तरीय र पोषणयुक्त खाद्य सामग्रीमा पहुँच बढाउनु ।
३. स्वास्थ्य क्षेत्रमा थप लगानी वातावरण सिर्जना गरी स्वास्थ्य सेवा सुधार गर्नु ।
४. गाउँपालिकालाई कुपोषण मुक्त बनाउनु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका ११: स्वास्थ्य तथा पोषणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: सबै नागरिकहरूको आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक पहुँच अभिवृद्धि गराउनु ।	
१.१: गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको सहज पहुँच हुने गरी प्रभावकारी रूपमा सेवा उपलब्ध गर्ने ।	१. आवश्यक एम्बुलेन्स, औषधी, उपकरण, प्रविधि र दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरू सहितको प्रभावकारी एवम् जवाफदेहीपूर्ण स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको विकास गरिनेछ । २. गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच पुऱ्याउन स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम लागु गरिनेछ । ३. सन्ने वा नसन्ने रोगहरूका बारेमा प्रवर्द्धनात्मक, निरोधात्मक र उपचारात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ४. स्वास्थ्यको सहज पहुँचकालागि आधुनिक सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गरिनेछ । ५. स्वास्थ्य सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, जवाफदेही एवम् जनउत्तरदायी बनाउन सुशासनमा जोड दिइनेछ । ६. ल्याब सेवा सञ्चालनकालागि आवश्यक पहल अघि बढाइनेछ ।
१.२: पालिका मातहतका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा तोकिएका सङ्ख्यामा स्वीकृत जनशक्ति व्यवस्थापन गरी सेवा प्रवाहको क्षमता र पहुँच विस्तार गर्ने ।	१. पालिका भित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्वीकृत कुल दरबन्दीको सङ्ख्या यकिन गरी आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ । २. दरबन्दी अनुसार माग भई प्राप्त जनशक्ति वा पालिकाको निजी स्रोतबाट नियुक्त गरिएका स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई पालिकाको मातहतमा आवश्यक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य २: स्वस्थ जनशक्ति तयार गर्न तथा रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता बढाउन गुणस्तरीय र पोषणयुक्त खाद्य सामग्रीमा पहुँच बढाउनु ।	
२.१: पोषणयुक्त खानेपानीको बारेमा चेतना बढाउँदै यस सम्बन्धी सेवाको पहुँच सबै बस्तीसम्म पुऱ्याउने ।	१. गुणस्तरीय एवम् स्वास्थ्य वर्द्धक खाद्य पदार्थको प्रयोग बढाउँदै कुपोषण न्यूनीकरण गरिनेछ । २. मातृशिशु पोषण अवस्थामा सुधार ल्याउन विद्यमान बहुक्षेत्रीय पोषण योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. "सुनौला हजार दिन" अभियानलाई निरन्तरता दिइनेछ । ४. नागरिक स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्ने खाद्यपदार्थको विज्ञापन र बजार प्रवर्द्धनमा बन्देज लगाइनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
२.२: मातृ तथा नवजात शिशु मृत्युदर, शिशु मृत्युदर र बाल मृत्युदर घटाउने र औसत आयु बढाउने ।	१. नवजात शिशु मृत्युदर, शिशु मृत्युदर, बाल मृत्युदर र मातृ मृत्युदर घटाउनको लागि प्रजनन स्वास्थ्य, सुरक्षित मातृत्व, बाल तथा शिशु स्वास्थ्य सेवाहरू सञ्चालन गरिनेछ । २. प्रजनन स्वास्थ्य, सुरक्षित मातृत्व एवम् बाल तथा शिशु स्वास्थ्य सेवा स्वास्थ्य तथा पोषणबारे जनचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: स्वास्थ्य क्षेत्रमा थप लगानी वातावरण सिर्जना गरी स्वास्थ्य सेवा सुधार गर्नु ।	
३.१: स्वास्थ्य क्षेत्रमा निजी, सहकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रको संलग्नता वृद्धि गरी ती क्षेत्रहरूबाट हुने लगानीलाई व्यवस्थित गर्ने ।	१. निजी र गैरसरकारी क्षेत्रमा स्थापित स्वास्थ्यसम्बन्धी व्यावसायिक सङ्घ—संस्थाहरूबीच स्वास्थ्य सेवा प्रवाह, अध्ययन, अनुसन्धान कार्यमा सहकार्यलाई बढावा दिइनेछ । २. स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा सरकारी, निजी, सामुदायिक एवम् सहकारी क्षेत्रलाई समेट्दै गुणात्मक सेवा सुनिश्चित गराउन सुशासन कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
३.२: गाउँपालिका क्षेत्रमा उपलब्ध जडीबुटीको व्यवस्थापन र उपयोग गर्दै आयुर्वेद चिकित्सा प्रणालीको विकास गर्ने ।	१. आयुर्वेद पद्धतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि उपयुक्त संरचनाको विकास र विस्तार तथा स्थानीय जडीबुटीमा आधारित औषधी तयार गरी प्रयोग तथा वितरण गरिनेछ । २. आयुर्वेद प्रणालीको क्रमबद्ध विकास प्रणालीको संरक्षण, विकास एवम् विस्तारका लागि दीर्घकालीन योजना तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: गाउँपालिकालाई कुपोषणको मुक्त बनाउनु ।	
५.१: अपिहिमाल बासीलाई पोषणयुक्त खानेकुरा खान पाउने सुनिश्चितता गर्ने ।	१. न्यून आय भएका तथा गरिबीको रेखामुनि रहेका परिवारहरूको पहिचान गरी ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूकालागि पोषणयुक्त खानेकुराहरूको प्रवन्ध मिलाइनेछ । २. स्थानीय अर्गानिक उत्पादनको महत्त्व तथा सन्तुलित आहारका बारेमा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ३. गाउँपालिका भित्र खाद्य सुरक्षाको अवस्था सन्तोषजनक राख्न एक घर एक टनेल/करेसाबारीको व्यवस्था गरिनेछ । ४. पोषण सुरक्षा सम्बन्धी सचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ५. गर्भवती महिला तथा बालबालिकाकोलागि खोप तथा नियमित स्वास्थ्य जाँचको सुनिश्चितता गरिनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
	स्वास्थ्य तथा पोषण				४५००	७०००	७०००	११५००	६५००	३६५००						
३	आधारभूत स्वा. केन्द्र लाई स्वास्थ्य चौकीमा स्तरोन्नती	एकमुष्ट			३०००					३०००		३	५		२	३
३	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रको ल्याब सहित स्तरोन्नती	एकमुष्ट				२५००	२५००			५०००		३	५		२	३
१	गाउँघर क्लिनिकलाई भवन निर्माण	सङ्ख्या						५०००		५०००		३	५		२	३
१	बर्थिंग सेन्टर निर्माण	सङ्ख्या						५०००	५०००	१००००		३	५		१	३
२	दक्ष स्वास्थ्यकर्म सहितको स्वास्थ्य ईकाइ स्थापना तथा संचालन	एकमुष्ट				३०००	३०००			६०००		३	५		२	३
१	सबै तहका स्वास्थ्य कर्महरूका लागि तालिम तथा क्षमता विकास कार्यक्रम	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		३	५		१	३
४	पोषण हट व्याग, कम्बल वितरण	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		४	५		२	३
३	टेलि हेल्थ सहित टेलि मेडिसिन कार्यक्रम	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		३	५		२	३

५.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

स्वास्थ्य तथा पोषण										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याँडको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौँ			
प्रभाव	गाउँपालिकामा स्वास्थ्य सेवा सर्व शुलभ भएको हुनेछ ।	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष	६८	६८	६९	७०	७०	गाउँपालिका प्रोफाइल, स्वास्थ्य शाखा, वार्षिक प्रतिवेदन,	सरकारी स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रवाह हुने सेवा थप प्रभावकारी अर्थात भरपर्दो सहजहुने, बाल पोषणमा भएको लगानी थप प्रभावकारी भएको हुने, स्वास्थ्य सेवा थप प्रभावकारी भएको हुने, स्वास्थ्य पूर्वाधारमा गाउँपालिकाको लगानी वृद्धि भएको हुने
		३० मिनेटसम्मको दुरीमा स्वास्थ्य सेवामा पहुँच रहेका परिवार	प्रतिशत	८०	८०	१००	१००	१००		
असर १	गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको अभावमा स्वास्थ्यसेवाको लागि जिल्ला बाहिरका अस्पताल धाउनु पर्ने बाध्यताको अन्त्य हुनेछ ।	प्राथमिक उपचार केन्द्र	सङ्ख्या	०	१	२	२	२		
		अस्पताल	सङ्ख्या	०	०	१	१	१		
		बेड	सङ्ख्या	०	०	१५	१५	१५		
		हेल्थ पोष्ट	सङ्ख्या	२	२	५	५	५		
		स्वास्थ्य एकाई	सङ्ख्या	४	४	४	४	४		
		विशेषज्ञ चिकित्सक	सङ्ख्या	०	०	२	२	२		
		मध्यम स्तरको स्वास्थ्य कार्यकर्ता	सङ्ख्या	२२	२२	२५	३५	३५		
प्रतिफल	गर्भवती परीक्षणको सुविधाबाट आमा र गर्भमा रहेको बच्चाको स्वास्थ्यमा रुग्णता दरमा कमी हुनेछ ।	संस्थागत सुत्केरी सेवाको दायरा	प्रतिशत	८०	८०	१००	१००	१००		
		दक्ष स्वास्थ्यकर्मीबाट प्रसुति सेवा लिएका महिला	प्रतिशत	२५	३०	४०	७०	८०		
		बर्थिङ सेन्टर	सङ्ख्या	६	६	९	९	९		
		गर्भावस्थाको परीक्षण दर	प्रतिशत	५०	८०	९५	१००	१००		
	बाल मृत्युदर, शिशु मृत्युदरमा कमी आउनेछ ।	५ वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्ममा)	दर	०	०	०	०	०		
		शिशु मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्ममा)	दर	०	०	०	०	०		
		नवजात शिशु मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्ममा)	दर	१	०	०	०	०		

स्वास्थ्य तथा पोषण										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौँ			
		पूर्ण खोप	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००		
		भिटामिन ए खाने बालबालिका	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००		
		झाडा पखालाको संक्रमण दर	प्रतिशत	३	३	१	०	०		
	महिला, अपाङ्ग र अल्पसङ्ख्यक समुदायमा स्वास्थ्य सेवा र सुविधाको पहुँचमा बृद्धि हुनेछ ।	महिला स्वास्थ्य स्वयं सेविका	सङ्ख्या	२३	२३	३०	३०	३०		
		सामान्य स्वास्थ्य उपकरण उपलब्ध भएका भवन	सङ्ख्या	६	सबै स्वास्थ्य संस्थामा					
		आधुनिक उपकरण सहितका स्वास्थ्य भवन	सङ्ख्या	०	४	६	६	६		
		आधारभूत सुविधा सहितका स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	६	४	६	६	६		
		परिवार नियोजनको साधन प्रयोग गर्ने दम्पति	प्रतिशत	४५	४५	५२	६८	६८		
	प्रतिकारात्मक स्वास्थ्य सेवाको विस्तारबाट खर्चिलो र जोखिमयुक्त उपचारात्मक सेवाको खर्चमा कटौती हुनेछ ।	सवारी साधन युक्त स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	०	०	०	१	१		
		स्वास्थ्य बीमा गर्ने परिवार	प्रतिशत	५	५	१७	२५	२५		
		एम्बुलेन्स सञ्चालन	सङ्ख्या	१	१	१	२	२		
		पालिका मार्फत निशुल्क उपलब्ध भएको औषधी	सङ्ख्या	४२	९२	९२	९२	९२		
	स्वास्थ्य प्रवर्द्धनका उपायहरूबाट स्थानीय नागरिकहरूको स्वास्थ्यस्तर राम्रो भई औसत आयुमा बृद्धि हुनेछ ।	एच आईभि एड्स रोकथामबारे जानकारी प्राप्त प्रजननयोग्य उमेरका महिला	प्रतिशत	६०	६०	८५	१००	१००		
		स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	सङ्ख्या	२	२	२	२	२		
		घुमन्ते स्वास्थ्य सेवा	पटक	४	२	२	२	२		
		दक्ष स्वास्थ्य सेवा तालिम	सङ्ख्या	०	१	१	१	१		
		प्रयोगशाला शुरु भएका स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	३	३	६	६	६		
असर २	बासीलाई पोषणयुक्त खानेकुरा खान पाउने सुनिश्चितता हुनेछ ।	कुपोषण प्रभावित जनसङ्ख्या	प्रतिशत	१५	५	१	०	०		
		आधारभूत खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा रहेका परिवार	प्रतिशत	२०	३०	३५	५०	५०		

स्वास्थ्य तथा पोषण										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौँ			
प्रतिफल	कुपोषणमुक्त गाउँपालिका बन्नेछ ।	सुत्केरी -स्याहार भत्ता पाउने महिला	सङ्ख्या	७५	सुत्केरी स्याहार भत्ता पउनु पर्ने सबै महिला					
		करेसावारी भएको घरपरिवार	प्रतिशत	८५	८५	९०	१००	१००		
		आफ्नो उत्पादनबाट वर्षभरी खान पुग्ने घरधुरी	प्रतिशत	३	५	१०	१५	१५		
		प्रतिव्यक्ति खाद्य उत्पादन	किलोग्राम	४५	४५	५५	६०	६०		
		कम्तिमा एक गाई/भैसी भएको परिवार	प्रतिशत	६५	७५	७७	८०	८०		
		कम्तिमा एक मासुजन्य पशुपंक्षी पाल्ने घर परिवार	प्रतिशत	७०	७१	७५	८०	८०		
		उच्च खाद्य असुरक्षाको स्थितिमा रहेका परिवार	प्रतिशत	६२	६०	५०	३०	३०		
		उपभोगको दुइ तिहाई खानामा खर्च गर्ने जनसङ्ख्या	प्रतिशत	७८	७५	६०	४५	४५		

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

५.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवतन

५.२.१ पृष्ठभूमि

शिक्षा हरेक व्यक्तिको मर्यादित एवम् परिष्कृत जीवन र सम्मानित रोजगारी तथा उद्यम विकासको आधार हो । नेपालको संविधानले शिक्षा सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकका रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । आधारभूत शिक्षामा पहुँच, आधारभूत तहसम्मको अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षा तथा माध्यमिक तहसम्मको निःशुल्क शिक्षा पाउने हक प्रत्याभूत गरेको छ । नेपालको संविधानले स्थानीय तहलाई आधारभूत र माध्यमिक शिक्षाको जिम्मेवारी दिएको छ । गाउँवासीलाई उत्पादनशील जीवन बिताउन आवश्यक पर्ने जीवनोपयोगी सीपको विकास र सिकाइको अवसर प्रदान गर्दै सक्षम र समावेशी जनशक्तिको विकासद्वारा मुलुकको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा सहयोग पुऱ्याउनु पर्दछ । यो योजना बालबालिकालाई गुणस्तरीय र समावेशी शिक्षण सिकाइको वातावरणमा सहभागी हुने अवसरको सुनिश्चितता प्रदान गरी दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्ने महत्वपूर्ण माध्यम बन्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

नेपालको संविधानले विद्यालय तहको शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित गरेको छ । शैक्षिक विकासको सन्दर्भमा निरक्षरता अन्त्य गर्दै प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा सहज पहुँच कायम गर्न राष्ट्रिय तथा स्थानीयस्तरबाट अभ्यासहरू भई रहेका छन् । नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्यअनुसार सन् २०३० सम्ममा सबैलाई गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्न संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारका तर्फबाट आवश्यक पहल भइरहेको छ । शिक्षालाई विकासको मुल आधारका रूपमा लिई गाउँपालिकाले नमुना विद्यालयका साथै प्राविधिक तथा उच्च शिक्षाका पूर्वाधार तयार गरी सहज अवसरहरू सृजना गर्ने कुरालाई महत्व दिई दश वर्षे शिक्षा योजना तर्जुमा कार्यको शुरुवात गरेको छ ।

गाउँपालिकाको कुल साक्षरता दर ५ वर्ष माथिको ७८ प्रतिशत रहेको छ । गाउँपालिकामा माध्यमिक तहको खुद भर्नादर ६० प्रतिशत छ भने आधारभूत तहको खुद भर्नादर ८४ रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकाभित्र २४ वटा सामुदायिक सरकारी विद्यालय रहेका छन् ।

५.२.२ समस्या तथा चुनौती

शिक्षा क्षेत्रको सुधारमा राष्ट्रिय तथा स्थानीय स्तरबाट संस्थागत तथा व्यवहारिक प्रयास भएता पनि गुणस्तरीय तथा प्रतिस्पर्धी शिक्षाको दिशामा समय सापेक्ष सुधारहरू हुन सकेका छैनन् । भौगोलिक विकटता, गरिबी र श्रोत तथा साधनको अपर्याप्तता रहेको छ । हालसम्म शिक्षण सिकाईमा शैक्षिक सामग्रीको निर्माण तथा उपयोग हुन सकेको छैन भने आधुनिक सूचना प्रविधिमा पहुँचमा कमी रहेको छ । स्थानीय आवश्यकता अनुसारको स्थानीय पाठ्यक्रम र शैक्षिक क्यालेण्डर तयारी तथा कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । विद्यालयको अनुगमन तथा मुल्यांकनमा पर्याप्त ध्यान दिन नसक्दा शिक्षकको नियमितता र शिक्षण प्रकृया प्रभावकारी हुन सकेको छैन । सिकाई उपलब्धी विश्लेषण र कार्यान्वयनमा कमी रहेको छ ।

स्थानीय शैक्षिक संस्थामा जनविश्वासको कमीका कारण गुणस्तरीय शिक्षाका लागि गाउँपालिका बाहिरका निजी शैक्षिक संस्थाप्रतिको परनिर्भरता कायम रहेको छ । उच्च शिक्षाका लागि क्याम्पस र प्राविधिक शिक्षाका लागि विद्यालयमा प्राविधिक धारको आवश्यकतालाई सम्बोधन हुन सकेको छैन । धेरैजसो ११ र १२ कक्षामा अध्ययन गर्ने विद्यार्थिको अन्यत्र वस्नु पर्ने अवस्था विद्यमान छ । कतिपय वडाहरूमा विद्यालयका भवनहरू जिर्ण र पहिरोको जोखिममा रहेका छन् । दलित जातिका बालबालिकाहरूको विद्यालयलाई निरन्तरता दिने क्रम कम छ । सानो उमेरमा विवाह गर्ने र उमेर बढ्दै गएपछि बजार र वैदेशिक रोजगारीमा जाने क्रम रोकिएको छैन । निरक्षरता हटाउन सञ्चालन भएका अनौपचारिक शिक्षा कक्षा प्रभावकारी हुन सकेका छैनन् । पूर्वाधारतर्फ वालमैत्री तथा अपांगमैत्री भवन, खेल मैदान, घरबार र शौचालयको कमी रहेको छ । सामाजिक परिवेशमा शैक्षिक वातावरणको कमीजस्ता समस्या विद्यमान रहेको छ ।

५.२.३ संभावना तथा अवसर

महिला, दलित, जनजाति र अपाङ्गता भएका एवम् सीमान्तीकृत समुदायका बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा ल्याउन र टिकाउन विभिन्न प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने अवस्था रहनु, माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा स्थानीय तहको कार्य दायरामा परेकाले शैक्षिक सुशासनको प्रत्याभूति सहज हुनु, शिक्षासँगै रैथाने ज्ञान, सीप र प्रविधि उपयोग तथा विकासको प्रचुर सम्भावना रहेको छ ।

प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीपप्रतिको युवाको आकर्षण रहनु, अभिभावकहरूमा थप जागरुकता विकास गरी शिक्षामा सबैको पहुँच पुऱ्याउन सकिनु, समृद्धिका मुख्य सम्बाहकका रूपमा रहेका पर्यटन, ऊर्जा, कृषि, उद्योग, पूर्वाधार, जनशक्ति विकास, सुशासनको मुख्य आधार नै शिक्षाको विकास रहनु यहाँका शिक्षा विकासका अवसरहरू हुन् ।

५.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

गाउँपालिकामा विज्ञान र नवप्रवर्तनको प्रवर्द्धनसँगै सबैको गुणस्तरीय, प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षामा सहज पहुँचको प्रत्याभूति गर्ने ।

उद्देश्य

१. शिक्षण संस्थाहरूको संस्थागत विकास गर्नु ।
२. सबैकालागि शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर बढाउनु ।
३. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक शिक्षामा जोड दिनु ।
४. शैक्षिक विकासकालागि पूर्वाधार विकास तथा उच्च शिक्षाको आधार तयार गर्नु ।
५. संस्थागत तथा निजी विद्यालयहरूलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामुलक बनाउनु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका १२: शिक्षाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: शिक्षण संस्थाहरूको संस्थागत विकास गर्नु ।	
१.१: विद्यालयमा गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्न संस्थागत विकास गर्ने ।	१. गाउँपालिका शिक्षा नीतिको तर्जुमा, ऐन नियमावली तथा योजनाको कानुनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । २. सबै विद्यालयहरूलाई शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली विकास गरी पालिकाको नेटवर्कमा रहने गरी एकद्वार पद्धतिबाट सञ्चालन गरिनेछ । ३. उत्कृष्ट कार्य गर्ने शिक्षक, कर्मचारी र अभिभावकलाई वार्षिक रूपमा पुरस्कार तथा सम्मानको व्यवस्था गरिनेछ । ४. विद्यालयहरूमा अन्तर-विद्यालय भ्रमण तथा सिकाइ आदानप्रदान कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ५. गुणस्तरीय सिकाइ मापदण्ड/ढाँचा (पाठ्यक्रम, विद्यालयको सिकाइ वातावरण, शिक्षक, शिक्षण सिकाइ सामग्री, शिक्षण विधि, परीक्षा र मूल्याङ्कन, अनुगमन मूल्याङ्कन आदि) तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ६. विद्यालयको शिक्षण सिकाइमा समय र गुणस्तर बढाउन विद्यालय अनुगमन, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण प्रणालीको विकास गरिनेछ । ७. विद्यालयको उपलब्धि स्तर एवम् प्रणालीगत कार्यकुशलताको उपयुक्त मापदण्ड र सूचक तयार गरिनेछ । ८. महिला शिक्षक सुत्केरी विदामा रहँदा स्वयमसेवक वा सट्टा-शिक्षकको व्यवस्था गरिनेछ । ९. जनजातिको वर्चस्व भएको विद्यालयमा प्रारम्भिक कक्षा मातृभाषामा शिक्षण गर्नकालागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ र पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको विद्यमान पाठ्यक्रम अनुसार हुने गरी स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको विकास गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
१.२: गुणस्तरीय शिक्षाकोलागि तालिमको संस्थागत विकास गर्ने ।	१. स्थानीय आवश्यकताको आधारमा तालिम पाठ्यक्रमको मोड्युल बनाई विज्ञ प्रशिक्षकद्वारा तालिम सञ्चालन गरिनेछ । २. बालविकास केन्द्रका शिक्षक र आधारभूत तहमा दरबन्दी कम भएका विद्यालयका शिक्षकलाई बहुकक्षा/बहुवर्ग शिक्षण सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिनेछ । ३. विद्यालयमा बालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्न आवश्यक शिक्षक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । ४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक (सफ्ट स्किल समेत) सीप प्रदान गर्न शिक्षकहरूलाई आधुनिक, शिक्षण सीपयुक्त, प्रविधिमैत्री, निरन्तर सिकाइमुखी बन्न तालिम दिँदै पेशागत दक्षता बढाइनेछ ।
उद्देश्य २: सबैकालागि शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर बढाउनु ।	
२.१: सबै नागरिकलाई आधारभूत शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।	१. दुर्गम बस्तीका विद्यालयलाई आवासीय विद्यालयका रूपमा रूपान्तरण गरिनेछ । २. आवश्यक परेको ठाउँमा स्कुलबसको व्यवस्था समेत गरिनेछ । ३. पालिका/वडा शिक्षा समिति गठन र क्रियाशील गर्दै विद्यालय शिक्षामा पहुँच नपुगेकाको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ । ४. नियमित रूपमा विद्यालयमा छोराछोरी पठाउने अभिभावकलाई सम्मान गरिनेछ । ५. गरिब तथा आर्थिक रूपमा विपन्न बालबालिकालाई पोशाक, शैक्षिक सामग्री तथा खाजा भत्ताको व्यवस्था गरिनेछ । ६. पालिकाबाट सञ्चालन हुने विकास निर्माण तथा व्यवसाय कार्यमा आर्थिक स्थिति कमजोर भएका अभिभावकलाई सहभागी गराई शिक्षाकालागि रोजगारी अभियान सञ्चालन गरिनेछ । ७. हेलचक्र्याइ गरी बालबालिकाहरूलाई नियमित विद्यालय नपठाउने अभिभावकहरूलाई पालिकाबाट प्रदान गरिने सबै सुविधाबाट वञ्चित गरिनेछ ।
२.२: दलित, अपाङ्गता भएका, विपन्न तथा लक्षित समुदायका बालबालिकाको शिक्षाको हक सुनिश्चित गर्ने ।	१. दलित, अपाङ्गता भएका, आर्थिक रूपले विपन्न तथा लक्षित समुदायका बालबालिकाको पहिचान गरी उच्च शिक्षा सम्म निःशुल्क गर्न तथा छात्रवृत्ति प्रदान गर्न लागि सिफारिस गरिनेछ । २. दृष्टिविहिनलाई ब्रेल लिपी तथा बहिरालाई सांकेतिक भाषामा निःशुल्क शिक्षाकोलागि जिल्ला भित्रकै स्रोत कक्षाहरूमा सिफारिस गरिनेछ भने अन्य अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई स्रोत कक्षाको खोजी गरी शिक्षाको हक सुनिश्चित गरिनेछ । ३. विपन्न तथा लक्षित समुदायका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्न प्रत्येक विद्यालयमा विशेष छात्रवृत्ति कोषको स्थापना गरिनेछ । ४. विद्यालय जान नसक्ने अपाङ्गता भएका बालबालिकाकालागि घरमै पढाउने र अभिभावक शिक्षा सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । ५. ब्रेललिपि तथा साङ्केतिक भाषाको तालिम माग भई आएमा पालिकाबाट व्यवस्थापन गरिनेछ । ६. अपाङ्गमैत्री पूर्वाधारहरूको निर्माण गरिनेछ ।
२.३: अनौपचारिक जीवनपर्यन्त सिकाइ प्रणाली स्थापनाकालागि नीतिगत तथा कार्यक्रमगत व्यवस्था गर्ने ।	१. औपचारिक शिक्षामा निरन्तरता दिन नसक्ने बालबालिका तथा नागरिकलाई अनुकूल तथा समकक्षी शिक्षाको अवसर प्रदान गर्न खुल्ला तथा वैकल्पिक शिक्षा/ विद्यालयको व्यवस्था गरिनेछ । २. औपचारिक शिक्षा प्रणालीभन्दा बाहिर रहेका नागरिकलाई मागमा आधारित व्यावसायिक तथा प्राविधिक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । ३. पालिका भित्र ट्युसन, कोचिङ जस्ता विद्यालय बाहिर हुने अध्यापन सेवाको अनुमति तथा नियमन गर्ने कार्यविधि तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ४. एक विद्यालय एक पुस्तकालय तथा एकवडा—एक सार्वजनिक पुस्तकालयको नीति बनाई सूचनामाथिको पहुँच र पढ्ने बानिको विकास गरी सबैकालागि आजीवन सिकाइको वा जीवन पर्यन्त सिकाइको अवसर प्रदान गरी दिगो विकासको चौथो लक्ष्य पुरा गर्न सहयोग गरिनेछ । ५. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अधिकाधिक प्रयोग हुने गरी शिक्षाको वैकल्पिक माध्यमका रूपमा विषयगत विज्ञको नमूना कक्षाको प्रसारण स्थानीय, टेलीभिजन तथा एफएम मार्फत गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक शिक्षामा जोड दिनु ।	

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
३.१: आधारभूत तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप प्रवर्द्धन गर्ने ।	१. आधारभूत तहमा व्यावसायिक सीप प्रदान गर्न स्थानीय पाठ्यक्रममा यस सम्बन्धी विषयवस्तु समावेश गरिनेछ । २. विद्यालय शिक्षामा निर्वाहमुखी सीपलाई एकीकृत रूपमा समावेश गरिनेछ ।
३.२: प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको पहुँचमा सहजता, गुणस्तरीयता तथा उपयोगितामा वृद्धि गर्ने ।	१. प्राविधिक जनशक्तिको अवस्थाबारे अध्ययन गरी आवश्यक विद्यालयमा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका ९-१२ को प्राविधिक धार सञ्चालन गरिनेछ । २. सबै विद्यालयमा कम्प्युटरको ल्यावको व्यवस्था गर्दै इन्टरनेटको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ । ३. विद्यालयमा प्रयोगात्मक कक्षाकालागि विज्ञान प्रयोगशालाको व्यवस्था गरिनेछ । ४. माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा विज्ञान विषय अध्यापन गर्ने सामुदायिक विद्यालयको स्तरोन्नति एवम् विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रमको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: शैक्षिक विकासकालागि पूर्वाधार विकास तथा उच्च शिक्षाको आधार तयार गर्नु ।	
४.१: उच्च स्तरको जनशक्ति उत्पादनको व्यवस्था गर्ने ।	१. गाउँपालिकाको आवश्यकताको पूर्ति तथा शैक्षिक विकासकालागि उच्च शिक्षामा प्राविधिक विषयको क्याम्पस, बहुप्राविधिक शिक्षालय र बहुसंकाय क्याम्पस स्थापनाको पहलकालागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ । २. उच्च शिक्षामा प्राविधिक विषयलाई प्राथमिकता दिई उच्च दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न पालिका भित्र कम्तीमा एउटा पोलीटेक्नीकल शिक्षालय स्थापना गरिनेछ ।
४.२: विद्यालयको पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।	१. बालविकास केन्द्रको पूर्वाधार मापदण्ड अनुसार तयार गरिनेछ । २. विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा विपद् प्रतिरोधी रूपमा तयार गरिनेछ । ३. प्रत्येक विद्यालयमा छात्र र छात्राकालागि छुट्टा-छुट्टै सुरक्षित तथा स्वस्थकर शौचालयको व्यवस्था गरिनेछ । ४. प्रत्येक विद्यालयमा खेल मैदानको व्यवस्था गरिनेछ । ५. विद्यालयमा पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला र कम्प्युटर ल्यावको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ५: संस्थागत तथा निजी विद्यालयहरूलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामूलक बनाइनेछ ।	
५.१: संस्थागत तथा निजी विद्यालयहरूको नियमन गरी सेवामूलक बनाउने ।	१. प्रत्येक कक्षामा १५ प्रतिशत गरिब र विपन्न विद्यार्थीलाई बडाको सिफारिसमा निःशुल्क पढाउने व्यवस्था गरिनेछ । २. नयाँ विद्यालयहरूको अनुमति दिँदा शैक्षिक गुठीको रूपमा मात्र अनुमति दिने व्यवस्था मिलाइनेछ । ३. संस्थागत विद्यालयहरूको नियमनकालागि मापदण्ड तयार गरी त्यसैको आधारमा शुल्क निर्धारण, वर्गीकरण, अनुगमन गरी सेवामूलक बनाइनेछ ।
५.२: सामुदायिक विद्यालयहरूको शैक्षिक गुणस्तर वृद्धि गरी प्रतिस्पर्धी बनाउने ।	१. विद्यालयमा विषयगत शिक्षकद्वारा मात्रै शिक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । २. अंग्रेजी र नेपाली दुवै माध्यमबाट ऐच्छिक रूपमा सबै कक्षामा सञ्चालन गरिनेछ । ३. अङ्ग्रेजी माध्यमबाट कक्षा सञ्चालन गर्न चाहने विद्यालयका शिक्षकलाई तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । ४. कमजोर बालबालिकालाई सुधारात्मक शिक्षण गरी सिकाइ स्तरको वृद्धि गरिनेछ । ५. आवश्यक तालिम दिई बालविकास सम्बन्धी सिकाइ सामग्रीहरूको उत्पादन बालविकास केन्द्रमा नै गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । ६. विद्यालयहरूको शिक्षक दरबन्दी, विद्यार्थी सङ्ख्या तथा भौगोलिकता आदिका आधारमा पुन नक्साङ्कन गरी आवश्यकता अनुसार मर्जिङ्ग गरिनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन			०	६०००	६०००	१००००	१३०००	१५०००	५००००						
१	१० वर्षे शिक्षा गुरुयोजना निर्माण तथा कार्यन्वयन	एकमुष्ट			२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	१००००		४	६		२	३
३	कम्प्युटर र विज्ञान प्रयोगशाला	एकमुष्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		४	६		२	३
४	एक विद्यालय एक खेल मैदान निर्माण	एकमुष्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		४	६		२	३
५	सामुदायिक बालविकास केन्द्र भवन निर्माण अपिहिमाल	एकमुष्ट					४०००	७०००	९०००	२००००		४	६		२	३
४	शिक्षक दरबन्दी पदपूर्ति (विषयगत तथा कक्षागत शिक्षकको व्यवस्थापन)	एकमुष्ट			२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	१००००		४	६		२	३

५.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

शिक्षा										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौ			
प्रभाव	राष्ट्रिय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने दक्ष जनशक्ति उत्पादन भएको हुनेछ ।	साक्षरता दर (५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	७८.०४	७८.५	८२	८५	८५	गाउँपालिकाको प्रोफाइल शिक्षा शाखा	विद्यालयमा शैक्षिक वातावरणमा सुधार भएको हुने, शिक्षामा लगानी वृद्धि र अनुगमन तथा निरीक्षण थप प्रभावकारी भएको हुने सामुदायिक विद्यालयहरूमा शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार भएको हुने
		साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	७४.०३	७६	८०	८२	८२		
		युवा साक्षरता दर (१५-२४ वर्ष)	प्रतिशत	९८	९८.५	१००	१००	१००		
असर	गाउँपालिकाको शैक्षिक सूचकांकमा उल्लेख्य सुधार भएको हुनेछ ।	बाल कक्षा/पूर्व प्राथमिक तहको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना दर	प्रतिशत	९९.०६	१००	१००	१००	१००		
		आधारभूत तह (१,८) मा लैगिक समानता	महिला प्रति सय पुरुष	८०	८५	९०	१००	१००		
		उच्च शिक्षामा कुल विद्यार्थी	सङ्ख्या	११०	१५०	२००	२५०	२५०		
		माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	६०.०१	६२	६५	७०	७०		
		माध्यमिक तह (९-१२) मा कुल भर्नादर	प्रतिशत	९८	९८	१००	१००	१००		
		आधारभूत तह (१-८) मा कुल भर्नादर	प्रतिशत	१११.८	११०	१००	१००	१००		
		आधारभूत तह (१-८) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	८४	८५	८८	९२	९२		
प्रतिफल	विद्यालय छाड्ने विद्यार्थीको दर (Dropout Rate) न्यून हुनेछ । शिक्षक विद्यार्थी अनुपात आवश्यकता अनुरूप व्यवस्थापन भएको छ	आधारभूत तहमा विद्यालय जाने उमेरका विद्यालय बाहिर रहेका विद्यार्थी	प्रतिशत	०.०१	०	०	०	०		
		विद्यालय छाड्ने विद्यार्थीको दर (Dropout Rate) आधारभूत तह	प्रतिशत	१.०८	१	०.५	०	०		
		विद्यालय शिक्षा (१-८) शिक्षक- विद्यार्थी अनुपात		१:१८	१:१८	१:१८	१:१८	१:१८		
		विद्यालय शिक्षा (१-१२) शिक्षक- विद्यार्थी अनुपात	अनुपात	१:२४	१:२४	१:२४	१:२४	१:२४		
	प्राविधिक र व्यावसायिक विद्यालय को स्तरउन्नति भएको हुनेछ ।	प्राविधिक धारको विद्यालय सञ्चालन	सङ्ख्या	१	१	२	३	३		
		प्राविधिक शिक्षालयमा अध्ययनरत विद्यार्थी सङ्ख्या	सङ्ख्या	१७२	१७२	२५०	३५०	३५०		
		प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेका विद्यालयहरू	सङ्ख्या	०	१	२	३	३		
	विद्यालयहरूको गुणात्मक परिवर्तन भएको हुनेछ ।	बाल क्लब गठन भएका विद्यालय	सङ्ख्या	१४	१६	२४	२४	२४		
		कम्प्युटर प्रयोगशाला भएका विद्यालय	सङ्ख्या	६	६	१०	१०	१०		
		विज्ञान प्रयोगशाला भएका विद्यालय	सङ्ख्या	४	६	१०	१०	१०		
ईन्टरनेट तथा ई- शिक्षा सुविधा भएका विद्यालय		सङ्ख्या	५	६	२४	२४	२४			
	छात्रामैत्री विद्यालय	सङ्ख्या	६	१०	२४	२४	२४			

शिक्षा								
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौ	
	शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई समुदायको शैक्षिक स्तर माथि उठेको हुनेछ ।	अपाङ्गतामैत्री विद्यालय	सङ्ख्या	०	सबै विद्यालय			
		आवासीय विद्यालय	सङ्ख्या	०	१	३	६	
	सामुदायिक र संस्थागत तहबाट प्रदान गरिने शिक्षाको गुणस्तरमा रहेको अन्तर घटेको हुनेछ ।	माध्यमिक शिक्षा कक्षा(९-१२) सञ्चालित सामुदायिक विद्यालय	सङ्ख्या	१	२	६	६	
		सामुदायिक विद्यालय	सङ्ख्या	२४	२४	२४	२४	
		संस्थागत विद्यालय	सङ्ख्या	०	०	०	०	
	विपन्न वर्ग तथा दलित विद्यार्थीलाई उच्च शिक्षा (इन्जिनियरिङ्ग, मेडिकल, कृषि, वन, आदिमा) गाउँपालिकाबाट छात्रवृत्ति प्रदान हुनेछ र पालिकामा प्राविधिक जनशक्तिको आपूर्ति सहज हुनेछ ।	प्राविधिक विषयमा अध्ययनरत दलित छात्रवृत्ति प्राप्त विद्यार्थी	सङ्ख्या	०	५	१०	१५	
		प्राविधिक विषयमा अध्ययनरत विपन्न छात्रवृत्ति प्राप्त विद्यार्थी	सङ्ख्या	०	१०	२०	३०	

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

५.३ खानेपानी तथा सरसफाइ

५.३.१ पृष्ठभूमि

खानेपानी तथा सरसफाइ सेवाले मानव जीवनमा पार्ने बहुआयामिक प्रभावलाई दृष्टिगत गरी यस सेवालाई नेपालको संविधानले मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरेको छ । दिगो विकास लक्ष्यले समेत खानेपानी तथा सरसफाइ सम्बन्धी स्पष्ट लक्ष्य निर्धारण गरेको छ । खुला दिशामुक्त क्षेत्र घोषणा भई सकेको यस गाउँपालिकामा एक घर, एक धारा तथा शौचालय निर्माणलाई उच्च प्राथमिकतामा राखिएको छ । फोहर व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिकास्तरबाट पहल गरिएको छ । खानेपानी तथा सरसफाइको क्षेत्रमा विभिन्न गैह्र सरकारी निकायको सहयोग रहेको छ ।

गाउँपालिका भित्र ८४ प्रतिशत घरपरिवारले पाइप धाराको पानी उपयोग गर्ने गरेको तथा बाँकीले मुल तथा खोला नदिनालाको पानी प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ ।

५.३.२ समस्या तथा चुनौती

संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारका अतिरिक्त गैर सरकारी र निजी क्षेत्रबाट समेत प्रयास भएता पनि खानेपानीका आयोजनामा स्थानीय समुदायको अपनत्वको कमी र सरसफाइजन्य परम्परागत व्यवहारका कारण आशातित सुधार हुन सकेको छैन । मानिसहरूको जमघट हुने सार्वजनिक स्थलमा सार्वजनिक शौचालयको कमी रहेको छ । स्वच्छ तथा सुरक्षित खानेपानीको व्यवस्था हुन सकेको छैन भने सुख्खा याममा कतिपय वस्तीमा खानेपानीको अभाव हुने गरेको छ ।

सरसफाइ सम्बन्धी आनिवानी कमजोर रहेको यस क्षेत्रमा घरमै फोहर वर्गिकरण गरी व्यवस्थापन गर्ने प्रचलन रहेको छैन । पर्यटकीय मार्ग र मुख्य बजारहरूमा प्लास्टिकजन्य तथा सिसाजन्य फोहरको व्यवस्थापन हुन नसक्दा वातावरणीय प्रदुषण बढ्दै गएको छ । साथै बजार केन्द्रहरूमा समेत सडक नाली र ढल सुविधा उपलब्ध रहेको छैन । सार्वजनिक शौचालयमा सावुन, नियमित पानी आदिको नियमित व्यवस्थापन भएको देखिँदैन । शुद्ध खानेपानी, पहिरोको कारण खानेपानीका मुल तथा पाईपहरूमा क्षति भएको छ । जलविद्युत परियोजना को कारण खानेपानीका मुहानहरू सुक्दै गएका छन् । खानेपानीका मुहानहरू वस्ति भन्दा टाढा रहेको कारण मर्मतसंभार गर्न समस्या रहेको देखिन्छ । खानेपानीका पाईपहरू ठूला डाँडा हुँदै आएका कारण वर्षातमा पहिरोको कारण क्षतविक्षत हुने गरेको छ ।

५.३.३ संभावना तथा अवसर

गाउँपालिकाका उच्च भेगका मुलहरूको पानीमा प्रसस्त प्राकृतिक मिनरल पाइने भएकाले त्यस क्षेत्रको पानीलाई प्रशोधन तथा प्याकिङ गरी राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय बजारमा बिक्रि गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

शुद्ध खानेपानी र सरसफाइको सन्दर्भमा जनप्रतिनिधि र अगुवाहरूको चासो बढ्दै जानु, खानेपानीको लागि स्रोत प्रशस्त हुनु, यो विषय राष्ट्रिय प्राथमिकतामा पर्नु र स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रमा पर्नु, फोहरमैला व्यवस्थापनमा जनप्रतिनिधि र समुदाय विस्तारै संवेदनशील हुँदै जानु, खानेपानी, सरसफाइ र फोहरमैला व्यवस्थापनमा सहयोगी संस्था र समुदायको सहकार्य हुनु आदि अवसरहरू हुन् । त्यसैगरी, आधारभूत खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्र तीनै तहका सरकारको उच्च प्राथमिकतामा पर्नु, आयोजनाको छनौट, सञ्चालन र व्यवस्थापनमा उपभोक्ता तथा समुदायको थप चासो हुँदै जानु, बस्ती नजिकै पानीका स्रोतहरू (नदी, खोलानाला र मूल) को उपलब्धता प्रचुर मात्रामा रहनु, लिफ्टिङ प्रणालीबाट खानेपानी सुविधा पुऱ्याउन सकिने प्रविधिको विकास हुनु तथा नदी तथा जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापनमा समुदायको चासो बढ्दै जानु यस पालिकामा खानेपानी तथा सरसफाइ प्रवर्द्धनका अवसरहरू हुन् ।

५.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

गाउँपालिका क्षेत्रमा सर्वसुलभ र गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा विस्तार गर्ने ।

उद्देश्य

१. आधारभूत खानेपानीको पहुँच विस्तार गर्नु ।
२. गुणस्तरीय खानेपानी सुविधाको पहुँचमा वृद्धि गर्नु ।
३. प्रत्येक घरमा व्यवस्थित शौचालय तथा घरेलु फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका १३: खानेपानी तथा सरसफाइका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: आधारभूत खानेपानीको पहुँच विस्तार गर्नु ।	
१.१: पहुँच नभएका बस्तीहरूमा खानेपानीको सेवा विस्तार गर्न खानेपानीका स्रोतहरूको पहिचान गर्ने	१. विद्यमान तथा वैकल्पिक खानेपानीका स्रोतहरूको प्राविधिक टोलीबाट मूल्याङ्कन गराइनेछ । २. खानेपानीका स्रोतहरूको संरक्षण गरिनेछ । ३. “एकघर एक धारा” कार्यक्रम लागु गरिनेछ । ४. आधारभूत खानेपानीको पहुँच वृद्धिकोलागि ठाउँ ठाउँमा पानी ट्यांकीको सम्भ्याव्यता अध्ययन गरिनेछ । ५. नयाँ संरचनाकोलागि आवश्यक जग्गाको व्यवस्था गर्ने मिलाइनेछ ।
उद्देश्य २: गुणस्तरीय खानेपानी सुविधाको पहुँचमा वृद्धि गर्नु ।	
२.१: आधारभूत खानेपानीको गुणस्तर बढाउन आवश्यक संरचनाहरू तयार गर्ने ।	१. विद्यमान खानेपानीका संरचनाको क्षमता मूल्याङ्कन गरिनेछ । २. आवश्यकता अनुसार पानी शुद्धीकरण प्रक्रियाकोलागि संरचना निर्माण गरिनेछ । ३. सामूहिक कोषको निर्माण गरी उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । ४. निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रयास गरिनेछ । ५. व्यवस्थित खानेपानीको रेखदेख र सञ्चालनकोलागि जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: प्रत्येक घरमा व्यवस्थित शौचालय तथा घरेलु फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्नु ।	
३.१: प्रत्येक घरपरिवारमा आधारभूत शौचालय तथा सरसफाइको व्यवस्था गर्ने ।	१. निर्माण भएका शौचालयहरूको समुचित प्रयोगबारे अनुगमन गरिनेछ । २. घरबाट निस्कने अन्य फोहर व्यवस्थापन गर्न घर परिवारलाई आवश्यक प्रशिक्षणको व्यवस्था गरिनेछ । ३. हरेक घरबाट निस्कने कुहिने प्रकृतिका फोहरमैलाबाट कम्पोस्ट मल बनाउन प्रत्येक परिवारलाई प्रेरित गरिनेछ । ४. घरबाट निस्कने पानीलाई सङ्कलन गरी करेसाबारीमा उपयोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. समुदायका केही सार्वजनिक ठाउँहरूमा अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री शौचालयको निर्माण गरिनेछ । ६. सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायू संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौं आ.व.	जम्मा						
	खानेपानी तथा सरसफाइ				१७०००	१९०००	२५०००	३१०००	३८०००	१३००००						
२	अपिहिमाल खानेपानि तथा सरसफाई आयोजना निर्माण	एकमुष्ट		सबैलाइ	५०००	७०००	८०००	९०००	११०००	४००००		६	५		२	१
१	खानेपानि तथा सरसफाई आयोजना मर्मत	एकमुष्ट			२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	१००००		६	५		२	१
३	अपिहिमाल गाउँपालिका ढलनिकास	एकमुष्ट			१००००	१००००	१५०००	२००००	२५०००	८००००		६	५		२	१

५.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

खानेपानी तथा सरसफाइ										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौँ			
प्रभाव	पालिका क्षेत्रमा सर्वसुलभ र गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा विस्तार हुनेछ ।	आधारभूत खानेपानीको पहुँच भएको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	८४	८८	९०	१००	१००	गाउँ प्रोफाइल, प्राविधिक शाखा, सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन	खानेपानीको स्रोतहरूमा वृद्धि भएको हुने, सरसफाई जनचेतनामा वृद्धि भएको हुने, फोहोरमैला र वातावरण प्रति जनचेतना वृद्धिभएको हुने, फोहोरमैला व्यवस्थापनमा गाउँपालिकाले थप लगानी गरेको हुने
		स्वच्छ खानेपानीको पहुँच भएको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	७८	८०	९०	१००	१००		
		शौचालय भएका घरपरिवार	प्रतिशत	९०	९५	१००	१००	१००		
असर	आधारभूत खानेपानीको पहुँच हरेक टोल समुदायलाई हुनेछ ।	पाईपद्वारा वितरित पानी उपयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	८४	८८	९०	१००	१००		
		खानेपानीको स्रोत संरक्षण	सङ्ख्या	२९	३५	४०	४५	४५		

खानेपानी तथा सरसफाइ										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्टयौंको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौं			
प्रतिफल	आधारभूत सरसफाइमा सुधार गरी समुदायलाई प्रदूषणमुक्त बनाउन सकिनेछ ।	सेफिट्ट्यांकी सहितको शौचालय भएको परिवार	प्रतिशत	९०	९५	१००	१००	१००		
		साधारण शौचालय भएको परिवार	प्रतिशत	१०	५	०	०	०		
		सार्वजनिक शौचालय	सङ्ख्या	२	२	५	७	७		
	संक्रामक रोगको फैलावटमा कमी आउनेछ ।	जोखिमयुक्त अवस्थामा साबुन पानीले हात धुने	प्रतिशत	७२	८०	८५	९५	९५		
		उपचार गरिएको वा सुरक्षित खानेपानी सुविधा प्राप्त घरधुरी	प्रतिशत	७८	८०	९०	१००	१००		

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

५.४.१ पृष्ठभूमि

महिलाहरूको क्षमता, श्रम, सीप र सृजनालाई विकास प्रकृत्यामा लगाई संविधानको मर्म अनुरूप सामाजिक समानता कायम गर्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ । विगतमा केही सामाजिक असमानता तथा विभेदका कारण यस क्षेत्रका महिला, दलित, जनजाति, अल्पसङ्ख्यक वर्ग सामाजिक तथा आर्थिक रूपले पछाडि परेका छन् । लक्षित वर्ग तथा समुदायको सामाजिक न्याय, समानता, मानवअधिकार सहित सर्वाङ्गीण विकास गर्ने लक्ष्य तथा उद्देश्यका साथ लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरणलाई यस योजनाले समेटेनेछ ।

बालबालिकाको हकलाई संविधानले मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको हुँदा बाल बचाउ, बाल संरक्षण, बाल विकास र बालसहभागिता जस्ता बालअधिकारका आधार स्तम्भहरू प्रत्याभूति गर्न बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ लागु गरिएको छ । त्यसैगरी ज्येष्ठ नागरिकहरूको जीवन सहज, सुरक्षित एवं सम्मानित बनाई सामाजिक न्याय कायम गर्नु कल्याणकारी राज्यको दायित्व हो भने अपाङ्गतासम्बन्धी राष्ट्रिय नीति तथा कार्ययोजनाका आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई विकासको मूलधारमा ल्याउनका लागि समावेशी र समन्यायिक पहुँच तथा सहभागितामा जोड दिइनु पर्दछ ।

५.४.२ समस्या तथा चुनौती

लैङ्गिक विभेद तथा हिंसालाई बढावा दिने सामाजिक संरचना, सोच, मूल्य, मान्यता, प्रथा, परम्परा कायमै रहनु, महिला माथि घरेलु, यौनजन्य तथा लैङ्गिकतामा आधारित हिंसा विद्यमान हुनु, सामाजिक र पारिवारिक बहिष्करणमा परेका तथा हिंसा पीडित तथा एकल महिलालाई पूर्णरूपमा संरक्षण, पुनर्स्थापना, सशक्तीकरण र स्वावलम्बी बनाउन नसकिनु महिला सम्बन्धी क्षेत्रका समस्या हुन् ।

लक्षित वर्गको चौतर्फी हितका लागि नीतिगत तथा व्यवहारिक तवरबाट सुधारका पहलहरू भएता पनि दलित, महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक तथा आदिवासी जनजाति र विपन्न वर्गको सामाजिक तथा आर्थिक अवस्थामा उल्लेख्य सुधारहरू हुन सकेको छैन । बाल विवाह, लैङ्गिक हिंसा, दलित तथा विपन्न तथा बाल हिंसाका घटनाहरू निरमूल हुन सकेको छैन । लैङ्गिकहिंसा पीडित, महिलाको पहिचान हुनसकेको छैन भने हिंसा विरुद्धमा महिला आवाज सरोकारवालहरूबाट सशक्त रूपमा उठन सकेको छैन । छुवाछुत तथा सामाजिक विभेद अझै पनि कायमै रहेको छ । विपन्न, हिंसा पीडित र असहायहरूका लागि विशेष व्यवस्था हुन सकेको छैन । सबै लक्षित वर्गको संजाल गठन भएको तर कृयाशिल हुन सकेको छैन । लक्षित वर्गको आत्मनिर्भरताका लागि पर्याप्त अवसर तथा क्षमता विकासका अवसरमा कमी रहेको छ ।

५.४.३ संभावना तथा अवसर

सामाजिक असमानता तथा विभेदका कारण सामाजिक तथा आर्थिक रूपले पछाडि परेका यस क्षेत्रका महिला, दलित, जनजाति, अल्पसङ्ख्यक वर्गको उत्थान गरी विकासको मूल प्रवाहमा सहहित गर्दै लक्षित वर्ग तथा समुदायको सामाजिक न्याय, समानता, मानवअधिकार सहित सर्वाङ्गीण विकास गर्ने लक्ष्य तथा उद्देश्यका साथ लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरणलाई समेट्न सके गाउँपालिकाले समतामूलक, समृद्ध पालिकाको रूपमा आफ्नो पहिचान स्थापित गर्न सक्ने सम्भावना रहेको छ ।

महिला र बालबालिकाको हकअधिकारको सन्दर्भमा सरकारहरूबाट विभिन्न अभियान र कार्यक्रमहरू संचालन भईरहनु, संविधान र अन्य कानूनहरूले लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई प्रवर्द्धन गर्नु, जनप्रतिनिधि र समाजका अगुवाहरू यस विषयमा संवेदनशील हुनु, महिला संजाल र बालक्लवहरू गठन भई क्रियाशिल हुनु, महिला तथा बालबालिकाको क्षेत्रमा विभिन्न दातृ निकायहरूबाट कार्यक्रम संचालन हुनु अवसरहरू हुन् । त्यसैगरी, लैङ्गिकमैत्री संविधान तथा राज्यका तीनै तहमा महिलाको राजनैतिक सहभागिता तथा समाजको मूल्य, मान्यता र व्यवहारमा क्रमशः

सकारात्मक परिवर्तन हुँदै आउनु, बालबालिकाको मौलिक हक सम्बन्धी सवालका लागि विभिन्न नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकताका साथ तर्जुमा हुनु, संविधानद्वारा ज्येष्ठ नागरिकको विशेष संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षाको हक सुनिश्चित हुनु तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि सेवा सुविधा र सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्था संविधान तथा ऐनद्वारा ग्यारेन्टी गरिनु तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू स्वयं क्रियाशील भई संगठित हुनु आदि अवसरका रूपमा रहेका छन् ।

५.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिविरुद्ध हुने सबै प्रकारका विभेद, हिंसा र शोषण अन्त्य गरी सक्षम र आत्म सम्मानपूर्ण जीवन यापन गराउने ।

उद्देश्य

१. महिला हिंसाको अन्त्य तथा लैङ्गिक समता कायम गर्नु
२. बालबालिकाको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा बालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्नु
३. ज्येष्ठ नागरिकको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्दै ज्ञान, सीप र अनुभवको उपयोग गर्नु
४. अपाङ्गता भएका व्यक्तिकालागि आधारभूत सेवा, स्रोत र प्रविधिमा सहज पहुँचको वृद्धि गर्दै आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तीकरण मार्फत् जीवनयापनमा सहजता तथा आत्मसम्मान प्रदान गर्नु
५. दलित तथा सिमान्तकृत समुदायलाई विकास तथा सामाजिक न्यायको मूलधारमा प्रवाहीकरण गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका १४: महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: महिलाको हक-अधिकारको संरक्षण र लैङ्गिक समता कायम गर्नु ।	
१.१: पालिका मातहतका सबै निकायहरूमा लैङ्गिक समानता वृद्धि गर्ने ।	१. नीति निर्माण र कार्यान्वयनमा समान महिलाको समान सहभागिता तथा प्रतिनिधित्वमा बढोत्तरी गरिनेछ । २. लैङ्गिक समानता प्राप्तिको लागि पुरुषको समेत सक्रिय सहभागितामा वृद्धि गरिनेछ ।
१.२: लैङ्गिक हिंसा अन्त्य गर्ने कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने ।	१. महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसा, शोषण र विभेद नियन्त्रणको कानुनी उपचार प्रणालीलाई पहुँच योग्य बनाइनेछ । २. स्थानीय तहमा हिंसा प्रभावित महिलाहरूको लागि पुनर्स्थापना तथा सुरक्षा गृह स्थापना तथा सञ्चालन का साथै पालिकामा राहतकोषको सञ्चालन गरिने छ ।
उद्देश्य २: बालबालिकाको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा बालमैत्री वातावरण सृजना गर्नु ।	
२.१: विभेद, हिंसा, उत्पीडन, शोषणबाट बालबालिकालाई उचित संरक्षण गर्ने ।	१. बालबालिका विरुद्ध हुने हिंसा, यौनदुर्व्यवहार, बालश्रम, बलात्कार, बेचबिखनजस्ता अपराध विरुद्ध सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । २. हिंसा प्रभावित बालबालिकाको उचित संरक्षण तथा पुनर्स्थापनाका लागि बाल हेल्पलाइन सेवाको व्यवस्था गरिनेछ । ३. अनाथ, असहाय, पूर्ण अपाङ्गता भएका र विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिकाको लागि पुनर्स्थापना केन्द्र तथा बालकोषको स्थापना गरिनेछ ।
२.२: बालबालिकाको सहभागिता वृद्धि गर्ने ।	१. बाल क्लब तथा बाल सञ्चालको गठन, विस्तार तथा परिचालन गरी बालबालिकाको सहभागिता बढाइनेछ ।

	२. स्थानीय नीति निर्माण तहमा बालबालिकाको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । ३. बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक र शैक्षिक विकासमा अवरोध तथा बाधा नपर्ने गरी बाल सहभागितामा वृद्धि गरिनेछ ।
२.३: बालमैत्री वातावरणको विकास गर्ने ।	१. बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासका लागि प्रत्येक वार्डमा बाल उद्यान निर्माण गरिनेछ । २. बालमैत्री स्थानीय शासनका माध्यमबाट बाल अधिकार सूचकहरू पूरा गर्न बालमैत्री पालिका घोषणा गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: ज्येष्ठ नागरिकको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्दै ज्ञान, सीप र अनुभवको उपयोग गर्नु ।	
३.१: ज्येष्ठ नागरिकको लागि हेरचाह, स्याहारसुसार र उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्ने ।	१. आफ्ना आमाबाबुलाई सन्तानले हेरचाह तथा उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने पद्धतिको प्रवर्द्धन गरिनेछ । २. आवश्यकता अनुसार ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र तथा आश्रमको व्यवस्था गरिनेछ ।
३.२: ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई उपयोग गरी सहभागितामा वृद्धि गर्ने ।	१. ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई उपयोग गर्न अवसर प्रदान गर्नुका साथै अन्तरपुस्ता हस्तान्तरण गरिनेछ ।
३.३: ज्येष्ठ नागरिकको सामाजिक सुरक्षा सेवालाई वृद्धि गर्ने ।	१. ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्मान स्वरूप सेवा र सुविधामा विशेष सहूलियतको व्यवस्था गरिनेछ । २. ज्येष्ठ नागरिकले समाज र राष्ट्रको लागि पुर्‍याएको योगदानको आधारमा सम्मान गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: अपाङ्गता भएका व्यक्तिकालागि आधारभूत सेवा, स्रोत र प्रविधिमा सहज पहुँचको वृद्धि गर्दै आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तीकरण मार्फत् जीवन यापनमा सहजता तथा आत्मसम्मान प्रदान गर्नु ।	
४.१: अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचना निर्माण तथा सुधार गरी सार्वजनिक सेवामा पहुँच बढाउने ।	१. भौतिक संरचना, पूर्वाधार तथा यातायातका साधनहरू अपाङ्गमैत्री बनाई सहज हुने वातावरण निर्माण गरिनेछ । २. शिक्षण सिकाइ पद्धति अपाङ्गमैत्री बनाई गुणस्तरीय शिक्षामा सबै अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको पहुँच वृद्धि गरिनेछ । ३. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सरकारी र निजी क्षेत्रमा रोजगारीको अवसर वृद्धि गरिनेछ ।
४.२: अपाङ्ग व्यक्तिहरूप्रति गरिने हिंसाको न्यूनीकरण गर्ने ।	१. अपाङ्ग व्यक्तिहरूप्रति गरिने विभेद र हिंसा निराकरण गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहभागितामा वृद्धिका लागि आवश्यक नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ ।
उद्देश्य ५: दलित तथा सिमान्तकृत समुदायलाई विकास तथा सामाजिक न्यायको मूलधारमा प्रवाहीकरण गर्नु ।	
५.१: दलित तथा सिमान्तकृत समुदायको सबै प्रकारका सार्वजनिक समिति तथा निकायमा प्रतिनिधित्व सुनिश्चितता गर्ने ।	१. गाउँपालिकामा उपलब्ध रोजगारीका अवसरहरूमा दलित तथा सिमान्तकृत समुदायका युवाहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ । २. स्थानीय उपभोक्ता समितिहरूमा दलित तथा सिमान्तकृत समुदायको अनिवार्य प्रतिनिधित्वको प्रावधान राखिनेछ । ३. दलित तथा सिमान्तकृत समुदायका नागरिकलाई शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी लगायत आधारभूत सेवा सुविधा समतामूलक रूपमा वितरण गर्ने प्रवन्ध मिलाइनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग				५८७०	५९२०	१०९२०	५९२०	५९२०	३४५५०						
१	सुरक्षित महिनावारी र बाल विवाह सम्बन्धि सचेतना	एकमुष्ट		३०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०		५	६		१	३
१	लैंगिक हिंसा सम्बन्धी कार्यक्रम (सासु बुहारी बुडा बुढी)	सङ्ख्या		३०	६००	६००	६००	६००	६००	३०००		५	६		१	३
३	जेष्ठ नागरिक विश्राम स्थल एवं चौतारी घर निर्माण	एकमुष्ट					५०००			५०००		५	६		१	३
४	लैंगिक समानता तथा समाजिक समावेशीकरण योजना	सङ्ख्या		१	५५०					५५०		५	६		१	३
१	महिला जनप्रतिनिधिहरूलाई स्थानीय सरकार संचालन एवं नेतृत्व विकास सम्बन्धी क्षमता विकास कार्यक्रम	एकमुष्ट			८००	८००	८००	८००	८००	४०००		५	६		१	३
५	लक्षित समूह सहभागिता, नेतृत्व विकास तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	एकमुष्ट			७००	७००	७००	७००	७००	३५००		५	६		२	३
१	महिला सहकारी संस्था समूह विकास कार्यक्रम	एकमुष्ट			२२०	२२०	२२०	२२०	२२०	११००		५	६		२	३
१	उपाध्यक्ष एकल महिला सहयोग कार्यक्रम	एकमुष्ट				६००	६००	६००	६००	२४००		५	६		२	३
३	जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागी बहुआयामिक कार्यक्रम	एकमुष्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		५	६		१	३
२	विद्यालय विमुख किशोरीको बहुआयामिक विकास कार्यक्रम	एकमुष्ट			१२००	१२००	१२००	१२००	१२००	६०००		५	६		१	३
१	आपतकालिन संरक्षण सेवामा महिला समूहको परिचालन	एकमुष्ट			३००	३००	३००	३००	३००	१५००		५	६		१	३

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
१	घरेलु तथा लैंगिक हिंसा तथा यौनजन्य हिंसा न्यूनीकरण कार्यक्रम	एकमुष्ट			३५०	३५०	३५०	३५०	३५०	१७५०		५	६		१	३

५.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौ			
प्रभाव	महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिविरुद्ध हुने सबै प्रकारका विभेद, हिंसा र शोषण अन्त्य गरी सक्षम र आत्म सम्मानपूर्ण जीवन यापन भएको हुनेछ ।	महिला/घरेलु हिंसा	प्रतिशत	१५	१५	५	०	०	गाउँपालिका प्रोफाइल, सामाजिक विकास शाखा, वार्षिक प्रतिवेदन	निर्माण हुने संरचनाहरू लैंगिक सम्बेदनशील भएको हुने, योजना तथा कार्यक्रमहरू लैंगिकमैत्री हुनुको साथै बजेटको
		बालश्रम	प्रतिशत	५	५	१	०	०		
		अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक सेवा प्रदायक संस्था	सङ्ख्या	१	०	२	४	४		
		बैङ्क मार्फत सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने जेष्ठ नागरिक	प्रतिशत	१००	१००	१०	१००	१००		
असर	पालिका र पालिका मातहतका सबै निकायहरूमा सामाजिक समवेशिकरणका आधारमा समतामुलक सेवा प्रभाव भएको हुनेछ ।	लैङ्गिक हिंसा र छुवाछुत सम्बन्धी घटना दर्ता	सङ्ख्या	३०	३२	३५	५०	५०		
		तालिम प्राप्त अपाङ्गता भएका व्यक्ति	सङ्ख्या			१५	२५	२५		
		कुल सहभागीहरूमा महिलाको प्रतिशत	प्रतिशत	३३	३३	३३	३३	३३		
		व्यवसायिक सीपमूलक तालिम प्राप्त महिला	सङ्ख्या		१०	३०	५०	५०		

महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौ			
प्रतिफल	लैङ्गिक हिंसा अन्त गर्ने कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन हुनेछ ।	लैङ्गिक हिंसा र छुवाछुत सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	२	२	२	२		परिमाणमा पनि वृद्धि भएको
		पिडित महिलाहरूको लागि सुरक्षित आवास गृह	सङ्ख्या	०	०	०	१	१		
		जेसी परिक्षण	सङ्ख्या	०	१	१	१	१		
	सबै प्रकारका विभेद, हिंसा, उत्पीडन, शोषणबाट सबै प्रकारका बालबालिकालाई उचित संरक्षण हुनेछ ।	बाल हेलपलाइन सञ्चालन	सङ्ख्या	०	१	१	१	१		
		बाल उद्यान	सङ्ख्या	०	१	४	७	७		
		सुरक्षित बाल गृह	सङ्ख्या	०	१	१	१	१		
	ज्येष्ठ नागरिकको लागि हेरचाह, स्याहारसुसार र उपयुक्त वातावरण सिर्जना हुनेछ ।	जेष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र	सङ्ख्या	१	०	०	१	२		
		जेष्ठ नागरिक सम्मान	पटक	४	१	३	५	५		
	ज्येष्ठ नागरिकले आर्जन गरेको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई राज्यले उपयोग गर्न नीति निर्माणमा सहभागिता अभिवृद्धि हुनेछ ।	जेष्ठ नागरिक सत्सङ्ग केन्द्र	सङ्ख्या	१	०	२	३	३		
	अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचना निर्माण तथा सुधार गरी सार्वजनिक सेवामा सहज पहुँच हुनेछ ।	अपाङ्गता भएकाहरूको लागि दिवा सेवा केन्द्र	सङ्ख्या	०	०	१	१	१		
		यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक मैत्री सार्वजनिक शौचालय	सङ्ख्या	०	०	०	१	१		
	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूप्रति गरिने विभिन्न प्रकारको हानिकारक अभ्यास तथा परम्परा, विभेद र हिंसा आदिको न्यूनीकरण भएको हुनेछ	अपाङ्गता सम्बन्धि हेलप डेक्स सञ्चालन	सङ्ख्या	०	१	५	८	८		
		कुल सहभागीहरूमा अपाङ्गता भएका	प्रतिशत	०	१	१	१	१		

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

५.५ युवा तथा खेलकुद

५.५.१ पृष्ठभूमि

विकासको लागि युवा वर्गको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । युवा शक्तिको पहिचान र परिचालन गर्नसकेमा समग्र विकास प्रक्रियामा युवाले योगदान गर्न सक्छन् । संविधानको सामाजिक न्याय र समावेशीकरण सम्बन्धी नीतिमा राष्ट्रिय विकासमा युवा सहभागिता अभिवृद्धि गर्दै राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारहरूको पूर्ण उपयोगको वातावरण सिर्जना गर्ने, युवाको सशक्तीकरण र विकासका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी लगायतका क्षेत्रमा विशेष अवसर प्रदान गर्दै व्यक्तित्व विकास गर्ने तथा राज्यको सर्वांगीण विकासमा योगदानका लागि उपयुक्त अवसर प्रदान गर्ने उल्लेख गरिएको छ । यसका साथै स्वस्थ, सक्षम र अनुशासित नागरिक तयार गर्न खेलकूद तथा खेलाडीमा योजनाबद्ध लगानी गर्ने र खेलकूदलाई राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्ने एवं अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा राष्ट्रिय सम्मान अभिवृद्धि गर्ने माध्यमको रूपमा विकास गर्ने भनिएको छ ।

गाउँपालिकाको उमेरगत जनसङ्ख्यालाई विश्लेषण गर्दा १९ देखि २४ वर्षको उमेर समूहमा २८ प्रतिशत जनसङ्ख्या रहेका छन् भने २५ देखि ४९ वर्ष उमेर समूहमा ११ प्रतिशत जनसङ्ख्या रहेको छ । कूल जनसङ्ख्याको अनुपातमा युवा समूहको जनसङ्ख्या यतिको हुनु समग्र आर्थिक र सामाजिक विकासका लागि राम्रो हो । यस गाउँपालिकामा ५ जना प्रदेश तथा जिल्लास्तरका खेलाडीहरू रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा क्षेत्र भित्र ३ वटा युवा क्लवहरू रहेका छन् । यस्ता क्लवहरू खेलकुद तथा युवा सशक्तीकरणका अतिरिक्त सामाजिक कार्यमा पनि संलग्न रहेको देखिन्छ । यस गाउँपालिका भित्र खेल मैदान, पर्यटकीय स्थल र खुल्ला स्थान गरी करिब ११ वटा स्थानहरू रहेका छन् ।

५.५.२ समस्या तथा चुनौती

गाउँपालिका क्षेत्रमा युवा पलायन मुख्य समस्याका रूपमा रहेको छ । युवा रोजगारी तथा उद्यमशीलताको कमी रहको छ । खेलकुद व्यावसायिक हुन सकेको छैन भने गुणस्तरीय खेल मैदानको कमी रहेको छ । खेल क्षेत्रको विकासका लागि खेल मैदान, खेल प्रशिक्षण तथा खेलकुदको नियमित आयोजनामा कमी रहेको छ । रोजगारी, अध्ययन तथा अवसरको खोजीमा देशकै अन्य क्षेत्र तथा विदेशमा युवाहरू जाने प्रवृत्ति रहेको छ । भौगोलिक विकटता तथा उपयुक्त स्थलको अभावमा खेल मैदानको निर्माणमा कठिनाई रहेको छ । गाउँपालिकाको अधिकांश जग्गा भिरालो हुँदा प्रयास खेल मैदान नभएको र अधिकांश ठाउँमा स्थानीय विद्यालयको मैदानलाई खेल मैदानको रूपमा प्रयोग गरिएको छ ।

वर्षेनी श्रम बजारमा थपिने युवालाई रोजगारमूलक र व्यावसायिक शिक्षा तालिम उपलब्ध गराई रोजगारी प्रदान गर्नु, युवा प्रतिभा(पलायन रोक्नु, युवाहरूमा सकारात्मक सोचको वृद्धि गरी श्रम र संस्कृतिप्रति सम्मान गर्ने वातावरणको सिर्जना गर्नु, युवाहरूमा स्वयंसेवी भावनाको जागृत गर्नु, सामाजिक र आर्थिक सेवाहरूमा युवाको पहुँच वृद्धि गर्नु, उपयुक्त खेल पूर्वाधार आधारशीला निर्माण गर्नु तथा समुदायदेखि नै खेलकुदलाई आत्मसात् गरी बालबालिका, युवा, विद्यार्थी, ज्येष्ठ नागरिक लक्षित खेलकुद कार्यक्रम र शिक्षण, प्रशिक्षण तथा विभिन्न प्रतियोगिताहरूको आयोजना गरी स्वच्छ तथा प्रतिस्पर्धी खेलाडीको विकास एवम् खेल संस्कृतिको विकास गर्नु चुनौतीका रूपमा रहेका छन् ।

५.५.३ संभावना तथा अवसर

विशेष योजनाका साथ कृषि तथा पर्यटन जस्ता आर्थिक उत्पादनको क्षेत्रमा आर्थिक रूपले सक्रिय युवा जनसङ्ख्या लगाउन सके र वैदेशिक रोजगारीका लागि आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति पलायन हुनबाट रोकी गाउँपालिकाको विकासमा ठूलो फड्को मार्ने सम्भावना रहेकोछ । त्यसैगरी, युवाशक्ति परिचालनको लागि कानूनी व्यवस्था हुनु, युवा उमेर समूहको जनसङ्ख्या उच्च रहनु, स्थानीय सरकार संचालन ऐनले स्थानीय खेलकूद विकासको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारलाई दिनु, खेलकूद प्रति चासो वृद्धि हुँदै जानु, युवाक्लवहरू गठन भई परिचालन हुनु, खेलकूदका सामान्य पूर्वाधार हुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख सम्भावनाहरू हुन् ।

संविधानमै युवा विकास सम्बन्धी व्यवस्था हुनु, राष्ट्रिय युवा परिषद्को गठन र परिचालन हुनु, देशमा विकास आयोजना, उद्योग सञ्चालन गर्न प्रशस्त युवा शक्ति र श्रम देशमा उपलब्ध हुनु, संविधानले नै खेलकुदलाई राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्ने र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा सम्मान अभिवृद्धि गर्ने माध्यमको रूपमा लिनु, स्थानीय स्तरमा विभिन्न क्लबहरूद्वारा खेलकुद पूर्वाधार विकास र प्रतियोगिता आयोजनामा योगदान रहनु तथा विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा खेलकुदलाई अभिन्न अङ्गका रूपमा लिइनु अवसरका रूपमा रहेका छन् ।

५.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

युवा जनशक्तिलाई गाउँपालिकाको सामाजिक र आर्थिक विकास तथा खेलकुदमा मूलप्रवाहीकरण गर्ने ।

उद्देश्य

१. युवाहरूलाई उद्यमशील, स्वरोजगार र स्वावलम्बी बनाउदै विकासमा युवाको सहभागिता वृद्धि गर्नु ।
२. खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्दै युवा खेलाडीलाई उच्च प्रतिस्पर्धी र व्यावसायिक बनाउनु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका १५: युवा तथा खेलकुदका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: युवाहरूलाई उद्यमशील, स्वरोजगार र स्वावलम्बी बनाउदै विकासमा युवाको सहभागिता वृद्धि गर्नु ।	
१.१: विकासमा युवा सहभागिता बढाउने ।	१. विकास निर्माणमा युवाहरूलाई परिचालन गर्न युवा स्वयंसेवा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. पालिकाका नीति-कार्यक्रम निर्माण तथा अनुगमन-मूल्याङ्कनमा युवा सहभागिता वृद्धि गरिनेछ ।
१.२: युवालाई उद्यमशील, व्यवसायी र आत्मनिर्भर बनाउन वित्तीय स्रोत साधनको पहुँचमा वृद्धि गर्ने ।	१. रोजगार तथा स्वरोजगार सिर्जनाका लागि सार्वजनिक, निजी, साझेदारीका वित्तीय संस्थाहरू मार्फत् सहूलियत व्याजदरमा ऋण उपलब्ध गराइनेछ ।
१.३: युवा केन्द्रित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकासका अवसरहरू विस्तार गरी उद्यमशील बनाउने ।	१. युवामा उद्यमशीलता विकासका लागि स्वदेश तथा विदेशको बजारको माग अनुरूप व्यावसायिक तथा प्राविधिक तालिम उपलब्ध गराइनेछ । २. वैदेशिक अध्ययन तथा रोजगारीबाट आर्जन भएका पुँजी, ज्ञान, सीप, प्रविधि र अनुभवलाई स्वदेशमा नै उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगाउन प्रोत्साहन गरिनेछ । ३. परम्परागत पेशा र व्यवसायको जगेर्ना, आधुनिकीकरण, र व्यवसायीकरण गर्न युवाहरूलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
१.४: युवामा सकारात्मक सोच, सिर्जनशीलता र नेतृत्व क्षमताको विकास गर्ने ।	१. सिर्जनात्मक अन्वेषण र नवप्रवर्तन कार्य गरी राष्ट्रको गौरव बढाउन योगदान दिन युवाहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । २. विकास वा खेलकुद सम्बन्धी विभिन्न क्लबहरूको स्थापना तथा प्रभावकारी सञ्चालन मार्फत युवाहरूको नेतृत्व र व्यक्तित्वको विकास गरिनेछ । ३. युवाहरूलाई परिवार र समाजप्रति जिम्मेवारी गराइनेछ । ४. युवाहरूलाई लागु पदार्थ दुर्व्यसन तथा नियन्त्रण सम्बन्धी चेतना मुलक कार्यक्रम तयारी तथा सञ्चालनमा सहभागी गराइनेछ । ५. वातावरण संरक्षण र दिगो विकासमा युवा सहभागितालाई प्राथमिकता दिइनेछ । ६. विज्ञान तथा सूचना प्रविधिमा युवाको पहुँचका लागि प्रत्येक वार्डमा सूचना प्रविधि सम्पन्न युवा सूचना केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
उद्देश्य २: खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्दै युवा खेलाडीलाई उच्च प्रतिस्पर्धी र व्यावसायिक बनाउनु ।	

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
२.१: खेलकुदको समुचित विकासका लागि आवश्यक पूर्वाधारको निर्माण गर्ने ।	१. पालिकामा कम्तिमा एउटा न्युनतम सुविधा सम्पन्न बहुउद्देश्यीय खेलकुद रङ्गशाला निर्माण गरिनेछ । २. सार्वजनिक निजी साझेदारीमा खेलकुद पूर्वाधार निर्माण र सुदृढ गरिनेछ । ३. प्रत्येक वार्डमा कभर्डहल तथा आवश्यक खेल सामग्रीको व्यवस्था गरिने छ ।
२.२: खेल सम्बद्ध राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी खेलकुद विकास गर्ने ।	१. खेलकुद विकासका लागि सरोकारवाला राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थासँग सहयोग र सहकार्य गरिनेछ । २. खेलकुद पूर्वाधारको विकास र खेल क्षेत्रको उत्थानका लागि विज्ञता हाँसिल गरेका विदेशी खेलाडीसँग ज्ञान र सीपको आदानप्रदान गर्न आवश्यक समझदारीको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
२.३: योग तथा ध्यानका साथै मनोरञ्जनात्मक, परम्परागत तथा संस्कृतिजन्य खेलकुद विकास गर्ने ।	१. योग तथा ध्यान मार्फत युवाहरूमा सकारात्मक विकासका लागि योग तथा ध्यानका प्रशिक्षक तयार गरिने छ । २. प्रत्येक वार्डमा योग तथा ध्यान प्रशिक्षण केन्द्र स्थापना तथा सुसञ्चालन गरिनेछ । ३. मनोरञ्जनात्मक तथा संस्कृतिजन्य खेललाई प्रोत्साहन गरिनेछ । ४. लोपोन्मुख रैथाने (Indigenous) खेल उत्थान तथा विकासका लागि आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ ।
२.४: प्रतिभावान खेलाडीको पहिचान, क्षमता विकास र प्रोत्साहन गर्ने ।	१. राष्ट्र र प्रदेशको गौरव राख्न सफल खेलाडीहरूलाई सम्मान एवम् पुरस्कार दिइनेछ । २. स्थानीय स्तरदेखि प्रतियोगिता सञ्चालन गर्दै प्रतिभावान खेलाडीको पहिचान, विकास, सम्मान तथा प्रोत्साहन गरिनेछ । ३. विद्यालय तथा पालिका तहमा खेलकुद पूर्वाधारको विकास गरी खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिनेछ । ४. खेलकुदमा युवाहरूको सहभागिता वृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायू संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौं आ.व.	जम्मा						
	युवा तथा खेलकुद				३५५०	३५५०	३५५०	३५५०	३५५०	१७७५०						
१	जडिबुटी, अल्लो प्रशोधन केन्द्र स्थापना मार्फत युवा रोजगार प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सङ्ख्या		१	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		९	५		२	२
१	युवाहरूको लागि क्षमता सीप विकास तालिमहरूको सञ्चालन	सङ्ख्या		५	७५०	७५०	७५०	७५०	७५०	३७५०		९	५		२	२
१	युवा क्लबहरूको क्षमता विकास तथा खेलकुद परिचालन	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		९	५		२	२
२	अन्तर विद्यालय खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन	सालबसाली			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		९	५		२	३
२	योग शिविर संचालन	सङ्ख्या		५	३००	३००	३००	३००	३००	१५००		९	५		२	३

५.५.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

युवा तथा खेलकुद										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौ			
प्रभाव	युवा जनशक्तिलाई पालिकाको सामाजिक-आर्थिक विकास तथा खेलकुदमा मूलप्रवाहीकरण भएको हुनेछ ।	युवाहरूको नेतृत्वमा रहेको सामाजिक संघसंस्था	प्रतिशत	२	२	५	१०	१०	गाउँपालिका प्रोफाइल, सामाजिक विकास शाखा, वार्षिक प्रतिवेदन	युवाहरूका लागि भएको लगानीमा वृद्धि भएको हुन, खेल पूर्वाधारमा लगानी वृद्धि हुने
		राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय खेलाडी सङ्ख्या	सङ्ख्या	५	५	७	१२	१२		
		प्रदेश तथा जिल्लास्तरीय खेलाडी	सङ्ख्या	५८	५८	७०	८०	८०		
असर	क्षमता विकास, सीपमूलक तालिम र वित्तीय स्रोतमा युवाहरूको पहुँच वृद्धि भएको हुनेछ ।	सहकारीमा युवाको आवद्धता	प्रतिशत	३१	३१	३४	३८	३८		
		युवा व्यवसायीहरूबाट सञ्चालन भएका व्यवसायको सङ्ख्या	सङ्ख्या	७	७	१०	१२	१२		
		उद्यमशीलता तालिम प्राप्त युवाहरूको वार्षिक सङ्ख्या	सङ्ख्या	११	३०	६५	१००	१००		
		वैदेशिक रोजगारीमा गएका युवा	प्रतिशत	२	२	२	२	२		
		उद्यम, व्यवसाय र स्वरोजगारीमा संलग्न युवा	प्रतिशत	२५	२५	२७	३२	३२		
		युवा संलग्न स्थानीय संरचना वा संयन्त्र	सङ्ख्या	२००	२००	२५०	३००	३००		
		युवाक्लब, संजाल तथा संस्था	सङ्ख्या	४	४	५	७	७		
प्रतिफल	खेलमैदान, योग तथा ध्यानकेन्द्र स्थापना भएको हुनेछ ।	नियमित योगाभ्यास गर्ने जनसङ्ख्या	प्रतिशत	०.१	१	१.५	२	२		
		पालिकास्तरीय खेलमैदान	सङ्ख्या	६	६	७	१०	१०		
	विद्यालयहरूमा खेलकुद विकास भएको हुनेछ ।	खेल मैदान भएका विद्यालय	सङ्ख्या	५	१०	१५	३०	३०		
		अन्तर विद्यालय प्रतियोगितात्मक खेलकुद कार्यक्रम	सङ्ख्या	४	४	६	८	८		
	प्रशिक्षण र अभ्यासमा वृद्धि हुनेछ ।	पालिकामा संचालित खेलकुद प्रतियोगिता	सङ्ख्या	४	५	७	१०	१०		
		खेलाडी प्रशिक्षण कार्यक्रम	सङ्ख्या	१०	१०	१०	१०	१०		
		पालिकास्तरीय प्रतियोगितात्मक खेलकुद कार्यक्रम	सङ्ख्या	२	२	२	२	२		

युवा तथा खेलकुद										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौ			
		सफल एवम् क्षमतावान खेलाडी प्रोत्साहन तथा सम्मान	सङ्ख्या	३	५	१०	१५	१५		
		योगा प्रशिक्षण	पटक	१	२	२	२	२		
	सार्वजनिक निजी सझेदारीमा वृद्धि भई खेलकुद पूर्वाधारको विकास भएको हुनेछ ।	कवर्डहल तथा खेलकुद मैदान	सङ्ख्या	२	२	२	२	२		
		प्रदेशस्तरको खेल मैदान	सङ्ख्या	०	०	०	१	१		

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

परिच्छेद ६: पूर्वाधार क्षेत्र

समग्र आर्थिक, सामाजिक विकास र सेवा सुविधा प्रवाहका लागि भौतिक पूर्वाधार विकास क्षेत्रको भूमिका अग्रणी एवं महत्वपूर्ण रहदै आएको छ । स्थानीय तहको समग्र विकासलाई सकारात्मक दिशातर्फ अघि बढाउन पूर्वाधार विकास क्षेत्रमा मूलतः सडक, पुल निर्माण, परम्परागत गोरेटो बाटो, पक्की तथा झोलुङ्गे पुल, आवास, भवन तथा वस्ती विकास, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा र सूचना, संचार र प्रविधि विषय क्षेत्रको विकास र विस्तार दिगो संचालन सम्बन्धी विश्लेषण, लक्ष्य तथा उद्देश्य, सो हासिल गर्ने रणनीति तथा कार्यनीति, मार्गनिर्देशक कार्यक्रमलाई यस परिच्छेदको विश्लेषणमा समावेश गरिएको छ ।

६.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

६.१.१ पृष्ठभूमि

अपिहिमाल गाउँपालिका प्रचुर संभावना र चुनौती दुवैको संमिश्रण रहेको एक हिमाली गाउँपालिकाको रूपमा चित्रित छ । वडाहरू एक आपसमा कच्ची सडक संजालबाट भएपनि जोडिएका छन् । यो गाउँपालिका विकट भू-धरातलीय अवस्थाका कारण यस क्षेत्रको विकासमा अनेकौं चुनौतीहरू विद्यमान रहेका छन् । कठिन धरातलमा छरिएर रहेका डाँडापाँखाहरूका वस्तीहरूमा भौतिक पूर्वाधारहरू पुर्‍याई नागरिकहरूको जनजीवनलाई सहज बनाउनु यस गाउँपालिकाको लागि त्यति सहज छैन तथापी सीमित श्रोत साधनबाट नागरिकहरूको वढ्दो आवश्यकता र चाहनाहरू पूरा गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

सार्वजनिक संरचनातर्फ गाउँ कार्यपालिकाको आफ्नो प्रशासनिक भवन निर्माणाधीन रहेको र सो भवन निर्माण पश्चात हाल संचालनमा रहेको प्रशासकीय भवनलाई कर्मचारी आवासका रूपमा विकास गरिने योजना रहेको छ । त्यसैगरी गाउँपालिकाका ४ वटा वडाको आफ्नै वडा भवन छ तर वडा नं २ को आफ्नै वडा कार्यलय भवन छैन । पालिकाका २ स्वास्थ्यचौकी भवन सहित संचालनमा रहेका छन् भने वडा नं. ४ मा १५ शैयाको अस्पताल निर्माणको प्रकृया अघि बढेको छ तथा आठ वटा सामुदायिक भवन निर्माण भएको छ ।

६.१.२ समस्या तथा चुनौती

गाउँपालिका वस्तिहरू व्यवस्थित नहुनु, प्रमुख मानिएका वस्तिहरूमा समेत आधारभूत सुविधा अपर्याप्त रहनु, एकीकृत वस्ति विकास कार्यक्रम संचालनमा नहुनुजस्ता समस्या विद्यमान रहेका छन् । विकसित हुँदै गरेका बजार क्षेत्रमा विश्राम स्थल एवं बस प्रतिकालय र सार्वजनिक शौचालय लगायतका न्यूनतम सुविधाहरू अपर्याप्त छन् । सार्वजनिक सेवाको प्रभावकारी प्रवाहका लागि अत्यावश्यक वडा समितिको भवन, स्वास्थ्य चौकी लगायतका सार्वजनिक पूर्वाधारहरूको कमी रहेको देखिन्छ । अति विपन्न घरपरिवार लक्षित सुरक्षित आवास कार्यक्रम अपर्याप्त रहनु, भूकम्प पश्चात्को पुनर्निर्माण कार्यमा ढिलाई हुनु तथा भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माणका लागि तयार भएको दक्ष जनशक्ति गाउँपालिकामा क्रियाशील नहुनाले पनि निजी आवासहरू सुरक्षित नहुनसक्ने सम्भावना रहेको देखिन्छ । यसैगरी प्राकृतिक प्रकोपको रूपमा रहेको चट्याङ्गको उच्च जोखीम रहनुपनि वासोवासका हिसावले समस्याको रूपमा रहेको देखिन्छ ।

भिरालो जमिन, खोलानालाको किनारमा वस्तिहरू रहेका, छरिएर रहेको वस्ति, वढ्दो वसाई सराई प्रवृत्ति, स्थानीय कला संस्कृति झल्किने घरहरू रहेका, यहाँका घरपरिवारहरू वसाई सराई गर्ने प्रकृति वढ्दै गएको छ, विना नक्सा र विना प्राविधिक स्टिमेटका आधारमा घरहरू वनेका, पुराना घरहरू भएका कारण भूकम्पको जोखिम रहेको, अझैपनि धेरै

घरहरू खर र ढुंगाले छाएका, बस्तिहरू नदि कटान र पहिरोका जोखिममा रहेका, आवासीय घरहरूको निर्माण मापदण्डअनुसार निर्माण हुन नसकेको, सुरक्षित आवास तथा बस्ती विकास उचित रूपमा नभएको, बजार विकास तथा विस्तारको कमी, बजारसँगको कमजोर पहुँच तथा विस्तारको अभाव, सार्वजनिक निर्माण आवश्यकताअनुसार हुन नसकेको, बस्तीहरू बीचको दुरी टाढा हुनु अपिहिमाल विकासका लागि निकै चुनौतीपूर्ण देखिन्छ ।

६.१.३ संभावना तथा अवसर

पूर्वाधार विकास र आवास निर्माण गर्दै स्थानीय पहिचानयुक्त शहर बसाल्ने सम्भावना रहनु, सडक सञ्जालको द्रुत गतिमा वृद्धि भएको हुँदा आर्थिक गतिविधि धेरै हुन सक्ने रणनीतिक क्षेत्र पहिचान गरी शहर बसाल्ने सम्भावना रहेको छ । गाउँपालिकाले एकीकृत जग्गा विकास परियोजना मार्फत गाउँ क्षेत्रका केही स्थानहरूमा जग्गा एकीकरण आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन गरी गुरुयोजना बनाएर नयाँ शहर अवधारणा अनुसारका नयाँ व्यवस्थित बस्ती विकासका कार्यहरू अगाडि बढाउन सकिने सम्भावना छ । साथै नयाँ क्षेत्रमा बस्ती एकीकरण पद्धति मार्फत शहरी पूर्वाधार विकास एवं विस्तार हुने अवसर देखिन्छ ।

गाउँपालिका क्षेत्रका केही स्थानहरूमा एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गरी अव्यवस्थित र छरिएका घरपरिवारलाई एकताबद्ध र प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्ने, स्थानीय निर्माण सामग्रीको अधिकतम प्रयोग गरी स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती भवनहरू निर्माण गर्ने सम्भावना एवं अवसरहरू छ ।

६.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

सुरक्षित, सुलभ र वातावरणमैत्री एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गर्ने ।

उद्देश्य

१. एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गरी अव्यवस्थित र छरिएका घरपरिवारलाई एकताबद्ध र प्रभावकारी सेवा प्रवाहको विकास गर्नु ।
२. स्थानीय निर्माण सामग्रीको अधिकतम प्रयोग गरी स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती भवनहरू निर्माण गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका १६: आवास तथा बस्ती विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गरी अव्यवस्थित र छरिएका घरपरिवारलाई एकताबद्ध र प्रभावकारी सेवा प्रवाहको विकास गर्नु ।	
१.१: ग्रामीण क्षेत्रमा भौगोलिक हिसाबले बिकट र छरिएर रहेका तथा विपद्को जोखिममा रहेका र सीमान्तकृत घर परिवारलाई आधारभूत सुविधा सहितको एकीकृत बस्ती निर्माण गर्ने ।	१. भू-उपयोग नीति तथा बस्ती विकास योजना तर्जुमा गरी लागु गरिनेछ । २. भौगोलिक हिसाबले बिकट र छरिएर रहेका तथा विपद्को जोखिममा रहेका घर परिवारकालागि सुरक्षित, वातावरणमैत्री, सुलभ, आधारभूत सुविधायुक्त र मौलिक पहिचान बोकेको एकीकृत बस्ती निर्माण गरिनेछ । ३. भौगोलिक रूपले बिकट र विपद्को उच्च जोखिममा रहेका स्थानमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ । ४. ग्रामीण क्षेत्र र छरिएर रहेका घरपरिवारलाई आधारभूत सुविधा सहितको बस्ती निर्माण गरिनेछ ।
१.२: घना बस्ती रहेका क्षेत्र तथा सडक क्षेत्रको बस्ती व्यवस्थित गर्ने ।	१. बजारी क्षेत्र तथा घना बस्ती रहेका र राजमार्ग क्षेत्रको बस्तीलाई व्यवस्थित गरिनेछ । २. सडक क्षेत्रमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ र मापदण्डहरूलाई पूर्णरूपले कायम्वयन गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	- कृषियोग्य जमिनमा हुने गरेको जग्गा प्लटिङलाई नियन्त्रण गरी व्यवस्थित गरिनेछ । - शारीरिक अपाङ्गता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक लगायत विपद्को उच्च जोखिममा रहेका व्यक्तिकालागि विशेष सामाजिक आवासको विकास गरिनेछ ।
१.३: भूउपयोग नीति तथा योजना निर्माण गर्ने र योजनाबद्ध रूपमा एकीकृत बस्ती विकास गर्ने कार्यलाई अभियानको रूपमा अगाडि बढाउने ।	- एकीकृत बस्ती विकास गर्न जग्गा प्राप्ति व्यवस्थालाई सरल बनाइनेछ । - राजमार्ग क्षेत्रमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ । - विपद् संवेदनशील क्षेत्रमा बसोबास गर्ने घरपरिवार पहिचान गरी त्यस्ता स्थानबाट हटाउने कार्यलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
उद्देश्य: २ स्थानीय निर्माण सामग्रीको अधिकतम प्रयोग गरी स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती भवनहरू निर्माण गर्नु ।	
२.१: स्थानीय पहिचान भएको र सबै वर्ग तथा समुदायले किन्न सक्ने भवनहरूको निर्माण गर्ने ।	- सरकारी तथा निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरी उपयुक्त भवन डिजाइन तथा निर्माण गरिनेछ । - पालिकामा निर्माण हुने भवनहरूको डिजाइनमा एकरूपता ल्याउन भवन निर्माण मापदण्ड बनाई लागु गरिनेछ । - स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती निजी भवन निर्माण गर्न निजी क्षेत्र तथा समुदायलाई प्राविधिक सहयोग गरिनेछ ।
२.२: भवन डिजाइन, निर्माण तथा सुपरीवेक्षणका कार्यमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने ।	- सुरक्षित, किफायती, वातावरणमैत्री र पहिचानयुक्त भवन निर्माण बारे जनचेतना वृद्धि गर्न समुदाय लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । - स्थानीय रूपमा उपलब्ध निर्माण सामग्रीहरूको प्रयोगलाई अधिकतम प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ । - एकीकृत सेवा प्रदायक बहुपयोगी र बहुउद्देश्यीय भवन निर्माण गरी एकीकृत जनसेवा प्रदान गरिनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायू संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
	बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण				३००००	९०००	१२०००	१२०००	४०००	६७०००						
२	वडा कार्यालय भवन निर्माण	सङ्ख्या		३	२००००					२००००		११	३		२	१
२	अतिथी गृह निर्माण	सङ्ख्या		१				५०००		५०००		११	३		१	२
१	सार्वजनिक शौचालय निर्माण	सङ्ख्या		२	५०००	५०००				१००००		११	३		२	२
१	प्रतिशालय निर्माण	सङ्ख्या		६			३०००	३०००		६०००		११	३		२	१
१	सामुदायिक भवन निर्माण	सङ्ख्या		१२		४०००	४०००	४०००	४०००	१६०००		११	३		२	१
१	हेली प्याड निर्माण	सङ्ख्या		६	५०००		५०००			१००००		११	३		२	१

६.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याँडको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौ			
प्रभाव	सुरक्षित, सुलभ र वातावरणमैत्री एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास हुनेछ ।	भूकम्प प्रतिरोधी भवन	प्रतिशत	१	नयाँ बन्ने सबैमा				गाउँपालिका प्रोफाइल, प्राविधिक शाखा, सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन	भवन आचार संहिता सम्बन्धी चेतनामा वृद्धि र गाउँपालिकाबाट हुने कार्यान्वयन र अनुगमन थप प्रभावकारी भएको हुन
		व्यवस्थित सहरीकरण सहितको बस्ती	सङ्ख्या	०		१		१		
		पालिकाको मापदण्ड बमोजिम भवन निर्माण	प्रतिशत	१	नयाँ बन्ने सबैमा					
असर	भौगोलिक रूपले विकट र विपद जोखिमयुक्त स्थानमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई	जोखिमयुक्त बस्तीको स्थानान्तरण	बस्ती सङ्ख्या	०	१	३	५	५		

बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याँडको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौ			
	निरुत्साहित गर्न सहरी बस्ती विस्तार मापदण्ड निर्माण भएको हुनेछ ।	निर्माण भएका वस्ती विकास योजना सङ्ख्या	सङ्ख्या	०	०	१	१	१		
प्रतिफल	पालिकामा आवश्यकता अनुसका आवास तथा भवन निर्माण भएको हुनेछ ।	कार्यपालिका भवन (थप)	सङ्ख्या	१	१	१	१	१		
		वडाकार्यलय भवन	सङ्ख्या	५	५	६	६	६		
		कर्मचारी आवास	प्रतिशत	०	०	०	१	१		
		सामुदायिक भवन	सङ्ख्या	६	६	१०	१२	१२		
	विभिन्न आयोजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन, सामाजिक तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन र विस्तृत इन्जिनियरिङ डिजाइन भएको हुनेछ	भवन तथा आवास निर्माणकालागि वातावरणीय प्रभाव अध्ययन	सङ्ख्या	१	१	१	२	२		
		भवन तथा आवास निर्माणकालागि विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन	सङ्ख्या	३	३	५	७	७		
	प्राकृतिक पहिरोको जोखिम बस्तीहरूलाई व्यवस्थापन भएको हुनेछ	भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी विद्यालय भवन	सङ्ख्या	४	नयाँ बन्ने सबैमा					
		भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	२	४	७	७	७		
		भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी वडा कार्यालय तथा अन्य सरकारी भवन	सङ्ख्या	४	नयाँ बन्ने सबैमा					
	विपन्न घर परिवारका लागि जनता आवास कार्यक्रम संचालन भएको हुनेछ	विपन्नकालागि निर्मित आवास	सङ्ख्या	०	१०	२०	३०	३०		

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

६.२ सडक, पुल तथा यातायात

६.२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले यातायात सुविधामा नागरिकको सरल, सहज र समान पहुँच सुनिश्चित गर्न यातायात क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने र वातावरण अनुकूल प्रविधिलाई प्राथमिकता दिदै सार्वजनिक यातायातलाई प्रोत्साहन र निजी यातायातलाई नियमन गरी यातायात क्षेत्रलाई सुरक्षित, व्यवस्थित, समावेशी र अपाङ्गतामैत्री बनाउने परिकल्पना गरेको छ । भौतिक पूर्वाधार आर्थिक विकास एव सामाजिक समृद्धिका आधारहरू हुन जसमा सडक यातायात तथा पुलको सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण योगदान रहन्छ । पूर्वाधारको विकासमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ स्थानीय निकायलाई जिम्मेवार बनाएको छ । पूर्वाधार निर्माणकालागि स्थानीय निकायलाई प्रदेश एव संघीय सरकारबाट समेत अर्थिक एवं प्राविधिक सहयोग पुर्‍याउने व्यवस्था गरिएको छ । गाउँपालिकाले पूर्वाधार विकासमा समावेशी, वातावरणमैत्री, गुणस्तरीय पूर्वाधार भन्ने अभियानका साथ कार्यक्रम अगाडि बढाएकोछ । गाउँपालिकाको विकास र समृद्धिको प्रमुख आधारका रूपमा रहेको एक क्षेत्र सडक तथा यातायात पनि हो ।

गाउँपालिका भित्र हाल सम्म कुनै पनि सडक कालोपत्रे हुन सकेको छैन भने सबै सडक ग्राभेल र कच्ची अवस्थामा रहेको छ । गाउँपालिकामा हाल सम्म करिव १२ कि. मी. सडक रहेको छ । गाउँपालिकामा २० झोलुङ्गे पुल रहेको छ । यस गाउँपालिकाको मकरीगाडबाट छोटो दुरीका रुटमा नीजी सवारी साधनहरू नियमितरूपमा चल्ने गर्दछन् । प्रायजसो ठाउँमा भने वर्षातको समयमा पहिरोले बाटो अवरुद्ध हुने, पानी जम्ने, हिलो हुने भएका कारण नियमितरुमा यातायात सुचारु गर्न कठिनाई हुने गरेको छ ।

६.२.२ समस्या तथा चुनौती

गाउँपालिका क्षेत्रभित्र सबै सडक विस्तारमा कठिनाई रहनु, बिकट भौगोलिक अवस्थितिका कारण सडक ट्रयाक खोलन कठिनाई हुनु जस्ता समस्याहरू प्रमुख रहेका छन् । यसैगरी कतिपय झोलुङ्गे पुल रहेको स्थानसम्मको सहज सडक सुविधा विस्तार हुन नसक्नु, आवश्यकता अनुसार झोलुङ्गे पुल निर्माण नहुनुले पनि आवागमनमा असहज भएको देखिन्छ । सार्वजनिक यातायातका साधनहरू नियमित रूपमा संचालन नहुनु, जिपहरूले भाडा महंगो लिने गरेको अन्य समस्याको रूपमा रहेको देखिन्छ ।

गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा सडक संजाल नहुनु, सार्वजनिक यातायात नभएको हुँदा भाडादरमा नियमानुसार र यथार्थ नहुनु, चौलानीको तट अन्तर्गत हरेक वर्ष सडक निर्माण गरिने र अर्को ठाउँमा सडक कटान हुने समस्या, ग्रामिण वस्तिहरूका पदमार्गहरूको नियमित मर्मत संभार हुन सकेको छैन ।

६.२.३ संभावना तथा अवसर

यस गाउँपालिकाका धेरै जसो भूभाग समथर नभएको कारण सडक संजाल विस्तार गर्न सहज नदेखिएपनि स्थानीय सरकारले यातायात पूर्वाधार निर्माणलाई प्राथमिकता राख्नु, यातायात पूर्वाधार निर्माणको लागि आवश्यक स्थानीय संरचनाको बलियो आधार निर्माण हुनु यस क्षेत्रको संभावनाका रूपमा लिन सकिन्छ । त्यसैगरी, यातायात व्यवस्थापनमा अत्याधुनिक प्रविधिको प्रयोग बढ्दै जानु, प्रदूषण रहित सवारी साधनको प्रयोगको माहोल सिर्जना हुँदै जानु, यातायात व्यवस्थापनका नयाँ प्रविधि भित्र्याउन निजी क्षेत्रको क्षमता वृद्धि हुँदै जानु, शहरीकरणसँगै सवारी साधनहरूको माग बढ्दै जानु, चाक्ला र गुणस्तरीय सडक निर्माणमा सरकार तथा समुदायको चासो बढ्नु आदि दिगो यातायात व्यवस्थापनका अवसरहरू हुन् ।

आन्तरिक सडक सञ्जालको पूर्णरूपमा विकास हुँदा पालिकालाई कृषि, पर्यटन र जडीबुटी उत्पादन केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिने सम्भावना रहेको देखिन्छ भने स्थानीय वस्ती तथा बजार केन्द्रबाट मूल सडकमा जोडिने कृषि सडक तथा अन्य सडकहरूको स्तरउन्नति गर्न सके कृषि उत्पादन बजारिकरण निकै सहज हुन गई आर्थिक क्रियाकलापहरूमा बढ्दा हुन सक्ने देखिन्छ ।

६.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

दिगो पूर्वाधार विकास मार्फत नागरिकको सहज पहुँच हुने ।

उद्देश्य

१. सडक पूर्वाधारहरूको निर्माण तथा स्तरउन्नति गरी मानिसहरूको जीवन सहज र सरल बनाउनु ।
२. यातायात पूर्वाधारको उचित मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन गरी सहज आवतजावत र स्थानीय जनताको सुविधा, आयआर्जन तथा रोजगारी सिर्जना गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका १७: यातायात तथा पूर्वाधारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: सडक पूर्वाधारहरूको निर्माण तथा स्तर उन्नति गरी मानिसहरूको जीवन सहज र सरल बनाउनु ।	
१.१: योजनाको दीर्घकालीन उपयोगकोलागि निर्माण भइसकेका पूर्वाधारहरूको संरक्षण, विस्तार तथा मर्मतकोलागि कोषको व्यवस्था गर्ने ।	१. नेपाल सरकारले निर्धारण गरेका न्यूनतम मापदण्ड निर्धारण गरी सोको पालना गरी सडकको गुणस्तर कायम गरिनेछ । २. पुल निर्माण कार्यहरूको गुणस्तर कायम गर्न अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ । ३. योजनाको दीर्घकालीन उपयोगको लागि निर्माण भइसकेका पूर्वाधारहरूको संरक्षण, विस्तार तथा मर्मतकोलागि कोषको व्यवस्था गरिनेछ ।
१.२: आर्थिक तथा सामाजिक गतिविधिलाई सन्तुलित, समावेशी, गतिशील बनाउन योगदान पुऱ्याउन सक्ने रणनीतिक सडक सञ्जाल सुदृढ गर्ने ।	१. व्यावसायिक गतिविधिलाई गतिशील बनाउन सडकको निर्माण तथा स्तरवृद्धि गरिनेछ । २. प्राथमिकता प्राप्त लोकमार्ग तथा गाउँपालिकाको रणनीतिक सडक सञ्जालको निर्माणमा तीव्रता दिइनेछ । ३. सडकमा वर्षैभरि निर्वाध यातायात सञ्चालनको लागि सडक पुलको निर्माणलाई प्राथमिकताका साथ तीव्रता दिइनेछ ।
१.३: छिटो, भरपर्दो र वातावरण मैत्री सडक सञ्जाल विकास गर्न सहयोगी हुने प्रविधि तथा उपायहरू अवलम्बन गर्ने ।	१. बजार क्षेत्रमा सडक, पानी निकास र ढल, खानेपानी पाइप, बिजुली तथा इन्टरनेट वितरण लाइन, फुटपाथ आदिको एकीकृत रूपमा निर्माण गरिनेछ । २. सडक छेउछाउका पहिरो तथा भूक्षय नियन्त्रण गर्न भौतिक संरचनाका साथसाथै बायोइन्जिनियरिङ्ग लगायतका गैरसंरचनात्मक वातावरण मैत्री प्रविधिहरूको प्रयोग गरिनेछ ।
उद्देश्य २: यातायात पूर्वाधारको उचित मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन गरी सहज आवतजावत र स्थानीय जनताको सुविधा, आयआर्जन तथा रोजगारी सिर्जना गर्नु ।	
२.१: प्रमुख ग्रामीण वस्तीहरू र प्रमुख पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने गरी यातायात पहुँच बढाउन सडक विस्तार गर्ने ।	३. योजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत डिजाइन र लागत अनुमान गरेर मात्र वातावरणमैत्री पूर्वाधारको निर्माण गरिनेछ । स्थानीय तहको श्रम एवम् सीपलाई केन्द्रबिन्दुमा राखिनेछ । ४. सम्पूर्ण पूर्वाधार योजनाहरूलाई आधुनिक सूचना प्रणाली अनुसार अद्यावधिक गर्दै नियमितरूपमा कार्यान्वयन गर्दै लगिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	- प्रमुख ग्रामीण बस्तीहरू र प्रमुख पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने पूर्वाधार विकासका निर्माणमा व्यापक जनसहभागिता बढाइनेछ । - योजनाहरूलाई निर्धारित समयमा नै सम्पन्न गर्न योजनाको प्रकृति अनुरूप आवश्यक स्रोत तथा वस्तु र गुणस्तरको आधारमा वर्गीकरण गरी सोही अनुरूप व्यवस्था मिलाइनेछ ।
२.२: पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान तथा सो स्थान सम्मको पहुँच मार्गको निर्माण कार्यलाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गर्ने ।	- पर्यटकीय स्थलहरू सम्मको पहुँच मार्ग निर्माण तथा व्यवस्थापनको लागि समुदाय तथा स्थानीय तहलाई व्यापक रूपमा परिचालन गरिनेछ । - पहुँच मार्ग विकास तथा व्यवस्थापन गुरुयोजना तयार गरी स्तरोन्नति, निर्माण तथा व्यवस्थापन कार्यलाई क्रमागत रूपमा अगाडि बढाइनेछ । - ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक तथा पर्यटकीय ठाउँहरूको प्रवर्द्धन गर्न पदमार्गहरूको निर्माण गरिनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौं आ.व.	जम्मा						
	सडक, पुल तथा यातायात				६५०००	२७७०००	३५००००	४३८०००	५३००००	१६६००००						
	सडक निर्माण															
१	चौकिबगर - सितोला हुदै नौगाड गाउँपालिका जोड्ने मोटरबाटो निर्माण	कि.मि		७	३००००	५००००	७००००	७००००	८००००	३०००००		९	३		३	३
१	मकरीगाढ, घुसा हुदै खायाकोट सम्मको पर्यटकिय सडक निर्माण	सङ्ख्या		२०		१०००००	१०००००	१५००००	१५००००	५०००००		९	३		३	३
	पि.सि.सि बाटो											९	३		३	३
१	अपिहिमाल पि सि सि बाटो निर्माण योजना	सवै वडा			२००००	३००००	५००००	५००००	५००००	२०००००		९	३		३	३
	घोरेटो बाटो तथा पदमार्ग											९	३		३	३
२	घोरेटो बाटो तथा निर्माण गाउँपालिका भरि	कि.मि.		१००	५०००	७०००	१००००	१८०००	२००००	६००००		९	३		३	३
	झलुङ्गे पुल/ट्रस पुल															
२	पालिका भरि झोलुङ्गे तथा ट्रस पुल निर्माण	सङ्ख्या		१५	१००००	२००००	२००००	२००००	३००००	१०००००		९	३		३	३
२	मोटेरेवल पुल निर्माण अपिहिमाल	सङ्ख्या		१५		७००००	१०००००	१३००००	२०००००	५०००००		९	३		३	३

६.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सडक, पुल तथा यातायात										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौँ			
प्रभाव	संघ, प्रदेश तथा गाउँपालिकाको समन्वयका आधारमा सडक तथा यातायात पूर्वाधार विकास गरी आर्थिक तथा सामाजिक विकासका अवसरमा नागरिकको सहज पहुँच भएको हुनेछ ।	३० मिनेटसम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएका परिवार	प्रतिशत	५	१०	३०	५०	६०	गाउँपालिका प्रोफाइल, पालिका प्रगति विवरण, प्राविधिक शाखा	जनताको माग अनुसार यातायातको व्यवस्थापन भएको हुने, सडक पूर्वाधारमा लगानी वृद्धि हुने
		सर्वयाम सडक	कि.मि.	१२	१२	२५	३७	३७		
असर	योजनाको दीर्घकालीन उपयोगकोलागि निर्माण भइसकेका पूर्वाधारहरूको संरक्षण, विस्तार तथा मर्मत संभार भएको हुनेछ ।	यातायात सुचारु सडक लम्बाइ	कि.मि.	१२	१२	२५	३७	३७		
		नियमित मर्मत संभार भएको सडकको लम्बाइ	कि. मि.	३	५	१२	१७	१७		
प्रतिफल	पालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक गतिविधिलाई सन्तुलित, समावेशी, गतिशील बनाउन योगदान पुर्याउन सक्ने रणनीतिक सडक संजाल सुदृढ भएको हुनेछ ।	अन्तर पालिका सडक सञ्जाल विस्तार	कि.मी.	०	२	५	७	७		
		वायोइजिनिरिङ्ग प्रविधि र सडक साइड वृक्षारोपण	कि.मी.	०	१	३	५	५		
		बाढी नियन्त्रणकालागि ग्याभिन वाल निर्माण	कि.मी.	१	१	३	५	५		
	प्रत्येक वडाहरूमा र महत्त्वपूर्ण स्थलहरूमा, बस्तीहरू र प्रमुख पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने गरी यातायात पहुँच बढाउन सडक विस्तार गरिनेछ ।	पालिकामा संचालित ४ पाइप्रे यातायातका साधन	सङ्ख्या	०	०	०	२	२		
		कच्ची	कि.मी.	१०	१०	१५	१९	१९		
		ग्राभेल सडक	कि.मि.	१२	१२	२५	३७	३७		
		कालोपत्रे	कि.मि.	०	०	५	५	५		
		ट्रयाक खोलिएको सडक	कि.मि.	०	१०	३०	५०	५०		
पक्की पुल	सङ्ख्या	०	०	१	१	१				
झोलुङ्गे पुल	सङ्ख्या	२०	२०	३२	४१	४१				

सडक, पुल तथा यातायात										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौ			
		सडक नाली	कि.मि.	०	०	३	५	५		
		सडक पेटी	कि.मि.	०	०	०	०	०		

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

६.३ जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा

६.३.१ पृष्ठभूमि

जल विद्युत आर्थिक वृद्धि र आर्थिक रूपान्तरणको एक महत्वपूर्ण साधन हो । सुदुरपश्चिम प्रदेशमा दिगो र भरपर्दो विद्युतको पहुँच सबै नागरिकमा पुगिनसकेको र प्रदेश सरकारले उर्जा क्षेत्रलाई आर्थिक समृद्धिको सम्बाहक मानेको सन्दर्भमा जलविद्युत विकास र व्यवस्थापनमा प्रदेश सरकारको महत्वपूर्ण भूमिका आवश्यक छ । नेपालको संविधानले जनसहभागितामा आधारित स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिंदै जलस्रोतको बहुउपयोगी विकास गर्ने नीतिगत व्यवस्था गरेको छ ।

गाउँपालिका भित्र विजुली बस्तीको रूपमा प्रयोग गर्ने घरपरिवार ६२ प्रतिशत रहेको छ । गाउँक्षेत्रका ६५ प्रतिशत घरधुरीहरूमा वैकल्पिक सौर्य उर्जा मार्फत विद्युत आपूर्ति भएको छ । केही वडाका बस्तीहरूमा सामुदायिक विद्युतीकरण मार्फत विद्युत आपूर्ति भएको छ । विद्युत आपूर्तिको लागि गाउँपालिकाले रास्ट्रिय प्रसारण लाइनलाई जोड्ने कार्यलाई तिब्रता दिएको छ । गाउँपालिका क्षेत्रमा १ प्रतिशत घरपरिवार एल.पि.ग्यासबाट खाना पकाउने गर्दछन् भने खाना पकाउनका लागि दाउरा प्रयोग गर्ने करिब ९९ प्रतिशत रहेका छन् । सुधारिएको चुलो प्रयोग गर्ने घरधुरीको सङ्ख्यामा वृद्धि हुँदै गएको छ ।

६.३.२ समस्या तथा चुनौती

गाउँपालिकाका सबै स्थानमा रास्ट्रिय प्रसारण लाइनको विद्युत सेवा उपलब्ध हुन सकेको छैन भने उपलब्ध विद्युत सेवा पनि नियमित र व्यवस्थित हुन सकेको छैन । स्वच्छ उर्जाको रूपमा गोबर ग्यास, वायो बिक्रेट र धुवाँ रहित सुधारिएको चुलोको उपयोग पर्याप्त मात्रामा हुन सकेको छैन । अधिकांश वडाहरूमा परम्परागत रूपमा दाउराबाट खाना पकाउने गरिएको छ । वस्ती विकास, शहरीकरण तथा आर्थिक गतिविधिको विस्तारका कारण बढ्दै गएको विद्युतको माग बढ्दै गए अनुसार विद्युत आपूर्ति गर्नु, र भौगोलिक बिकटता रहेका र ग्रामीणस्तरमा छरिएको बस्तीहरूमा विद्युतीकरण गर्नु चुनौतीको रूपमा रहेका छन् ।

६.३.३ संभावना तथा अवसर

गाउँक्षेत्रमा जलविद्युत उत्पादनकोलागि उपयुक्त भौगोलिक अवस्था र जलस्रोतको उपलब्धता रहेकोछ । मकरीगाड तथा अपि हाइड्रो परियोजना पुरा भए पछि विद्युत आपूर्तिमा ठूलो योगदान हुनेछ । जनसमुदायमा ऊर्जाको आवश्यकता बारे चेतना अभिवृद्धि भएको अवस्था छ । ऊर्जा विकासबाट भौतिक, आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाको विकास भई आर्थिक समुन्नति तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुने देखिन्छ ।

आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरी परम्परागत व्यवहारलाई परिवर्तन गरी उत्पादनलाई वृद्धि गर्न सकिन्छ । ऊर्जा विकासबाट साना तथा घरेलु र ठूला उद्योग स्थापना तथा सञ्चालनमा सहजता भै औद्योगिक विकास गर्न सहज हुनेछ । फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि ठोस फोहरको प्रशोधनबाट मिथेन ग्याँस उत्पादन गरी बिक्री गर्ने सम्भावना रहेको छ ।

६.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

नवीकरणीय तथा वैकल्पिक ऊर्जाको उत्पादन र उपभोगमा दक्षता बढाई वातावरण मैत्री, दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँचमा वृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य

१. ऊर्जाको उपभोगमा दक्षता बढाई वातावरण—मैत्री, दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँचमा वृद्धि गर्नु ।
२. परम्परागत ऊर्जाको सट्टामा वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगमा वृद्धि गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका १८: ऊर्जाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: ऊर्जाको उपभोगमा दक्षता बढाई वातावरण—मैत्री, दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँचमा वृद्धि गर्नु । १.१: ऊर्जा क्षेत्रको संस्थागत संरचना तयार गरी दिगो र अधिकतम उपयोगको आधार तयार गर्ने । १.२: उपलब्ध सम्पूर्ण ऊर्जा स्रोतको पहिचान, उत्पादन, वर्तमान तथा भविष्यमा ऊर्जाको माग र आपूर्ति सम्बन्धी डाटाबेस तयार गरी संस्थागत विकासमा जोड दिने ।	१. संघीय स्वरूप अनुसार ऊर्जा क्षेत्रको स्थानीय स्तरमा संस्थागत संरचना तयार गरिनेछ । २. संगठनात्मक संरचना अनुसार विद्युत जडान गर्ने र मर्मत सम्भार गर्न तालिम प्राप्त दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गरी उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ । ३. विद्युत वितरण लाइनमा उच्च क्षमता तथा गुणस्तरीय ट्रान्स्फर्मरहरू प्रतिस्थापन गरिनेछ । ४. घरायसी प्रयोजनकालागि अधिकतम ऊर्जा प्रयोग गर्ने परिवारलाई सम्मान/प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ । १. गाउँपालिकामा ऊर्जाको स्रोत पहिचान, कुल सम्भाव्य जलविद्युत क्षमता, माग र आपूर्तिको अध्ययन गरिनेछ । २. उत्पादित ऊर्जा, वर्तमान तथा भविष्यको माग र आपूर्तिको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी डाटाबेस तयार गरिनेछ । ३. निर्माण सम्पन्न भई सञ्चालनमा रहेका लघु तथा साना जलविद्युत आयोजनाको मर्मत, सम्भार र संस्थागत विकास गरिनेछ । ४. यस क्षेत्रमा रहेका मुख्य ऊर्जा उत्पादन केन्द्र सम्मको सडक र प्रसारण लाइनको सञ्जाल निर्माण गरिनेछ ।
उद्देश्य २: परम्परागत ऊर्जाको सट्टामा वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगमा वृद्धि गर्नु । २.१: ऊर्जाको प्रयोगलाई दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र प्रभावकारी रूपमा विकास गरी बहुउपयोगि बनाउने ।	१. ऊर्जाको खपत प्रभावकारी ढङ्गबाट गर्नकालागि विशेष सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. सार्वजनिक संस्था वा स्थानहरू जस्तै, अस्पताल, विद्यालय, धार्मिकस्थल, सडक, पर्यटक्य स्थल, आदिमा आधारभूत ऊर्जाको नियमित आपूर्ति गर्न सौर्य ऊर्जा जडान गरिनेछ । ३. विद्युतीय चुलो प्रयोग गर्न सहूलियत ऋण/अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ । ४. कृषि तथा शहरी क्षेत्रबाट निस्कने फोहरजन्य वस्तुबाट वायोग्यास तथा प्राङ्गारिक मल उत्पादन तथा प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ । ५. सिँचाई तथा खानेपानीको पहुँच पुऱ्याउन सम्भावना नरहेका क्षेत्रमा सौर्य ऊर्जाको प्रयोग गरी लिफ्ट खानेपानीको सञ्चालन गरिनेछ । ६. जलविद्युत, वैकल्पिक ऊर्जाको अधिकतम प्रयोग गरी दैनिक जीवनयापनमा सहजता ल्याउदै परम्परागत ईन्धनको प्रयोग घटाइनेछ । ७. वैकल्पिक ऊर्जा क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्न बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रबाट सहूलियत दरमा ऋणको व्यवस्था गरिनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायू संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
	जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा				६५००	८२००	१०५००	१३२००	१८५००	५६९००						
२	आधुनिक चुलो वितरण	एकमुष्ट			६००	६००	६००	६००	६००	३०००		७	९		२	१
१	विद्युत उत्पादन तथा विद्युतीकरण अपिहिमाल गाउँपालिका भरी	एकमुष्ट			५०००	७०००	९०००	१२०००	१७०००	५००००		७	९		२	१
२	सौर्य बत्ती जडान (मन्दिर, सार्वजनिक स्थल, वडा कार्यालय)	एकमुष्ट			६००	६००	६००	६००	६००	३०००		७	९		३	२
२	वैकल्पिक ऊर्जा सचेतना	एकमुष्ट			३००		३००		३००	९००		७	९		३	३

६.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौँ			
प्रभाव	परम्परागत ऊर्जाको प्रतिस्थापन गरी वैकल्पिक ऊर्जा प्रयोगमा बृद्धि भएको हुनेछ ।	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	६२	६५	८५	१००	१००	गाउँपालिका प्रोफाइल, प्राविधिक शाखा, सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन	सम्बन्धित कार्यलयहरूले आफूलाई समसामयिक अध्यावधिक गरेको हुने, उर्जा पूर्वाधारमा
असर	नविकरणिय तथा वैकल्पिक ऊर्जाको उत्पादन र उपभोगमा ऊर्जा दक्षता बढाई वातावरण मैत्री, दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँचमा बृद्धि हुनेछ ।	जलविद्युत् उत्पादन (जडित क्षमता)	मेगावाट	०	०	०	१५	१५		
		प्रतिव्यक्ति विद्युत् उपभोग (वाट प्रति घण्टा)	घण्टा	५	२५	३५	५०	५०		

जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौं			
		लघु जल विद्युत उत्पादन क्षमता	किलोवाट	६५०	६५०	६५०	६५०	६५०		
प्रतिफल	ऊर्जा वितरण प्रणालीलाई प्रभावकारी एवम् भरपर्दो बनाई विद्युत पहुँचमा वृद्धि गरी खपत बढाइनेछ ।	श्री फेज लाइनको बिस्तार	प्रतिशत	०	१०	३०	५०	५०		
		राष्ट्रिय प्रसारण लाइन मार्फत विद्युतीकरण भएको परिवार	प्रतिशत	०	५	४०	६०	६०		
		खाना पकाउने इन्धनका रूपमा बिद्युत प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	०	०	१	३	३		
	वैकल्पिक ऊर्जाको बिस्तार गरी दिगो, भरपर्दो गुणस्तरीय र प्रभावकारी रूपमा विकास गरी बहुउपयोगि बनाइने छ ।	सोलार उर्जा प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	६५	७०	६०	४०	४०		
		सोलार उर्जा उत्पादन	कि.वा.	३००	३५०	३००	१००	१००		
		बायोग्यास (गोबरग्यास) प्रयोग गर्ने घरपरिवार	सङ्ख्या	०	०	५	१०	१०		

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

६.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

६.४.१ पृष्ठभूमि

अपिहिमाल गाउँपालिकाका वडा नं. ४ र ५ मा सूचना तथा प्रविधिको उपयोगको अवस्था राम्रो रहेको छ भने बाँकी वडाहरूमा यसको अवस्थामा सुधार ल्याउन अत्यावश्यक छ । सबै वडाहरूमा एन.टि.सि र एन सेलको सामान्य सुविधा उपलब्ध भएको देखिएको छ । गाउँ क्षेत्रका सबै वडामा मोबाइल फोन सेवाको सुविधा पुगेता पनि सेवा पहुँच भने ८० प्रतिशत मात्रै छ । अष्टिकल फाइबर विस्तार हुन नसक्दा इन्टरनेट सुविधा एकदमै कमजोर छ भने वडास्तरबाट प्रवाह हुने अनलाइन सेवाहरू सबै वडाहरूमा सुचारु हुन सकेको छैन साथै ५ प्रतिशत भन्दा कम मानिस मात्र इन्टरनेटको पहुँचमा रहेको देखिन्छ ।

गाउँपालिकामा पत्रपत्रिका तथा एफ.एम.स्टेशनहरूले सञ्चार सुविधा पुऱ्याएका भएता पनि यस गाउँपालिकाबाट दैनिक रूपमा प्रकाशन हुने कुनै पत्रपत्रिका तथा एफ.एम.स्टेशनहरू नरहेको साथै गाउँबासीलाई सूचना प्रवाह गर्न स्थानीय एफ.एम. को आवश्यकता रहेको देखिन्छ । यद्यपि, टेलिभिजन, केवल नेटवर्क, र इन्टरनेटको सरल पहुँचका कारण सूचना तथा सञ्चार विकास दिनानुदिन बढ्दै गइरहेको छ ।

६.४.२ समस्या तथा चुनौती

भौगोलिक बिकटताको कारण सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तारलाई दुर्गम वडासम्म द्रुतता दिन समस्या भएको छ । सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको पर्याप्त उपयोग हुन सकेको छैन । सूचना तथा सञ्चारको संरचनागत विकासका पूर्वाधारमा कमी देखिन्छ । सूचना प्रविधिको विकास र साइबर सुरक्षाको लागि पर्याप्त संरचनागत व्यवस्था भएको भने छैन । केही स्थानहरूमा मोबाइल नेटवर्क अनियमित तथा ज्यादै कमजोर भएकाले सेवा प्रयोग एवं वडा कार्यालयको सेवा प्रवाहमा समेत बाधा पुगेको छ । हालसम्म अष्टिकल फाइबर पुग्न सकेको छैन ।

अष्टिकल फाइबर विस्तारमा गति दिने कार्य, सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रमा विकसित नवीनतम प्रविधि समय सापेक्ष प्रयोगमा ल्याउने कार्य, विद्युत प्रसारण भरपर्दो बनाउने कार्य, गाउँ क्षेत्रको ऐतिहासिक महत्वका वस्तु र सेवाहरूलाई डिजिटल अर्काइभमा सुरक्षित राख्ने कार्य, साइबर सुरक्षा सम्बन्धी संस्थागत संरचना तयार गरी आम जनतामा यस सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्य, र सामाजिक सञ्जालको वृद्धिसँगै यसमा बढ्दै गएको दुरुपयोग तथा विकृतिलाई रोक्ने कार्य चुनौती पूर्ण देखिएको छ ।

६.४.३ संभावना तथा अबसर

विद्यमान योजना तथा नीति अनुरूप गाउँलाई सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मैत्री बनाउन सकिन्छ । स्थानीय संचार माध्यम र संचारकर्मीको क्षमता विकास गरी गाउँलाई मिडियामैत्री बनाउन सकिन्छ । आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी गाउँपालिकाको प्रशासनिक लगायत दैनिक कामकाजका प्रणालीहरू सहज एवम् चुस्त बनाउन सकिने सम्भावना प्रशस्त छ ।

विद्यालय तथा स्वास्थ्य केन्द्र लगायत सम्पूर्ण सार्वजनिक संस्थाहरूको कार्य प्रणालीलाई सूचना प्रविधिको प्रयोगबाट थप चुस्त दुरुस्त र प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ । प्रविधिको भरपूर उपयोग गरी पर्यटकीय, कला, भाषा तथा संस्कृतिको दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण स्थलहरूको संरक्षण एवम् प्रवर्द्धन गर्न सकिने र सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई थप प्रभावकारी बनाउन

सकिने देखिन्छ । सूचना तथा संचारको विकासले समग्र आर्थिक विकासको गतिविधिलाई पारदर्शी, चुस्त दुरुस्त र प्रभावकारी बनाउन टेवा पुऱ्याउनेछ ।

६.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास गर्दै सबै नागरिकको पहुँच तथा उच्चतम उपयोग सुनिश्चित गरी आमनागरिकको जीवनस्तरलाई सहज बनाउने ।

उद्देश्य

१. आम सञ्चार माध्यमलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, विश्वसनीय बनाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र सेवाहरू सबै नागरिकको पहुँचमा पुऱ्याउनु ।
२. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सेवालाई सर्वसुलभ, गुणस्तरीय र भरपर्दो बनाई प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका १९: सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: आम सञ्चार माध्यमलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, विश्वसनीय बनाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र सेवाहरू सबै नागरिकको पहुँचमा पुऱ्याउनु ।	
१.१: सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी नयाँ खोज तथा अनुसन्धान र विकासको लागि कानुनी आधार तयार गर्ने ।	१. सञ्चार माध्यमसँग साझेदारीको नीतिलाई प्रभावकारी बनाइनेछ । २. सूचना प्रविधि क्षेत्रको विकासकालागि निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन र प्रवर्द्धन गर्न सहजीकरण गरिनेछ । ३. केवलमा आधारित सञ्चार प्रविधिलाई ताररहित प्रविधिमा रूपान्तर गर्न विभिन्न अध्ययन गरिनेछ ।
१.२: बजार तथा चलचित्र क्षेत्रको पूर्वाधार विकास गरी उद्योगको रूपमा विकास तथा प्रवर्द्धन गर्ने ।	१. यस क्षेत्रलाई परिचित गराउने खालका भाषिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक तथा सामाजिक पृष्ठभूमि झल्कने प्रवर्धनात्मक सूचनाका सामग्रीहरूको निर्माण र निर्माण भएका सामग्रीहरूको डिजिटलाइजेशन गरी यस क्षेत्रको विकासलाई टेवा पुऱ्याउन सूचना तथा सञ्चार प्रविधि युक्त पर्यटकीय योजना बनाइनेछ । २. यस क्षेत्रको कला संस्कृतिको पहिचानमा जोड दिई मौलिक, सामाजिक तथा गुणस्तरीय लघु चलचित्र तथा डकुमेन्ट्री निर्माणलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । ३. टेलीमेडिसिन केन्द्रको स्थापना गरी सबै नागरिकलाई घरमै बसी स्वास्थ्य उपचार सम्बन्धी परामर्श सेवा लिने अवसरको सुनिश्चितता गरिनेछ । ४. विज्ञापन बजारको व्यवस्थापन एवम् नियमन गर्न नियामक निकायको स्थापना तथा सञ्चालन गरिनेछ । ५. सार्वजनिक क्षेत्रबाट प्रचार प्रसार हुने विज्ञापनमा समानुपातिक वितरण प्रणालीको व्यवस्था गरिनेछ ।
१.३: समग्र प्रविधिका विकासकालागि डिजिटलाइजेशन मार्फत् सामाजिक, आर्थिक र शासकीय व्यवस्थामा सुधार गर्ने ।	१. सार्वजनिक तथा निजी सेवाहरू क्रमशः सफ्टवेयर अनलाइन मार्फत् सूचना तथा सेवा प्रदान गरिनेछ । २. सञ्चार तथा सूचना प्रविधिको विकासकालागि स्थानीय प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनको आधार तयार गरिनेछ । ३. डिजिटल डिभाइड कम गर्नकोलागि डिजिटल साक्षरता र सचेतना अभिवृद्धिलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । ४. सूचना प्रविधिलाई शिक्षा र आधुनिक प्रविधिमा उपयोग गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	५. सूचना प्रविधिको प्रयोग मार्फत स्थानीय भाषा, संस्कृति तथा मौलिकताको संरक्षण गरिनेछ । ६. आधारभूत तह देखि नै हरेक विद्यार्थीले कम्प्युटर तथा सूचना प्रविधि सम्बन्धी अध्ययन गर्न पाउने अवसरको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
उद्देश्य २: सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सेवालाई सर्वसुलभ, गुणस्तरीय र भरपर्दो बनाई प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्नु ।	
२.१: सूचना तथा सञ्चार सेवालाई प्रतिस्पर्धी, मर्यादित, सर्वसुलभ तथा नियमित पहुँचको स्थापना गरी सूचना प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्ने ।	१. गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा अप्टिकल फाइबरको विस्तार गरी इन्टरनेटको पहुँच सर्वसुलभ बनाइनेछ । २. सबै कार्यालयका वेबसाइट, इमेल, ट्वीटर, भाइबरजस्ता माध्यमबाट नागरिकको गुनासो प्राप्त तथा सुनुवाइ हुने व्यवस्था मिलाइनेछ । ३. सबै वडाहरूमा डिजिटल सूचना पाटीको व्यवस्था गरी सम्पूर्ण सूचना, क्रियाकलाप तथा गतिविधिहरूका बारेमा सुसूचित हुने अधिकारको सुनिश्चितता गरिनेछ । ४. सार्वजनिक आमसञ्चार माध्यमलाई स्वच्छ, प्रतिस्पर्धी, मर्यादित, उत्तरदायी र व्यावसायिक बनाइनेछ । ५. गाउँपालिकाका सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूलाई सूचना प्रविधि मैत्री बनाई सबैकालागि सहज एवम् सर्वसुलभ सेवाको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
२.२: सूचनामा सम्पूर्ण नागरिकहरूको पहुँच र सञ्चार प्रविधिको उच्चतम प्रयोगको सुनिश्चितता गर्ने ।	१. सञ्चार क्षेत्रकालागि विद्यमान भौतिक संरचनामा आवश्यकता अनुसार थप संरचना विस्तार गरिनेछ । २. गाउँपालिकाका सबै ठाउँमा टेलिफोन सेवाको नेटवर्क उपलब्ध हुन सक्ने गरी आवश्यकता अनुरूप मोबाइल टावरको विस्तार गरिनेछ । ३. गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा स्थानीय तथा राष्ट्रिय पत्र-पत्रिकाहरूको ताजा खबर नियमित रूपमा अनलाइन संस्करणमा समेत पढ्न पाउने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
	सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि				५२००	४३००	६१००	४१००	४१००	२३८००						
१	सूचना प्रविधि केन्द्र स्थापना तथा संचालन	सङ्ख्या		१	४००	१००	१००	१००	१००	८००		८	९		२	३
२	सार्वजनिक स्थानमा निशुल्क वाइफाई	सङ्ख्या			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		८	९		२	३
१	सिसी टिभी जडान तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम	सङ्ख्या		१०	३००	७००				१०००		८	९		२	३
२	संचार क्षेत्र (मोबाइल तथा इन्टरनेट क्षमता) स्तरोन्नती एवं क्षमता सुधार	एकमुष्ट			२०००	२०००				४०००		८	९		२	३
१	सार्वजनिक तथा सरकारी कार्यालयहरूमा इन्टरनेट व्यवस्थापन	एकमुष्ट			१०००					१०००		१६	८		२	३
२	अपि हिमाल चिनारी भिडियो प्रोफाइल तथा लघु चलचित्र तयार	सङ्ख्या					२५००			२५००		१६	८		२	३
१	सार्वजनिक सेवा प्रदानलाई प्रविधिमा आधारित सफ्टवेयर निर्माण	एकमुष्ट						२५००	२५००	५०००		८	९		२	३
१	प्रविधि मैत्री पालिका निर्माणका लागि आवश्यक पूर्वाधार विकास	एकमुष्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		१६	८		२	३
२	प्राविधिक अध्ययन गरी उपयुक्त ठाउँमा टेलिफोन टावरको निर्माण	एकमुष्ट					२०००			२०००		९	३		२	३

६.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सञ्चार तथा सूचना प्रविधि										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जेखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौँ			
प्रभाव	सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास मार्फत पालिकाबासीको जीवनस्तरमा सहजता हुनेछ ।	मोबाइल नेटवर्क कभरेज क्षेत्र	प्रतिशत	६५	७०	९५	१००	१००	गाउँपालिका प्रोफाइल, सूचना प्रविधि शाखा	सूचना प्रविधिमा थप लगानी विद्धि भएको हुने सम्पूर्ण सेवा प्रवाह प्रविधि मैत्री भएको हुने
		ईन्टरनेटमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	१	५	२५	५०	५०		
असर	सूचना तथा सञ्चार सेवालाई प्रतिस्पर्धी, मर्यादित, सर्वसुलभ तथा नियमित पहुँचको स्थापना गरी सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग भएको हुनेछ ।	उद्यम व्यवसायमा सूचना प्रविधि प्रयोग गर्ने व्यक्ति	प्रतिशत	४५	२	५	१०	१०		
		टेलिफोन /मोबाइल प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	८५	आवश्यकता अनुसार सबै					
		अप्टिकल फाइबरको विस्तार	प्रतिशत	०	सबै वडामा					
प्रतिफल	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी नया खोज तथा अनुसन्धान र विकासको लागि कानुनी आधार तयार हुनेछ ।	सूचना प्रविधि नियमन कानुन निर्माण	सङ्ख्या	०	१	१	१	१		
		ईन्टरनेट उपलब्ध भएका विद्यालय	सङ्ख्या	०	सबै विद्यालयहरूमा					
	समग्र प्रविधिका विकासकालागि डिजिटाइजेसन मार्फत सामाजिक, आर्थिक र शासकीय व्यवस्थामा सुधार भएको हुने ।	ईन्टरनेट उपलब्ध भएका सरकारी कार्यालयहरू	सङ्ख्या	५	सबै सरकारी कार्यालयहरूमा					
		फ्रि वाईफाई उपलब्ध भएका सार्वजनिक स्थलहरू	स्थान	०	१	३	५	५		
		ई-कक्षा सञ्चालन गर्ने विद्यालयहरू	सङ्ख्या	०	मावि स्तरका सबै विद्यालयहरूमा					
		डिजिटल सूचना पाटी	सङ्ख्या	०	८	८	८	८		
	सूचनामा सम्पूर्ण नागरिकहरूको पहुँच र सञ्चार प्रविधिको उच्चतम प्रयोगको सुनिश्चित हुनेछ ।	सञ्चारका कुनै एक साधन उपलब्ध घरघुरी	प्रतिशत	९०	९५	१००	१००	१००		
राष्ट्रिय पत्रपत्रिका नियमित रूपमा उपलब्ध हुने सार्वजनिक पुस्तकालय		सङ्ख्या	०		१		१			

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

परिच्छेद ७: वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र

मानव र प्रकृति बीच गहिरो र अन्योन्याश्रित सम्बन्ध छ । प्राकृतिक श्रोतको दिगो व्यवस्थापन विना मानव जीवन संभव छैन । वन संरक्षण, भूतथा जलाधार संरक्षण, जैविक विविधताको व्यवस्थापन तथा संरक्षण, वातावरण व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन र विपद् व्यवस्थापन जस्ता विषयहरू गाउँपालिकाको कार्यक्षेत्र भित्र पर्दछन् । दिगो विकास र विपद् उत्थानशीलतामा अभिवृद्धि नै अपिहिमालको विकासको समृद्धि भन्ने अभियानका साथ उद्देश्य, नीति र कार्यक्रम निर्धारण गरिएको छ ।

७.१ वन तथा जैविक विविधता

७.१.१ पृष्ठभूमि

यस गाउँपालिकामा वन जंगलको अवस्था राम्रो देखिन्छ । गाउँपालिकाको कूल भूभाग मध्ये करिब ३५.१५ प्रतिशत भाग वन जंगलले ओगटेको छ । त्यसै गरि ३१.८५ भु-भाग घाँसे मैदान, २२.३५ बाँझो जमिन, ५.७५ झाडी क्षेत्र रहेको देखिन्छ भने खेतीयोग्य जमिनको हिस्सा २.१५ मात्र रहेको देखिन्छ भने अन्यमा वालुवा क्षेत्र, ताल तलैया, हिमनदी र चट्टान क्षेत्र एकदमै कम रहेको देखिन्छ ।

हिमाली क्षेत्रमा रहेका यस गाउँपालिकामा चौलानी नदी, गौलागाड, कापुखोला, घट्टेखोला, सेलाखोला, गोथीगाड, भिडखोला लगायत कुरमुल खोला किनारमा समाशितोष्ण देखि टुन्ड्रा प्रकृतिको हावापानी भएको वन जंगल फैलिएर रहेको पाइन्छ । यहाँ मुख्य गरी धुपी सल्ला, बाँझ, उतिस, चिलाउने, कटुस, वर, पीपल जातका प्रजातिहरू पाइन्छ । यसैगरी कोइली, मैना, सुगा, टुकुर, लुईँचे, गौथली, काग, भँगेरा, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिवे, भ्याकुर, फिस्टो, रुपी, गिद्ध, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तिन्ना, धोबी चरो, हाडफोरुवा आदि तथा घस्रने जीवहरूमा, हरेउ, सुनगोहोरो, छेपारो, भित्ती, सर्प, गडचौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदि जातका चराचुरुङ्गीहरू पाइन्छन् । यहाँका जंगलहरू बस्तीदेखि टाढा, अपायक स्थानमा घना र उत्तम छन् भने बस्ती नजिक रहेका वन क्षेत्रहरू विगतमा विनाशको क्रममा रहेतापनि हाल क्रमशः सुधारको क्रममा छन् ।

भूउपयोगको दृष्टिकोणले नदी तथा ताल क्षेत्रले जैविक विविधताको संरक्षणमा निकै महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको देखिन्छ । गाउँक्षेत्रमा रहेको चौलानी नदी, गौलागाड, कापुखोला, घट्टेखोला, सेलाखोला, गोथीगाड, भिडखोला लगायतका खोला तथा अन्य साना खोल्सा आदिले यस क्षेत्रको जैविक विविधताको संरक्षणमा निकै ठुलो योगदान पुऱ्याएका छन् ।

७.१.२ समस्या तथा चुनौती

जमीनमा ब्यक्तिगत स्वामित्वको प्रभुत्व रहे सम्म बैज्ञानिक भूउपयोगको अवधारणा अनुसार योजना कार्यान्वयन हुन कठिन देखिएको छ । वनमा आधारित उपभोक्ता समितिहरू मार्फत मिचाहा प्रजातिको बोट विरूवालाई नियन्त्रण गर्दै नर्सरी विस्तार, वृक्षारोपण, रिचार्ज पोखरी निर्माण, अर्नीरखा, झाडी सफाई जस्ता क्रियाकलापहरूबाट जैविक सम्पदाको संरक्षणका प्रयास पूर्ण सफल हुन सकेका छैनन् । वृक्षारोपण, वन नर्सरी, जडीवुटीको व्यावसायिक खेती अपेक्षित रूपमा विस्तार भएको छैन । वन्यजन्तुहरू खासगरी बाँदर, र दुम्सीबाट खेतीपाती एवं बालीनालीहरू क्षती हुने गरेको छ । सडकको दायीं बायाँ वृक्षारोपण गर्न बाँकी छ । ग्रामीण सडकहरू समेत वायोइन्जिनियरिङ्ग प्रविधिबाट निर्माण हुन सकेको अवस्था छैन । कतिपय खोलानालामा माछा मार्न विषको अत्यधिक प्रयोग हुने गरेकाले जल प्रदुषण बढ्दो समस्याको रूपमा रहेको छ ।

वन तथा जैविक विविधताको संरक्षणकालागि गाउँपालिका तहलाई जिम्मेवार बनाउनु भौतिक विकास र वन संरक्षण कार्यका बीच उत्पन्न हुने द्वन्द्वको व्यवस्थापन गर्नु, स्थानीय जनतामा वन तथा जैविक विविधताको संरक्षणबारे ज्ञान अभिवृद्ध गरी सहकार्य गर्नु, छाडा चरिचरन, वन फाडनी, अव्यवस्थित वस्ती, र आगलागी जस्ता क्रियाकलापहरू नियन्त्रण गर्नु यस क्षेत्रका मुख्य चुनौती हुन् ।

७.१.३ संभावना तथा अबसर

व्यवहारिक तथा दिगो भूउपयोग नीति तथा यसको कार्यान्वयनबाट यस क्षेत्रको जैविक विविधताको संरक्षण गर्न सकिन्छ । यसबाट उर्वर कृषि भूमि र वन जंगलको निकै हद सम्म संरक्षण र उपयोग गर्न सकिन्छ । हरित पूर्वाधार विकासको अवधारणालाई आयोजना क्रममा आत्मसाथ गर्न सकिन्छ । वनमा आधारित सहकारी संस्था मार्फत वन पैदावार संकलन, प्रशोधन केन्द्र तथा बजारको व्यवस्थापन गर्न, र होमस्टे संचालन गरी वन पैदावारबाट रोजगारी तथा आय आर्जनका अवसरहरू श्रृजना गर्न सकिने अवस्था छ । सामुदायिक र कबुलियती वनको विकास र विस्तारमा महिला, विपन्न, र दलितहरूको सहभागिता बढाउँदै जीविकोपार्जनमा टेवा पुग्ने देखिन्छ । वन पैदावारमा आधारित जडीबुटी खेती तथा उद्यमशीलता विकास गर्दै सहकारी संस्थाका सदस्यहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न सकिन्छ । वन तथा काठजन्य लघुउद्योग तथा व्यवसायहरू स्थापना गरी आर्थिक आर्जन गर्न सकिन्छ । स्थानीय स्तरमा कृषि, वन तथा पशुपालन व्यवसायको विकासका प्रशस्त सम्भावनालाई परिचालन गरी प्राकृतिक वातावरण तथा वन्यजन्तुको संरक्षण गर्न समेत सकिन्छ ।

वन क्षेत्रलाई संरक्षण तथा आम्दानीमुखि बनाउन सामूदायीक वन, कबुलियत वन सँग सहकार्य गरी वन कृषि कार्यको प्रवर्द्धन गर्ने, वन सम्पदा तथा वन्य जीवजन्तुको उचित संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोग गर्न सकेको खण्डमा आय आर्जनको महत्वपूर्ण श्रोतको रूपमा विकास गर्न सकिने प्रचुर संभावना रहेको छ ।

७.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

गाउँ क्षेत्रका वनको उचित व्यवस्थापन र जैविक विविधताको संरक्षणका माध्यमबाट जीवनस्तरमा सुधार गर्ने ।

उद्देश्य

१. स्थानीय वनको संरक्षण र वैज्ञानिक व्यवस्थापन, वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन गर्नु ।
२. वन क्षेत्रको वैज्ञानिक व्यवस्थापनबाट वन र जैविक विविधता सहित वन पैदावारको उचित उपयोग गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका २०: वन तथा भूसंरक्षणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: स्थानीय वनको संरक्षण र वैज्ञानिक व्यवस्थापन वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन गर्नु।	
२.१: वनलाई उत्पादनमुखी बनाई वनजन्य उत्पादनको व्यवसायीकरण गर्ने ।	१. वनभित्रका ढलेका तथा सुकेका रुखहरू बिक्रीवितरणको व्यवस्था गरिनेछ । २. काठजन्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन र उपयोगमा विविधीकरण र प्रविधि विकास गरी नयाँ रोजगारी र उत्पादनका क्षेत्र सिर्जना गरिनेछ । ३. गैर काष्ठ वन पैदावारको प्रबल सम्भावना भएको खेती विस्तार तथा बजारीकरण गरिनेछ । ४. जडीबुटी प्रशोधन उद्योग स्थापना गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. वन्यजन्तु पालन, प्रजनन तथा व्यवसायीकरणकालागि स्थानीय जनतालाई प्रेरित गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
१.२: समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार वनको संरक्षण गर्ने ।	६. वनजन्य व्यवसायप्रति स्थानीय युवायुवतीको आकर्षण बढाउन आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक विद्यार्थीहरूलाई वनविज्ञान विषयमा अध्ययन गर्न आर्थिक सहयोग गरिनेछ । १. स्थानीय जनतालाई वनको महत्त्व र यसका फाइदाबारे जानकारी गराइनेछ । २. वनको सीमा निर्धारण गरी तारबार गरिनेछ । ३. खाली भूभागमा वृक्षारोपण गरिनेछ । ४. वन नर्सरी स्थापना गरिनेछ । ५. सामुदायिक वनहरूका कार्ययोजना अनुसार वनको संरक्षण गरिनेछ । ६. स्थानीय जनतालाई फलफूलका विरूवाहरू वितरण गरिनेछ । ७. तालिम, गोष्ठी, अध्ययन भ्रमण आदिका माध्यमबाट उपभोक्ता समितिका सदस्यहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
उद्देश्य २: वन क्षेत्रको वैज्ञानिक व्यवस्थापनबाट वन र जैविक विविधता सहित वन पैदावारको उचित उपयोग गर्नु ।	
२.१: जैविक विविधताको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने ।	१. वनमा आधारित उपभोक्ता समितिहरू मार्फत मिचाहा प्रजातिको बोट विरूवालाई नियन्त्रण गर्दै नर्सरी विस्तार, वृक्षारोपण, रिचार्ज पोखरी निर्माण, अग्नीरेखा, झाडी सफाई जस्ता क्रियाकलापहरूबाट जैविक सम्पदाको संरक्षण गरिनेछ । २. वन्य जन्तुहरूबाट हुनसक्ने सम्भावित क्षति न्यूनीकरण गर्न जंगल क्षेत्रमै उपयुक्त हुने घाँस, विरूवा, फलफूलहरू रोपण गरी वनयजन्तुको आहारा व्यवस्था मिलाइनेछ । ३. व्यावसायिक मूल्य भएका जडीवुटी लगायतका बोट विरूवाहरूको व्यापक वृक्षारोपण गरी जैविक विविधताको संरक्षण गर्दै दिगो उपयोगमा जोड दिइनेछ । ४. छाडा चरिचरन, वन फाडनी गरी वस्ती विकास, आगलागी जस्ता क्रियाकलापहरूलाई पूर्ण बन्देज लगाई दण्ड जरिवानाको व्यवस्था गरिनेछ ।
२.२: बाह्य र आन्तरिक स्रोतसाधनको परिचालन गर्ने ।	१. योजनाहरूको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन गर्न संघीय र प्रदेश सरकारसमक्ष अनुरोध गरिनेछ । २. गैरसरकारी संस्थाहरूलाई वन तथा जैविक विविधताको संरक्षणका कार्यक्रमहरूमा लगानी गर्न आह्वान गरिनेछ । ३. गाउँको वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत रकम वन तथा भूसंरक्षण क्षेत्रका कार्यक्रमकालागि छुट्याइनेछ । ४. वनजन्य उद्योगको विकास र व्यवसायीकरणकालागि स्थानीय निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायू संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौं आ.व.	जम्मा						
	वन तथा जैविक विविधता				२७००	२७००	२७००	२७००	२७००	१३५००						
१	र्यासागुम्बा, कटुकी, सेतक चिनी, सतुवा, सिलाजित, गानानु, पाँचओले, डोलु जडीबुटी संरक्षण तथा पर्वद्धन	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		१५	७		३	१
२	सामुदायिक वनमा जडिबुटि खेति तथा संरक्षण तथा वृक्षारोपण	एकमुष्ट			७००	७००	७००	७००	७००	३५००		१५	७		३	१
२	सामुदायिक वनमा वृक्षारोपण तथा घेराबार	एकमुष्ट			१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	७५००		१५	७		३	१

७.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

वन तथा जैविक विविधता										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौँ			
प्रभाव	गाउँपालिका क्षेत्रका वनको उचित व्यवस्थापन, भूसंरक्षण र जैविक विविधताको संरक्षणका माध्यमबाट स्थानीय जनताको जीवनस्तरमा सुधार भएको हुनेछ ।	रुख विरुवाले ढाकेको वा हरियाली वा वन क्षेत्र	प्रतिशत	४०.८	४०.८	४०.८	४०.८	४०.८	इलाका वन कार्यालय, गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धित शाखा	वैज्ञानिक वन व्यवस्थापनको अवधारण अनुसार जैविक विविधता र वन पैदावारको उपयोग भएको हुने
		सामुदायिक वनबाट प्राप्त हुने राजस्व वृद्धि	प्रतिशत		१०	१०	१०	१०		
असर	वनलाई उत्पादनमुखी बनाई वनजन्य उत्पादनको व्यवसायीकरण भएको हुनेछ ।	स्थानीय फर्निचर उद्योग	सङ्ख्या	१	१	२	३	३		
		आयमूलक कार्य संचालित वन क्षेत्र	सङ्ख्या	१५	सबै सामुदायिक वनहरू					
प्रतिफल	समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार वनको संरक्षण हुनेछ ।	सामुदायिक वन सङ्ख्या	सङ्ख्या	१५	१५	१५	१५	१५		
		सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिका सदस्यको क्षमता अभिवृद्धि तालिम	सङ्ख्या	०	१	३	५	५		
		वार्षिक वृक्षारोपण	सङ्ख्या		५०००	१५०००	२५०००	२५०००		
	वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन गरी चोरी-निकासी तथा अतिक्रमण नियन्त्रण भएको हुनेछ ।	चोरी-निकासी नियन्त्रणकालागि नियमन इकाई गठन	सङ्ख्या	०	१	७	७	७		
		पालिकास्तरीय वन इकाई स्थापना	सङ्ख्या	१	१	१	१	१		
		जैविक विविधता युक्त क्षेत्र	सङ्ख्या	०	१	२	३	३		
		वन क्षेत्रको तारवार	कि.मि.	०	५	१५	३०	३०		
		लोप हुनलागेका बालीनालीको पुनस्थापन (बाली नाली को सङ्ख्या)	सङ्ख्या	०	१	३	५	५		

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

७.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

७.२.१ पृष्ठभूमि

यस गाउँपालिकामा वन जंगलको अवस्था राम्रो देखिन्छ । गाउँपालिकाले जलाधार व्यवस्थापनलाई जिविकोपार्जनसंग जोडेर जलउपयोग गुरुयोजना तथा जिविकोपार्जन कार्यक्रम तर्जुमा गरेको छ । यस गाउँपालिकाको मुख्य जलाधार क्षेत्र भनेको चौलानी नदी रहेको छ । स-साना खोलाहरू पनि हिमालय क्षेत्रबाट उत्पन्न भएका हुदा मुख्य खोलाहरूमा पानी पानीको मात्रा प्रयाप्त देखिन्छ । चौलानी नदी, गौलागाड, कापुखोला, घट्टेखोला, सेलाखोला, गोथीगाड, भिडखोला लगायत कुरमुल जस्ता स्रोतहरू यस गाउँपालिकाको लागि मुख्य श्रोतको रूपमा रहेका छन् । गाउँपालिकाका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र तथा वडाहरूमा फैलिएर रहेका जलस्रोत, नदी तथा खोलाहरूले प्रशस्त जलभण्डार गर्नुका साथै विभिन्न किसिमका जलचरहरू र पंछीहरूलाई सुरक्षित बासस्थानको रूपमा आश्रय दिइरहेको पाइन्छ नदी तथा नदीजन्य पदार्थ (ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा) को प्रचुरता रहेको भएता पनि पहुँच मार्ग अभाव साथै बजारको समस्या हुँदा बहुमुल्य नदीजन्य पदार्थ त्यसै खेर गइरहेको छ ।

७.२.२ समस्या तथा चुनौती

वन अतिक्रमण बढ्दै जानु, कटान, भू-क्षय, अनियन्त्रित चरिचरन, अनियन्त्रित ढुंगा/गिट्टी/बालुवा संकलन तथा निकासी हुनु, विस्तारित सडक सञ्जाल, फोहरमैला उत्सर्जन, प्लाष्टिकजन्य फोहर निष्कासन र अव्यवस्थित भौतिक निर्माणका कारण वायु र पानीजन्य प्रदूषण, विभिन्न सरोकारवाला तथा नियमनकारी निकायसँग समन्वय हुन नसक्नु, नागरिक सचेतना कम हुनु यहाँका प्रमुख समस्या हुन् ।

अवैज्ञानिक तरिकाले प्राकृतिक श्रोतको दोहन, वन क्षेत्रको विनास, जथाभावी सडक निर्माण, वातावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कन नगरी विकास निर्माणको काम हुनु जस्ता समस्या देखिएको छ भने परिणाम स्वरूप अनावृष्टि, अतिवृष्टि, पानीको मुहान सुकेर सुख्खाक्षेत्रको विस्तार भएको अवस्था छ । मानव वस्तीको विकास र बसाइँसराइको चापका साथै अनुत्पादक पशुहरूको अत्यधिक चरीचराउ र उपयोगले प्राकृतिक नदी-खोलामा भूक्षय भई पुरिने क्रम जारी छ भने अर्का तर्फ, खोलाको धार परिवर्तन गर्नु पनि थप संरक्षण चुनौती बनेको छ ।

७.२.३ संभावना तथा अवसर

गाउँपालिकामा माटोको बनावट, खेतीयोग्य जमिन, संरक्षित क्षेत्र, बस्तीयोग्य क्षेत्र आदिको विस्तृत अध्ययन गरी भुउपयोग योजनाका आधारमा समग्र गाउँपालिकाको बस्ती विकास तथा गाउँबासीहरूको आर्थिक स्तर वृद्धि गर्न र जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण गरी नमुना गाउँपालिका बनाउने ठूलो संभावना रहेको छ ।

गाउँक्षेत्रमा उपलब्ध जलाधार तथा सिमसार क्षेत्रको संरक्षण सहित स्थानीय समुदायलाई भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनमा थप जिम्मेवार र जवाफदेही बनाउन सकिने सम्भावना रहेको छ ।

७.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

अपिहिमाल गाउँपालिकाको भू-संरक्षण र जलाधार व्यवस्थापनद्वारा प्रकोप न्यूनीकरण गरी सुरक्षित पालिका निर्माण गर्ने ।

उद्देश्य

१. वैज्ञानिक व्यवस्थापनबाट भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापनको उचित उपयोग गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका २१: वन तथा भूसंरक्षणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: वैज्ञानिक व्यवस्थापनबाट भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापनको उचित उपयोग गर्नु ।	
१.१ भूमी संरक्षणका लागि वृक्षारोपण र मुहान संरक्षणको क्रियाकलाप मार्फत जलाधार व्यवस्थापन गर्ने ।	१. भूमि तथा जलाधार क्षेत्र संरक्षण क्षेत्रसँग सम्बन्धित स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गर्ने गरिनेछ । २. सडक निर्माण कार्य गर्दा एवम् प्राकृतिक उत्खनन गर्दा वातावरण प्रभाव मूल्यांकन गरी वातावरण जोगाउने उचित उपाय अवलम्बन गरिनेछ । ३. नदीजन्य लगायत प्राकृतिक श्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थको उत्खनन प्रशोधन तथा निकासी कार्यलाई मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा सहजीकरण गरिनेछ । ४. भएका वन सम्पदाको उपयोगको अवस्था अध्ययन गरी वन विकास तथा सिमसार क्षेत्रको गुरुयोजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ५. भू क्षय नियन्त्रणका लागि बायोइन्जिनियरिंग प्रविधिको उपयोग, सिमसार क्षेत्रको उचित संरक्षणका लागि वृक्षारोपण, पोखरी जस्ता अभियान संचालन गरी जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण गरिनेछ । ६. गाउँपालिकाले भूमी संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनको ठोस तथा दीर्घकासलन नीति लिइनेछ । ७. अनावृष्टी, अतिवृष्टी, अल्पवृष्टी रोक्न सूचना दिने संयंत्र स्थापना गरिनेछ ।
१.१ जैविक तथा स्थानीय प्रविधिलाई प्रवर्द्धन गरी भूसंरक्षण गर्ने ।	१. पैरो जाने तथा नदी कटान हुन विभिन्न वडाहरूमा बाँस, निगालो खेती तथा बायोइन्जिनियरिङ विधि प्रवर्द्धन गरी नदी कटान न्यूनीकरणमा दिगोपन सुनिश्चित गर्ने प्रयास गरिनेछ । २. वडा स्तरमा नर्सरी व्यवस्थापन गरी वृक्षारोपण कार्यक्रम विस्तार गरी खाली जमिन, भिरालोक्षेत्र तथा नदी किनारमा वृक्षारोपण गरिनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
	भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन				२५००	४०००	४०००	४०००	४०००	१८५००						
१	चरन क्षेत्र विकास	एकमुष्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		१५	७		३	१
१	भेडा च्याङ्गा चरण क्षेत्र व्यवस्थापन	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		१५	७		३	१
१	भूउपयोग नीति तथा क्षेत्र निर्धारण र कार्यान्वयन	सङ्ख्या		१	१०००	२५००	२५००	२५००	२५००	११०००		१५	७		३	१

७.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौ			
प्रभाव	गाउँपालिका क्षेत्र भित्र भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।	संरक्षित भूक्षय संवेदनशील क्षेत्र	सङ्ख्या	०	१	३	५	५	गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धित शाखा प्रतिवेदन	भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनका क्षेत्रमा थप कार्यक्रमहरू भएको हुने
असर	वातावरणमैत्री र जलवायु परिवर्तनसँग अनुकूलित हुने गरी स्वच्छ एवम् सफा वातावरण सहितका विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुनेछ ।	भूसंरक्षण कार्य योजना तयार भई कार्यान्वयन	सङ्ख्या	०	१	१	१	१		
		संरक्षित जलाधार क्षेत्र	सङ्ख्या	०	२	५	१०	१०		
प्रतिफल	भूसंरक्षण गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम हुनेछ ।	पहिरो नियन्त्रणकालागि तटबन्ध निर्माण	कि.मि.	२	१०	२५	४०	४०		
		संवेदनशील क्षेत्रको बाढी नियन्त्रण	सङ्ख्या	५	१०	२०	३०	३०		

भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौ			
	प्राकृतिक स्रोत साधनलगायत स्थानीय सम्पदाहरूको संरक्षण हुनेछ	स्थानीय विपद् तथा भुसंरक्षण योजना	सङ्ख्या	०	१	१	१	१		
	स्थानीय स्रोत साधनहरूमा बाढी तथा पहिरो पर्ने प्रभाव कम हुनेछ	बाढी तथा पहिरो जोखिम क्षेत्र पहिचान	सङ्ख्या	१५	१०	५	०	०		
		बाढी तथा पहिरो जोखिम क्षेत्र नक्साङ्कन	सङ्ख्या	०	१	१	१	१		

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

७.३ वातावरण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन

७.३.१ पृष्ठभूमि

गाउँपालिका क्षेत्रको अधिकांश क्षेत्र खुल्ला क्षेत्रको रूपमा वा हरियाली क्षेत्रको रहेको, ग्रामीण बजार केन्द्र रहेको र अन्य साना साना बस्तीहरूमात्र रहेको कारण ध्वनी, वायु तथा जल प्रदुषण नगन्य रहनु वातावरणका हिसावले उत्तम देखिन्छ । पालिकाको वातावरणलाई स्वस्थ र स्वच्छ राख्न प्रयास मात्रामा हरित क्षेत्रहरू रहेका छन् भने गाउँपालिकामा विभिन्न पर्यटकीय खुल्ला स्थल लगायतका सार्वजनिक स्थल, पाटी पौवा तथा चौताराहरूले पनि गाउँपालिकाको वातावरण लाई स्वच्छ तथा हराभरा राखेको छ ।

गाउँपालिकाले स्वच्छ तथा सफा वातावरणको निर्माण गर्न तथा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण र अनुकूलनका लागि अघि सारेका नीतिगत प्रयास सकारात्मक छन् । गाउँपालिकाका खाना पकाउनका लागि सुधरिएको चुलो प्रयोग गर्ने घरधुरी ३९७ रहेको छ । गाउँ क्षेत्रमा हरित पूर्वाधार विकासका ठूला आयोजनाहरू नभएता पनि बैकल्पिक उर्जा क्षेत्रमा नीतिगत रूपमा प्रवर्द्धन गर्ने, सौर्य उर्जालाई बढावा दिने, खाना पकाउने स्रोतको उपभोगमा दाउराको प्रयोग कम गर्दै जाने, एलपिजी ग्यास खरिदमा अनुदान उपलब्ध गराउने लगायतका कार्यक्रमहरू भैरहेको अवस्था छ ।

गाउँपालिकालाई खुला दिसापिसाबमुक्त गाउँपालिका घोषणा गरिसकिएको भएपनि सरसफाइको अवस्था हेर्दा यस गाउँपालिकामा एक घर एक चर्पीको कार्यान्वयन पूर्ण रूपमा भएको अवस्था देखिन्छ । गाउँपालिका क्षेत्रमा निस्कने फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि सार्वजनिक स्थलहरूमा इन्सिनेरेटरको व्यवस्था गरिएको छ

७.३.२ समस्या तथा चुनौती

गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका खण्डेस्वरी, मकरीगाड, घुसा र पाथा लगायतका क्षेत्रहरू बजार केन्द्रका रूपमा विकास भइरहेको हुँदा ती क्षेत्रमा प्लाष्टिक र सिसा जन्य फोहर व्यवस्थापन सम्बन्धी समस्या क्रमशः देखा पर्न थालेको देखिन्छ । अधिकांश सडकको अवस्था कच्ची वा धुले रहेको हुँदा धुलो व्यवस्थापनमा समस्या, सरसफाइ सम्बन्धी चेतनाको कमी, वातावरण तथा स्वच्छता सम्बन्धी नीतिको अभाव, पानीको स्रोतको कमी एवं हरियाली क्षेत्र वृद्धि गर्ने कार्यक्रम न्यून हुनु मुख्य चुनौतीको रूपमा रहेको छ । दाउरा उपयोग घटाउन नसकिएको तथा सोको कारण आगलागीका घटनाको जोखिममा वृद्धि, वातावरण प्रदुषण घटाउने कार्यहरू नभएको र बढ्दै गएको स्वास्थ्य समस्याहरूमा कमि ल्याउन नसकिएको, बैकल्पिक उर्जा वा बायोमास, सौर्य उर्जा, विद्युतको उपयोगमा प्रोत्साहनको व्यवस्था नहुनु प्रमुख समस्या र चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।

फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि सरसफाइ केन्द्र सेनेटरी ल्याण्ड फिल्ड साइटको स्थायी व्यवस्थापन हुन सकिरहेको छैन । प्लाष्टिक जन्य फोहरको दिनानुदिन बढ्दै गएको र यसको नियन्त्रणको लागि बैकल्पिक व्यवस्था दिन नसक्नाले गाउँपालिकाको सरसफाइमा समस्या देखिएको छ । श्रोतमा फोहरको उचित वर्गिकरण (कुहिने फोहर, नकुहिने फोहर, धातु सिसा जन्य फोहर र अस्पतालजन्य) गर्न नसक्नु र यसको कडाईका साथ कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकामा जनप्रतिनिधि सहितको संरचना बन्न नसक्नु पनि फोहरमैला व्यवस्थापन प्रभावकारी हुन नसक्नुका कारणहरू हुन् । सार्वजनिक शौचालयहरूको अभाव रहेकोछ भने कतिपय घरधुरीमा खानेपानीको व्यवस्था छैन । पूर्ण सरसफाइमा अझै पनि कमि कमजोरी छन् । विद्यालयहरूमा सेनेटरी प्याडको विर्सजन एवं किशोरीमैत्री शौचालय लगायतका समस्याहरू यथावत छन् ।

७.३.३ संभावना तथा अवसर

वातावरण संरक्षण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी दीर्घकालीन योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने, ध्वनि तथा वायु प्रदूषण नियन्त्रणका लागि स्थानीयहरूलाई अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरू संचालन गरी सचेतना वृद्धि गर्ने, वातावरण सरसफाइ समूह/समिति परिचालन गरी वातावरण संरक्षण तथा स्वच्छताका कायम गर्ने, सामुदायिक संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी फोहर न्यूनीकरण, प्रशोधन तथा प्रयोग जस्ता विधिहरू अवलम्बन गरी फोहरमैलाको व्यवस्थापन तथा श्रोतमै न्यूनीकरण गरी गाउँलाइ सुन्दर बनाउने स्थानीय समुदायसंगको सहकार्यमा सडक, विद्यालय, सार्वजनिक क्षेत्र एवं खुल्ला क्षेत्रहरूमा फलफूल तथा वृक्षारोपण गर्दै हरियाली पार्क क्षेत्रहरू निर्माण गर्ने संभावनाहरू रहेको छ ।

७.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

गुणस्तरीय र दिगो सरसफाइ सेवा विस्तार गर्ने ।

उद्देश्य

१. समुदायका पायक पर्ने स्थानहरूमा फोहर सङ्कलनको व्यवस्था मिलाउनु ।

२. सरसफाइ सुविधाको पहुँचको सुनिश्चितता गर्नु ।

३.५ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

तालिका २२: फोहरमैला व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: समुदायका पायक पर्ने स्थानहरूमा फोहर सङ्कलनको व्यवस्था मिलाउनु ।	
१.१: समुदायका घनाबस्ती भएको ठाउँ, हाटबजार लाग्ने र सेवा प्रदायक कार्यालय भएका स्थानहरूमा फोहरमैला व्यवस्थापनको गुरु योजना बनाई फोहर सङ्कलनको व्यवस्था गर्ने । १.२: गाउँपालिकामा शौचालय तथा सरसफाइको सुनिश्चितता गर्ने ।	१. समुदायका फोहरमैलालाई जम्मा गर्ने, प्रशोधन गर्ने र डिस्पोज गर्ने पूर्वाधारहरू बनाइनेछ । २. प्रत्येक घनाबस्ती, बजार र बजार-उन्मुख ठाउँहरूमा डम्पिङ साइटको व्यवस्था गरी फोहरमैला व्यवस्थापन गरिनेछ । ३. फोहरमैला व्यवस्थापनको गुरुयोजना बनाइनेछ । ४. वडाका बस्ती र फोहरमैलाको अनुमानित उत्सर्जनको हिसाबले त्यस्ता ठाउँहरूको अध्ययन गरी विवरण तयार पारिनेछ । ५. निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा बजार क्षेत्रको फोहरमैलाबाट बायोग्यास र प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने प्रक्रियालाई अगाडि बढाइनेछ ।
	१. सबै सामुदायिक भवन तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा शौचालयको व्यवस्था गरिनेछ । २. घरहरूबाट निस्कने फोहर पानीलाई प्रशोधन गरे पछि मात्र नदी खोला तथा खोल्सामा प्रवाह गर्न मापदण्ड बनाई लागु गरिनेछ । ३. शहरी शहरन्मुख तथा बजार क्षेत्रमा सरसफाइ सेवाको स्तरवृद्धि गरिनेछ । ४. पूर्ण सरसफाइ कार्यक्रम अन्तर्गत अपाङ्गमैत्री महिलामैत्री शौचालयको निर्माण गरिनेछ ।
उद्देश्य २: सरसफाइ सुविधाको पहुँचको सुनिश्चितता गर्नु ।	
२.१: सरसफाइको पहुँच भएका प्रत्येक घर धुरीमा क्रमिक रूपमा गुणस्तरीय सरसफाइको पहुँच वृद्धि गर्ने । २.२: सरसफाइ सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१. सार्वजनिक स्थानहरूमा आवश्यकता अनुसार फोहर सङ्कलन गर्ने भाँडोको व्यवस्था गरिनेछ । २. बस्ती, टोल सरसफाइकोलागि उपभोक्ताहरूबाटै समिति गठन गरी सरसफाइ गरिनेछ । ३. फोहरमैला सङ्कलन र व्यवस्थापनकोलागि सामूहिक कोषको व्यवस्था गरी फोहरमैला व्यवस्थापन कार्यलाई दिगो बनाइनेछ । १. लक्षित समुदायमा फोहरको उचित व्यवस्थापनकोलागि जनचेतना सञ्चालन गरिनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
	वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन				१०८५०	४३५०	९३५०	४३५०	९३५०	३८२५०						
१	वातावरणमैत्री स्थानीय शासन कार्यक्रम (पालिका तथा वडास्तरीय)	सङ्ख्या		५	३००	३००	३००	३००	३००	१५००		१६	७		३	१
२	फोहोरमैला व्यवस्थापनको गुरुयोजना निर्माण	सङ्ख्या		१	१५००					१५००		१६	७		३	१
१	फोहोर व्यवस्थापनका लागि अवश्यक समग्री तथा ट्रयाक्टर खरिद	सङ्ख्या		३	५०००		५०००		५०००	१५०००		१२	७		३	१
२	सरसफाइकालागि टोल स्तरीय समिति गठन एवम् परिचालन	सङ्ख्या		३०	३००	३००	३००	३००	३००	१५००		६	७		२	१
१	फोहोरमैला सङ्कलन र व्यवस्थापनकोलागि सामूहिक कोषको व्यवस्था	एकमुष्ट			२५००	२५००	२५००	२५००	२५००	१२५००		१६	७		३	१
१	सार्वजनिक स्थलमा फोहोर सङ्कलन गर्ने भाँडोको व्यवस्था	सङ्ख्या		५०००	७५०	७५०	७५०	७५०	७५०	३७५०		६	७		३	१
१	प्राङ्गरीक मल प्नाेत्सहान कार्यक्रम	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		६	७		२	१
२	अपिहिमाल गाउँपालिका डम्पिङ् साईट	एकमुष्ट						१००००	१००००	२००००						

७.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौँ			
प्रभाव	आधारभूत सरसफाइमा सुधार गरी समुदाय प्रदूषणमुक्त हुनेछ ।	वायु प्रदूषणको औसत मात्रा (पि पि एम २.५)	माइक्रोग्राम प्रति घन मिटर	थक					गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन	फोहोरमैला र वातावरण प्रति जनचेतना वृद्धिभएको हुने, फोहोरमैला व्यवस्थापनमा गाउँपालिकाले थप लगानी गरेको हुने वातावरण प्रति जनचेतना वृद्धि भएको हुने
		पुर्ण सरसफाइयुक्त वडा	सङ्ख्या	१	१	६	६	६		
असर	गाउँपालिकामा भरपर्दो र गुणस्तरीय सरसफाइ सेवा विस्तार भएको हुनेछ ।	धुवाँमुक्त घरधुरी	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००		
		फोहोरमैला बिसर्जन केन्द्र	सङ्ख्या	०		१	१	१		
प्रतिफल	दिगो सरसफाइ व्यवस्थापनको क्षेत्रमा सुधार हुनेछ	फोहोरमैला बिसर्जन नीति	सङ्ख्या	०	१	१	१	१		
	संक्रामक रोगको फैलावटमा कमी आउनेछ	संक्रामक रोगबाट बिरामी हुने जनसङ्ख्या	प्रतिशत	२	२	१	०	०		
		गाउँटोल सरसफाइकोलागि उपभोक्ता समिति	सङ्ख्या	५०	५०	५०	५०	५०		
	पायक पर्ने सार्वजनिक ठाउँमा फोहर राख्ने बाल्टिन र ड्रमको व्यवस्था गरी समुदायलाई फोहरमुक्त बनाउन सकिनेछ	डस्टबिन व्यवस्थापन भएका घरधुरी	प्रतिशत	०	१	१५	२५	२५		
		फोहरबाट जैविक मल उत्पादन गर्ने परिवार	प्रतिशत	७५	७५	७५	७५	७५		
	प्राविधिकहरूको आधारभूत तथा पुनर्ताजकी तालिम मार्फत सरसफाइको क्षेत्रमा दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्न सकिनेछ	फोहोरमैला व्यवस्थापनकालागि दक्ष जनशक्ति	सङ्ख्या	०	०	२	२	२		
	वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी ज्ञान तथा चेतना अभिवृद्धि हुनेछ	स्थानीय वातावरणमैत्री नीति	सङ्ख्या	०	१	१	१	१		
वातावरण तथा फोहोरमैला सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सङ्ख्या		सङ्ख्या	०	१	३	५	५			

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

७.४.१ पृष्ठभूमि

गाउँस्तरीय विपद् जोखिम व्यवस्थापनका समिति क्रियाशील रहेको अवस्था छ । गाउँपालिकाले उच्च र मध्यम जोखिम क्षेत्रहरू पहिचान गरी विभिन्न संघ संस्थाले विभिन्न किसिमका तालिम लगायत स्थानीय समुदायको क्षमता अभिवृद्धिका लागि कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ । हालका दिनमा भुकम्प प्रतिरोधी भवनहरू निर्माणमा वृद्धि हुन थालेको छ । गाउँपालिकाले विपद् व्यवस्थापनका लागि विपद् पछिको नगद तथा वस्तुगत राहतको लागि स्थानीय विपद् कोषको समेत व्यवस्था गरेको छ ।

गाउँपालिकाका प्रमुख नदीको रूपमा रहेका चौलानी, गौलागाड, कापुखोला, घट्टेखोला, सेलाखोला, गोथीगाड, भिडखोला, कुरमुल लगायतका अन्य साना ठुला खोलाहरूले बेलाबेलामा र विशेष गरी वर्षातको समयमा नदी आसपासका बेसीहरूमा बाढी र नदी कटानको समस्या ल्याउँछन् । वर्षातको समयमा पहिरोका समस्या विद्यमान छ । यस बाहेक बेलाबेलामा वनजङ्गलमा लाग्ने डढेलो, अतिवृष्टि, अनावृष्टि तथा जङ्गली जनावरको आक्रमण आदि पनि यस पालिकाका विपद्का कारण हुन् । जलवायु परिवर्तनले मौसमी पात्रोमा परिवर्तन आएको छ । बालीनालीमा नयाँ किरा तथा रोगहरू उत्पन्न हुने गरेको छ । व्यवस्थित ल्याण्डफिल साइड निर्माण सम्पन्न नहुँदा फोहरमैला व्यवस्थापनमा कठिनाई उत्पन्न भएको छ । पानीका श्रोत सुक्दै गएका छन् भने विभिन्न किसिमको रोग लाग्नु, कुपोषण, तनाव, विद्यार्थी विरामी भई पठन पाठनमा समस्या र खेती फसलमा कमी आएको छ । वातावरणको प्रभावहरू क्रमसः स्वास्थ्य, शिक्षा र पोषणमा समेत देखिन थालेका छन् ।

७.४.२ समस्या तथा चुनौती

भूमिको व्यवस्थित तथा वैज्ञानिक रूपमा उपयोग हुन नसक्दा विकासका प्रयासहरू दिगो नहुने जोखिम रहेको छ । विपद् प्रतिकार्यका लागि सामुदायिक तथा संस्थागत क्षमता कम हुनु गाउँपालिकाको प्रमुख चुनौतीका रूपमा रहेको छ । नाङ्गा डाँडाहरूमा हुने भूस्खलन, विपद् पूर्वतयारी, न्यूनीकरण तथा प्रतिकार्यका लागि समुदायस्तरमा ज्ञान, सीप र संयन्त्रको कमी रहेको छ । प्रमुख वस्तीहरूमा सामुदायिक आश्रयस्थलहरू छैनन् । आपतकालिन सेवाका लागि प्रयास एम्बुलेन्स सेवा तथा दमकलको व्यवस्था नहुनु, विपद् आइपर्दा आवश्यक पर्ने न्यूनतम औषधी एवम् उपकरणहरूको व्यवस्था नहुनु, पालिकामा शव वाहन सेवा नहुनु, विपद् पूर्व सूचना प्रणालीको अभाव जस्ता समस्या तथा चुनौतीहरू रहेका छन् ।

जलवायु परिवर्तन जन्य जोखिम उच्च भए पनि विपद् प्रतिरोधी कृषि बालीहरूको विस्तार हुन सकेको छैन । जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनीकरण गर्न वा अनुकूलन गर्न ज्ञान, सीप र संयन्त्र विकासमा त्यति ध्यान पुग्न सकेको देखिदैन । अव्यवस्थित भू-उपयोग तथा अनियन्त्रित भौतिक पूर्वाधार निर्माणका कारणले वातावरणीय सन्तुलनमा नकारात्मक असर परेको छ । गाउँ क्षेत्रमा जम्मा हुने प्लाष्टिकजन्य फोहरमैला एवं स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्कने फोहरहरूले समेत वातावरणमा प्रतिकूल असर पारेको छ ।

७.४.३ संभावना तथा अवसर

गाउँपालिकाले स्वच्छ तथा सफा वातावरणको निर्माण गर्न तथा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण र अनुकूलनका लागि अघि सारेका नीतिगत प्रयास सकारात्मक छन् । नागरिक स्तरमा केही हद सम्म ज्ञान तथा चेतना अभिवृद्धि भएको छ । गाउँपालिकामा जलवायु परिवर्तनबाट भौतिक, आर्थिक तथा समाजिक संरचनाहरूमा पर्नसक्ने प्रभाव न्यून गर्न तथा आर्थिक विकास तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिन्छ ।

विपद् पूर्व तयारी कार्यकालागि मोबाइल एसएमएस मार्फत सूचना दिने तथा विपद् संकटान्मुख बस्ती स्थानान्तरणको तथ्यांक संकलन गरी विपद् न्यूनीकरणमा गर्न सकिने सम्भावना छ ।

७.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

विपद्बाट हुने मानवीय, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र पर्यावरणीय क्षतिमा कमी ल्याउने ।

उद्देश्य

१. जोखिम न्यूनीकरणकालागि सम्भाव्य ठाँउहरूको पहिचान गरी पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास गर्नु ।
२. मानव सिर्जित तथा प्राकृतिक कारणबाट हुने प्रकोप/विपद्को जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी गाउँपालिकालाई कम प्रकोप/विपद् जोखिम हुने क्षेत्रको रूपमा विकास गर्नु ।
३. जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु ।

४.५ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

तालिका २३: विपद् व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: जोखिम न्यूनीकरणका लागि सम्भाव्य ठाँउहरूको पहिचान गरी पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास गर्नु ।	
१.१: विपद् रोकथाम मार्फत् विपद् न्यूनीकरण गर्दै विपद् उत्थानशील समाजको निर्माण गर्ने ।	१. पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन गरिनेछ । २. विपद् सूचना केन्द्र, आपतकालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र, खोज तथा उद्धार, जोखिम लगायतका कार्यहरू गर्न अधिकार सम्पन्न विपद् व्यवस्थापन समिति स्थापना गरी एक द्वार प्रणालीबाट उक्त कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ । ३. विपद्बाट हुन सक्ने क्षति कम गर्न विकास निर्माणमा र स्थानीय स्तरको योजना तर्जुमामा जोखिम व्यवस्थापनलाई आन्तरिकीकरण गरिनेछ । ४. विपद् जोखिम पूर्वतयारी र जोखिम न्यूनीकरणमा स्थानीय क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
१.२: सरोकारवालाहरूको समन्वय र संलग्नतामा विपद् व्यवस्थापन कार्यहरूलाई प्रभावकारी रूपले सञ्चालन गर्ने ।	१. विपद् सम्बन्धी जोखिम तथा प्रकोपबारे जानकारी एवम् तथाङ्क अद्यावधिक गर्न विपद् व्यवस्थापन इकाइहरू स्थापना गरिनेछ । २. गाउँपालिकामा विपद् व्यवस्थापनसँग कार्य गर्ने सम्बन्धित निकायहरूलाई सूचना सङ्कलन, प्रशोधन, प्रक्षेपण जस्ता विषयहरूमा तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । ३. गाउँपालिकामा कार्यरत सरकारी, निजी, सहकारी, स्थानीय निकाय, गैरसरकारी क्षेत्र लगायत स्थानीय समुदाय तथा सरोकारवालाहरूलाई विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी उत्कृष्ट कार्य भएका पालिकाहरूमा अवलोकन भ्रमण गराइनेछ । ४. विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्व तयारी गर्ने कार्यहरूमा सम्बन्धित विपद् व्यवस्थापन इकाइहरू बिच समन्वयात्मक सहभागिता कायम गरिनेछ ।
१.३: विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने प्रभावकारी प्रचार/प्रसारका कार्यहरू सञ्चालन गर्ने ।	१. विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी गोष्ठी, अन्तर्क्रिया र विचार आदान प्रदानका कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ । २. गाउँपालिकामा कार्यरत निकायहरूले आफ्नो वार्षिक कार्य योजनामा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रचारप्रसारका कार्यहरू समावेश गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. विपद् व्यवस्थापनलाई विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूमा विशेष रूपले अध्यापन गराउन विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाको पाठ्यक्रममा विपद् व्यवस्थापन विषयलाई समावेश गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	४. विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी विषयहरूको कक्षा सञ्चालन गरिनेछ । ५. विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी उत्कृष्ट कार्य भएको जिल्लाहरूमा सम्बन्धित विषयका शिक्षक तथा कर्मचारीलाई अध्ययन भ्रमण गराइनेछ ।
उद्देश्य २: मानव सिर्जित तथा प्राकृतिक कारणबाट हुने प्रकोप/विपद्को जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी गाउँपालिकालाई कम प्रकोप/विपद् जोखिम हुने क्षेत्रको रूपमा विकास गर्नु ।	
२.१: विपद् संवेदनशील क्षेत्रहरूको पहिचान, संरक्षण, रोकथाम, पुनः स्थापना र स्थानान्तरण गर्ने ।	१. बाढीपहिरो, चट्याङ, ढुबान, खानी तथा उद्योग क्षेत्र आदिका आधारमा बढी विपद् संवेदनशील क्षेत्रहरूको पहिचान गरी त्यस्ता क्षेत्रहरूबाट बस्ती अन्यत्र सारी व्यवस्थित एवम् सुविधा सम्पन्न बनाइनेछ । २. जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूको पहिचान गरी सम्भाव्यता अध्ययनका आधारमा पुनः स्थापना तथा स्थानान्तरण गरिनेछ । ३. भूकम्पको जोखिमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी नयाँ निर्माण हुने सम्पूर्ण भौतिक संरचनालाई भूकम्प प्रतिरोधी बनाइनेछ । ४. साथै निर्माण भइसकेका संरचनाहरूलाई सम्भव भएसम्म प्रवलीकरण गर्न जोड गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु ।	
३.१ वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन सम्बन्धी कार्य गर्ने ।	१. वायु, ध्वनि प्रदुषणको स्तर चेक जाँच गरी मापदण्ड बनाइ चेतना अभिवृद्धि गर्दै प्रदुषण नियन्त्रण गर्न सरोकारवालासँग समन्वय गरिने छ । २. अपिहिमाल गाउँपालिकालाई वातावरण मैत्री गाउँको रूपमा विकास गरिनेछ । ३. पूर्वाधारका योजनाहरूमा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन गर्न उत्थानशील योजना कार्यान्वयन गरिनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
	विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता				८०००	१४०००	१४०००	९५००	९५००	५५०००						
२	तटबन्ध निर्माण वडा नं. १	कि.मि.		१	३०००	३०००				६०००		१३	७		२	१
२	तटबन्ध निर्माण वडा नं. २	कि.मि.		०.५			३०००			३०००		१३	७		२	१
२	तटबन्ध निर्माण वडा नं. ३	कि.मि.		१.५				४५००	४५००	९०००		१३	७		२	१
२	तटबन्ध निर्माण वडा नं. ४	एकमुष्ट			५०००	५०००	५०००			१५०००		१३	७		२	१
२	तटबन्ध निर्माण वडा नं. ५	एकमुष्ट						५०००	५०००	१००००		१३	७		२	१
२	तटबन्ध निर्माण वडा नं. ६	कि.मि.		२		६०००	६०००			१२०००		१३	७		२	१

७.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौँ			
प्रभाव	विपदबाट हुने मानवीय, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र पर्यावरणीय क्षतिमा कमी आएको हुनेछ ।	विपदबाट क्षती भएको रकम	रु. लाखमा	१००	९०	५०	२५	२५	गाउँपालिकाको प्रोफाइल, सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन	विपद् सम्बन्धमा गाउँपालिका तथा समुदाय सम्बेदनशील भएको हुने
		विपद्जन्य घटनाबाट विगत ३ वर्षको औसत मानवीय क्षति सङ्ख्या	सङ्ख्या	३	नगन्यमात्रमा हुने					
		विपदबाट क्षती भएको घरधुरी	सङ्ख्या	९	०	०	०	०		

असर	विपद् जोखिमको पूर्वानुमान सूचना र उद्धारका लागि प्रभावकारी सूचना प्रणालीको व्यवस्थापन भएको हुनेछ	प्रमुख नदी/खोलामा बाढी सूचना प्रणाली स्थापना	सङ्ख्या	०	०	१	१	१		
		आपतकालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र	सङ्ख्या	०	१	३	५	५		
		विपद् व्यवस्थापनलागि खुल्ला क्षेत्र र स्थान	सङ्ख्या	२	५	७	१०	१०		
प्रतिफल	विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्य योजना विकास हुनेछ	विपद् व्यवस्थापन योजना	सङ्ख्या	०	१	१	१	१		
		स्थानीय विपद् जोखिम न्युनीकरण तथा जलवायु अनुकुलन कार्ययोजना तर्जुमा	सङ्ख्या	०	१	१	१	१		
	सूचना/तथ्याङ्क सङ्कलन सही र सरल रूपमा प्राप्त हुने संयन्त्र विकास हुनेछ	विपद् व्यवस्थापनमा क्रियाशील संघ-संस्थाहरू	सङ्ख्या	१	३	५	५	५		
		विपद् व्यवस्थापन स्थानीय कोष (हजारमा)	रु. लाखमा	५०	६०	७०	८०	८०		
	सरोकारवाला र स्थानीय जनसमुदायहरूको क्षमता अभिवृद्धि हुनेछ	सामान्य खोज उद्धारमा तालिमप्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	०	५	१०	२०	२०		
		तालिम प्राप्त स्वयम् सेवक	सङ्ख्या	०	२	१२	१५	१५		
		वस्तीकालागि अयोग्य स्थानमा बसोबास गरेका घरधुरी	प्रतिशत	५	३	१	०	०		

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

परिच्छेद ८: संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र

८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन

संघीय व्यवस्था अनुसार स्थानीय सरकार जनताको नजिकको सरकारको रूपमा स्थापित गरिएको छ । लामो समयदेखि जनप्रतिनिधिविहिन भए पश्चात निर्वाचित स्थानीय सरकारसँग नागरिकले ठूलो अपेक्षा राखेका छन् । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ मा उल्लेख गरिएका अधिकारको प्रयोग गर्दै स्थानीय सरकारले प्रदान गर्ने सेवाको प्रवाह र पूर्वाधार विकासका योजनाको जिम्मेवारीलाई विधिसम्मत प्रक्रियाबाट जनअपेक्षा अनुसार कुशल, पारदर्शी, र जवाफदेही ढंगले सम्पादन गर्न आवश्यक छ । बदलिंदो परिस्थितिमा स्थानीय सरकारलाई प्राप्त अधिकार क्षेत्र, र साधन स्रोतमा बढोत्तरीसँगै जनआकांक्षा पनि चुलिएको छ । यसरी चुलिएको जनआकांक्षालाई सम्बोधन गर्नको लागिसेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनमा सिर्जनात्मक र प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्न जरूरी छ । दिगो विकास लक्ष्यले संस्थागत विकास र सुशासनलाई समेत महत्व दिएको छ । दिगो विकास लक्ष्यहरू मध्ये लक्ष्य-१६ (शान्ति, न्याय र सृदृढ संस्थाहरू) र लक्ष्य-१७ (लक्ष्यहरूका निमित्त साझेदारी) यस क्षेत्रसँग जोडिएका लक्ष्यहरू हुन् । सुशासन तथा संस्थागत विकास योजना अन्तर्गत कानून, नीति र सुशासन, संगठन तथा क्षमता विकास, जवाफदेहिता, राजस्व तथा श्रोत व्यवस्थापनका क्षेत्र पर्दछन् ।

८.१.१ पृष्ठभूमि

स्थानीय शासनको प्रभावकारी सञ्चालन, परिणाममुखी विकास तथा प्रभावकारी सेवा प्रवाहको लागि संस्थागत संरचना, दक्ष मानव संसाधन, संस्थागत क्षमताको आवश्यकता पर्दछ । स्थानीय सरकारको संस्थागत विकास तथा सुशासनबाट मात्र संघीयता अनि राज्य प्रणालीको सुदृढ हुन सक्दछ । तीनै तहको सरकारहरूले विधिको शासनको मूल्य तथा मान्यता अनुरूप नागरिक संलग्नता, जवाफदेहिता, पारदर्शिता र भ्रष्टाचारमुक्त अवस्थाको सिर्जना र सञ्चालित विकास कार्य तथा प्रवाहित सेवाको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी विकास कार्यलाई नतिजामुखी बनाउनु आवश्यक छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहका सरकारहरूबाट सम्पादन हुने सबै काम तथा सेवालाई सरल, सुव्यस्थित, सेवाग्राहीमैत्री र जवाफदेही बनाई नागरिकप्रति उत्तरदायी हुने अपेक्षा गरेको छ । पञ्चवर्षीय (आवधिक) योजना आफैमा संस्थागत विकास तथा सुशासनको एकप्रमुख रणनीति भएको कारण संस्थागत विकास, क्षमता विकास र सुशासन र योजना कार्यान्वयन जस्ता पक्षहरूलाई यसभित्रको प्रमुख साधन तथा माध्यमको रूपमा लिइएको छ ।

अपिहिमाल गाउँपालिकामा ३७ सदस्यीय गाउँ सभा तथा १३ सदस्यीय गाउँ कार्यपालिकाको व्यवस्था छ । गाउँको नीतिगत व्यवस्थालाई कार्यदिशा दिन र प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सङ्घीय कानूनको अधिनमा रही ५ वटा विषयगत विकास समितिहरू र विधायन, गाउँ शिक्षा तथा स्वास्थ्य, साझेदारी विकास, स्थानीय समन्वय, गाउँ स्तरीय विपद् व्यवस्थापन, बजार अनुगमन, मल वितरण व्यवस्थापन सम्बन्धी स्थानीय समिति र सल्लाहकार समिति लगायतका समितिहरूले कार्यसम्पादन गर्दै आएकाछन् । सहज र सरल रूपमा स्थानीय स्तरमा नै न्याय सम्पादनका लागि एक न्यायिक समितिले कार्य सम्पादन गर्दै आएको छ ।

अपिहिमाल गाउँपालिकाले आफ्नो पाँच वर्षे कार्यकालमा कुल ७० वटा (स्थानीय ऐन, कार्यविधि र निर्देशिका) तर्जुमा गरी गाउँपालिकाको नियमित कार्य सम्पादनलाई व्यवस्थित बनाउने प्रयास गरेकोछ । त्यसै गरी यो कार्यकालमा गाउँ प्रोफाइल, आवधिक योजना, विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन, सार्वजनिक सुनुवाई लगायतका आधा दर्जन बढी दस्तावेज निर्माण गरी संस्थागत विकासमा टेवा पुऱ्याउने पहल भएको छ । निर्धारित समय सीमाभित्र संसदीय परम्परा अनुसार गाउँ सभा सम्पन्न गरी पारित ऐनहरू असार भित्र वेभ साइटमा अपलोड गरिएको छ । समीक्षा गोष्ठीमा स्वतन्त्र विश्लेषकहरूबाट टिप्पणी र सुझाव प्रस्तुत गरी छलफल गर्ने गरिएको छ ।

गाउँपालिकाको सुशासन प्रवर्द्धन गर्नका लागि प्रमुख प्रशासकीय भवनमा र ६ वटै वडा कार्यालयहरूमा देखिने गरी नागरिक वडापत्र राखी त्यसलाई क्रमशः कार्यान्वयन भइरहेको छ । सार्वजनिक सुनवाई, सामाजिक परीक्षण र सार्वजनिक परीक्षण प्रणालीको उपयोग मार्फत सेवा प्रवाह र सुशासनको थालनी गरिएको छ । गुनासो पेटिका, वेबसाइट, फेसबुक जस्ता कार्यक्रमबाट जनसरोकारका विषयहरू सम्बोधन तथा सार्वजनिक गर्ने काम गरिएको छ ।

गाउँको बजेट तथा योजना निर्माण प्रकृत्यामा सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रिया मार्फत नागरिकको समेत सहभागितामा योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी सभाबाट स्वीकृत बजेट तथा नीति कार्यक्रमलाई बजेट पुस्तिका र वेबसाइट मार्फत सार्वजनिक गर्ने गरिएको छ । ठूला आयोजनाहरू निर्माण गर्दा आयोजनाको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार पारी समपुरक कोषको समेत व्यवस्था गरिएको छ । योजना तर्जुमा प्रकृत्यामा सबै संघ संस्थालाई सहभागिता गराउने गरिएको छ । सामाजिक सुरक्षा भत्ता लाभग्राहीको बैंक खातामा सोझै निकास गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ ।

८.१.२ समस्या तथा चुनौती

आवश्यक सबै ऐन, कानून र कार्यविधि तर्जुमा पूर्ण रूपमा भई नसक्नु, व्यवस्थित र प्रविधियुक्त सेवा प्रदायक शाखा, उपशाखाहरू नहुनु, घुम्ती सेवाहरू नियमित नहुनु, विद्युतिय सेवा प्रवाहमा विविधता हुन नसक्नु र गाउँवासीमा प्रविधि सम्बन्धी ज्ञानमा कमी आदि प्रमुख समस्या हुन् । त्यस्तै, आवश्यक सङ्ख्यामा दक्ष कर्मचारीको अभाव हुनु, जनप्रतिनिधि र कर्मचारीहरूको क्षमता विकास तालिम नहुनु, कर्मचारीहरूको सरुवा भइरहनु, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली लगायत अन्य आवश्यक नीति नियम तर्जुमा भई नसक्नु, क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक वडापत्र कार्यान्वयन नहुनु, कर्मचारीहरूको कार्य विवरण तयार भए पनि पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन नहुनु, केही वडा कार्यालयहरूको सुविधा सम्पन्न आवश्यक पूर्वाधार निर्माण नहुनु, कर्मचारीहरूको नियमित कार्यसम्पादन मूल्यांकन अनुसार क्षमता अभिवृद्धि हुन नसक्नु तथाङ्गीय आधार तयार नहुनु, योजनाका आधारमा बजेट नभई बजेटका आधारमा योजना बन्नु, र टुक्रे योजना उल्लेख्य हुनु आदि प्रमुख समस्या हुन् ।

परम्परागत शासनमुखी कार्य प्रवृत्तिलाई सेवामुखी तथा सेवाग्राही प्रति उत्तरदायी प्रशासनिक संरचनामा बदल्नु, क्षमतावान् र गुणस्तरीय कर्मचारीको पदपूर्ति गर्नु, शासकीय प्रणालीमा पारदर्शीता तथा जवाफदेहीता सुनिश्चित गर्नु, सार्वजनिक क्षेत्रमा सदाचार पद्धतिको विकास गर्नु, विकास निर्माणका कार्यहरू समयमै गुणस्तरीय ढङ्गले सम्पन्न गरी आम नागरिकको स्थानीय सरकार प्रति विश्वास आर्जन गर्नु गाउँपालिकाका चुनौती हुन् ।

८.१.२ संभावना तथा अबसर

सांगठनिक प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन आफ्नै कानून बनाउने अधिकार हुनु, कार्यसम्पादन मूल्यांकन नजिकबाट गर्न सक्नु, नेपाल सरकारको सेवा प्रवाह सम्बन्धी मापदण्ड हुनु, संघीय सरकारबाट स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्यांकन कार्यविधि तयार भई कार्यान्वयनमा आउनु, सुशासन गाउँपालिकाको प्राथमिकतामा पर्नु, गैसस, नागरिका समाज र स्थानीय समूहको सहयोग प्राप्त हुने अवस्था हुनु, भ्रष्टाचारमुक्त उत्तरदायी र पारदर्शी कार्य संस्कृतिको विकासमा जनचासो र चेतना बढ्दै गएकोले राज्यबाट प्रदान गरिने सेवा र सुविधालाई थप सेवाग्राही मैत्री बनाउन सकिन्छ भने सङ्घीयताको मूल मर्म बमोजिमका कानुनी आधारहरू तयार हुँदै आएको हुँदा गाउँ कार्यपालिकाको नेतृत्वमा स्थानीय स्तरको विकासको सम्भावना बढेको छ ।

गाउँ विकासमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको सक्रियता बढेको छ । जनप्रतिनिधि र कर्मचारीहरूबीच सेवा प्रवाहलाई चुस्त र दुरुस्त बनाउनका लागि छलफल हुनु, सेवा प्रवाहमा आएका गुनासोहरूलाई जनप्रतिनिधिहरूले प्रत्यक्ष सुन्न र देख्न पाउनु, सेवा प्रवाहका लागि विभिन्न तहगत संरचना तयार हुनु आदि अबसर हुन् ।

८.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

गाउँपालिका र स्थानीय सरोकारवालाको कार्य सम्पादन र सेवा प्रवाहको स्तर वृद्धि गर्नु ।

उद्देश्य

१. सुशासनकालागि कानुनी र नीतिगत पूर्वाधार निर्माण गर्नु ।
२. सार्वजनिक सेवा प्रवाह र विकास प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउनु ।
३. सक्षम, दक्ष, गुणस्तरीय र प्रविधिमैत्री जनशक्तिको विकास गर्नु ।
४. वित्तीय सुशासन कायम गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका २४: सेवा प्रवाह तथा सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: सुशासनकालागि कानुनी र नीतिगत पूर्वाधार निर्माण गर्नु ।	
१.१: शासन प्रणाली सञ्चालन सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड र कार्यविधिको तर्जुमा गर्ने ।	१. सेवा प्रवाह र सुशासन सम्बन्धी आवश्यक नीति तथा कार्यविधिको तर्जुमा गरिनेछ । २. सार्वजनिक निकायका पदाधिकारीको जिम्मेवारी र कर्तव्यलाई स्पष्ट पारिनेछ । ३. सार्वजनिक निकायका पदाधिकारीको आचारसंहिता पालनाको अनगमन प्रणाली सुदृढ गराइनेछ । ४. सार्वजनिक पदाधिकारीको नियुक्ति, सरुवा, बढुवा, पदस्थापन, दण्ड र पुरस्कारलाई प्रणालीबद्ध बनाइनेछ । ५. कार्यसम्पादनलाई वृत्ति विकाससँग घनिष्ठ रूपमा आवद्ध हुने गरी कानुनी व्यवस्था मिलाइनेछ । ६. सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन प्रणाली सुव्यवस्थित गरिनेछ ।
१.२: सार्वजनिक सेवाहरूलाई गुणस्तरीय र सर्वसधारणको पहुँचयोग्य बनाउन स्थानीय शासन पद्धति अनुरूपको प्रशासन संयन्त्रको व्यवस्था गर्ने ।	१. सार्वजनिक सेवाप्रवाहलाई गुणस्तरीय समावेशी एवम् सहज बनाउन विद्युतीय शासन प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ । २. स्थानीय शासन प्रणाली अनुरूप प्रशासन संयन्त्रको पुनर्संरचना गरिनेछ ।
उद्देश्य २: सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनु ।	
२.१: गाउँपालिकाले प्रवाह गर्ने सेवामा अधिकारमुखी पहुँच स्थापना गर्ने ।	१. सबै प्रकारका सेवामा सबैको र खास गरी समाजका सीमान्तीकृत र विपन्न समुदायको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ । २. सेवाग्राहीको माग सापेक्ष, सहभागितामूलक विकास प्रक्रियाको अवलम्बन गरिनेछ । ३. विद्युतीय शासन प्रणालीको व्यापक अवलम्बन गरी प्रशासनिक कार्यविधिलाई सरल बनाइनेछ । ४. जनताको गुनासो सिधै अध्यक्षसँग पुग्ने संयन्त्र स्थापित गरी शीघ्र जवाफदेहिता, कारबाही र जानकारीको सुनिश्चितता गरिनेछ । ५. सूचना प्रविधिको प्रयोग र पहुँच बढाइनेछ ।
२.२: गाउँपालिकाको कार्यसम्पादन लाई उत्तरदायी, पारदर्शी र परिणाममुखी बनाउने ।	१. गुनासो सुनुवाइ संयन्त्र र सूचना अधिकारीको भूमिकालाई प्रभावकारी तुल्याइनेछ । २. नैतिकता, आचरण र इमान्दारितालाई कार्य संस्कृतिको रूपमा विकास गरी दण्ड र पुरस्कारलाई व्यवस्थित तुल्याइनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	३. भ्रष्टाचार विरुद्ध शून्य सहनशीलता अपनाइनेछ । भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापमा निगरानी तथा कारबाहीलाई सशक्त बनाउन पालिका स्तरमा कार्यरत सामाजिक संघसस्थाको समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी बनाइनेछ । ४. आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीका साथै वित्तीय जोखिम नियन्त्रण प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ । ५. बेरुजुलाई सार्वजनिक गरिनुका साथै बेरुजुको प्रकृतिका आधारमा कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसँग आबद्ध गरिनेछ । ६. सेवा प्रवाहलाई जनमैत्री र सेवामूलक बनाउन नागरिक बडापत्र राखिनेछ । ७. सार्वजनिक उत्तरदायी संयन्त्रहरू (सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ, गुनासो व्यवस्थापन, आदि)लाई प्रभावकारी र नियमित गराइनेछ । ८. पालिकाको कार्यक्रमगत क्षेत्र र बजेट, कार्ययोजना, अद्यावधिक प्रगति र जनसरोकारका निर्णयहरू वेबसाइटमार्फत् नियमित रूपमा सार्वजनिक गरिनेछ । ९. गैरसरकारी संस्था र नागरिक समाजसँग समन्वय र सहकार्यका माध्यमबाट सार्वजनिक उत्तरदायित्व अभिवृद्धिमूलक कार्यसम्पादन गरिनेछ । १०. कर्मचारीहरूको कार्यसम्पादनलाई विकास कार्यक्रमको नतिजा, सेवा प्रवाहको गुणस्तरीयता, सेवाग्राहीको सन्तुष्टि आदिसँग आबद्ध गरिनेछ । यसकालागि सेवाग्राहीहरूको सन्तुष्टि सर्वेक्षण, गुनासो समाधान, सार्वजनिक सुनुवाइ आदिको मापनलाई समेत आधार बनाइनेछ । ११. सेवा प्रदायकप्रति नागरिकहरूको सन्तुष्टीको स्तर मापन र नियमित पृष्ठपोषण लिइनेछ । यसकार्यमा तेस्रो पक्ष मूल्याङ्कन प्रणाली समेतको अवलम्बन गरिनेछ ।
२.३: सार्वजनिक निकायका काम कारबाही सम्बन्धी सूचनामा नागरिकको पहुँच बढाउनु ।	१. सेवा प्रवाहलाई जनमुखी र सेवामूलक बनाउन क्षतिपूर्ति सहितको बडापत्र क्रमशः कार्यान्वयन गर्न गराउन सार्वजनिक निकायलाई उत्प्रेरित गरिनेछ । २. जनगुनासोको व्यवस्थापनलाई थप प्रभावकारी बनाउन सहयोग गरिनेछ । ३. अत्यावश्यक सार्वजनिक सेवाको पहुँचमा कठिनाइ भोगिरहेको जनतालाई सेवा पुर्‍याउन एकीकृत घुम्ती सेवालाई व्यापक र प्रभावकारी बनाइनेछ ।
उद्देश्य ३: सक्षम, दक्ष, गुणस्तरीय र प्रविधिमैत्री जनशक्तिको विकास गर्नु ।	
३.१: जनशक्ति विकास गर्ने ।	१. पालिकाकालागि आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्तिको विकास र उपयोगकालागि एकीकृत जनशक्ति विकास योजना तयार गरिनेछ । २. वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत तालिम तथा क्षमता विकास र आवश्यक अनुसन्धानकालागि विनियोजन गरिनेछ । ३. पालिकाका जनप्रतिनिधि र कर्मचारीको आवश्यकता र माग अनुसार अभिमुखीकरण तालिम र क्षमता विकासकालागि आधुनिक प्रविधि युक्त तालिम प्रतिष्ठानको स्थापना गरिनेछ ।
३.२: अन्तर्सरकार समन्वयलाई प्रभावकारी बनाउने ।	१. संघीय र प्रदेशसरकारसँग नियमित सम्पर्क र समन्वय स्थापित गरिनेछ । २. पालिकाको विगतका दस्तावेज, आयोजना दस्तावेज र प्रतिवेदनहरूलाई आफ्नो पोर्टल (वेब-साइट) मा राखिनेछ । ३. पालिकाको कार्य सम्पादन र प्रतिवेदन प्रणालीमा प्रदेश स्तरमै एकरूपता आउने गरी प्रदेश सरकारको सहयोग र समन्वयमा सफ्टवेयरको व्यवस्थापन गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	४. पालिकास्तरीय विकास समस्या समाधान समिति गठन तथा कार्यविधि निर्माण गरी समस्या समाधान तथा सहजीकरण संयन्त्रको रूपमा विकास गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: वित्तीय सुशासन कायम गर्नु ।	
४.१: सार्वजनिक आय—व्यय र खरीद प्रक्रियालाई प्रभावकारी, व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउने ।	१. गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयहरूको वार्षिक खरीद योजना तयार गरिनेछ । २. संस्थागत पुनर्संरचना र सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापनको सुदृढीकरण प्रवर्द्धन गरिनेछ । ३. कानून बमोजिम समयमै खर्च नगरी आर्थिक वर्षको अन्त्यमा खर्च गर्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न र उपलब्ध स्रोत र साधनको उचित प्रयोग गर्न आर्थिक वर्षको अन्तिम तीन महिनामा वार्षिक कार्यक्रम संशोधन गर्ने र विनियोजन बजेट अत्याधिक खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा रोक लगाउन उपयुक्त नीति अवलम्बन गरिनेछ । ४. विकास आयोजनाहरूको ठेक्कापट्टा निर्धारित समयभित्रै गर्ने व्यवस्था मिलाउन पहल गरिनेछ ।
४.३: आन्तरिक नियन्त्रण र लेखापरीक्षणलाई विश्वसनीय तथा प्रभावकारी बनाउने ।	१. वित्तीय आँकडालाई वस्तुपरक बनाउन तथा अद्यावधिक गर्न सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापनको सुदृढीकरण गरी विस्तार गरिनेछ । २. बेरुजुलाई नियन्त्रण गर्न आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई सूचना प्रविधिमा आधारित बनाइनुको साथै लेखा उत्तरदायी अधिकारीलाई स्वतन्त्र रूपमा कार्य गर्ने वातावरण बनाइनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
	संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र				२०६५०	१५५९०	१५१६०	१५४६०	१५७९०	८२६५०						
	संस्थागत संरचना तथा मानव संसाधन विकास															
३	सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्भेक्षण	सङ्ख्या		१	१०००					१०००		१६	८		३	३
३	मानव तथा संस्थागत क्षमता विकास प्रवर्द्धन	एकमुष्ट			७००	७७०	८५०	९४०	१०४०	४३००		१६	८		२	२
३	मानव संसाधन विकास एवम् संस्थागत क्षमता विकासका लागि सम्भाव्यता अध्ययन	सङ्ख्या		१		७००				७००		१६	८		३	३
३	सेवाप्रवाह सरलिकृत एवम् संस्थागत विकास तथा अध्ययन-अवलोकन भ्रमण	सङ्ख्या		५	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		१६	८		३	३
३	संस्थागत स्व मुल्यांकन तथा क्षमता विकास	एकमुष्ट			३००	३००	३००	३००	३००	१५००		१६	८		३	३
३	कर्मचारीहरूको मनोबल र उत्प्रेरणा अभिवृद्धि	एकमुष्ट			७००	७७०	८५०	९४०	१०४०	४३००		१६	८		३	३
३	कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली विकास र कार्यन्वयन	सङ्ख्या		१	१०००					१०००		१६	८		३	३
३	स्थानीय सामुदायिक संस्था क्षमता विकास तथा परिचालन कार्यक्रम	एकमुष्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		१६	८		३	३
३	न्यायिक समिति र मेलमिलाप केन्द्र संचालन तथा न्यायिक कार्य सम्पादन भौतिक सुधार कार्यक्रम	एकमुष्ट			१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	७५००		१६	८		३	३
	सुशासन, ऐन नियम तथा जवाफदेहिता															
१	सेवा प्रवाह तथा सुशासनकालागि आवश्यक कार्यविधिको निर्माण	सङ्ख्या		५	१०००					१०००		१६	८		२	३
१	ऐन, नियम, कार्यविधि र निर्देशिका निर्माण, प्रविधीकरण तथा प्रकाशन	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		१६	८		२	३
१	विवाद मध्यस्थता, कानूनी साक्षरता तथा मेलमिलाप कार्यक्रम	एकमुष्ट			२००	२००	२००	२००	२००	१०००		१६	८		३	३

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
१	सबै वडाहरूमा डिजिटल सूचना पाटी निर्माण	सङ्ख्या		७	७००					७००		१६	८		३	३
१	पालिकाद्वारा प्रदान गरिने सेवाको अभिलेख व्यवस्थापन	एकमुष्ट		१	५००	२००	२००	२००	२००	१३००		१६	८		२	३
१	विद्युतीय शासन प्रयोग र पहुँचमा वृद्धि	एकमुष्ट			५००	५५०	६०५	६६५	७३०	३०५०		१६	८		३	३
१	सामाजिक जवाफदेहिता वृद्धिकालागि (सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ र सार्वजनिक परीक्षण) सञ्चालन	सङ्ख्या		५	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	७५००		१६	८		३	३
१	जनगुनासो व्यवस्थापन गर्न उजुरी पेटिकाको व्यवस्थापन (सबै वडा र सेवाप्रदायक कार्यलय)	सङ्ख्या		७	५००	५५०	६०५	६६५	७३०	३०५०		१६	८		२	३
	वित्तीय श्रोत परिचालन															
४	आन्तरिक आयको संभावना अध्ययन र प्रक्षेपण वृद्धि योजना	सङ्ख्या		१	७००					७००		१६	८		३	३
४	करदाता शिक्षा कार्यक्रम	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००		१६	८		३	३
४	उत्कृष्ट करदाता प्रोत्साहन कार्यक्रम	एकमुष्ट			२००	२००	२००	२००	२००	१०००		१६	८		३	३
	योजना व्यवस्थापन															
२	आयोजना बैक पूर्व संभाव्यता अध्ययन तथा डिपिआर तयारी	सङ्ख्या		८	१२००	१०००	१०००	१०००	१०००	५२००		१६	८		३	३
२	आवधिक तथा विषयगत गुरुयोजना तर्जुमा र अद्यावधिक कार्यक्रम	एकमुष्ट			१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	७५००		१६	८		३	३
२	उपभोक्ता समिति क्षमता विकास कार्यक्रम	एकमुष्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		१६	८		२	३
२	मध्यमकालिन खर्च संरचना तर्जुमा तथा अद्यावधिक	सङ्ख्या		१	१०००	२००	२००	२००	२००	१८००		१६	८		३	३
२	गाउँ वस्तुस्थिति अद्यावधिक कार्यक्रम	सङ्ख्या		१	५००	२००	२००	२००	२००	१३००		१६	८		३	३
२	नतिजामूलक अनुगमन, मुल्याङ्कन प्रणाली तथा गुणस्तर सुदृढीकरण	एकमुष्ट			४५०	४५०	४५०	४५०	४५०	२२५०		१६	८		३	३

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रु.हजारमा)						स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्र.स.संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायु संकेत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा						
२	पालिका भित्रका योजनाहरूको नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा समीक्षा	एकमुष्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		१६	८		३	३

८.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

संस्थागत विकास तथा सुशासन										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौँ			
प्रभाव	गाउँपालिकाको शासन प्रणाली, समावेशी कार्यमूलक, जनमुखी, परिणाममुखी, पारदर्शी र उत्तरदायी हुनेछ	कर्मचारीको पदपूर्ति	प्रतिशत	८५	८५	१००	१००	१००	प्रशासन शाखा, लेखा शाखा, लेखापरीक्षण प्रतिवेदन, राजस्व शाखा, वाषिर्क प्रगती प्रतिवेदन, गाउँ प्रोफाइल	गाउँ कार्यपालिकाको संस्थागत क्षमता विकास भएको हुने, मानव संसाधन विकास, पारदर्शीता, तथा सामाजिक जवाफदेहीता वृद्धि भइ सुशासन कायम भएको हुने
		कार्यपालिकाको बैठक	सङ्ख्या	९८	आवश्यकता अनुसार					
		पालिकाद्वारा स्विकृत नीति तथा कानुन	सङ्ख्या	७०	आवश्यकता अनुसार सबै बन्ने					
		पालिका तथा वडा कार्यालय लगायत सेवा प्रवाही कार्यालयमा नागरिक बडापत्र निर्माण	सङ्ख्या	७	सबैमा बन्ने					
		औसत वार्षिक बेरुजु	प्रतिशत	५	५	१	०	०		
		औसत वार्षिक पुँजिगत खर्च	प्रतिशत	४७	४०	३५	३२	३२		
		आन्तरिक आय	रु.हजारमा	२८००	३२२०	२५३०	२५३०	२५३०		
असर १	सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूबाट जनताहरूले सरल र सर्वसुलभ तरिकाले सेवा प्राप्त गर्न सक्नेछन् ।	सामाजिक परीक्षण	सङ्ख्या	०	१	३	५	५		
		आवधिक योजना तर्जुमा	सङ्ख्या	०	१	१	१	१		
		मध्यमकालिन खर्च संरचना तयार गरेका वडा	सङ्ख्या	०	६	६	६	६		
		अनलाइन प्रतिवेदन प्रणाली स्थापना भएका वडा	सङ्ख्या	६	६	६	६	६		
		पालिका तथा वार्डको सार्वजनिक सुनुवाई	सङ्ख्या	४	६	१८	३०	३०		
प्रतिफल	सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूबाट कार्यान्वयन हुने कार्यक्रम र प्रवाह हुने सेवा	कर्मचारी तथा जन प्रतिनिधिको कार्यप्रगतिको समीक्षा	सङ्ख्या	४	४	१०	१४	१४		
		अनुगमन	सङ्ख्या	६	आवश्यकता अनुसार सबै बन्ने					

संस्थागत विकास तथा सुशासन										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौ			
	सुविधामा पारदर्शिता कायम भई सर्वसाधारण जनता सुसूचित हुनेछन् ।	कार्यक्रमको कार्य प्रगति समीक्षा	सङ्ख्या	१	२	६	१०	१०		
		अन्य सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूको सार्वजनिक सुनुवाइ	सङ्ख्या	०	१	१	१	५		
असर २	गुणस्तरीय मानव संसाधन र सक्षम स्थानीय संस्थाहरूका माध्यमबाट पालिकाको आर्थिक समाजिक विकास हुनेछ ।	क्षमता विकास योजना	सङ्ख्या	०	१	१	१	१		
		कर्मचारीको कुल दरबन्दी	सङ्ख्या	१२८	दरबन्दी (आवश्यकता) अनुसार व्ययवस्था हुने					
		स्वीकृत ओएनएम प्रतिवेदन	सङ्ख्या	०	१	१	१	१		
प्रतिफल	गाउँपालिकाबाट हुने गरेका सेवाप्रवाह छिटोछरितो भई जनतालाई लाभ पुग्नेछ ।	सेवाग्राहीको सन्तुष्टि स्तर	प्रतिशत	७०	७०	८०	८५	८५		
	जनताको आर्थिक स्थितिमा सुधार हुने, दैनिक जीवन सञ्चालनमा सहयोग पुगेर जीवनस्तर माथि उठ्नेछ ।	जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीको क्षमता विकास	सङ्ख्या	०	३	६	१०	१०		
असर ३	सार्वजनिक प्रशासनलाई जनताप्रति उत्तरदायी, विकासमैत्री, विद्युतीय-सुशासन युक्त र सेवामूलक बनाइनेछ ।	अनलाइन सेवामा आवद्ध सुविधा	सङ्ख्या	०	१	३	३	३		
		सफ्टवेयरमा आधारित सेवा	सङ्ख्या	०	५	७	९	९		
		एकैदिनमा सम्पन्न गरिने सार्वजनिक सेवा	सङ्ख्या		१२	१५	१८	१८		
प्रतिफल	सूचना प्रविधिको प्रयोग र विस्तारबाट स्वचालित कार्यप्रणालीको विस्तार भएको हुनेछ ।	ई-हाजीरीको व्यवस्था भएका कार्यालय	सङ्ख्या		सबै सरकारी तथा विद्यालयहरू					
		पर्याप्त विद्युतीय तथा अन्य उपकरण भएका वडा कार्यालयहरू	सङ्ख्या	३	सबैै वडा कार्यालयहरू					

संस्थागत विकास तथा सुशासन										
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)			जम्मा	पुष्ट्याईको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	तेस्रो	पाँचौ			
	गुणस्तरीय सेवाप्रवाह भएको हुनेछ ।	आवश्यकता अनुसार सवारी साधनको व्यवस्था भएका वडा कार्यालयको सङ्ख्या	सङ्ख्या	१	सबै वडा कार्यालयहरू					
		आफ्नै भवनमा कार्यालय सञ्चालन भएका वडाहरू	सङ्ख्या	६	६	६	६	६		
	उत्प्रेरित र उच्च मनोबलयुक्त कर्मचारीबाट प्रभावकारी सेवा प्रवाह भएको हुनेछ ।	आवश्यक कानूनहरूको निर्माण	सङ्ख्या	७०	आवश्यकतानुसार निर्माण हुने					
		कार्यक्षमताका आधारमा कर्मचारीहरूलाई पुरस्कार र दण्ड	सङ्ख्या		१	३	५	५		
		कर्मचारीको कार्यविवरण तर्जुमा	सङ्ख्या	०	१	१	१	१		
	असर ४	सार्वजनिक आय र व्ययलाई व्यवस्थित, पारदर्शी र अनुमानयोग्य बनाई समग्र विकास प्रक्रिया प्रभावकारी हुनेछ ।	निर्धारित समयावधि मै बजेट	आएको/नआएको	नआएको	आएको			आएको	
वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम विवरण वेबसाइटमा			राखिएको/नराखिएको	राखिएको	राखिएको			राखिएको		
आय-व्ययको अद्यावधिक विवरण वेबसाइटमा			राखिएको/नराखिएको	राखिएको	राखिएको			राखिएको		
प्रतिफल	वार्षिक खरिद योजना समयमै तयार भई खरिद कार्य भएको हुनेछ ।	वार्षिक खरिद योजना	सङ्ख्या		१	१	१	१		
	राजस्व परिचालन प्रभावकारी रूपमा भएको हुनेछ ।	आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदन	सङ्ख्या	१	१	१	१	१		
		आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको व्यवस्था	सङ्ख्या	१	१	१	१	१		
		समयमा फछ्यौट भएका वार्षिक योजना	प्रतिशत	९०	९५	९८	९८	९८		

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

परिच्छेद ९: कार्यान्वयन व्यवस्था

९.१ पृष्ठभूमि

अपिहिमाल गाउँपालिकाले गाउँको योजनाबद्ध विकासका लागि गाउँको वस्तुगत विवरण, तथ्यको विश्लेषण, सरोकारवाला तथा समुदाय संगको अन्तरक्रियाबाट प्रथम पञ्च वर्षीय योजना तयार गरेको छ । यस सन्दर्भमा विषयगत समस्या, चुनौती र अवसरहरूको पहिचान र त्यसका आधारमा विषय केन्द्रित रणनीति र कार्यनीति सहितको योजना तर्जुमा भएको छ । योजना तर्जुमाको क्रममा गाउँपालिकाले नेपाल सरकारको पन्द्रौँ योजना तथा सुदुर पश्चिम प्रदेशको योजनाहरूलाई समेत आधारको रूपमा लिएको छ । गाउँपालिकाले आवधिक विकास योजनालाई तथ्य र प्रमाणमा आधारित विश्लेषण सहित सहभागितामूलक ढङ्गबाट नतिजा खाका तयार गरेको छ । यस नतिजा खाकाबाट योजनाको नियमित अनुगमन गर्न तथा आवधिक मूल्याङ्कन गर्न आधार तयार भएको छ ।

आवधिक गाउँ विकास योजनाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र प्रतिफलहरू हासिल गर्न तदनुसारका कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न आवश्यक हुन्छ र सोको लागि वित्तीय स्रोतको आवश्यकता पर्दछ । यसका लागि गाउँपालिकाको आफ्नो आन्तरिक स्रोत र संघ तथा प्रदेश सरकारले उपलब्ध गराउने विभिन्न किसिमका अनुदानहरू मात्रै पर्याप्त हुँदैन । तसर्थ आवश्यक स्रोत परिचालनका लागि निजी क्षेत्र, सहकारी, गैरसरकारी संघ संस्था, नागरिक समाज, मिडिया, सेवा प्रदायक विषयगत कार्यालयहरू, अन्य सहयोगी संघ संस्थाहरू तथा बहुपक्षीय तथा द्विपक्षीय विकास साझेदार संस्थाहरूसँगको सहकार्य र साझेदारी महत्वपूर्ण हुन्छ । साथै राजस्व परिचालनलाई अझै बढि प्रभावकारी बनाउन स्थानीय राजस्व परामर्श समितिको सक्रियताको ठूलो भूमिका हुन्छ ।

९.२ संस्थागत व्यवस्था तथा मानव संसाधन योजना

संघीय शासन व्यवस्था अनुसार राज्यको पुनःसंरचना प्रक्रियाबाट नवगठित यस गाउँपालिकाको सम्पन्न स्थानीय तहको निर्वाचनबाट निर्वाचित गाउँ कार्यपालिका मार्फत गाउँपालिकाको कार्य संचालन हुँदै आएको छ । गाउँपालिकाको विद्यमान कर्मचारी दरबन्दी विवरण अनुसार प्राविधिक र अप्राविधिक दुवै प्रकृतिका कर्मचारीहरूको दरबन्दी यस कार्यालयमा रहेका छन् । विद्यमान दरबन्दी अन्तर्गत अधिकृत स्तरका ६, सहायक स्तरका ७५ समेत ८१ वटा पदको स्वीकृत दरबन्दी देखिन्छ भने तहविहिन ३१ गरी कूल ११२ कर्मचारी कार्यरत रहेको देखिन्छ ।

आवधिक विकास योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न मौजुदा संगठन संरचनामा परिमार्जनका लागि अविलम्ब संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण सम्पन्न गरी कार्यालयको संगठन संरचना, कर्मचारी दरबन्दी र कार्यविवरण तयार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

९.३ विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट

यस आवधिक योजनामा विभिन्न पाँचवटा विषयगत क्षेत्रहरू तथा गाउँ गौरवका आयोजनाका निर्धारित कार्यक्रमहरूका लागि आवश्यक लागत अनुमान गरिएको छ । कार्यक्रम तथा बजेट आवश्यकताको अनुमान गाउँका सम्बन्धित शाखाका प्रतिनिधि र सरोकारवालाहरूको कार्यशाला तथा वडास्तरीय छलफलबाट प्रस्ताव गरिएको हो । यसरी तय गरिएको आवश्यक लागत गाउँपालिकाको आन्तरिक आय, संघ तथा प्रदेशबाट प्राप्त हुने विभिन्न प्रकारका अनुदान, गैसस तथा दातृ निकायहरूबाट हुन सक्ने सहयोग, निजी क्षेत्रबाट हुन सक्ने लगानी र जनसहभागिता स्वरूप प्राप्त हुन सक्ने परिमाणहरूलाई अनुमानका आधारमा निर्धारण गरिएको छ ।

तालिका २५: विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट

क्र.सं.	विषयगत क्षेत्र उपक्षेत्र	अनुमानित बजेट लागत (रु.हजारमा)						बजेट प्रतिशत
		पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व.	पाँचौ आ.व.	जम्मा	
	अपि गौरवका आयोजना	२९७०००	२९७०००	२९७०००	२९७०००	२९७०००	१४८५०००	३६.२२
१	आर्थिक क्षेत्र	५९८४०	६१०४०	७१४५५	६४१८५	७३५३०	३३००५०	८.०५
१.१	कृषि तथा पशुपन्छी	४१४५०	४२५००	४७९५०	४१३००	४१४५०	२१४६५०	५.२४
१.२	सिंचाई	३३००	३३००	३३००	५८००	५८००	२१५००	०.५२
१.३	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	५६५०	५६५०	५१५०	६६५०	१८१५०	४१२५०	१.०१
१.४	उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति	३५४०	३५४०	८८४०	४०४०	१५४०	२१५००	०.५२
१.५	श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा	५९००	६०५०	६२१५	६३९५	६५९०	३११५०	०.७६
२	सामाजिक क्षेत्र	३६९२०	४१४७०	५६४७०	६४९७०	६८९७०	२६८८००	६.५६
२.१	स्वास्थ्य तथा पोषण	४५००	७०००	७०००	११५००	६५००	३६५००	०.८९
२.२	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	६०००	६०००	१००००	१३०००	१५०००	५००००	१.२२
२.३	खानेपानी तथा सरसफाई	१७०००	१९०००	२५०००	३१०००	३८०००	१३००००	३.१७
२.४	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	५८७०	५९२०	१०९२०	५९२०	५९२०	३४५५०	०.८४
२.५	युवा तथा खेलकुद	३५५०	३५५०	३५५०	३५५०	३५५०	१७७५०	०.४३
३	पूर्वाधार क्षेत्र	१०६७००	२९८५००	३७८६००	४६७३००	५५६६००	१८०७७००	४४.१०
३.१	बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण	३००००	९०००	१२०००	१२०००	४०००	६७०००	१.६३
३.२	सडक, पुल तथा यातायात	६५०००	२७७०००	३५००००	४३८०००	५३००००	२०००००	०.४९
३.३	जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा	६५००	८२००	१०५००	१३२००	१८५००	५००००	०.१२
३.४	सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि	५२००	४३००	६१००	४१००	४१००	१००००	०.२४
४	वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र	२४०५०	२५०५०	३००५०	२०५५०	२५५५०	१२५२५०	३.०६
४.१	वन तथा जैविक विविधता	२७००	२७००	२७००	२७००	२७००	१३५००	०.३३
४.२	भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	२५००	४०००	४०००	४०००	४०००	१८५००	०.४५
४.३	वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन	१०८५०	४३५०	९३५०	४३५०	९३५०	३८२५०	०.९३
४.४	विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता	८०००	१४०००	१४०००	९५००	९५००	५५०००	१.३४
५	संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र	२०६५०	१५५९०	१५१६०	१५४६०	१५७९०	८२६५०	२.०२
५.१	संस्थागत विकास तथा सुशासन	२०६५०	१५५९०	१५१६०	१५४६०	१५७९०	८२६५०	२.०२

जम्मा योजना बजेट	२४८१६०	४४१६५०	५५१७३५	६३२४६५	७४०४४०	२६१४४५०	
कुल जम्मा बजेट गौरबको योजना सहित	५४५१६०	७३८६५०	८४८७३५	९२९४६५	१०३७४४०	४०९९४५०	१००.००

अपिहिमाल गाउँपालिकाको पाँच वर्षे विकास अवधिको लक्ष्य प्राप्तीका लागि कुल लागत बजेट रु. ४ अर्ब ९ करोड ९४ लाख ५० हजार अनुमान गरिएको छ । यस अन्तर्गत सबै भन्दा बढी पूर्वाधार क्षेत्र विकासका लागि करिब ४४.१ प्रतिशत बजेट लागत अनुमान गरिएको छ भने गाउँ गौरबको आयोजनाका लागि करिब ३६.२२ प्रतिशत र त्यसैगरी, आर्थिक विकासका लागि ८.०५ प्रतिशत, सामाजिक विकासका लागि ६.५६ प्रतिशत, वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापनका लागि ३.०६ प्रतिशत र सुशासन तथा संस्थागत क्षेत्र विकासका लागि २.०२ प्रतिशत खर्च हुने अनुमान गरिएको छ ।

९.४ स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण

आवधिक गाउँ विकास योजनाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र प्रतिफलहरू हासिल गर्न तदनुसारका कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न आवश्यक हुन्छ र सोको लागि वित्तीय स्रोतको आवश्यकता पर्दछ । यसका लागि गाउँपालिकाको आफ्नो आन्तरिक स्रोत र संघ तथा प्रदेश सरकारले उपलब्ध गराउने विभिन्न किसिमका अनुदानहरू मात्रै पर्याप्त हुँदैन । तसर्थ आवश्यक स्रोत परिचालनका लागि नीजि क्षेत्र, सहकारी, गैरसरकारी संघ संस्था, नागरिक समाज, मिडिया, सेवा प्रदायक विषयगत कार्यालयहरू, अन्य सहयोगी संघ संस्थाहरू तथा बहुपक्षीय तथा द्विपक्षीय विकास साझेदार संस्थाहरूसँगको सहकार्यर साझेदारी महत्वपूर्ण हुन्छ । साथै राजस्व परिचालनलाई अझै बढी प्रभावकारी बनाउन स्थानीय राजस्व परामर्श समितिलाई विशेष जिम्मेवारी दिइएको छ ।

९.४.१ राजस्व परिचालनको अवस्था

अपिहिमाल गाउँपालिकाको नेतृत्वमा तर्जुमा भएको पञ्चवर्षीय आवधिक गाउँ विकास योजना गाउँ विकासका सबै सरोकारवालाहरूको सार्थक प्रयत्नबाट कार्यान्वयन हुनेछ । नतिजा तालिकामा उल्लेखित लक्ष्य प्राप्त गर्न तर्जुमा गरिएको कार्यान्वयन तथा लगानी योजनामा गाउँपालिकाले आन्तरिक र बाह्य स्रोतबाट हासिल गर्ने आयका अतिरिक्त सबै सरोकारवालाको लगानी समेत प्रक्षेपण गरी योजनाको लागि उपलब्ध अनुमानित स्रोतमा समावेश गरिएको छ ।

आ.व. २०७७।७८ को कूल यथार्थ आय रु. ३३ करोड ७९ हजार रहेको छ भने गाउँपालिको चालू आ.व. २०७८।७९ को अनुमानित आय रु. ३३ करोड २६ लाख ९० हजार रहेको देखिन्छ । गत आ.व.को यथार्थ र चालू आ.व.को अनुमानित आयका आधारमा विश्लेषण गरी कम्तिमा पनि वार्षिक १० प्रतिशतका दरले आयवृद्धि हुनसक्ने आधारमा ५ वर्षको कुल अनुमानित आय गणना गर्दा गाउँपालिकाको कुल अनुमानित आय करिब रु. २ अर्ब २३ करोड ३३ लाख २० हजार हुने देखिन्छ ।

गत वर्षको आय विवरणको वृद्धि प्रवृत्तिका आधारमा गाउँपालिकाको आय बढ्दो रूपमा परिचालन भएको देखिन्छ । आन्तरिक राजस्व अन्तर्गत करहरू तथा शुल्कबाट (सम्पत्ति कर, व्यवसाय कर, सिफारिस शुल्क) राजस्व संकलन हुने गरेको छ ।

आन्तरिक श्रोतको योगदान गत आ.व.मा कुल आयको २.६८ प्रतिशत मात्रै रहेको छ । गाउँपालिकाको आन्तरिक आय आ.व. ०७६/०७७ भन्दा आ.व. ७७/७८ मा सामान्य रूपले मात्रै वृद्धि भएको देखिन्छ । त्यसैगरी बाह्य श्रोतबाट आएको अनुदान सहयोग तथा ऋण परिचालनबाट प्राप्त हुने रकमको कुल आयमा ९५.४५ प्रतिशत योगदान रहेको छ । त्यस्तै गत आ.व.मा कुल आयमा १.७९ प्रतिशत अन्य श्रोतबाट प्राप्त भएको छ । लागत सहभागिता भने न्यून मात्रमा रहने गरेको देखिन्छ ।

तालिका २६: राजस्व परिचालनको अवस्था

आ.व. (रकम रु. हजारमा)		आन्तरिक श्रोतको आय	बाह्य श्रोतको आय	लागत सहभागिता	अन्य	जम्मा
आ.व. ०७७/०७८ को यथार्थ	रकम	९०२०	३२१५७९		६२९३	३३६८९२
	प्रतिशत	२.६८	९५.४५		१.८७	१००
आ.व. ०७८/०७९ को अनुमानित	रकम	२०००	२९५५५०		३५१३६	३३२६८६
	प्रतिशत	०.६०	८८.८४		१०.५६	१००

स्रोत: गाउँपालिका कार्यालय, लेखाशाखा

९.४.२ खर्च अवस्थाको विश्लेषण

गाउँपालिकामा चालु खर्च अन्तर्गत पदाधिकारीहरूको पारिश्रमिक तथा सुविधा, कर्मचारी पारिश्रमिक तथा सुविधा, कार्यालय सञ्चालन सम्बन्धी खर्च, मर्मत सम्भार खर्च र कार्यक्रम खर्च गरी ५ प्रकारका खर्च रहेका छन् । आ.व. २०७७/०७८ को व्यय विवरण अनुसार चालु खर्च कूल खर्चको करिब ३९.१९ प्रतिशत रहेको छ भने पूँजीगत खर्च ६०.८१ प्रतिशत रहेको छ । गाउँपालिकाको विगतका वर्षको व्यय विवरणको तुलनामा यस आ.व.मा चालु खर्च बढेको अवस्थामा छ ।

तालिका २७: खर्च बाँडफाँडको प्रक्षेपण

क्र. सं.	विवरण	२०७७/७८ को यथार्थ रु. हजारमा	२०७८/७९ को अनुमान	२०७९/८० को प्रक्षेपण	२०८०/८१ को प्रक्षेपण	२०८१/८२ को प्रक्षेपण	२०८२/८३ को प्रक्षेपण	२०८३/८४ को प्रक्षेपण	आवधिक योजनाको जम्मा
१	बजेटको वर्गीकरण								
१.१	चालु खर्च	१२०३९४	१३०३९४	१४३४३३	१५७७७७	१७३५५४	१९०९१०	२१०००१	८७५६७५
१.२	पूँजीगत खर्च	१५५९५	५७८२१	६३६०३	६९९६३	७६९६०	८४६५६	९२२२५	३८७४०७
१.३	सशर्त अनुदान तर्फ खर्च	१६५७२०	१२१८००	१३३९८०	१४७३७८	१६२११६	१७८३२७	१९६१६०	८१७९६१
१.४	विशेष अनुदान तर्फ खर्च	२६४९५	२०८००	२२८८०	२५१६८	२७६८५	३०४५३	३३४९९	१३९६८५
१.५	सामाजिक सुरक्षा खर्च	१८७५	१८७५	२०६३	२२६९	२४९६	२७४५	३०२०	१२५९२
	जम्मा बजेट	३३००७९	३३२६९०	३६५९५९	४०२५५५	४४२८१०	४८७०९१	५३४९०४	२२३३३२०
२	खर्चको क्षेत्रगत बाँडफाँड								
२.१	आर्थिक विकास			६३६४०	६४८४०	७३७५५	६९४८५	६८८३०	३४०५५०

अपिहिमाल गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक विकास योजना २०७९

२.२	सामाजिक विकास			४६४२०	४९१७०	६२६७०	५६६७०	३८४७०	२५३४००
२.३	पूर्वाधार विकास			७४८००	१५५१००	१६६९००	१८६२००	१२६२००	७०९२००
२.४	वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन			४३०५०	५६०५०	६४५५०	६१५५०	६९५५०	२९४७५०
२.५	संस्थागत विकास तथा सुशासन			२०६५०	१५५९०	१५१६०	१५४६०	१५७९०	८२६५०
२.६	अपिहिमाल गाउँपालिका योजना			१८००००	१९००००	१९००००	२०४०००	३०६०००	१०७००००
जम्मा बजेट				४२८५६०	५३०७५०	५७३०३५	५९३३६५	६२४८४०	२७५०५५०

स्रोत: गाउँपालिका कार्यालय, लेखाशाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

९.४.३ अपुग स्रोत व्यवस्थापन

आवधिक विकास योजना कार्यान्वयनका लागि कुल लगानी बजेट रु. ४ अर्ब ९ करोड ९४ लाख ५० हजार अनुमान गरिएको छ । गत आ.व.२०७६/०७७ र २०७७/०७८ को यथार्थ र चालू आ.व.को अनुमानित र आ.व. २०७८/७९ को प्रस्तावित आयका आधारमा आगामी पाँच वर्षको गाउँपालिकाको अनुमानित आय २ अर्ब २३ करोड ३३ लाख २० हजार देखिन्छ । यसरी कुल लगानी अनुमान र स्रोत परिचालनबाट प्राप्त हुने बजेट विच करिब रु. १ अर्ब ८६ करोड ६१ लाख ३० हजार (४५.५२ प्रतिशत) बजेट अपुग देखिन्छ ।

तालिका २८: अपुग स्रोत व्यवस्थापन

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष र अनुमानित रकम रु. हजारमा					बजेट (रु.हजारमा)
		२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	
१	कूल स्रोत परिचालन	३६५५७२	४०२२४४	४४२६०१	४८७०१३	५३५८८९	२२३३३२०
२	कूल लगानी अनुमान	२४८१६०	४४१६५०	५५१७३५	६३२४६५	७४०४४०	२६१४४५०
३	गाउँ गौरवका योजना	२९७०००	२९७०००	२९७०००	२९७०००	२९७०००	१४८५०००
जम्मा लगानी बजेट		५४५१६०	७३८६५०	८४८७३५	९२९४६५	१०३७४४०	४०९९४५०
स्रोतको न्यूनता		-१७९५८८	-३३६४०६	-४०६१३४	-४४२४५२	-५०१५५१	-१८६६१३०

९.५ स्रोत परिचालन रणनीति

अपिहिमाल गाउँपालिकाको आवधिक गाउँ विकास योजना (आ.व. २०७९/०८० देखि २०८३/०८४ सम्म) को लागि विभिन्न स्रोतहरूबाट उपलब्ध हुन सक्ने बजेटलाई आधार मानेर कार्यक्रमहरूको अनुमान गरिएको छ । गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, नीजि क्षेत्र, गैसस तथा सहकारी आदिले खर्च गर्न सक्ने परिमाणलाई आधार मानी यसको लागि उपलब्ध हुन सक्ने वित्तीय स्रोतको अनुमान गरिएको छ । यस आवधिक योजनाको कार्यान्वयन विभिन्न आन्तरिक तथा बाह्य स्रोतहरू परिचालन गरी गरिने छ । उक्त स्रोतहरूमा गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोत तथा सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने विभिन्न प्रकारका अनुदानहरू, स्थानीय तहलाई राजस्व बाँडफाँट वापत प्राप्त हुने रकम, स्थानीय पूर्वाधार विकास साझेदारी

कार्यक्रम जस्ता स्रोतहरूबाट प्राप्त हुने रकम, विकास साझेदार संस्थाहरूबाट विभिन्न कार्यक्रमका लागि प्राप्त हुने रकम, निजी क्षेत्रबाट हुने लगानी तथा जनसहभागिता परिचालनबाट प्राप्त हुने रकम मुख्य छन् ।

यस आवधिक योजना अवधिमा कुल रु. ४ अर्ब ९ करोड ९४ लाख ५० हजार खर्च हुने अनुमान गरिएको छ भने करिब २ अर्ब २३ करोड ३३ लाख २० हजार (५४.४८ प्रतिशत) विभिन्न स्रोतहरूबाट रकम प्राप्त हुने अनुमान गरिएको छ । कुल अनुमानित खर्च गर्न अपुग हुने रकम करिब रु. १ अर्ब ८६ करोड ६१ लाख ३० हजार बजेटका लागि गाउँपालिकाले थप स्रोत परिचालन गर्नुपर्ने हुन्छ जसका लागि गाउँपालिकाले निम्नानुसारका रणनीतिहरू अवलम्बन गरी स्रोत व्यवस्थापन गर्न सकिने देखिन्छ ।

यस आवधिक योजना अवधिमा गाउँपालिकाले तर्जुमा गर्ने वार्षिक गाउँ विकास योजनाहरू यस योजनाका लक्ष्य तथा उद्देश्यसँग तादत्म्यता हुने गरी तर्जुमा गरिने छ, जसले गर्दा योजना अवधिमा कार्यान्वयन हुने कार्यक्रम तथा बजेटले पूर्णरूपमा यस आवधिक गाउँ विकास योजनाको लक्ष्य उद्देश्य प्राप्तमा योगदान गर्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

स्थानीय पूर्वाधार विकास साझेदारी कार्यक्रम (सांसद कोष) नाममा प्राप्त हुने बजेटहरूको प्रयोग यस आवधिक विकास योजनामा रहेका क्रियाकलाप कार्यान्वयनमा प्रयोग गरिने छ । स्थानीय पूर्वाधार विकास साझेदारी कार्यक्रमबाट गाउँमा आउने रकमलाई गाउँस्तरीय महत्व बोकेका ठूला आयोजना निर्माणमा उपयोग गरिने छ ।

१. गैर सरकारी संस्था तथा निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ ।
२. अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था, द्विपक्षीय संस्था, बहुपक्षीय संस्थाहरूबाट प्राप्त हुने सहयोगलाई वृद्धि गर्न पहल गरिने छ । कर तथा गैर राजस्व परिचालनमा गरेको दरभन्दा पनि दायरा वृद्धि गरी गाउँपालिकाको राजस्व क्षमता वृद्धि गरी स्रोतको व्यवस्था मिलाइने छ ।
३. स्थानीय बचत तथा ऋण समूहहरू, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरू जस्ता सामुदायिक क्षेत्रहरूसँगको साझेदारीमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ ।
४. सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारबाट विशेष तथा सम्पुरक अनुदान प्राप्त गरिने छ ।
५. गाउँ क्षेत्रभित्र राष्ट्रिय र प्रदेशस्तरीय महत्वका योजनाहरू छनोट र कार्यान्वयन गर्न गाउँपालिकाले संघ र प्रदेश सरकारसँग पहल गरी ठूला आयोजनामा गाउँपालिकाको लगानी न्यूनीकरण गरिने छ ।
६. गाउँपालिकाको राजस्व परिचालन क्षमता विस्तार तथा स्थानीय श्रम, स्रोत र साधन परिचालन र जनसहभागिता वृद्धि गरी गाउँपालिकाको स्रोत वृद्धि गरिने छ ।
७. मन्दिर, गुम्बा लगायत सांस्कृतिक सम्पदाको पुनर्निर्माणमा निजी क्षेत्र, समुदाय र सम्भावित स्थलहरूमा पुरातत्व विभागको सहभागिता वृद्धि गरिने छ ।
८. स्थानीय सरकारलाई प्राप्त ऋण लिने अधिकारको उपयोग गरी थप सम्भाव्यताको आधारमा ऋण समेत परिचालन गरिने छ ।
९. आन्तरिक राजस्व परिचालनलाई थप प्रभावकारी बनाइने छ ।

९.६ आवधिक योजना कार्यान्वयन

९.६.१ योजना कार्यान्वयन

यो आवधिक योजनालाई दीर्घकालीन सोच उन्मुख रही आगामी पाँच वर्षको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम मार्फत कार्यान्वयन गरिनेछ । योजनाको मध्यावधि मूल्यांकनका आधारमा यसका नीति, कार्यक्रम र प्राथमिकताहरूमा समयोचित परिमार्जन

गरिनेछ । अपिहिमालको विकास गाउँपालिका वा सरकारी क्षेत्रको एकल प्रयासले मात्र संभव छैन । त्यसैले यो योजना कार्यान्वयनमा निम्नानुसारका अनुसार विभिन्न क्षेत्रको भूमिका अपेक्षा गरिएको छ ।

(क) सरकारी क्षेत्र

यस आवधिक योजनालाई कार्यान्वयन गराउने प्रमुख भूमिका सरकारी क्षेत्र अर्थात गाउँपालिकाको हो । गाउँपालिकाले नै सबै क्षेत्रसंगको समन्वय र साझेदारीमा योजना कार्यान्वयन गराउनेछ । गाउँपालिकाले निजी क्षेत्रलाई आकर्षित गर्न संघीय र प्रदेश सरकार समेतको सहयोगमा पूर्वाधार विकास गरी विकासको आधार तयार गर्ने, नीतिगत, कानूनी, संरचनागत तथा प्रक्रियागत सुधार गरी निजी क्षेत्रलाई लगानी मैत्री वातावरण तयार गर्ने र सो अनुसार प्रभावकारी अनुगमन र नियमन गर्ने कार्य गर्नेछ । मौलिक हक अधिकार र मानव अधिकार संरक्षण, गरिबी निवारण, शिक्षा, स्वास्थ्य लगायत सामाजिक विकास, महिला पिछडिएका वर्गको संरक्षण र विकास, समावेशिता, वातावरण संरक्षण, सामाजिक सुरक्षा, आदि निजी क्षेत्र आकर्षण नहुने क्षेत्र र सरकारको भूमिका नभइ नहुने क्षेत्रमा गाउँपालिका आफैले कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नेछ । यस क्षेत्रबाट करिब ८६.८५ प्रतिशत लगानी हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

(ख) निजीक्षेत्र

यो योजना कार्यान्वयनमा निजीक्षेत्रले महत्वपूर्ण साझेदारको रूपमा भूमिका खेल्ने अपेक्षा गरिएको छ । विशेष गरी कृषि तथा पशुविकास, उद्योग, पर्यटन तथा विभिन्न सेवा क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको भूमिका महत्वपूर्ण हुनेछ । सरकारबाट भएको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत सुधारको लाभ लिई प्रतिस्पर्धात्मक क्षमताको विकास गर्दै उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्ने, आय र रोजगारीका अवसर सृजना गर्ने, गुणस्तरीय उत्पादन र वजारीकरण गर्ने, वजारमा अत्यावश्यक वस्तु तथा सेवाको अभाव हुन नदिने, जिम्मेवारी र दायित्व बोधका साथ नियमित कर तथा अन्य राजस्व बुझाउने जस्ता महत्वपूर्ण भूमिकाको अपेक्षा निजी क्षेत्रबाट गरिएको छ । यस क्षेत्रबाट करिब ४.४७ प्रतिशत लगानी हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

(घ) सहकारी क्षेत्र

सहकारीले संस्थामा आवद्ध सदस्यहरूको आर्थिक, सामाजिक र सास्कृतिक समृद्धि हासिल गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । ससाना वचत र ऋण परिचालन गर्न, स्थानीय समुदायलाई संगठित रूपमा आर्थिक सामाजिक विकासमा परिचालन गर्न, स्थानीय श्रोत र साधनको उपयोग गर्न, सहकारीताको धारणा अभिवृद्धि गर्न सहकारी संस्थाहरूले महत्वपूर्ण योगदान दिएका छन् । गाउँपालिकाले उद्यम विकास, रोजगारी सृजना, समावेशी आर्थिक वृद्धि, गरिबी निवारण आदिमा सहकारीक्षेत्रको विशेष भूमिका अपेक्षा गरी यसक्षेत्रबाट योजना अवधिमा २.४ प्रतिशत लगानी प्रक्षेपण गरिएकोछ ।

(ङ) गैह सरकारी क्षेत्र (गैसस)

समूह परिचालन, सचेतना मूलक कार्यक्रम, ससाना पूर्वाधार विकास, समुदायमा आधारित सेवा प्रवाह, लैङ्गिक तथा सामाजिक सशक्तिकरण, समूह वचत तथा ऋण परिचालन, ससाना आयमूलक कार्यक्रम संचालन, रोजगारी सृजना, नीतिगत पृष्ठपोषण आदि कार्यमा गैससले गाउँपालिकासंग महत्वपूर्ण साझेदारको रूपमा काम गर्दै आएका छन् । आफ्ना वैशिष्ट्यताका क्षेत्रमा गैससले प्रमुख साझेदारको रूपमा काम गर्ने अपेक्षाका साथ यस क्षेत्रबाट ३.८ प्रतिशत लगानी हुने अनुमान गरिएको छ ।

(च) उपभोक्ता समूह, नागरिक समाज र सामुदायिक संघसस्था

विकास प्रदायकले जतिसुकै प्रयास गरेता पनि यसका प्रापक अर्थात उपभोक्ताको सहभागिता, सहयोग, सहकार्य र अपनत्व ग्रहण भई दिगो व्यवस्थापन नगरे सम्म विकाशलाई गति दिन सम्भव छैन । त्यसकारण यिनीहरूबाट विकास कार्यमा व्यापक सहयोग सहभागिता र निगरानी हुने अपेक्षा गरिएको छ । विकास कार्यमा उपभोक्ता समूह र स्थानीय समुदायको योगदान २.१६ प्रतिशत हुने अनुमान गरिएको छ ।

९.६.२ कार्यान्वयन प्रकृया

(क) सूची तयारी

गाउँपालिकाले आवधिक योजनाले निर्धारण गरेका प्राथमिकताका कार्यक्रमहरू आफैले कार्यान्वयन गर्ने, संघीय सरकारबाट कार्यान्वयन हुने, प्रदेश सरकारबाट कार्यान्वयन हुने, तीनै तहका सरकारबाट संयुक्त लगानीमा कार्यान्वयन हुने, प्रदेश वा संघ सरकारको साझेदारीमा कार्यान्वयन गर्ने, अन्य स्थानीय सरकारको साझेदारीमा संचालन हुने, गैसस तथा अन्तराष्ट्रिय गैसस मार्फत कार्यान्वयन हुने, विकास साझेदारबाट कार्यान्वयन हुने तथा निजी क्षेत्रबाट कार्यान्वयन गरिने छुट्टा छुट्टै सूची तयार गर्नेछ ।

(ख) छलफल एवं अन्तर्क्रिया

सूची तयार गरेपछि निजीक्षेत्र, गैसस, सहकारीक्षेत्र र सामुदायिक क्षेत्रले संचालन गर्ने कार्यका लागि गाउँपालिकाले सम्बन्धित क्षेत्रहरूसँग छलफल र अन्तरक्रिया गरी लगानी गर्न सहयोग एवं सहजिकरण गर्नेछ । छलफल र अन्तर्क्रियालाई नियमित गराई उनीहरूलाई सरकारको असल सहयोगीको रूपमा विकास गर्दै लगिनेछ ।

(ग) मध्यकालिन खर्च संरचना तयारी

गाउँपालिकाले संचालन गर्ने कार्यक्रमलाई आवधिक योजना र वार्षिक कार्यक्रम बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्न तथा योजनाको प्राथमिकीकरण गर्दै प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरूमा लगानी सुनिश्चित गर्न मध्यमकालिन खर्च संरचना तर्जुमा गरी वार्षिक रूपमा परिमार्जन गर्दै लगिनेछ । मध्यमकालिन खर्च संरचनाले निर्धारण गरेको योजना र बजेटको प्राथमिकताका आधारमा क्रमशः योजनाहरू कार्यान्वयन गर्दै लगिनेछ ।

(घ) नतिजामा आधारित अनुगमन ढाँचा अनुसार वार्षिक समीक्षा

आवधिक योजनासँग वार्षिक योजनाको अन्तरसम्बन्ध स्थापित गरी कार्यान्वयन गर्न वार्षिक कार्यक्रमसँग निम्न तालिका संलग्न गरी स्वीकृत गरिने व्यवस्था गरिने छ । कार्यक्रम संचालन गर्दा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३, खरिद नियमावली लगायत अन्य सम्बन्धित ऐन नियम अन्तर्गत रही योजनाको प्रकृति अनुसार ठेक्का, करार, अमानत वा उपभोक्ता समितिमध्ये उपयुक्त माध्यमबाट गरिनेछ । त्यसैगरी गैसस, विकास साझेदारहरूसँगको साझेदारीमा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा सम्बन्धित निकायसँग गरेको सम्झौता बमोजिम कार्यान्वयन गरिनेछ ।

तालिका २९: वार्षिक कार्यान्वयन कार्ययोजना ढाँचा

योजनाको विषयगत क्षेत्र	आवधिक योजना			वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम							
	नीति तथा कार्यक्रम	लक्ष्य/सूचक		आयोजना/कार्यक्रम (स्थान समेत)	लक्ष्य		विनियोजन	कार्यान्वयन विधि	लाभान्वित जनसंख्या	प्राथमिकता क्रम	लगानी तथा कार्यान्वयन गर्ने निकाय
		इकाई	परिमाण		इकाई	परिमाण					
आर्थिक विकास											
सामाजिक विकास											
पूर्वाधार विकास											
वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन											
संस्थागत र सुशासन											
अन्तरसम्बन्धित क्षेत्र											
जम्मा कार्यक्रम खर्च											
जम्मा चालु खर्च											
कूल जम्मा											

दृष्टव्यः विषय क्षेत्र र उपक्षेत्रहरूले आ—आफ्नो कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गर्दा चालु र पूँजीगत खर्च खुलाई गाउँपालिकामा पेश गर्नुपर्ने छ ।

९.७ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना

गाउँपालिकाले अनुगमन कार्य योजना बनाई नियमित रूपमा नतिजा सूचकमा आधारित भई सहभागितामूलक प्रक्रियाबाट अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्नेछ । अनुगमनमा संलग्न हुने जनप्रतिनिधि एवं कर्मचारीहरूको क्षमता विकास गरिनेछ । अनुगमनका लागि आवश्यकता अनुसार सरोकारवालाहरू र तेस्रो पक्षसमेतलाई सहभागिता गराइनेछ । नतिजा सूचकमा आधारित अनुगमन खाँका तयार गरी सोही अनुसार नियमित अनुगमन, वार्षिक समीक्षा, मध्यावधि तथा अन्तिम मूल्यांकन गरिनेछ । गाउँपालिकाले देहायको उद्देश्य प्राप्तिका लागि अनुगमन गर्नेछः

- ✍ कार्यतालिका अनुसार काम भए नभएको एकीन गर्न ।
- ✍ तोकिएको कामको समय, लागत र गुणस्तर कायम गर्न ।
- ✍ कार्यान्वयनको क्रममा भएका गलति वा कमजोरी तत्काल सुधार गर्न ।
- ✍ डिजाइन वा कार्यान्वयनमा भएका गलति सुधार गरी सार्वजनिक कोषको अपव्यय हुनबाट रोक्न ।

गाउँपालिकाले देहाय अनुसार अनुगमन गर्नेछः

- ✍ निरन्तर अनुगमन,
- ✍ दिगोपनाको अनुगमन ।

गाउँपालिकाले देहायका आयोजनाहरूको अनुगमन गर्नेछः

- ✍ गाउँपालिकाबाट स्वीकृत कार्यक्रम वा आयोजनाहरू,
- ✍ गाउँपालिकाबाट लगानी भएका आयोजनाहरू,

- ❑ नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त स्रोत साधन मार्फत सञ्चालित आयोजनाहरू,
- ❑ गाउँपालिका क्षेत्रभित्र गैरसरकारी संस्था मार्फत सञ्चालित आयोजनाहरू,
- ❑ गाउँपालिकाले आवश्यक ठानेका अन्य आयोजनाहरू ।

९.७.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको आवश्यकता

अनुगमनले विकास कार्यक्रम र आयोजनाहरूको नतिजा खोज्ने र कार्यान्वयन गर्ने पक्षलाई बढी जिम्मेवार बनाउनुको साथै जवाफदेही पनि बनाउँछ । नीति, योजना, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको कार्यान्वयनको सुनिश्चिततालागि अनुगमन तथा त्यसबाट प्राप्त नतिजाको विश्लेषणकालागि मूल्याङ्कनको आवश्यकता पर्दछ । विकास आयोजनाहरूबाट, निर्धारित समयावधि भित्र निश्चित उपलब्धि तथा लागत अनुसारको प्रतिफल प्राप्त भए/नभएको यकिन गर्न सशक्त एवम् निष्पक्ष अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको व्यवस्था हुनुपर्दछ । अनुगमन एउटा निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो, जो आयोजना कार्यान्वयनको चरणमा गरिन्छ, यसको मुख्य उद्देश्य चालु परियोजनाको प्रगति र ढिलासुस्तीको बारेमा सरोकारवालाहरूलाई समयमा नै जानकारी गराई परियोजनालाई सही बाटोमा हिंडाउनु हो ।

९.७.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको जिम्मेवारी

अनुगमनमा देहायका तरिकाहरू अपनाइनेछः

- ❑ नियमित प्रतिवेदन लिएर,
- ❑ स्थलगत अवलोकन गरेर,
- ❑ सरोकारवालाहरूसँग छलफल गरेर,
- ❑ नागरिक समाजका संस्थाहरू परिचालन गरेर (मिडिया आदि),
- ❑ सार्वजनिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाई, सामाजिक परीक्षण जस्ता विधिहरू मार्फत ।

अनुगमनमा देहायका पदाधिकारीहरू संलग्न रहने छन्ः

- ❑ स्थानीय तहको कार्य विभाजन नियमावलीले तोकेको पदाधिकारी,
- ❑ उपाध्यक्ष (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४),
- ❑ अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिका सदस्यहरू,
- ❑ प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत र सम्बन्धित शाखा प्रमुख (नियमित कार्य),
- ❑ वडा स्तरीय आयोजनाको हकमा वडाध्यक्ष र सदस्यहरू ।

गाउँपालिका स्तरीय अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिमा देहायका पदाधिकारीहरू रहनेछन्ः

– उपाध्यक्ष	संयोजक
– अध्यक्षले तोकेका एक जना महिला सहित कार्यपालिकाका सदस्यहरूमध्येबाट	सदस्य (दुई जना)
– प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सदस्य
– प्रमुख, योजनाशाखा	सदस्य सचिव

आवश्यकता अनुसार कार्यपालिकाका अन्य सदस्य तथा विषय विज्ञलाई आमन्त्रण गर्न सकिने ।

देहायको अनुगमन कार्ययोजना बनाई लागू गरिनेछः

- कार्यपालिकामा एकिकृत कार्यान्वयन कार्ययोजना पेश गरेको १५ दिनभित्र अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिबाट आफ्नो वार्षिक अनुगमन कार्ययोजना बनाइ कार्यान्वयन गरिनेछ,
- अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिले गरेको कामको प्रतिवेदन प्रत्येक २ महिनामा कार्यपालिकाको बैठकमा पेश गरी छलफल गरिनेछ । समितिले समाधान गर्न नसकेका समस्याहरूलाई यस बैठकबाट सम्बोधन गरिनेछ ।

वडास्तरीय कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गर्न देहाय बमोजिमको समिति रहनेछः

सम्बन्धित वडाको वडाध्यक्ष	संयोजक
वडा सदस्यहरू	सदस्य
वडा सचिव	सदस्य सचिव

आवश्यक परे कार्यपालिकाका अन्य सदस्य तथा कर्मचारीलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ ।

९.७.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया

योजना अवधि समाप्त भए पछि कार्यपालिकाले तोकेका आयोजनाको तेश्रो पक्षद्वारा देहायका सूचना प्राप्त गर्न प्रभाव मूल्यांकन गरिनेछ ।

- योजनाको लक्ष्य बमोजिम प्रगति भए नभएको,
- लाभग्राहीमा योजनाका नतिजाले पारेको प्रभाव,
- आगामी योजना तर्जुमाको लागि पृष्ठपोषण,
- योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन विधिमा आवश्यक परिमार्जन गर्न,
- योजनाबाट प्राप्त हुने फाइदालाई अधिकतम बनाउन ।

आवधिक तथा वार्षिक गाउँ विकास योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको प्रक्रिया देहायअनुसार हुनुपर्नेछः

तालिका ३०: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन खाका

के गर्ने	कसले गर्ने	कहिले गर्ने	कसरी गर्ने	फलोअप
अनुगमन प्रक्रिया				
कार्यक्रम वा प्रक्रिया अनुगमन	सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति, वडा समिति, सरकारी कार्यालय र गैसस	आवश्यकता अनुसार, मासिक, चौमासिक र वार्षिक	- स्थलगत अनुगमन - वार्षिक योजनाको चौमासिक कार्ययोजनामा उल्लिखित लक्ष्य र प्रगति विवरणको तुलना - बृहत योजनाको कार्यान्वयन योजनाको - वार्षिक लक्ष्य र प्रगतिको तुलनात्मक अध्ययन	
प्रतिफल अनुगमन	गाउँ कार्यपालिका, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति	चौमासिक, अर्ध वार्षिक, वार्षिक र मध्यावधि	- स्थलगत अनुगमन - वार्षिक कार्ययोजनाको लक्ष्य र प्रगति विवरणको तुलना - सञ्चालित योजनाहरूको कार्यान्वयनबाट सोच तालिकामा	- अनुगमन टोलीले अनुगमन प्रतिवेदन तयार गरी गाउँपालिका कार्यालयमा पेश गर्ने - गाउँपालिका कार्यालयले प्रतिवेदनका सिफारिश कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिका

			उल्लिखित अपेक्षित प्रतिफल के कति कारणले हासिल हुने देखिन्छ वा देखिँदैन भन्ने सम्बन्धी अध्ययन गरी प्रतिवेदन पेश गर्ने	समक्ष कार्ययोजना पेश गर्ने
असर तह अनुगमन	गाउँ कार्यपालिका सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति र तेस्रो पक्ष	वार्षिक, मध्यावधि र अन्तिम वर्ष	- लक्षित समूह तथा सहभागितामूलक छुलफल - नमूना सर्वेक्षण मार्फत सोच तालिकाको लक्ष्य अनुरूप प्रगति मापन - योजनाबाट विषयगत उद्देश्य, अपेक्षित प्रतिफल के कति कारणले प्राप्त हुने वा नहुने विषयमा अध्ययन - प्रतिवेदन तयारी र गाउँपालिकामा छुलफल	
मूल्याङ्कन प्रक्रिया				
असर तह मूल्याङ्कन	स्वतन्त्र तेस्रो पक्ष	योजनाको मध्य अवधि	- लक्षित समूह तथा सहभागितामूलक छुलफल - नमूना सर्वेक्षण मार्फत सोच तालिकाको लक्ष्य अनुरूप प्रगति मापन - असर तहका सूचना संकलन गर्दा प्रारम्भिक तहका असरमा ध्यान दिने - प्रतिवेदन तयारी र गाउँपालिकामा छुलफल	अनुगमन टोलीले अनुगमन प्रतिवेदन तयार गरी गाउँपालिका कार्यालयमा पेश गर्ने
प्रभाव तह मूल्याङ्कन	गाउँ कार्यपालिका सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति र तेस्रो पक्ष	योजना सम्पन्न भएको दुई वर्षपछि	- लक्षित समूह तथा सहभागितामूलक छुलफल - नमूना सर्वेक्षण मार्फत योजनाको दीर्घकालीन सोच तथा विषयगत उद्देश्यहरू हासिल गर्ने दिशामा योजना के कति हदमा सफल भयो र योजना आफैँमा के कति सान्दर्भिक, प्रभावकारी रह्यो र समग्र विकासको दीर्घो व्यवस्थापनमा योजनाले के कति योगदान गर्न सक्यो भनी अध्ययन - प्रतिवेदन तयारी र गाउँपालिकामा छुलफल	गाउँपालिका कार्यालयले प्रतिवेदनका सिफारिश कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिका समक्ष कार्ययोजना पेश गर्ने

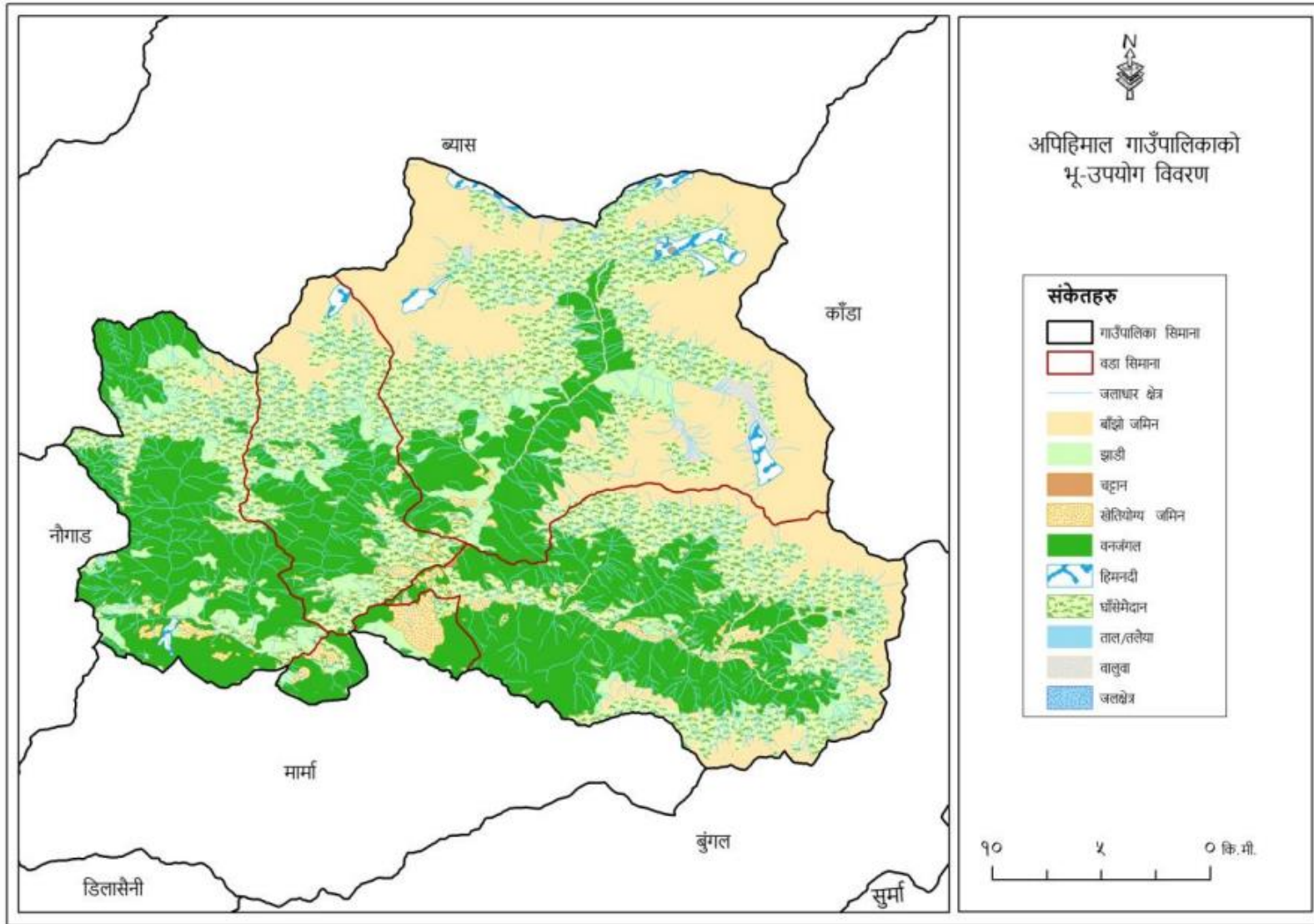
आयोजनाको प्रभाव मूल्याङ्कन देहाय बमोजिम गर्ने व्यवस्था गरिनेछः

- गाउँपालिकाले निर्धारण गरेका निश्चित लागत भन्दा बढीका आयोजनाको योजना सम्पन्न भएको २ वर्षभित्र तेस्रो पक्षबाट प्रभाव मूल्याङ्कन गराइनेछ ।

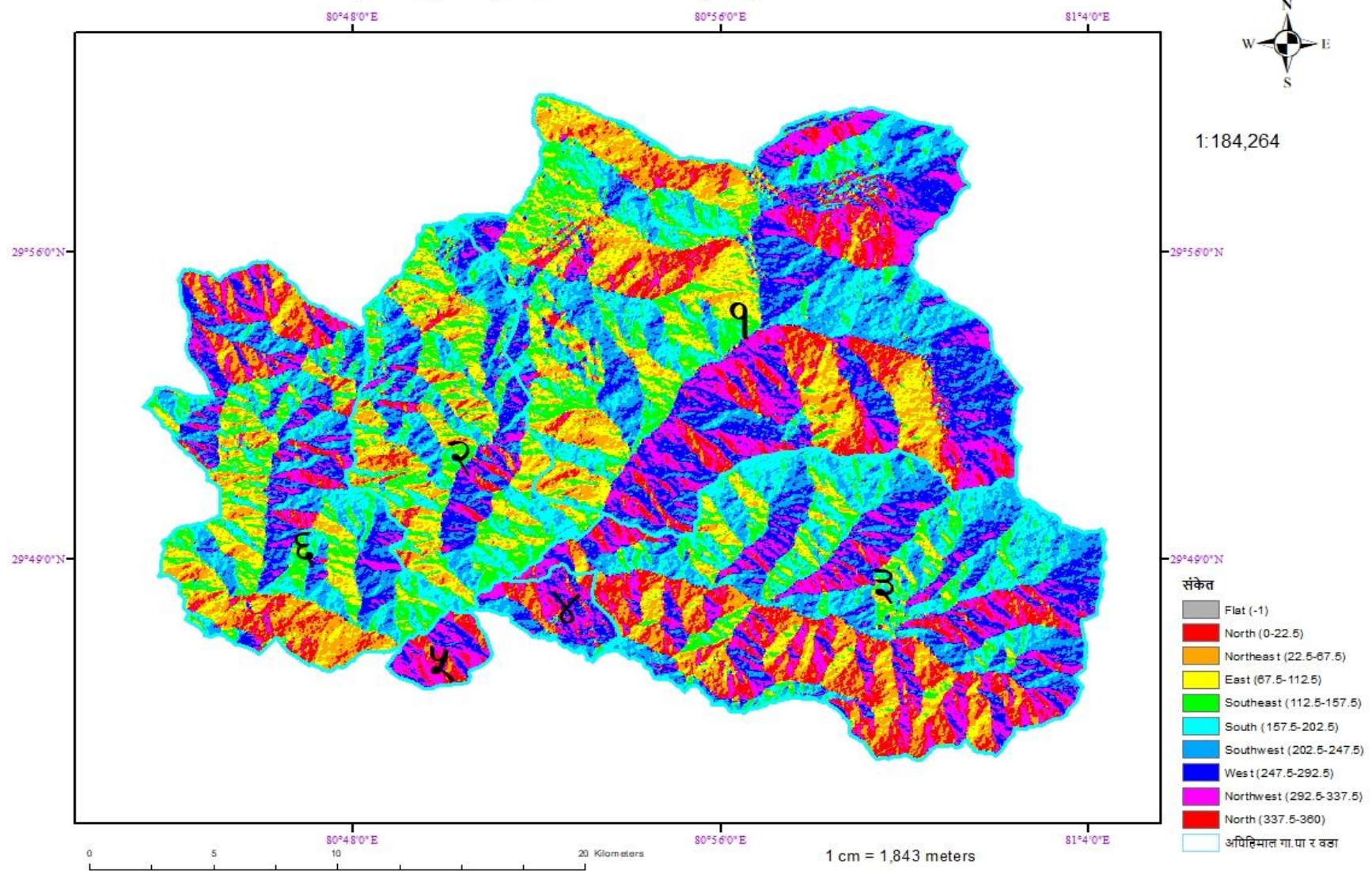
- प्रभाव मूल्याङ्कनको नतिजा कार्यपालिकाको बैठकमा प्रस्तुत गरी सरोकारवालाहरूको जानकारीको लागि सार्वजनिक गरिनेछ ।

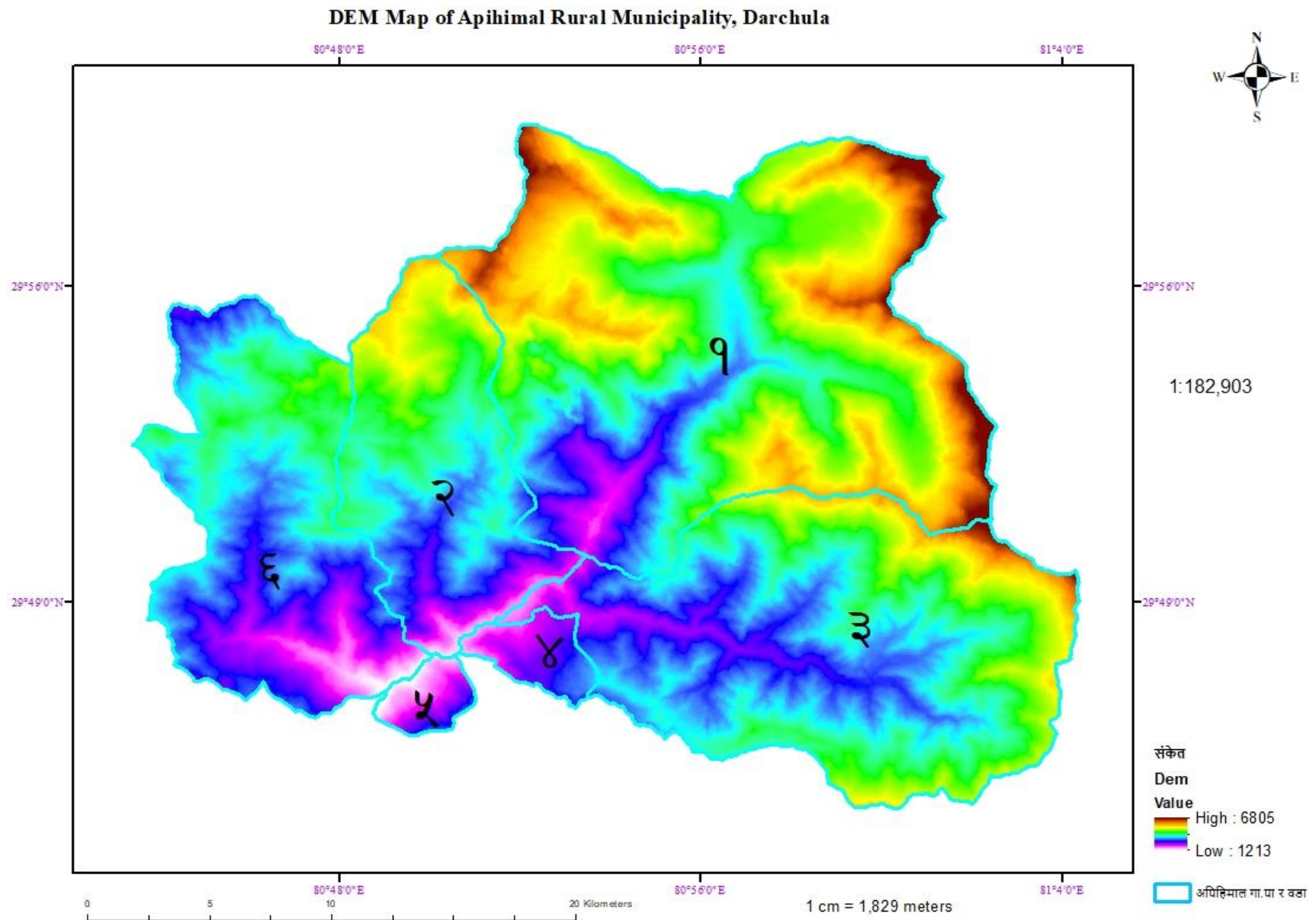
अनुसूची

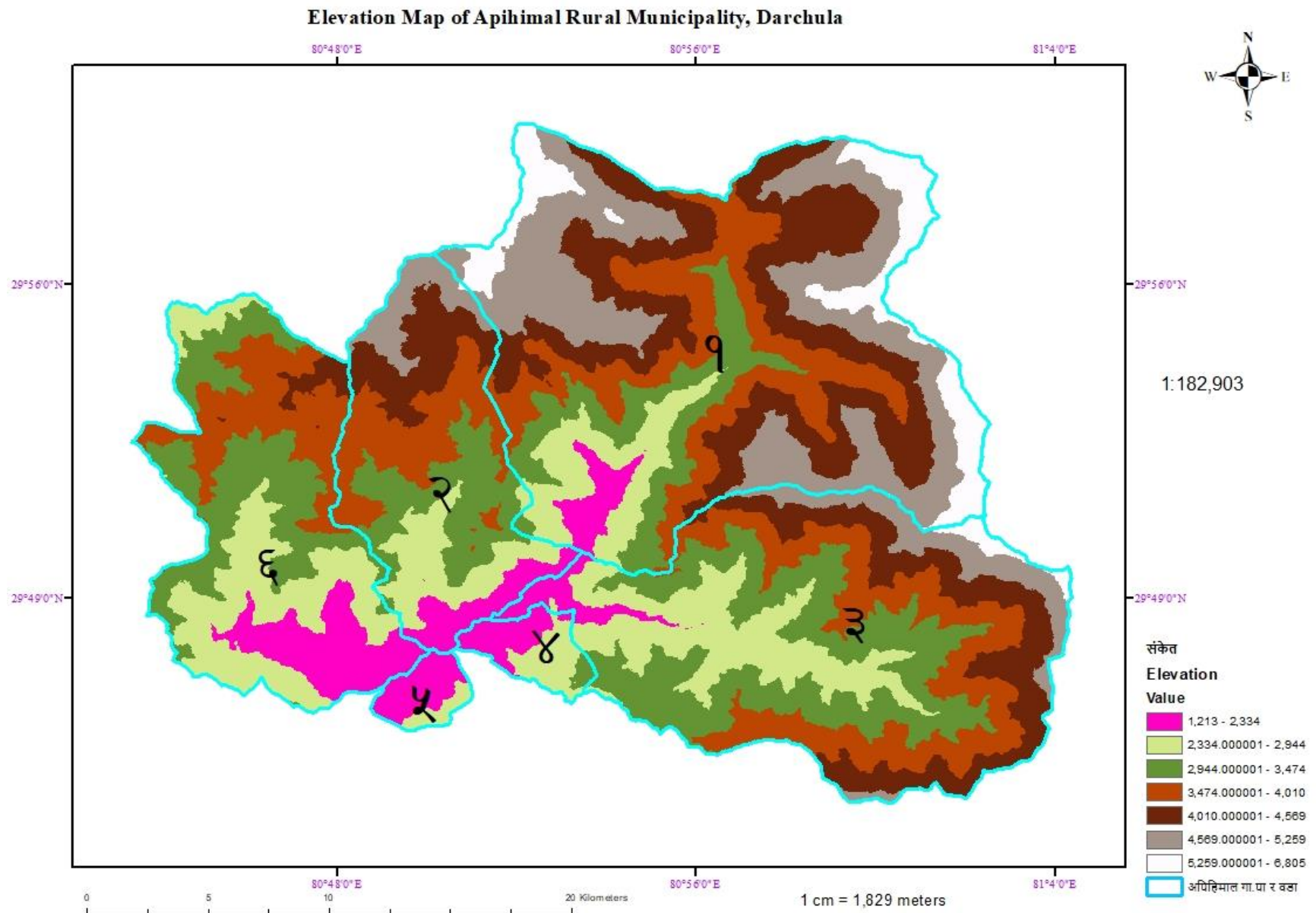
अनुसूची- १: आवधिक योजनाका लागि तयार पारिएका आधार नक्साहरू

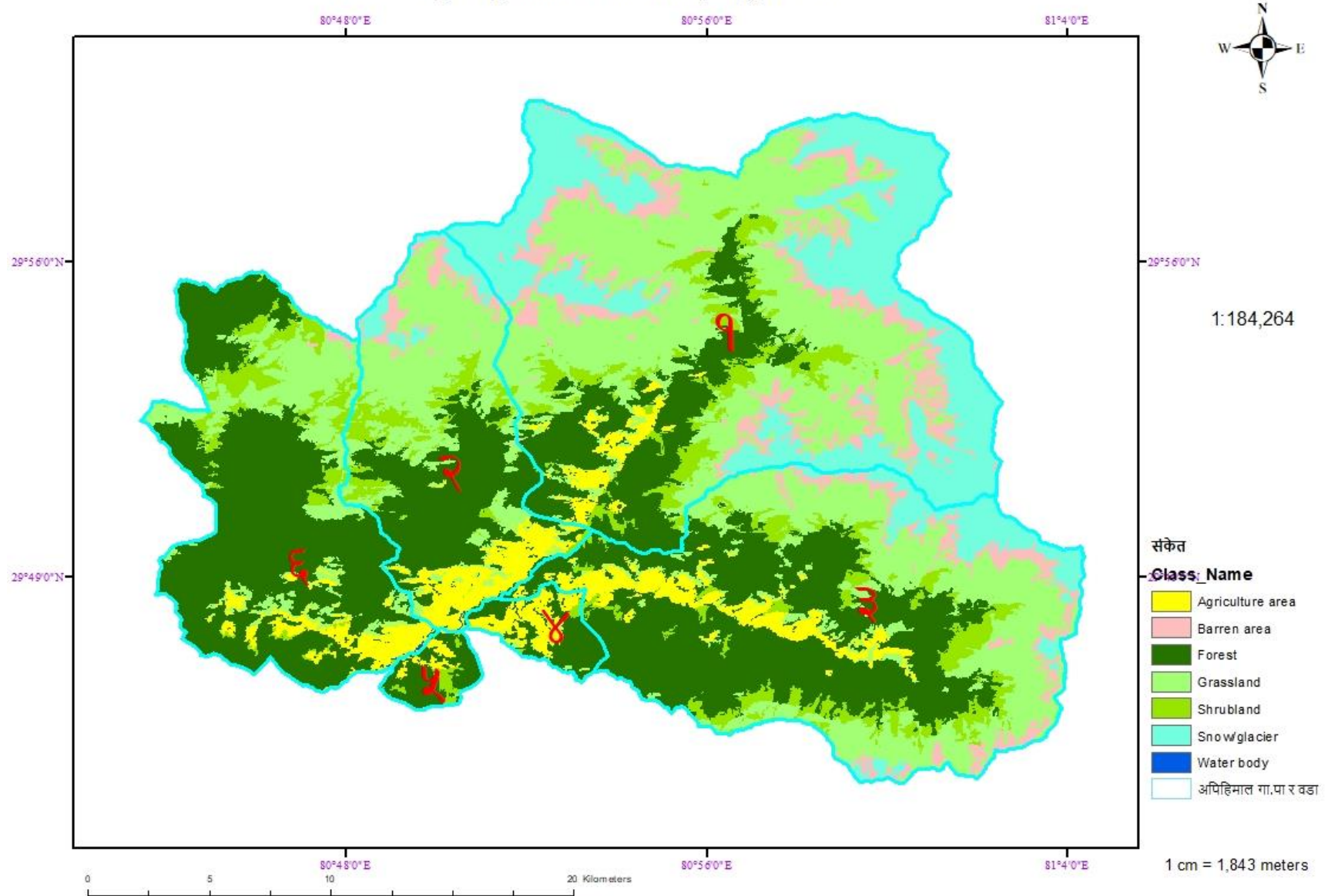
Aspect Map of Apihimal Rural Municipality, Darchula

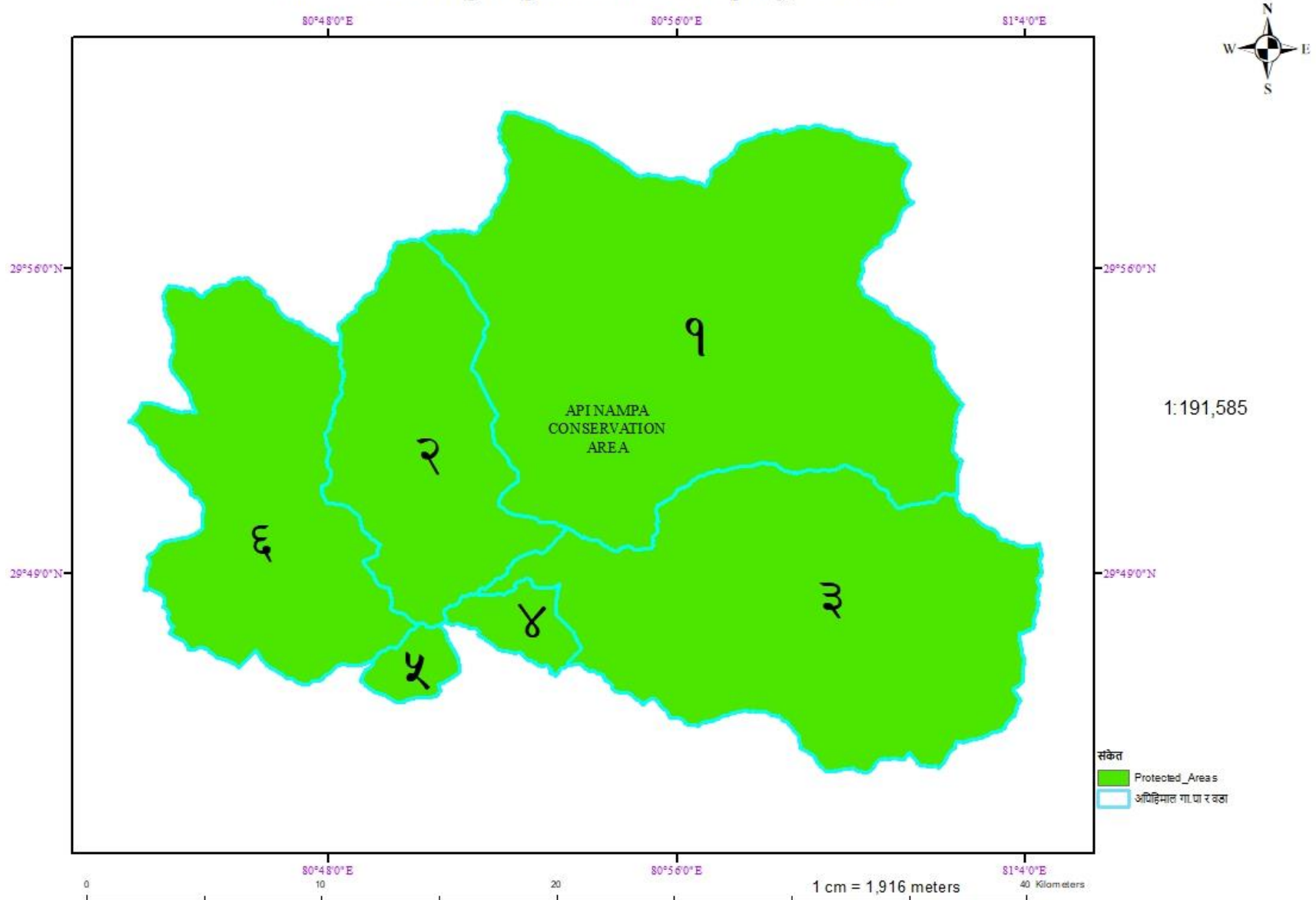

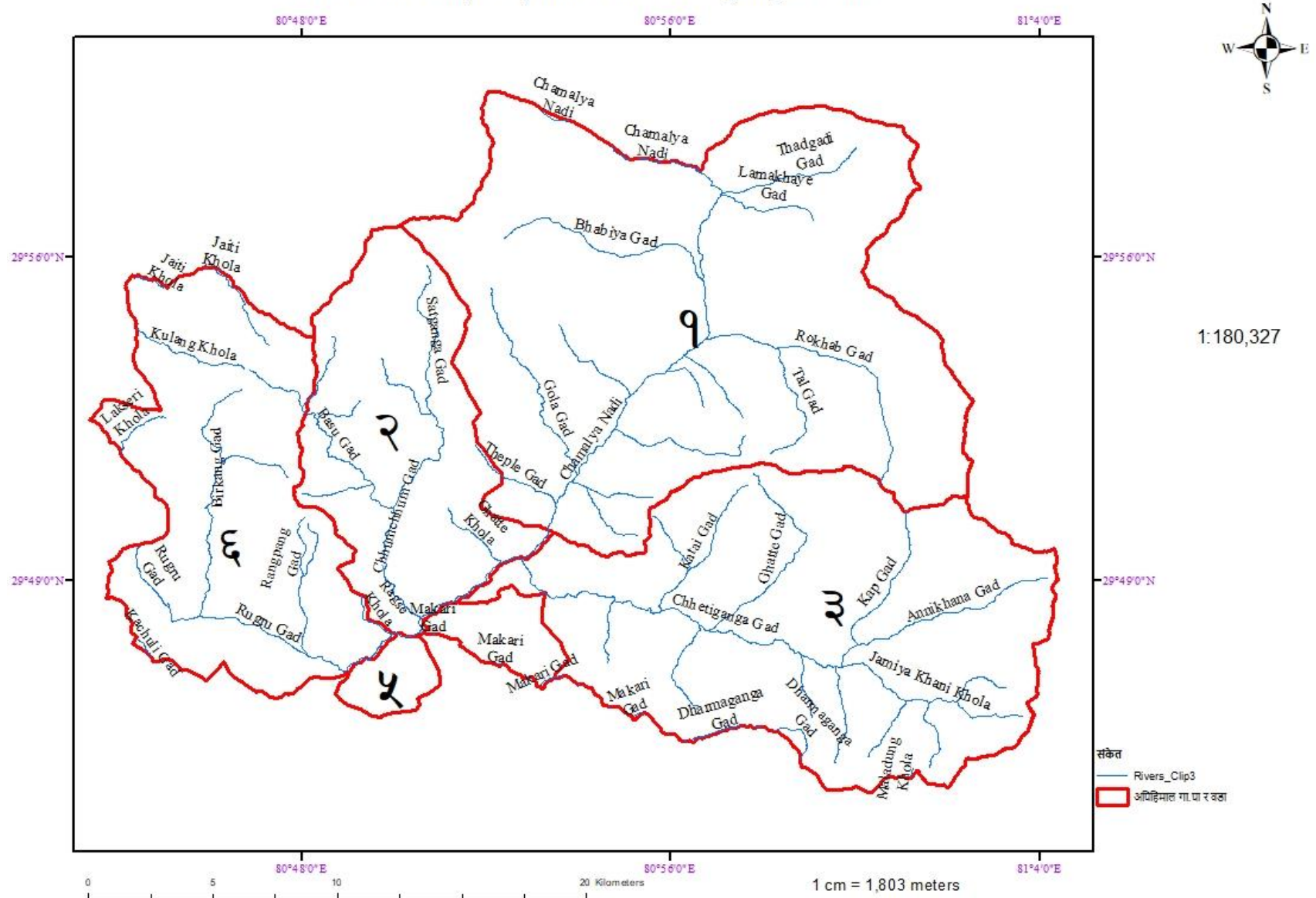
Land Use Map of Apihimal Rural Municipality, Darchula

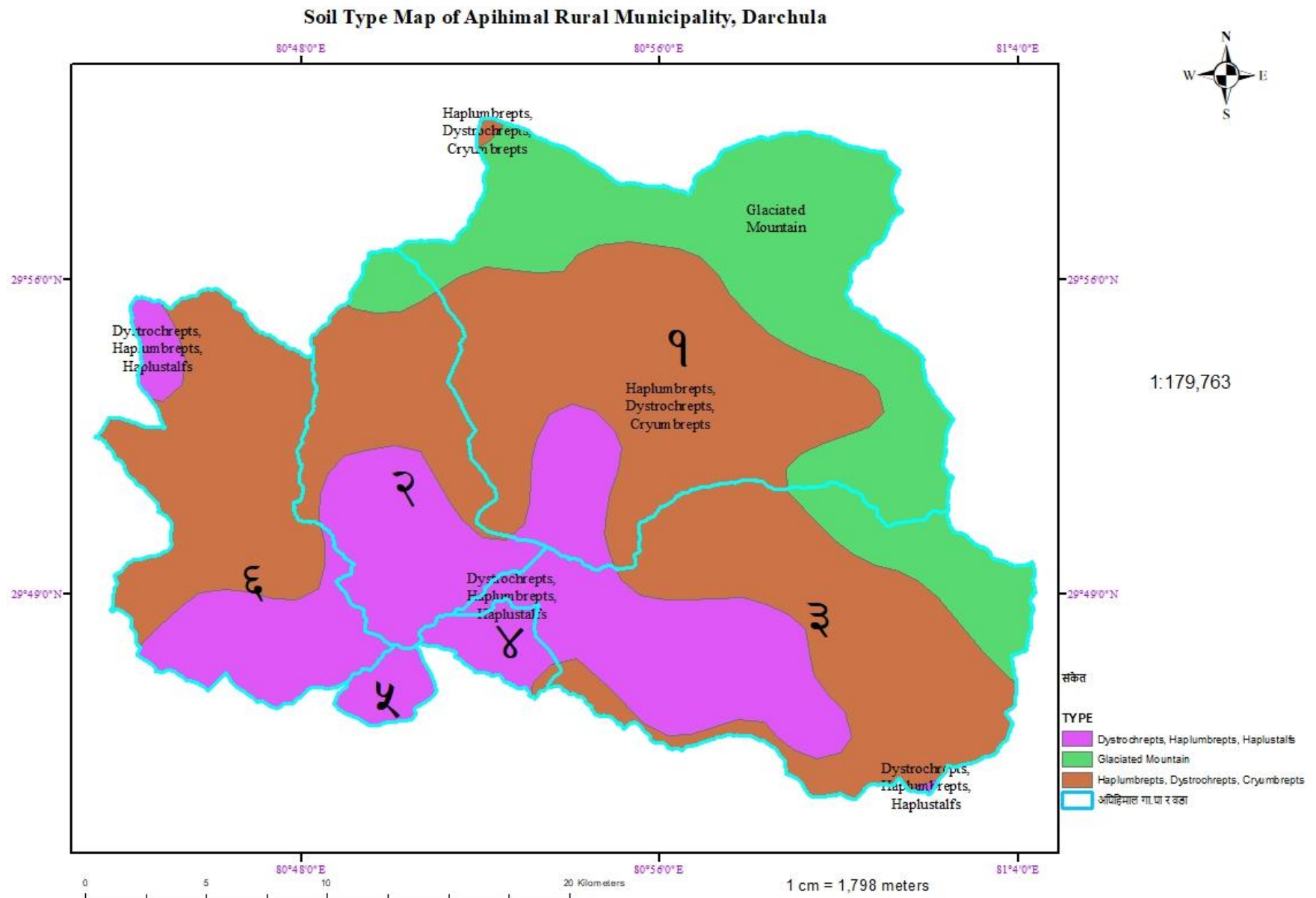

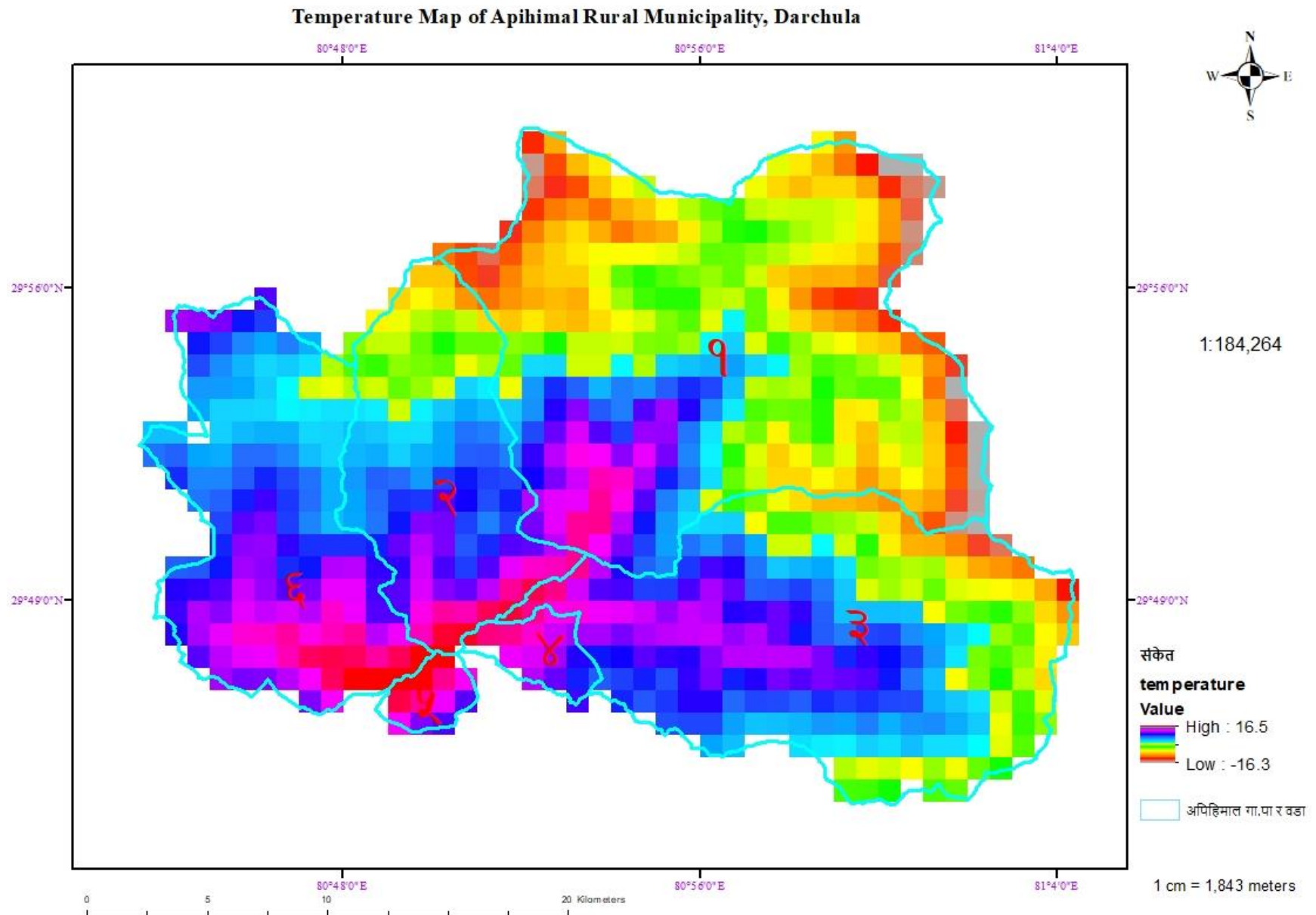
Protected Areal Map of Apihimal Rural Municipality, Darchula

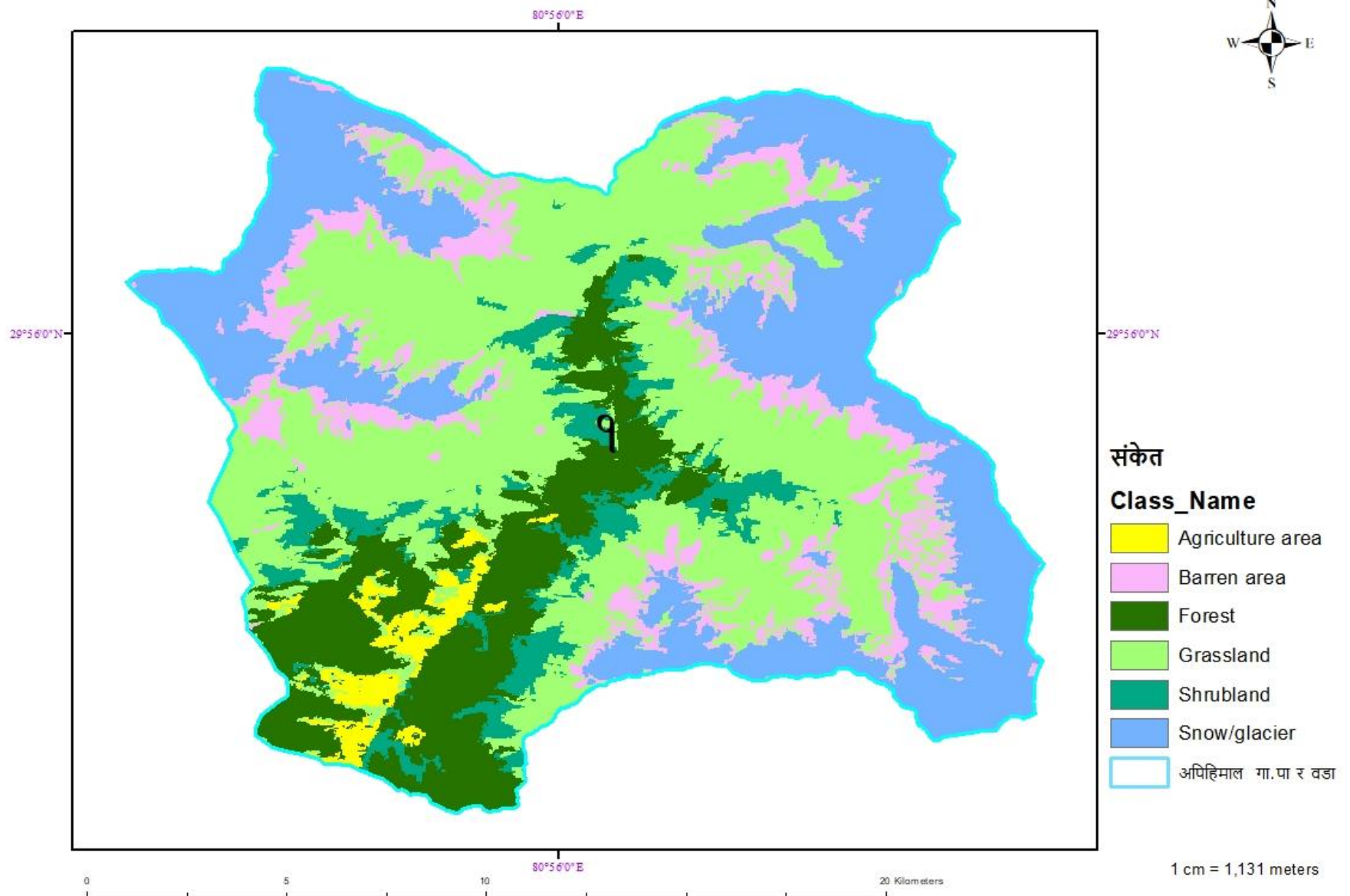
River Channel Map of Apihim Rural Municipality, Darchula

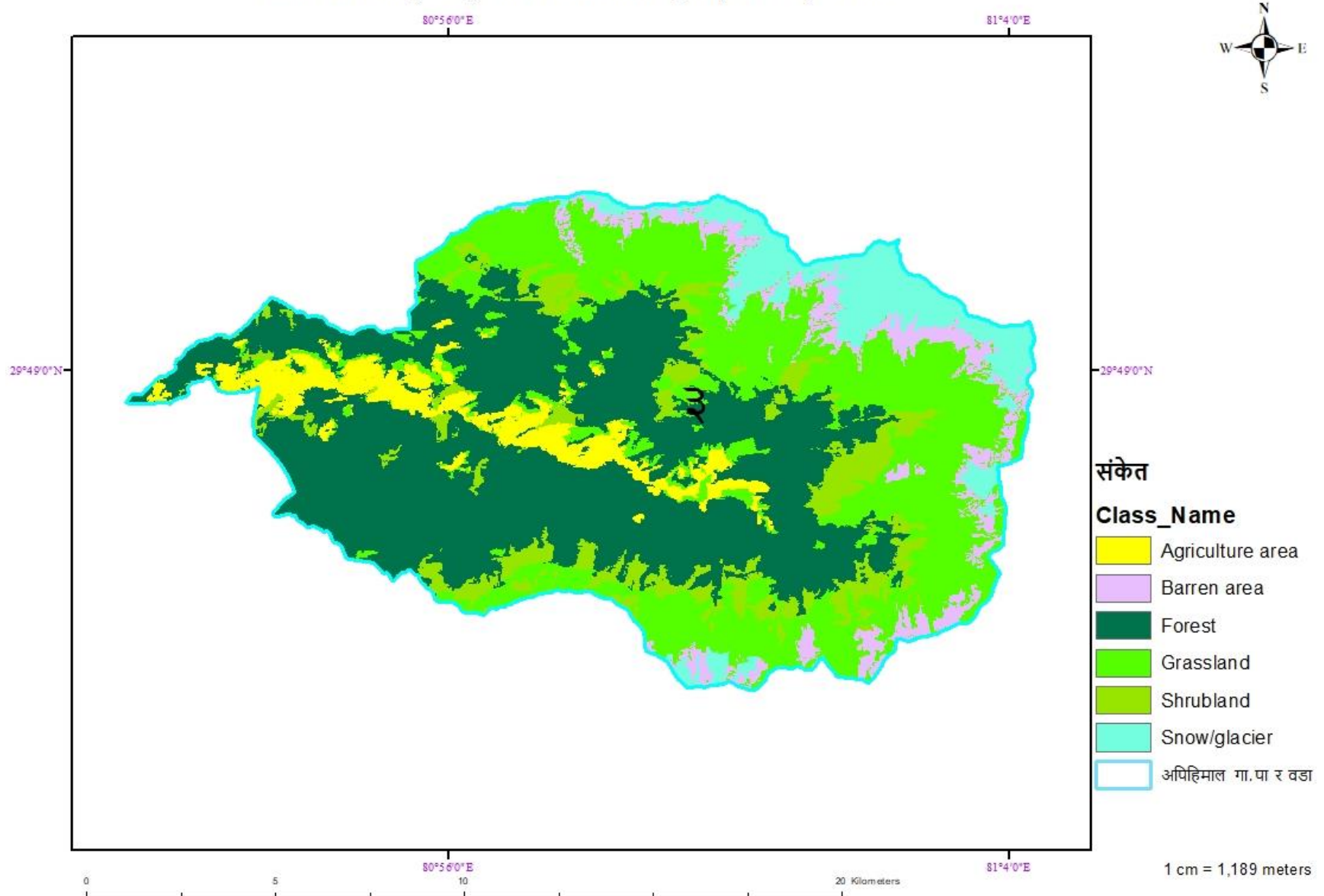

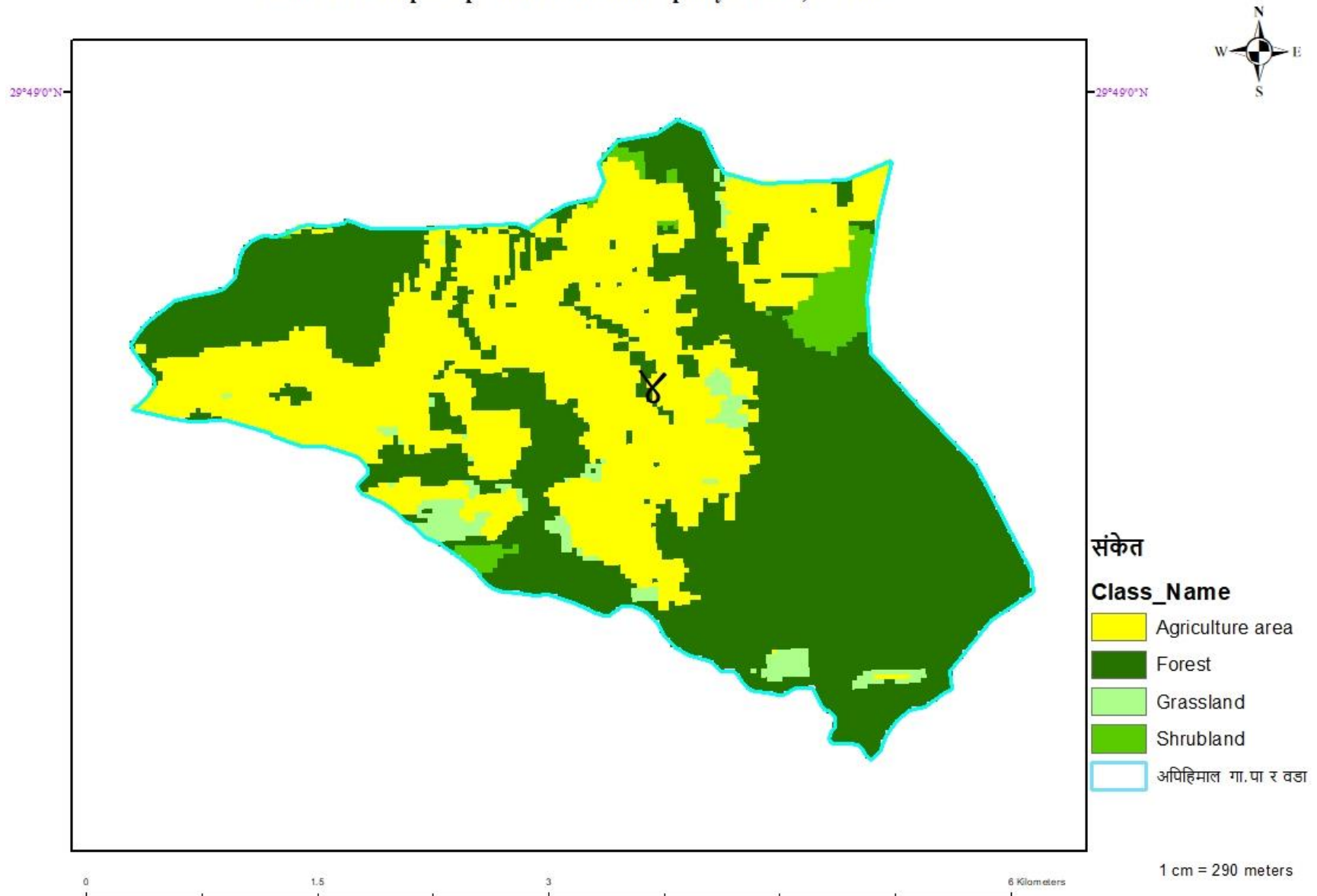
Land Cover Map of Apihimal Rural Municipality Ward 1, Darchula

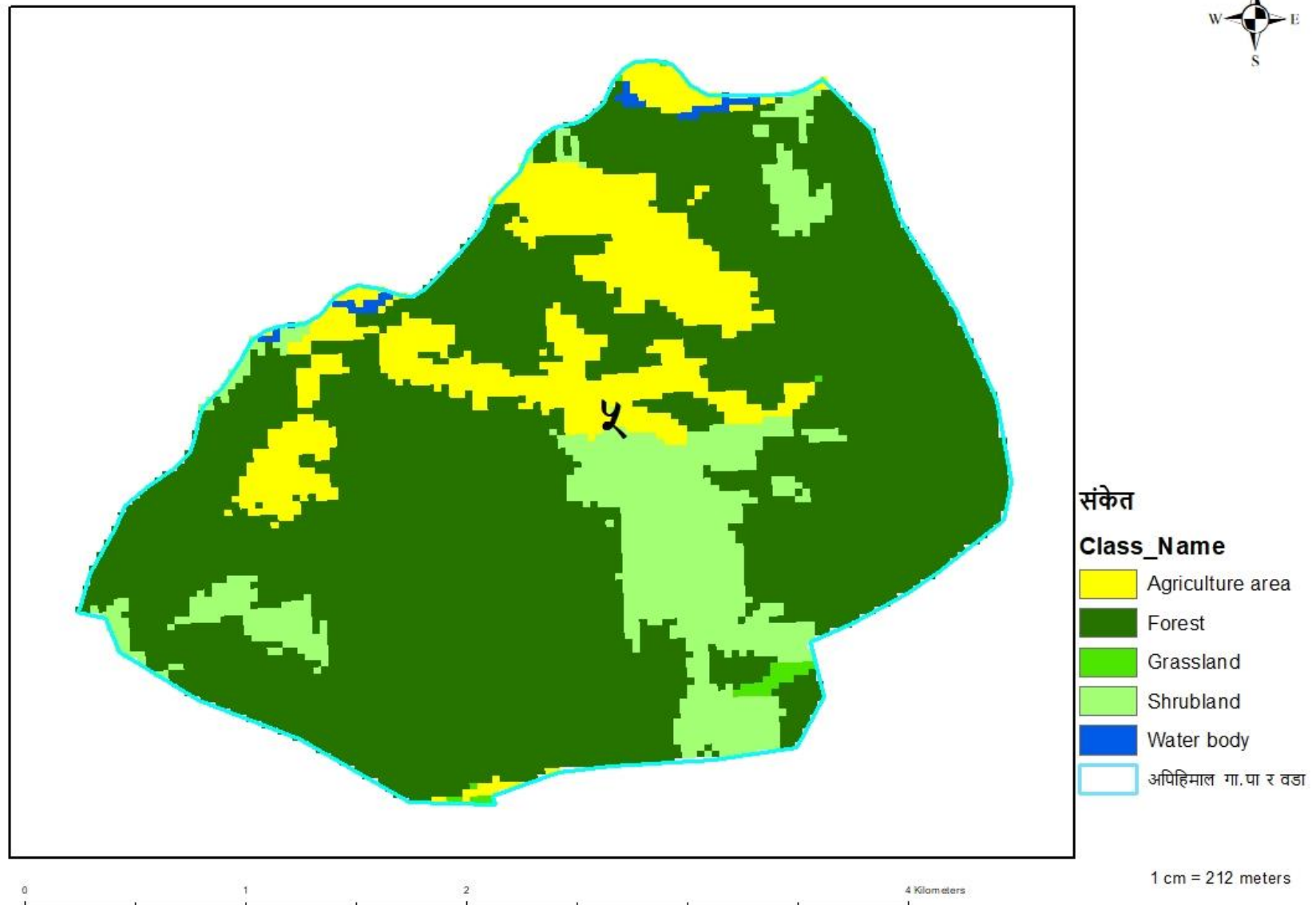
Land Cover Map of Apihimal Rural Municipality Ward 3, Darchula

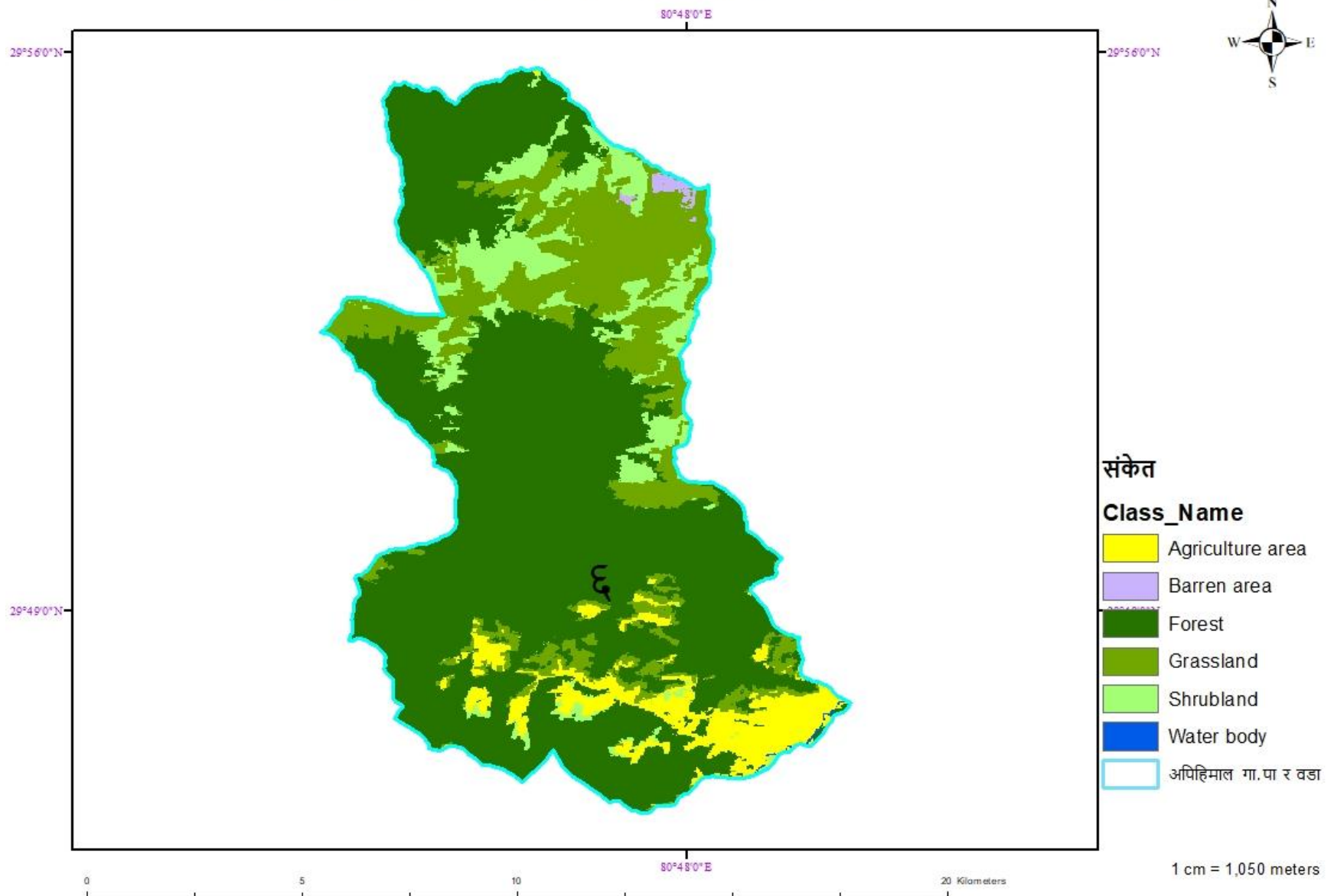
Land Cover Map of Apihimal Rural Municipality Ward 4, Darchula

Land Cover Map of Apihimal Rural Municipality Ward 5, Darchula

Land Cover Map of Apihimal Rural Municipality Ward 6, Darchula

परामर्श बिज्ञहरू:

पुरुषोत्तम खतिवडा — टोली नेता

प्रमोद भट्टराई — आर्थिक विकास तथा योजना विद्

श्रीकृष्ण पौडेल — शिक्षा तथा जनसङ्ख्या विद्

केशवराज पाण्डेय — संस्थागत विकास, सुशासन तथा लैससास विद्

राम प्रसाद खनाल — सामाजिक विकास विद्

अन्जन सोडारी — जिआइएस तथा वातावरण विद्

सुर्यमणी राई — पूर्वाधार विकास विद्

सिन्धु जलेशा बुढाथोकी — संस्कृती तथा इतिहास विद्

रचनाकेसरी बुढाथोकी — कार्यक्रम संयोजक